RUDOLF STEINER

SARCINI ALE UNEI NOI ȘTIINȚE ECONOMICE

I. CURSUL DE ECONOMIE

GA 340

Paisprezece conferințe ținute la Dornach, între 24 iulie și 6 august 1922, pentru studenții la Științe Economice

II. SEMINARUL DE ECONOMIE

GA 341

Șase discuții cu participanții la Cursul de Economie în Dornach, între 31 iulie și 5 august 1922

CUPRINS

CUPRINS PE LARG 5
I. CURSUL DE ECONOMIE GA 340 5
CONFERINŢA I 13
CONFERINŢA a II-a 30
CONFERINŢA a III-a 46
CONFERINŢA a IV-a 62
CONFERINŢA a V-a 80
CONFERINŢA a VI-a 97
CONFERINŢA a VII-a 115
CONFERINŢA a VIII-a 132
CONFERINŢA a IX-a 148
CONFERINŢA a X-a 165
CONFERINŢA a XI-a 183
CONFERINŢA a XII-a 200
CONFERINŢA a XIII-a 218
CONFERINŢA a XIV-a 235
NOTE 254
DESENELE LA TABLĂ 263
II. SEMINARUL DE ECONOMIE GA 341 268
PRIMA DISCUȚIE DE SEMINAR 268

A DOUA DISCUȚIE DE SEMINAR.....288
A TREIA DISCUȚIE DE SEMINAR.....303
A PATRA DISCUȚIE DE SEMINAR.....316
A CINCEA DISCUȚIE DE SEMINAR.....332
A ȘASEA DISCUȚIE DE SEMINAR.....347
NOTE.....362

CUPRINS PE LARG

I. CURSUL DE ECONOMIE GA 340

CONFERINȚA I — *Dornach, 24 iulie 1922*

Știința economică (economia politică) a apărut pe când viața economică modernă era deja foarte complicată. Trei perioade. În prima treime a sec. XIX, în Anglia relații comerciale instinctive, în a doua treime în Germania intrarea în mod conștient în industrialism, în a treia treime perioadă statală. – Contrast între Anglia și Germania. Tripartiția ca soluție. Metodă a economiei politice: concepte ponderabile și imponderabile. Ideile științei economice trebuie să fie vii. Viața economică între natură și capital. Intervenția granițelor statului în viața economică. Pământul ca organism economic sau organism social.

CONFERINȚA a II-a — *Dornach, 25 iulie 1922*

Formarea prețurilor din vânzare și cumpărare nu poate fi cuprinsă cu noțiuni precis conturate. Cei trei factori de producție: natură, muncă și capital. Natura muncii în sens economic: natură modificată prin muncă – formatoare de valoare pe o latură; muncă modificată prin spirit – formatoare de valoare pe cealaltă latură; constanta din spatele valorilor fluctuante. Polaritatea natură – capital.

CONFERINȚA a III-a — *Dornach, 26 iulie 1922*

Știința economică este o știință teoretică și practică. Integrarea muncii în viața socială. Emanciparea dreptului și munca. Năuzința spre democrație și diviziunea muncii. Funcții ale diviziunii muncii, de antiegoism și ieftinire. Exemplul croitorului. Întrebare: Cum scoatem din procesul economic munca pentru retribuție? Salariatul se autoîngrijește. Tendința de devalorizare a produselor polului opus și prețul mediu la comerciantul intermediar. Industriașul drept comerciant.

CONFERINȚA a IV-a — *Dornach, 27 iulie 1922*

Din nou exemplul croitorului. Apariția capitalului prin diviziunea muncii, exemplul căruței. Capital etapa 1 prin emanciparea față de natură. Capital etapa 2 prin emanciparea față de muncă. Economie financiară și capital bănesc. Banii ca spirit realizat. Capitalul de împrumut ca a doua etapă a procesului capitalului. Diviziunea muncii, un raport de divizare între marfă și bani. Valoarea produsului natural modificat prin muncă este divizată de munca realizată de către spirit. Metoda economică: gândirea care privește înăuntrul proceselor.

CONFERINȚA a V-a — *Dornach, 28 iulie 1922*

Procesul economic ca un circuit organic: producerea valorii – înlăturarea valorii. Formarea valorii și devalorizarea prin tensiuni între polii opuși, producția și consumul. Creditul personal și creditul funciar, primul ieftinește lucrurile, al doilea le scumpește. Stagnarea capitalului în proprietatea funciară, și prin aceasta formarea valorilor fictive. Necesitatea de a se consuma capitalul în întregime, cu excepția unei rest ca „sământă". Asociațiile trebuie sa regleze procesul de producție prin distribuirea corectă a lucrătorilor. Prețul depinde de numărul de lucrători dintr-un anumit domeniu.

CONFERINȚA a VI-a — *Dornach, 29 iulie 1922*

Formula prețului corect. Rata dobanzii ridicată scumpește mărfurile și ieftinește pământul. Munca spirituală, raportată la trecut, este neproductivă, consumatoare; în ceea ce privește viitorul este productivă. Nevoia de „consumatori puri". Plătire, împrumutare, donare ca noțiuni necesare pentru o economie sănătoasă. Viață spirituală liberă și semiliberă – viața spirituală și viața economică. Asociații pentru reglementarea donațiilor.

CONFERINȚA a VII-a — *Dornach, 30 iulie 1922*

Cei trei factori economici propulsori: cumpărare sau vânzare, împrumutare, donare. Cei trei factori statici: muncă, pământ, capital. Valoarea ia naştere în economie numai în cadrul schimbului de produse. Plata salariului ca o cumparare, de către patron, a produselor realizate de muncitori. Falsificarea preţurilor. Cazul când preţul terenului îşi are originea în exercitarea puterii, şi prin aceasta creştere de preţ înspre agricultură şi scădere înspre produsul industrial. Tendinţa de a produce venituri funciare, întrucât în agricultură domneşte de drept principiul autofurnizării. Tendinţa devalorizării capitalului întreprinderii. Tensiuni sociale cauzate de tendinţa creşterii preţurilor agricole, şi tendinţa scăderii preţurilor la produsele create prin activităţi umane libere. Mişcările în sens opus în circuitul economic: de la mijloacele de producţie spre capitalul întreprinderii, pe de o parte, şi pe de altă parte, spre marfă. Asociaţii pentru a compensa pe cât posibil perturbările în procesul economic.

CONFERINŢA a VIII-a — *Dornach, 31 iulie 1922*

Corectarea unor noţiuni economice. Preţ, cerere şi ofertă. Ecuaţiile comerciantului, consumatorului şi producătorului. Factorul juridic intervine în economie. Schimburi între lucruri incomparabile între ele: între drepturi şi mărfuri, între capacităţi şi mărfuri şi între capacităţi şi drepturi. Nu se plăteşte munca, ci rezultatele muncii. Între patron şi salariat este un fel de piaţă. Judecăţile asupra vieţii economice nu teoretice, ci din experienţa la obiect, lucru posibil numai prin asociaţii. Economie bazată pe troc – bazată pe bani – bazată pe capacităţi. Ştiinţa economică rămasă la troc, consideră banii doar ca înlocuitor pentru schimb.

CONFERINŢA a IX-a — *Dornach, 1 august 1922*

Valori indirecte în organismul economic. Produse secundare, preţul secarei, prestaţia medicului. Economia internă. Tripla productivitate a redistribuirilor de capital prin cumpărare, împrumutare şi donare – ultima fiind cea mai productivă. Capital comercial în Anglia, capital împrumutat în Franţa, capital industrial în Germania şi caracteristicile umane aflate la baza acestora. Sistemul bancar, o circulaţie a banilor depersonalizată, economie financiară fără subiect natural şi personal, imperialism fără obiect.

CONFERINŢA a X-a— *Dornach, 2 august 1922*

Profitul economic. În actul schimbului câştigă ambele părţi. Apariţia banilor din bunuri. Acţiune de împingere şi aspirare în procesul economic. Reciprocitatea în procesul economic. Dobânda: apare prin renunţarea la reciprocitate în cadrul împrumutării. Metoda: gândirea procesului economic în imagini. Experienţa nemijlocită. Raţiunea autoactivă şi simţul comun obiectiv în asociaţii, care stă mai presus de interesul personal. Altruism obiectiv în loc de predici moralizatoare. Viaţa economică între viaţa juridică şi viaţa spirituală.

CONFERINŢA a XI-a— *Dornach, 3 august 1922*

Dezvoltarea vieţii economice de la economie privată rurală la economie naţională, comerţul mondial şi economie mondială. Obstrucţie prin viaţa economică de stat. Anglia ca putere economică conducătoare. Gândirea economică nu a ţinut pasul. Gândirea economică în termeni de economie mondială. Spaţiul economic închis este problema cardinală a economiei mondiale. Importanţa duratei vieţii bunurilor economice. Banii nu se uzează comparativ cu bunurile. Raportul între cei care caută hrană şi cei care produc hrană. Necesitatea existenţei donaţiilor într-un spaţiu economic închis. Marea întrebare în economie: Ce fel de plată ar trebui căutată pentru ca valorile create în cadrul domeniului pur

material ca valori în domeniul hranei, să dispară în cadrul domeniului spiritual?

CONFERINȚA a XII-a — *Dornach, 4 august 1922*

Ce lucrează în spatele formării prețului: obiectivul și subiectivul. Banii și caracteristicile lor convenționale. Ca bani de achiziție mijlocesc un schimb. Au apărut din produse, dar sunt un concurent necinstit al produselor. Ca bani de împrumut (ai întreprinderii) își primesc valoarea prin spiritul uman. Ca bani pentru donații sunt dați pentru educație sau fondări și finanțări, și previn capitalizarea lor în pământ. Trecerea banilor de împrumut în bani donați. Metamorfoza valorii banilor în circulația economică. Îmbătrânirea și moartea banilor. Banii bătrâni ca bani donați. Medierea de către asociații a împrumuturilor și donațiilor. Echilibrul între zona banilor de împrumut, zona banilor de achiziții și zona banilor pentru sau din donații, pentru a corecta în cadrul regiunii economice închise neregularitățile care în regiunea deschisă se corectează prin export și import.

CONFERINȚA a XIII-a — *Dornach, 5 august 1922*

Despre valoarea economică a realizărilor spirituale. Exemplul colectorului de manuscrise autografe. Punctul de plecare pentru orice activitate economică: prelucrarea pământului. Exemplul economiei rurale închise. Evaluarea muncii spirituale corespunzător muncii fizice economisite. Munca fizică și munca spirituală lucrează una în alta, din direcții opuse. Scăderea valorii muncii fizice comparativ cu cea spirituală. Balanța între prelucrarea pământului și activitatea spirituală.

CONFERINȚA a XIV-a — *Dornach, 6 august 1922*

Imagini conceptuale vii, nu concepte dogmatice în știința economică. Banii tineri și banii batrâni. Valoarea nominală și valoarea reală a banilor. În circulația banilor

avem contabilitatea mondială. Falsificarea economiei prin comerţul intermediar cu bani. Banii ca bonuri. Munca fizică asupra naturii ca formatoare de valoare economică. Masa monetară ca expresie a sumei mijloacelor de producţie utilizabile. Etalonum monetar ca etalon natură. Conceptul mijloacelor de producţie. Baza formării preţului: raportul între suprafaţa de pământ folosibilă şi numărul de locuitori. În loc de adevăr, justeţe şi practica vieţii, astăzi domnesc fraza, convenţia şi rutina. Ştiinţa economică ca o valoare economică.

II. SEMINARUL DE ECONOMIE GA 341

PRIMA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 31 iulie 1922*

Gândirea economică nu mai este creativă, ci doar observaţională. Metoda gândirii economice în concordanţă cu realitatea, este formarea conceptelor care caracterizează, nu cea conformă legii. Nici deductivă, nici inductivă, nici derivată din teorie, ci o metodă descriptivă. Inspiraţii economice şi observare simptomatologică. Concordanţa cu realitatea a expunerilor din ***Puncte centrale ale problemei sociale***. Validitatea condiţionată a legii de fier a salariilor a lui Lassalle. Metoda recurentă: de la calitatea efectelor conduce la cauze. Efectul de inflaţie al creării veniturilor asupra statului.

A DOUA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 1 august 1922*

Corespondenţe între procesul economic şi fizică. «Recunoaştere» nu este o categorie economică. Gândirea organică în economie: construire – descompunere; crearea valorii – distrugerea valorii. Valoarea este o funcţie de muncă cu un obiect natural. Munca cu capul şi munca cu mâna nu sunt în opoziţie reală. Contrastul între muncă în

sens fizic şi în sens economic. Utilizarea timpului de lucru în exces.

A TREIA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 2 august 1922*

Esenţa politicii. Care este politica „reală”? Exemplul croitorului ilustrează diviziunea muncii între producători şi comercianţi. Diviziunea muncii înseamnă fructificarea muncii. Relaţia dintre consumatori şi producători poate fi clarificată doar printr-o structură asociativă. Raporturile privind preţul între agricultură şi industrie. Diviziunea muncii şi limitările acesteia. Numărul necesar de comercianţi şi ce înseamnă prea mulţi sau prea puţini. Tripartiţia constituţiei urbane şi rurale.

A PATRA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 3 august 1922*

Natura muncii. Crearea de valori şi devalorizarea a ceea ce s-a creat. Un act de consum nu este muncă în sensul economic. Munca distructivă a industriei de război. Conceptul economic general al muncii: produsul consumabil; valoarea economică a muncii: pe principiul reciprocităţii. Munca legată de obiect şi munca spirituală liberă care se eliberează de obiect. Funcţia devalorizare a activităţii spirituale libere. Economia instinctivă subtilă În Roma antică – pâine şi jocuri, epuizarea reciprocă.

A CINCEA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 4 august 1922*

Sistemul monetar: valoarea monetară, etalonul aur, îmbătrânirea monedei, balanţa de plăţi, creditarea şi donaţia. Creditul personal trebuie să ridice creditul real. Cauzele căderii monedei germane şi austriece. Forme de bani în economia ţărănească, economia naţională, economia mondială. Nominaliştii şi metaliştii au ambii dreptate, în funcţie de circumstanţe. Mijloacele de producţie ca marfă şi

întoarcerea lor la natură. Capitalul ca factor activ în întreprindere. Spirala salariilor şi preţurilor. Salariile corecte sunt posibile numai în economia asociativă.

A ŞASEA DISCUŢIE DE SEMINAR — *Dornach, 5 august 1922*

Uzarea banilor şi realizarea acesteia. Diferenţa dintre puterea de cumpărare şi puterea de valorificare economică. În timp scade puterea de utilizare, în final banii cadou. Vechiul an jubileu la evrei. Moneda şi valoarea banilor după cantitatea de mijloace utile de producţie. Durata de viaţă limitată a mijloacelor de producţie corespunde perioadei de viaţă limitată a banilor în economia asociativă. Bănci pentru donaţii şi bănci pentru venituri obţinute. Contradicţiile tendinţelor economice naţionale şi mondiale în anglo-saxonism. Economia mondială şi intenţiile politice. Tripartiţia în fiinţa umană şi în organismul social.

I. CURSUL DE ECONOMIE
GA 340

CONFERINŢA I

Dornach, 24 iulie 1922

Astăzi aş dori să începem mai întâi cu un fel de introducere, şi apoi mâine să trecem la ceea ce trebuie să dea, într-o anume privinţă, un întreg asupra întrebărilor economice şi social-economice pe care omul trebuie să şi le pună în prezent.

Ştiinţa economică, aşa cum se vorbeşte despre ea în prezent, este de fapt o creaţie recentă. Ea a luat naştere în fond abia în perioada în care viaţa economică a popoarelor mai noi a devenit extraordinar de complicată comparativ cu condiţiile economice anterioare. Şi deoarece vrem să configurăm acest curs aşa cum trebuie el configurat în principal pentru studenţii la economie, trebuie să fie indicată introductiv tocmai această particularitate deosebită a gândirii economice de astăzi.

În definitiv nici măcar nu avem nevoie să ne întoarcem prea departe în istorie, şi vom vedea deja cum viaţa economică, să zicem doar în decursul secolului XIX, s-a transformat faţă de condiţiile anterioare. Luaţi în considerare chiar numai faptul că într-un anumit sens Anglia de exemplu era în esenţă configurată economic modern deja în prima jumătate a secolului XIX, astfel încât de fapt relativ puţin în structura economică din Anglia s-a schimbat radical în cursul secolului XIX. Marile întrebări care în timpurile mai recente se alătură în termeni sociali chestiunilor economice, erau deja prezente în Anglia în prima jumătate a secolului XIX, şi încă de pe atunci acei

oameni care tindeau să gândească social-economicul în sens modern, puteau să-şi facă studiile în Anglia, pe când astfel de studii în acea vreme, să spunem, în Germania încă ar fi rămas nerodnice. În Anglia, mai presus de toate, condiţiile comerţului pe scară largă s-au dezvoltat deja până în prima treime a secolului XIX, iar în cadrul economiei engleze, prin această dezvoltare a structurii sistemului comercial a fost creată o bază sub forma capitalului comercial. Pentru economia modernă, în Anglia nu era necesar să se pornească de la altceva decât de la ceea ce a rezultat drept capital comercial din condiţiile comerciale consolidate, care deja existau chiar în prima treime a secolului XIX. Pornind din acea perioadă, pentru Anglia totul a rezultat apoi cu o anumită consecvenţă. Doar că nu trebuie să uităm că întreaga economie engleză a fost posibilă numai pe baza care a rezultat din relaţia Angliei cu coloniile sale, în special cu India. Întreaga economie naţională engleză este de neconceput fără relaţia Angliei cu India. Aceasta înseamnă însă cu alte cuvinte: Această economie naţională engleză, cu posibilitatea ei de a dezvolta capitaluri mari, este clădită pe faptul că ea cultivă în fundal o ţară oarecum virgină din punct de vedere economic. Nu avem voie să trecem cu vederea acest lucru, mai ales dacă trecem de la economia naţională engleză la cea germană.

Dacă urmărim viaţa economică a Germaniei, vom vedea de exemplu că în prima treime a secolului XIX ea încă este în esenţă astfel încât corespunde practicilor economice care au decurs din Evul mediu. Practicile economice şi legăturile economice sunt în Germania primei treimi a secolului XIX în întregime vechi. Prin aceasta, tempoul vieţii economice în Germania era altul decât de exemplu cel din Anglia, în prima treime, ba chiar în prima

jumătate a secolului XIX. În Anglia se desfăşura deja în această primă jumătate de secol ceva ce se poate numi luarea în calcul a deprinderilor de viaţă în schimbare rapidă. Cursul general al vieţii economice rămâne în principal acelaşi, dar el este deja prevăzut pe obiceiurile care se schimbă rapid. În Germania, înseşi obiceiurile sunt încă conservatoare. Viaţa economică poate încă să meargă în pas de melc, mai poate încă să fie adecvată situaţiei, întrucât condiţiile din punct de vedere tehnic rămân aproximativ neschimbate pe timp îndelungat, şi nici necesităţile nu se schimbă rapid.

În privinţa aceasta însă, survine o schimbare radicală în a doua treime a secolului XIX. Atunci se dezvoltă rapid o asemănare cu condiţiile englezeşti prin formarea sistemului industrial. Germania era in prima jumătate a secolului XIX o ţară în principal agrară, dar s-a transformat rapid într-o ţară industrială, mult mai rapede decât orice altă regiune de pe pământ.

Dar aceasta a mai fost legată şi de altceva. Am putea spune: În Anglia trecerea la o viziune industrială asupra economiei naţionale s-a devoltat instinctiv; practic oamenii nu ştiau deloc „cum" s-a produs. A venit precum un fenomen natural. În Germania caracterul medieval era, ce-i drept, prezent în prima treime a secolului XIX – Germania era un stat agrar; dar în timp ce relaţiile economice exterioare se derulau într-o manieră care poate fi numită aproape tot medievală, gândirea umană s-a schimbat fundamental. În conştienţa oamenilor a intrat faptul că trebuie să vină altceva, că ceea ce este prezent nu mai este de fapt în spiritul timpului; şi astfel, ceea ce a decurs ca transformare a condiţiilor economice în cea de-a doua treime a secolului XIX în Germania, s-a realizat mult mai conştient decât în Anglia. Oamenii şi-au dat mult mai mult

seama în Germania – în Anglia şi-au dat seama deloc – de modul în care au intrat în capitalismul modern. Dacă dumneavoastră aţi citi astăzi ce s-a vorbit, ce s-a dezbătut atunci privind intrarea în industrialism, aţi avea impresia: da, este remarcabil cum au gândit oamenii acolo în Germania. Oamenii au privit-o de-a dreptul ca pe o deplină eliberare a omului – au numit aceasta liberalism, democraţie –, oamenii au considerat efectiv ca izbăvire a omenirii ieşirea din legăturile vechi, din vechiul sistem de corporaţii [breslele], şi trecerea la condiţia de libertate deplină – aşa cum era denumită – a omului în viaţa economică. De aceea nu găsim nicăieri în Anglia o teorie asupra economiei, aşa cum au dezvoltat-o întru câtva oameni care s-au instruit în Germania în timpul înfloririi maxime a acelei perioade pe care am caracterizat-o. *Schmoller*, *Röscher* [Nota 1] şi alţii şi-au extras părerile din perioada de maximă înflorire a acestei gândiri economice liberale. Cu conştienţă deplină au construit ceea ce a fost construit în acest sens. O astfel de teorie economică englezul ar fi considerat-o fadă. Nu merită să-ţi baţi capul cu astfel de lucruri, ar fi spus el. Consideraţi numai diferenţa radicală dintre cum au vorbit în Anglia – mă refer chiar şi numai la astfel de oameni care erau deja suficient de teoretici, precum *Beaconsfield* [Nota 2] – despre astfel de probleme, şi cum au vorbit în Germania oameni ca *Richter*, *Lasker* sau chiar *Brentano* [Nota 3]. Aşadar, în Germania oamenii au intrat conştient în această a doua perioadă.

Apoi a venit a treia perioadă, perioada statală propriu-zisă. Nu-i aşa? – pe când se apropia ultima treime a secolului XIX, statul german s-a consolidat în fond numai prin instrumentul puterii. Nu s-a consolidat ceea ce voiau idealiştii de la patruzeci şi opt sau chiar cei din anii treizeci,

ci s-a consolidat statul prin purul mijloc al puterii. Acest stat puţin câte puţin, pe deplin conştient, a acaparat pentru sine viaţa economică, astfel încât viaţa economică a fost în întregime îmbibată în structura ei, în ultima treime a secolului XIX, de principiul opus celui anterior. În a doua treime a secolului XIX, se dezvoltase conform viziunilor liberale, acum se dezvolta în întregime conform viziunilor principiului de stat. Acest fapt a dat vieţii economice din Germania amprenta de ansamblu; şi anume, erau elemente ale conştienţei înăuntrul acestei întregi evoluţii. Şi cu toate acestea întregul era pe de altă parte inconştient.

Cel mai important era acum că prin aceasta s-a creat, nu doar în gândire, ci şi în însăşi întreaga activitate economică o antiteză, un contrast radical între ceea ce era economie engleză şi ceea ce era economie central-europeană. Şi chiar pe acest contrast se baza modul în care interacţionau economic. Întreaga economie a secolului XIX, aşa cum s-a dezvoltat la trecerea spre secolul XX, nu ar fi putut fi concepută fără acest contrast dintre Europa apuseană şi cea centrală: că se cumpăra aşa cum se cumpăra, că mărfurile se plasau aşa cum se plasau, că se fabrica aşa cum se fabrica.

Deci, aşa s-a dezvoltat treptat capacitatea economiei engleze pe baza stăpânirii asupra Indiei, şi apoi posibilitatea extinderii activităţilor economice pe baza contrastului dintre economia apuseană şi cea central-europeană. Viaţa economică nu se sprijină pe ceea ce vedem în proximitatea noastră, ci pe marile raporturi reciproce aflate afară, în lume.

Exact cu acest contrast lumea păşea în economia mondială, însă nu a putut intra în economia mondială. Căci ea se baza de fapt pe elementele instinctive care s-au dezvoltat din trecut, şi pe care tocmai le-am menţionat în

legătură cu contrastul dintre Anglia şi Europa centrală. În secolul XX lumea se afla în faţa faptului – fără ca ea să ştie aceasta, ea nu observa nimic din aceasta – că acest contrast era din ce în ce mai actual, din ce în ce mai profund. Contradicţia devenea din ce în ce mai actuală, din ce în ce mai profundă, şi lumea se afla în faţa marii întrebări: Condiţiile economice s-au dezvoltat din aceste contrarii, ele poartă aceste contrarii din ce în ce mai mult în viitor; dar, în acelaşi timp, dacă contradicţia devine din ce în ce mai mare, nu se mai pot face schimburi economice. Aceasta a fost marea întrebare a secolului XX – contradicţia crease economia, economia potenţase această contradicţie, contradicţia avea nevoie de o rezolvare – întrebarea era aşadar: Cum să se soluţioneze problema acestor contrarii? – Ei bine, evoluţia istorică a arătat că oamenii nu au fost capabili să rezolve această problemă.

Aşa cum am vorbit eu acum, s-ar fi putut vorbi în 1914 pe timp de pace. Apoi, în locul unei rezolvări, a venit rezultatul incapacităţii de a găsi o soluţie mondial-istorică. Aceasta este boala care s-a instalat atunci, dacă privim chestiunea din punct de vedere economic.

În fond, pe contrarii se bazează posibilitatea oricărei evoluţii. Vreau să numesc doar o astfel de contradicţie: Prin faptul că economia engleză se consolidase mult mai devreme decât cea central-europeană, englezii nu erau capabili să producă anumite bunuri la fel de ieftin ca cele din Germania, astfel încât a luat naştere marea dispută a concurenţei; căci expresia «Made in Germany» era o chestiune de concurenţă. Iar apoi, când războiul se încheiase, a putut lua naştere întrebarea: Ei bine, cum putem acum, după ce oamenii mai întâi şi-au spart capetele în loc să caute o împăcare a contradicţiilor, cum putem acum să o scotem la capăt cu aceste lucruri? Aceasta m-a

făcut să cred că trebuiau găsiţi întâi oamenii care să înţeleagă ce trebuia creat ca contrarii într-un alt domeniu; căci viaţa se bazează pe contrarii şi poate exista numai dacă contrariile sunt prezente şi interacţioneze între ele. Şi astfel în 1919 am putut ajunge să spunem: Haideţi acum să indicăm contrariile către care tinde de fapt evoluţia istorică a lumii, contrariile economicului, juridic-politicului şi spiritual-culturalului, contrariile tripartiţiei.

Ce era bine, în fond, în faptul că am gândit atunci că trebuie să aducem ideea tripartiţiei în cât mai multe capete omeneşti cu putinţă? Astăzi aş dori să caracterizez numai în mod exterior: Lucrul cel mai important era că în primul rând s-ar fi introdus ideea tripartiţiei în cât de multe capete posibil înainte să apară consecinţele economice care au venit de atunci încoace. Trebuie să chibzuiţi: Când s-a enunţat tripartiţia pentru prima dată, încă nu ne confruntam cu dificultăţile monetare de astăzi; dimpotrivă, dacă atunci s-ar fi înţeles tripartiţia, ele nu ar fi putut apărea niciodată. Dar încă o dată ne-am confruntat cu imposibilitatea ca oamenii să înţeleagă aşa ceva într-un sens cu adevărat practic. Am încercat la acea vreme să-i lămurim asupra structurării tripartite, iar atunci oamenii au spus: Da, totul ar fi foarte frumos, o recunoaştem şi noi; dar totuşi primul lucru necesar este să combatem devalorizarea monedei. – Ei bine, la aceasta nu puteam răspunde decât: Exact acest lucru este cuprins în tripartiţie! Acceptaţi tripartiţia, ea este singurul mijloc prin care se poate acţiona împotriva devalorizării monedei! – Oamenii întrebau cum să facă exact acel lucru pe care structurarea tripartită era menită să-l realizeze. Aşadar, ei nu au înţeles tripartiţia, cu toate că susţineau mereu că au înţeles-o.

Iar astăzi lucrurile stau astfel, încât trebuie să spunem: Dacă se vorbeşte astăzi din nou unor persoane, precum sunteţi dumneavoastră, nu se mai poate vorbi în aceleaşi forme ca atunci, ci astăzi este necesar un alt limbaj. Şi aceasta este ceea ce aş dori să vă dau aici în aceste conferinţe. Aş dori să vă arăt cum trebuie gândit astăzi din nou asupra problemelor, în special când eşti tânăr şi încă poţi participa la ceea ce trebuie să se configureze cât mai curând.

Astfel putem, pe de o parte, să caracterizăm o perioadă, secolul XIX, în termeni de contrarii economice, istorice ale lumii. Dar putem de asemenea şi să mergem mai înapoi şi cuprindem atunci timpul în care oamenii au început să gândească asupra ştiinţei economice (economiei politice). Dacă luaţi istoria economiei politice puteţi vedea: înainte totul mergea instinctiv. Abia în timpurile mai recente s-a ajuns efectiv la acea complexitate a vieţii economice, în care oamenii au simţit că este necesar să gândească asupra lucrurilor.

Acum vorbesc propriu-zis pentru studenţi, vorbesc de fapt aşa cum ar trebui studenţii să se deprindă cu ştiinţa economică. De aceea aş vrea să spun acum lucrul esenţial de care depinde totul în ziua de astăzi. Timpul când oamenii au trebuit să reflecteze asupra economiei era deja timpul când oamenii nu mai aveau gândurile necesare pentru a cuprinde un asemenea domeniu cum este cel domeniul economic. Oamenii nu mai aveau pur şi simplu ideile necesare pentru aceasta. Vreau să vă arăt, luând un exemplu din ştiinţele naturii, că acest lucru este aşa.

Lucrurile stau aşa: Noi ca oameni avem trupul nostru fizic care este greu aşa cum şi alte corpuri fizice sunt grele. El va fi mai greu după o masă de prânz decât era înaintea acestei mese. L-am putea chiar cântări şi calcula diferenţa.

Aceasta înseamnă că noi luăm parte la procesul general de gravitaţie. Dar cu această greutate, care este proprietatea tuturor substanţelor ponderabile, n-am putea face mare lucru în trupul nostru omenesc; am putea cel mult să umblăm prin lume ca nişte automate, însă nu ca fiinţe conştiente. Eu am vorbit adesea despre acest lucru, despre ce avem nevoie pentru a ne putea forma noţiuni care să aibă o valoare, am vorbit adesea despre ce îi este necesar omului pentru a gândi. Creierul uman, dacă îl cântărim separat, are o greutate de aproximativ 1400 de grame. Dacă dumneavoastră lăsaţi aceste 1400 de grame să apese pe venele care sunt acolo la baza cutiei craniene, atunci acesta le va strivi. Nu aţi putea trăi niciun moment dacă creierul uman ar fi astfel încât să apese cu întreaga sa greutate de 1400 de grame (tabla 1, dreapta sus).

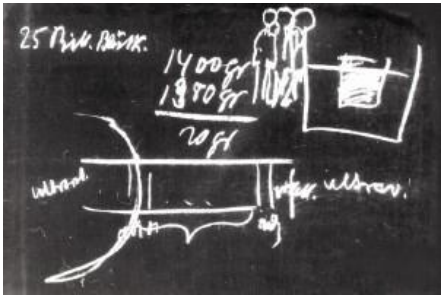

Tabla 1

Este un mare noroc pentru om că există principiul lui Arhimede, că orice corp pierde în apă o greutate egală cu greutatea lichidului pe care îl dezlocuieşte. Aşadar dacă aveţi un corp greu în apă, el pierde din greutatea sa atât de mult pe cât de greu este un corp de apă la fel de mare ca el. Creierul înoată în lichidul cefalorahidian şi pierde astfel

1380 de grame – căci aceasta este greutatea unui corp de lichid cefalorahidian care este de aceeaşi mărime cu creierul uman. Creierul apasă în jos la baza craniului cu numai 20 de grame şi această greutate poate fi suportată. Dar dacă ne întrebăm acum: De ce este aşa? – atunci trebuie să spunem: Cu un creier care ar fi doar masă ponderabilă, noi nu am putea să gândim. Noi nu gândim cu ceea ce este substanţă grea, ci gândim cu forţa ascensională. Substanţa trebuie mai întâi să-şi piardă greutatea; apoi putem noi gândi. Noi gândim cu ceea ce se înalţă, pleacă în zbor de la pământ.

Noi suntem însă conştienţi în întregul nostru corp. Prin ce anume devenim conştienţi în întregul nostru corp? În întregul nostru corp sunt douăzeci şi cinci de miliarde de globule roşii în sânge. Aceste douăzeci şi cinci de miliarde de globule roşii sunt foarte mici; dar ele sunt totuşi grele, ele sunt grele deoarece conţin fier. Fiecare din aceste douăzeci şi cinci de miliarde de globule roşii înoată, înoată în plasmă şi pierde atât de mult din greutate, pe cât lichid dezlocuieşte. Astfel încât şi aici, în fiecare globulă roşie, este generată o forţă ascensională, deci este generată de douăzeci şi cinci de miliarde de ori. Noi suntem conştienţi în întregul nostru corp prin ceea ce împinge în sus. Astfel încât putem spune: Când mâncăm, când introducem în noi alimentele, acestea trebuie mai întâi să fie uşurate în mare parte, trebuie transformate, astfel încât să ne poată folosi. Aceasta este cerinţa organismului.

Să gândească aşa şi să considere acest mod de gândire ca un standard, aceasta au uitat oamenii în perioada în care a devenit necesar să gândească ştiinţa economică. De atunci înainte au ţinut seama numai de substanţele ponderabile, nu s-au mai gândit la acest lucru de exemplu – ce transformare suferă în organism o

substanţă în privinţa greutăţi ei prin faptul că are o forţa ascensională.

Dar mai este şi altceva. Dacă vă mai aduceţi aminte de studiile de fizică pe care le-aţi făcut, ştiţi desigur că în fizică se vorbeşte despre spectru. Cu ajutorul prismei se creează acest spectru de culori: roşu, oranj, galben, verde, albastru, indigo, violet. Până aici, de la roşu până la violet, apare spectrul luminos. Ştiţi însă că înaintea zonei care are un efect luminos sunt considerate a fi aşa-numitele raze infraroşii, iar dincolo de violet, razele ultraviolete (tabla 1, jos). Aşadar, când cineva vorbeşte despre lumină pur şi simplu, el nu cuprinde totalitatea acestui fenomen: el trebuie să vorbească despre felul în care lumina se modifică polar în două direcţii; el trebuie să vorbească despre faptul că dincolo de roşu lumina se scufundă în căldură şi dincolo de violet în reacţii chimice şi propriu-zis dispare ca lumină. Dacă, aşadar, dăm o simplă teorie a luminii, dăm un simplu fragment; şi mai mult de atât, dăm şi o teorie falsă a luminii. În aceeaşi perioadă, în care ar fi trebuit să se înceapă să se gândească asupra teoriei economice, fizica, gândirea în domeniul fizicii era într-o asemenea stare încât a rezultat o teorie falsă a luminii.

V-am spus aceasta pentru motivul că aici există o analogie valabilă. Îndreptaţi-vă vă rog atenţia asupra economiei – nu cea naţională, ci economia vrăbiilor, sau economia rândunelelor! Aceasta este tot un fel de economie; dar această economie din regnul animal nu se întinde în sus până în regnul uman. La hârgiog putem vorbi deja chiar de un capitalism animal. Esenţa economiei animale constă în faptul că natura furnizează produsele şi că animalul ca fiinţă individuală şi le ia. Omul încă se întinde până în această economie animală, însă el trebuie să iasă din ea.

Acea economie, despre care se poate vorbi cu precădere ca despre o economie umană propriu-zisă trebuie comparată cu ceea ce este vizibil ca lumină în spectru, pe când ceea ce încă se întinde până în natură trebuie comparat cu ceea ce se întinde până în infraroşu. Acolo ne întindem de exemplu până în domeniul agriculturii, ne întindem până în domeniul geografiei economice şi aşa mai departe. În această direcţie nu putem delimita strict ştiinţa economică. Ştiinţa economică se întinde până într-un domeniu care trebuie abordat într-un mod cu totul diferit. Aceasta pe de o parte.

Pe de cealaltă parte însă tocmai în condiţiile noastre economice complicate, s-a ajuns treptat ca efectiv omului să-i scape din mână gândirea economică. Aşa cum lumina încetează să mai apară ca lumină în domeniul ultravioletelor, tot aşa încetează şi activitatea umană în economie să mai fie pur economică. Am descris adesea acest lucru, felul în care s-a petrecut acest lucru. Acest fenomen începe de fapt abia în secolul XIX. Până atunci, viaţa economică este încă destul de dependentă de iscusinţa omenească individuală. O bancă prospera atunci când un individ din această bancă era destoinic. Indivizii încă mai însemnau ceva. Am povestit de mai multe ori exemplul nostim, cum odată la Rotschild [Nota 4] vine un ministru trimis de regele Franţei ca să facă un împrumut. Rothschild tocmai negocia cu un vânzător de piei şi atunci când i se anunţă sosirea trimisului regelui Franţei, el spuse: „Acuma, el trebuie să aştepte puţin.” – Ministrul era însă foarte afectat. Să aştepte, pentru că înăuntru se află un vânzător de piei! Când asistentul a ieşit şi i-a spus acest lucru, nici măcar nu l-a crezut. „Da, spuneţi-i domnului Rotschild că vin ca trimis al regelui Franţei!” – Asistentul îi aduse răspunsul: „Da, trebuie să aşteptaţi.” – Atunci

trimisul regelui sare înăuntru şi spune: „Sunt trimisul regelui Franţei.” – Rothschild răspunde: „Vă rog aşezaţi-vă, luaţi loc!” – „Da, sunt trimisul regelui Franţei!” – „Vă rog, luaţi două locuri!”

Ceea ce se petrecea pe vremea aceea în viaţa economică era plasat în mod deliberat în sfera personalităţii umane. Dar lucrurile s-au schimbat. S-au schimbat în aşa fel încât astăzi în amploarea vieţii economice, extrem de puţin depinde de personalitatea individuală. Activitatea economică umană a intrat deja foarte mult în ceea ce aş compara cu domeniul ultravioletelor. Iar aceasta este ceea ce lucrează drept capital ca atare. Masele de capitalul sunt active ca atare. Deasupra vieţii economice se află o viaţă ultraeconomică, care este condiţionată în principal de puterea intrinsecă a maselor de capital, astfel încât trebuie să spunem: Dacă vrem să înţelegem într-adevăr viaţa economică actuală, atunci trebuie să o vedem ca aflându-se la mijloc între două domenii, dintre care unul coboară în natură, iar celălalt se ridică la capital. Iar între acestea se află ceea ce trebuie să înţelegem ca viaţă economică propriu-zisă.

De aici rezultă însă că oamenii nu au nici măcar conceptul care să delimiteze corect ştiinţa economică însăşi, să o poziţioneze corect în ansamblul cunoaşterii. Căci vom vedea: în mod curios, numai această zonă, care nici măcar nu intră propriu-zis în domeniul activităţilor economice, care poate fi comparată cu infraroşiile, numai acesta poate fi cuprinsă cu mintea umană. Putem reflecta asupra proceselor de genul: Cum să cultivăm ovăz, cum să cultivăm orz şi aşa mai departe, cum să extragem cel mai bine produsul brut în minerit. Practic, numai asupra acestora putem gândi corect cu raţiunea pe care am fost obişnuiţi să o folosim în ştiinţa vremurilor mai recente.

Acesta este un fapt de o imensă semnificaţie! Căci gândiţi-vă chiar şi numai la ceea ce v-am prezentat drept concept de care avem nevoie în ştiinţă. Noi consumăm ca alimente substanţe care au greutate. Faptul că ele ne pot fi de folos se bazează pe aceea că ele îşi pierd continuu greutatea în noi, că ele aşadar se modifică total. Acest lucru merge însă atât de departe, că ele se modifică în mod diferit în fiecare organ. În ficat are loc o altă modificare decât are loc în creier sau în plămâni. Organismul este diferenţiat, iar condiţiile devin altele pentru fiecare substanţă în fiecare organ. Avem o modificare continuă a calităţii odată cu trecerea de la un organ la altul.

Cam la fel este când în cadrul unui întreg, unui tot economic vorbim, de exemplu, despre valoarea unui produs. Tot aşa cum ar fi un nonsens să definim o substanţă, să zicem o definim drept carbon, şi apoi să întrebăm: cum se comportă el în corpul uman? – carbonul până şi în privinţa ponderabilităţii sale devine ceva cu totul diferit faţă de ce este el în lumea exterioară – tot la fel de puţin putem întreba despre valoarea unei mărfi. Aceasta este diferită dacă marfa zace într-un magazin, sau dacă este transportată într-un loc sau în altul.

Ideile ştiinţei economice trebuie să fie foarte mobile. Trebuie să ne dezobişnuim să construim noţiuni pe care să le putem defini. Trebuie să ne fie clar că avem de a face cu un proces viu şi că trebuie să remodelăm conceptele înăuntrul procesului viu. Dar s-a încercat să se cuprindă, să se înţeleagă tocmai lucruri ca valoare, preţ, producţie, consum şi aşa mai departe cu ideile existente. Însă aceste idei nu au fost bune de nimic. De aceea nu am putut practic să ajungem la o ştiinţă a economiei. Cu noţiunile cu care ne-am obişnuit nu putem răspunde de exemplu la întrebarea: Ce este valoarea, ce este preţul? – căci noi

trebuie ca acele lucruri care au valoare să le considerăm mereu în circulaţie; noi trebuie ca preţul, care corespunde unei valori, să îl considerăm în circulaţie continuă. Şi vedeţi dumneavoastră, dacă întrebaţi pur şi simplu care este proprietatea fizică a carbonului, atunci nu veţi ştii nimic despre ce se întâmplă de exemplu în plămân, deşi el este prezent şi în plămân, pentru că întreaga configuraţie devine cu totul altceva în plămân. Tot aşa şi fierul când îl găsiţi în mină este cu ceva cu totul diferit decât fierul din procesul economic. Economia se bazează pe cu totul altceva decât că fierul „este". Dar astfel de factori labili trebuie luaţi în calcul.

Am ajuns odată la o familie, acum vreo patruzeci şi cinci de ani. Acolo mi-a fost arătat un tablou. Tablou care cred că zăcuse treizeci de ani în pod. Câtă vreme a zăcut acolo şi nu era nimeni acolo care să ştie despre tablou altceva decât că există aşa ceva care a fost aruncat într-un colţ, el nu avea nicio valoare în procesul economic; dar atunci când şi-au dat seama că este valoros, el valora treizeci de mii de guldeni – iar treizeci de mii de guldeni însemna mult pe vremea aceea. De ce anume a depins valoarea la acea vreme? Pur şi simplu de părerea pe care oamenii şi-o făcuseră despre tablou. Tabloul nu fusese mutat din locul în care se afla; numai oamenii îşi schimbaseră părerea despre el. Aşadar, la nimic nu este vorba de ceea ce „este" în mod nemijlocit. Şi tocmai conceptele economice nu le puteţi dezvolta niciodată pornind de la realitatea exterioară, ci trebuie să le dezvoltaţi întotdeauna urmând procesul economiei. Iar în cadrul unui proces orice lucru se schimbă necontenit. Trebuie să vorbim aşadar de circulaţia economică, înainte de a ajunge la lucruri precum valoare, preţ şi aşa mai departe. În teoriile economice din ziua de azi puteţi

constata că se începe cu definiţii ale valorii şi preţului. Însă de fapt primul lucru trebuie să fie prezentarea procesului economic; doar atunci rezultă lucrurile cu care încep economiştii în ziua de azi.

Iar acum, în anul 1919 puteai crede, pentru că în definitiv totul a fost distrus, că oamenii vor fi observat că trebuie început cu ceva proaspăt. Însă acest lucru nu s-a întâmplat. Puţinii oameni, care credeau pe atunci că trebuie început din nou au căzut foarte repede în comoditate: Oricum nu poţi face nimic. – Între timp a avut loc marea calamitate, devalorizarea monedei în regiunile estice şi centrale, şi odată cu aceasta o completă bulversare a stratificării sociale; căci cu fiecare nouă devalorizare, cei care trăiesc din ceea ce am comparat cu spectrul ultravioletelor trebuie bineînţeles să sărăcească. Şi acest lucru se şi întâmplă, poate chiar mai mult decât bagă de seamă oamenii în prezent. Acest lucru se va întâmpla pe de-a-ntregul. De aceea înainte de toate suntem îndreptaţi aici către noţiunea de organism social, pentru motivul că se vădeşte că devalorizarea monedei este determinată de vechea îngrădire statală. Vechea îngrădire statală intervine aşadar în procesul economic. Acest proces trebuie înţeles, dar mai întâi trebuie înţeles organismul social. Însă toate teoriile economice, începând cu *Adam Smith* [Nota 5] şi până la cele noi iau de fapt în calcul mici regiuni ca şi cum ar fi organisme sociale. Ele nici măcar nu iau în seamă că atunci când foloseşti chiar şi o simplă analogie, ea trebuie să concorde. Oamenii nu iau deloc în seamă faptul că ea trebuie să concorde. Aţi văzut vreodată un organism real, aflat la maturitate, care să fie aşa?

Tabla 1

Desenul 1

Aici este de exemplu un om, aici este un al doilea om, aici este al treilea om şi aşa mai departe. Ar fi nişte organisme umane drăguţe, care ar fi în acest fel lipite unul de altul; aşa ceva nu există totuşi la organismele aflate la maturitate. Şi cu toate acestea aşa este situaţia în cazul statelor. Organismele au nevoie de golul dimprejurul lor până la celelalte organisme. Statele individuale pot fi comparate cel mult cu celulele organismului, şi numai întregul pământ privit ca un corp economic îl puteţi compara cu un organism. Acest lucru ar trebui avut în vedere. Acest fapt este palpabil de când avem o economie mondială, că statele individuale le putem compara numai cu celulele. Întreg pământul, gândit ca organism economic, este organismul social.

Acest fapt nu se are în vedere nicăieri. Căci întreaga teorie economică a devenit ceva ce nu mai corespunde realităţii exact prin aceea că se vrea stabilirea unor principii care se pot aplica doar pentru o celulă individuală. De aceea, dacă studiaţi economia politică franceză, găsiţi o altă constituţie decât dacă studiaţi economia politică engleză, germană sau o alta. Dar ca economişti avem nevoie de o înţelegere a întregului organism social.

Iar aceasta am vrut să v-o spun astăzi ca introducere.

CONFERINŢA a II-a

Dornach, 25 iulie 1922

Primele noţiuni, primele concepţii pe care le avem de dezvoltat pe tărâmul economic trebuie să fie puţin mai complicate, şi aceasta dintr-un motiv cu totul obiectiv. Trebuie să vă reprezentaţi că economia, chiar şi atunci când o privim ca economie mondială, se află într-o mişcare permanentă, că, aş spune, tot aşa cum sângele curge prin om, aşa şi bunurile ca mărfuri curg prin întregul corp economic pe toate căile posibile. La aceasta trebuie apoi să concepem ca fiind cel mai important lucru în cadrul acestui proces economic ceea ce se desfăşoară în procesele de cumpărare şi vânzare. Cel puţin pentru economia actuală aceasta trebuie să se aplice. Orice altceva ar mai exista – şi vom avea de discutat desigur despre tot felul de impulsuri care sunt cuprinse în viaţa economică – , orice altceva ar mai exista: economia ca atare ajunge până la om atunci când omul are ceva de vândut sau de cumpărat. Ceea ce se petrece între cumpărător şi vânzător este lucrul către care ţinteşte în cele din urmă toată gândire instinctivă asupra economiei, a oricărui om naiv, şi în definitiv este lucrul la care se reduce totul.

Să privim deci ce contează atunci când se iau în considerare cumpărarea şi vânzarea în cadrul circulaţiei economice. Lucrul la care ajung întotdeauna oamenii este preţul unei mărfi, al unui bun. Problema preţului este acea problemă la care trebuie să se reducă până la urmă cele mai importante dezbateri economice; căci în preţ culminează tot ce este de fapt activ în economie ca impulsuri, ca forţe. Va trebui aşadar să tratăm întâi problema preţului; dar problema preţului nu este deloc una foarte simplă. Nu trebuie decât să vă gândiţi la cel mai

simplu caz: Într-un loc A avem o marfă, care în acest loc A are un anumit preţ; ea nu este vândută în acest loc, ci este transportată mai departe. Trebuie atunci ca la preţ să se adauge ceea ce a fost necesar pentru transportul până în al doilea loc, B. Preţul se modifică în timpul circulaţiei. Acesta este cazul cel mai simplu, cel mai banal. Dar există desigur şi cazuri mult mai complicate.

Presupuneţi, să zicem, că o casă dintr-un oraş mai mare costă la un moment dat o anumită sumă. După cincisprezece ani aceeaşi casă va costa poate de şase sau de opt ori mai mult. Şi nu este deloc necesar să ne gândim, vorbind despre această creştere a preţului, că ea s-ar datora în principal inflaţiei. Nu considerăm deloc că acesta ar fi cazul. Creşterea preţului se poate datora pur şi simplu faptului că între timp au fost construite multe alte case în jur, că în vecinătate se află alte clădiri care cresc în mod deosebit valoarea casei. Creşterea preţului acestei case se poate datora în întregime altor zece sau cincizeci de motive. De fapt nu suntem niciodată în situaţia de a spune ceva general într-un caz particular, cum ar fi să zicem: În cazul caselor sau articolelor de fierărie sau cerealelor, pentru un loc dat, există posibilitatea de a stabili fără echivoc preţul pe baza vreunor condiţii. – La început nu putem de fapt să spunem mai mult decât: Trebuie să observăm cum preţul fluctuează în funcţie de loc şi de timp. – Şi probabil putem identifica fiecare din condiţiile prin care într-un anumit loc preţul reiese exact aşa cum este el. Dar o definiţie generală despre pentru modul în care este compus preţul nu poate exista, o astfel de definiţie este de fapt imposibilă. Din acest motiv este de mirare tot mereu că în lucrările de economie politică uzuale se vorbeşte despre preţ ca şi cum preţul ar putea fi definit. El nu poate fi definit; căci preţul este întotdeauna

unul concret. În chestiunille economice cu orice definiţie s-a dat de fapt ceva ce nu ajunge nici măcar pe aproape în vreun fel de condiţiile reale.

De exemplu, odată am fost martor la următorului caz: Într-o anume regiune parcelele de pământ sunt de-a dreptul ieftine. O societate are în mijlocul ei un om destul de renumit. Această societate îşi cumpără parcelele ieftine şi îi dă acestui om renumit prilejul de a-şi construi o casă în această regiune. Apoi parcelele sunt oferite spre vânzare. Ele pot fi oferite spre vânzare la un preţ semnificativ mai mare decât cel la care au fost cumpărate, din simplul motiv că omului renumit i-a fost dat prilejul să-şi construiască o casă în acel loc.

Acestea sunt lucruri care vă arată de ce condiţii nedeterminate depinde preţului unui lucru în procesul economic. Fireşte, puteţi acum să spuneţi: Da, dar astfel de lucruri trebuie controlate. – Reformatorii funciari şi alţii asemenea se împotrivesc acestor lucruri, ei vor să stabilească un fel de preţ corect pentru lucruri prin tot felul de reglementări. Aceasta se poate face; dar gândit din punct de vedere economic, în felul acesta preţul nu se modifică. Putem, de exemplu atunci când se întâmplă ceva precum în cazul expus şi parcelele de pământ sunt apoi vândute la un preţ mai mare, putem lua din nou banii oamenilor sub forma unui impozit mai mare pe proprietate. Atunci statul încasează ceea ce este în plus. Însă în felul acesta nu am ajuns să cuprindem realitatea. În realitate bunul tot a devenit mai scump. Puteţi aşadar să luaţi contramăsuri de reglementare, acestea însă doar maschează chestiunea. Preţul este totuşi acela care ar fi fost şi fără aceste măsuri de reglementare. Se produce doar o redistribuire; şi nu este gândit din punct de vedere economic acest lucru dacă se spune apoi că parcelele nu au

devenit mai scumpe după zece ani, atunci când chestiunea a fost mascată prin reglementări. Este vorba de faptul că ştiinţa economică trebuie să stea cu ambele picioare în realitate, şi că întotdeauna în ştiinţa economică se poate vorbi numai de condiţiile existente la un anume moment şi în locul anume despre care se vorbeşte. Că lucrurile pot fi altfel, aceasta bineînţeles va rezulta apoi pentru cel care doreşte progresul omenirii; dar mai întâi lucrurile trebuie cercetate în realitatea lor momentană. Din aceasta puteţi observa cât de imposibil este de fapt să vrei să te apropii de ceva cum este cea mai importantă noţiune din economie: preţul, şi să vrei să înţelegi acest preţ cu o noţiune precis conturată. În acest mod nu se poate ajunge la ceva în teoria economică. Trebuie să ne croim un cu totul alt drum. Procesul economic însuşi trebuie să fie observat.

Cu toate acestea, problema preţului este cea mai importantă, şi noi trebuie să ţintim, să ne îndreptăm eforturile spre această problemă a preţului, trebuie aşadar să luăm în vedere procesul economic şi să încercăm, cum s-ar spune, să prindem din zbor punctul în care undeva sau cândva din substratul economic rezultă preţul pentru un anume bun.

Dacă urmăriţi acum teoriile economice uzuale, veţi găsi de obicei numiţi aceşti trei factori, prin a căror interacţionare s-ar desfăşura întreaga econome. Găsiţi notat: natura, munca umană şi capitalul. Cu siguranţă, se poate spune mai întâi: Dacă se urmăreşte procesul economic, găsim în desfăşurarea acestuia ceea ce provine de la natură, ceea ce se obţine prin munca umană şi ceea ce este întreprins sau este rânduit prin capital. Dar, dacă considerăm pur şi simplu una lângă alta natura, munca şi capitalul, nu vom înţelege în mod viu procesul economic. Tocmai printr-o astfel de considerare vom fi conduşi la cele

mai variate unilateralităţi. Şi acest fapt este într-adevăr arătat de istoria teoriei economice. În timp ce unii sunt de părerea că toată valoarea este în natură, inerentă naturii şi că de fapt nu s-ar adăuga nicio valoare deosebită substanţei obiectelor naturii prin munca umană, alţii sunt de părere că de fapt întreaga valoare economică este imprimată unui bun, unei mărfi prin, aşa cum se şi spune, munca cristalizată în acel bun. Din nou, în momentul când puneţi unul lângă altul capitalul şi munca, veţi găsi pe de o parte că oamenii spun că de fapt capitalul este singurul care face posibilă munca şi că leafa este plătită din capital. Pe de altă parte se spune: Nu, ceea ce produce valoare este numai munca, iar ceea ce câştigă capitalul este doar plusvaloarea dedusă din rezultatul muncii. Chestiunea este aşa: Dacă privim lucrurile dintr-un anumit punct de vedere, atunci primul are dreptate; dacă privim lucrurile din celălalt punct de vedere, atunci cel de-al doilea are dreptate. O astfel de considerare în privinţa realităţii seamănă de fapt cu contabilitatea: Dacă punem suma aici rezultă acest lucru; dacă o punem dincolo rezultă acel lucru şi aşa mai departe. Se poate vorbi foarte bine cu motive aparente foarte puternice despre plusvaloarea care este de fapt scăzută din leafă şi pe care capitalistul şi-o însuşeşte. Se poate vorbi cu motive la fel de întemeiate despre faptul că de fapt în contextul economic capitalistului i se cuvine totul şi că el de fapt îşi plăteşte angajaţii doar din ceea ce poate folosi pentru plata forţei de muncă. Pentru ambele cazuri există motive foarte bune şi motive foarte proaste. Toate aceste consideraţii nu pot de fapt să se apropie deloc de realitatea economiei naţionale. Aceste consideraţii sunt bune ca fundament pentru agitatori, dar ele nu sunt deloc ceva care va fi luat în considerare în vreun fel în teoria economică serioasă. Alte fundamente trebuie mai întâi să

fie acolo, dacă vrem să vorbim cu o anumită justificare despre progresul organismului economic. Acum firește, într-o anumită măsură toate aceste afirmaţii sunt îndreptăţite; iar când *Adam Smith* de exemplu vede în munca utilizată pentru bunuri factorul originar formator de valoare, atunci şi pentru aceasta pot fi invocate motive extraordinar de bune. Un om ca Adam Smith nu a gândit într-un mod lipsit de sens; însă ceea ce stă şi aici la bază este faptul că el consideră mereu că poţi să iei ceva static şi apoi să-i dai o definiţie, în timp ce în procesul economic totul se află de fapt în mişcare. Este relativ uşor să elaborezi noţiuni despre fenomenele naturii, chiar şi despre cele mai complicate, comparativ cu acele concepţii necesare unei teorii economice. Infinit mai complicate, mai labile, mai variabile sunt fenomenele în economie faţă de cele din natură, mult mai fluctuante, mult mai puţin posibil de prins cu ajutorul unor noţiuni precise, stabile.

Trebuie adoptată o cu totul altă metodă. Această metodă vi se va părea grea doar în primele ore; însă veţi vedea că din aceasta va rezulta ceea ce poate fi pus la baza unei teorii economice reale. Putem spune: În acest proces economic care trebuie luat în vedere intră natura, munca umană şi – în primul rând, când se consideră aspectul pur exterior al economiei – capitalul. În primul rând!

Acum însă, când ne îndreptăm atenţia chiar asupra elementului mijlociu, asupra muncii umane, să încercăm să ne formăm o concepţie coborând – am făcut deja ieri aluzii în acest sens – în domeniul animal şi să privim în locul economiei naţionale economia vrăbiilor, economia rândunelelor. Da, acolo natura este fundamentul economiei. Şi vrabia trebuie să efectueze un fel de muncă. Trebuie cel puţin să sară de colo colo până ajunge la locul în care-şi găseşte grăunţele, iar câteodată trebuie să sară

chiar foarte mult de-a lungul zile până îşi găseşte grăunţele. Rândunica, care îşi construieşte cuibul, şi ea trebuie să efectueze un fel de muncă. Şi ea are foarte multe de făcut. Totuşi, în sens economic nu putem numi acest lucru muncă. Nu înaintăm cu concepţiile economice dacă numim aceasta muncă; căci, dacă privim mai îndeaproape, trebuie să spunem: Vrabia, rândunica sunt propriu-zis organizate cu precizie ca să execute exact lucrurile pe care trebuie întru câtva să le efectueze pentru a-şi găsi hrana. Ele nu ar putea fi deloc sănătoase, dacă nu s-ar putea mişca în acest fel. Este o continuare a organizării lor, care ţine de ele, ca şi faptul că au picioare sau aripi. Astfel încât în acest caz putem efectiv să facem cu totul abstracţie de ceea ce am putea numi aici o muncă aparentă, atunci când vrem să construim noţiuni economice. Acolo unde natura este luată în mod nemijlocit şi fiinţa individuală efectuează muncile aparente corespunzătoare pur şi simplu pentru a-şi satisface propriile nevoi sau pe cele ale celor apropiaţi, acolo trebuie să scădem de fapt aceste munci aparente, când vrem să stabilim ce este valoare în sensul economic. Şi despre aceasta este mai întâi vorba, să ne apropiem de o concepţie a valorii economice. Dacă ne uităm aşadar împrejur în economia animală, putem spune doar: Aceasta este astfel încât pentru ea formatoare de valoare este numai natura însăşi. Pentru economia animală, formatoare de valoare este exclusiv natura însăşi. Acum însă, în momentul în care ne înălţăm la om, adică la economie, avem firește din partea naturii punctul de pornire al valorii naturale, valorii din natură; însă în momentul în care oamenii nu doar se îngrijesc de ei înşişi sau de apropiaţii lor, ci se îngrijesc unul de altul, atunci bineînțeles intră imediat în considerare ceea ce este reprezentat de munca umană. Şi ceea ce omul trebuie să facă în momentul în care

el nu doar foloseşte produsele naturii pentru sine, ci când el se află într-o relaţie cu alţi oameni şi face schimburi de bunuri cu aceştia, ceea ce face el devine, în comparaţie cu natura, muncă. Şi avem aici o latură a valorii în cadrul economiei. Această latură ia naştere prin faptul că asupra produselor naturii se aplică munca umană şi avem în faţa noastră, în circulaţia economică, produse naturale transformate prin munca umană. Abia atunci ia naştere propriu-zis o valoare economică reală. Atâta timp cât produsul natural este la locul în care a fost descoperit, neatins, el nu are nicio altă valoare decât cea pe care o are de exemplu şi pentru animal. În momentul în care faceţi primul pas de a integra produsul natural în procesul de circulaţie economică ia naştere, prin produsul natural modificat, valoarea economică. În acest caz putem caracteriza această valoare economică prin următorul enunţ: Valoarea economică privită din această primă latură este produsul natural transformat prin munca umană. – Dacă această muncă umană constă în săpare, cioplire sau transportarea produsului natural dintr-un loc în altul, aceasta n-are nicio importanţă. Dacă vrem să avem pentru început stabilirea valorii în general, atunci trebuie să spunem: Formatoare de valoare este munca umană, care transformă un produs natural astfel încât acesta poate trece în procesul de circulaţie economică.

Dacă aveţi în vedere acest fapt, atunci veţi avea imediat caracterul cu totul fluctuant al valorii unui bun care circulă în economia naţională. Căci munca este într-adevăr ceva prezent întotdeauna, care este folosit asupra bunului economic. Astfel încât nu puteţi spune deloc ce este valoarea, ci puteţi spune doar: Valoarea apare într-un anumit loc, la un anumit moment, prin faptul că munca umană transformă un produs natural. – Acolo apare

valoarea. Nu putem şi nu dorim deocamdată să definim valoarea, ci vrem doar să indicăm locul în care apare valoarea. Aş dori să vă prezint schematic acest lucru, aş vrea să vi-l ilustrez schematic aşa, spunând: Avem, cum ar fi, în fundal natura (desenul 2, stânga); şi avem, apropiindu-se de natură, munca umană;

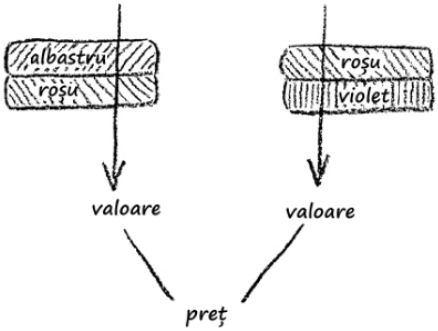
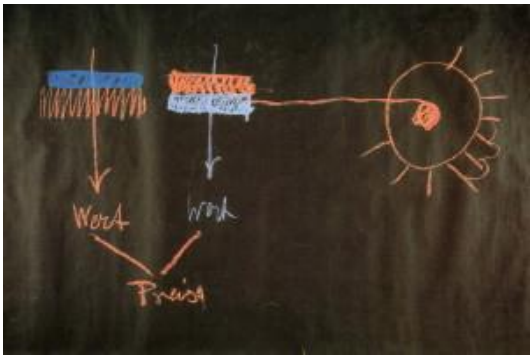

Tabla 2

Desenul 2

iar ceea ce apare aşa-zicând prin interacţiunea dintre natură şi munca umană, ceea ce devine vizibil aici, aceasta este valoarea privită din această primă latură. Nu este deloc o imagine falsă, dacă de exemplu vă spuneţi: Privind o suprafaţă neagră, ceva negru prin ceva luminos – Îl văd albastru. Dar, desigur în funcţie de grosimea mediului

luminos, nuanţa de albastru este diferită. În funcţie de cum îl deplasaţi densitatea variază. Este fluctuant. Aşa este valoarea în economie naţională, care nu este de fapt nimic altceva decât apariţia naturii prin munca umană, pretutindeni fluctuantă.

Cu aceste lucruri nu dobândim la început mai mult de câteva indicaţii abstracte; însă acestea ne vor fi orientatoare în zilele următoare pentru a căuta lucrurile concrete. Desigur, dumneavoastră sunteţi obişnuiţi astfel, căci în toate ştiinţele se începe totuşi cu ceea ce este cel mai simplu. Vedeţi dumneavoastră, munca în sine n-are nicio determinare în contextul economiei naţionale. Căci, dacă un om taie lemne sau exersează pe o roată – există aşa ceva, când cineva este gras şi se urcă mereu de pe o treaptă pe alta pe această roata (ea se duce în jos), prin aceasta slăbeşte – el poate depune acelaşi cantitate de muncă ca acela care taie lemne. A considera munca aşa cum o face de exemplu *Marx* [Nota 6], care spune că ar trebuie căutat ca echivalent ceea ce este consumat în organismul uman în timpul desfăşurării acestei munci, acest lucru este un nonsens colosal; căci se consumă acelaşi lucru, atât atunci când omul dansează acolo pe roată, cât şi atunci când taie lemne. Din punctul de vedere al economiei naţionale nu contează ce se întâmplă în om. După cum am văzut, economia se învecinează cu ceea ce nu este economie. Privit din punct de vedere pur economic, nu are nicio justificare indicarea în vreun fel a faptului că munca – cel puţin la început, pentru a stabili noţiunea muncii din punctul de vedere al economiei – consumă forţa umană, uzează omul. Are importanţă într-un sens mijlocit, deoarece pe de altă parte trebuie avut grijă de nevoile omului. Aşa cum a prezentat Marx lucrurile, avem de-a face cu un nonsens colosal.

Ce este aşadar necesar pentru a înţelege munca în cadrul procesului economic? Este necesar ca pentru început să facem cu totul abstracţie de om şi să ne îndreptăm atenţia asupra modului în care se situează munca în cadrul procesului economic. Munca la o astfel de roată nu se situează în niciun fel în cadrul procesului economic, ea rămâne cu totul lipită de om; tăiatul lemnelor se situează în procesul economic. Numai acest lucru contează, cum se situează munca în acest proces economic. Iar aici este vorba, pentru tot ceea ce este luat în considerare, de faptul că natura este modificată peste tot prin munca umană. Şi numai în măsura în care natura este modificată prin munca umană generăm valorile economice din această primă parte. Dacă de exemplu, să zicem, găsim că este just pentru sănătatea noastră trupească să lucrăm asupra naturii, şi la răstimpuri să dansăm un pic sau să facem euritmie, atunci acest lucru poate fi apreciat dintr-un alt punct de vedere; dar acel lucru pe care-l facem la răstimpuri nu are voie să fie desemnat ca muncă şi nici să fie luat cumva drept formator de valoare economică. Dintr-un alt punct de vedere poate fi considerat ca fiind creator de valoare; dar trebuie mai întâi să ne formăm noţiuni limpezi privind valoarea economică ca atare.

Acum mai există încă o cu totul altă posibilitate ca valoarea economică să apară. Şi anume, să ne uităm la munca ca atare, şi să luăm acum munca mai întâi ca pe ceva dat. Atunci, aşa cum tocmai aţi putut vedea, această muncă este din punctul de vedere al economiei naţionale la început cu totul neutră, irelevantă. Ea devine însă în orice caz producătoare de valoare, atunci când dirijăm această muncă cu ajutorul spiritului, a inteligenţei omului – aici trebuie să vorbesc puţin altfel decât mai devreme. Chiar şi în cazurile extreme v-aţi putea gândi că ceva care altfel nu

este deloc muncă, este transformat prin spiritul omului în muncă. Dacă cineva pune în camera sa acea roată şi o foloseşte în ideea că vrea să devină mai slab, în acest caz nu avem de-a face cu o valoare economică. Însă dacă cineva trece o curea în jurul roţii şi angrenează într-un fel această curea pentru a pune în mişcare o maşinărie, atunci aveţi valorificat prin spirit acel lucru care nu este deloc o muncă (tabla 2, dreapta). Efectul secundar este acela că tot aşa respectivul devine mai slab; dar criteriul decisiv aici este că munca, prin spiritul uman, prin inteligenţă, prin gândire, poate chiar prin speculaţie, este adusă într-o anumită direcţie, că tipurile de muncă sunt aduse în anumite interacţiuni şi aşa mai departe. Astfel încât putem spune: Aici avem cea de-a doua latură a ceea ce creează valoare în economie. Acolo unde munca se află în fundal iar spiritul dirijează munca în prim-plan, acolo iese la iveală munca prin spirit şi produce din nou valoare economică.

Vom vedea că aceste două laturi sunt prezente peste tot. Dacă am desenat această schema (desenul 2, stânga) astfel încât apare valoarea economică atunci când avem natura apărându-ne prin muncă, atunci ceea ce am prezentat acum ar trebui să desenez astfel că aici în fundal avem munca iar aici în faţă ceea ce este spiritual, ceea ce produce o anumită modificare a muncii (desenul 2, dreapta).

Aceştia sunt în esenţă cei doi poli ai procesului economic. Nu găsiţi alte feluri în care sunt generate valorile economice: ori natura este modificată prin muncă ori munca este modificată prin intermediul spiritului, spiritul exprimându-se în exterior de multe ori în formarea de capital, astfel încât în privinţa economiei naţionale spiritul trebuie căutat în configuraţiile capitalului. Cel puţin expresia sa exterioară se află acolo. Însă acest lucru ne va

rezulta atunci când vom examina capitalul ca atare şi apoi capitalul ca mijloc bănesc.

Vedeţi aşadar că nu putem vorbi de faptul că ar putea rezulta o definiţie a valorii economice. Căci, iarăşi, gândiţi-vă numai de ce depinde ca într-un loc oarecare munca să fie modificată de către spirit, de cât de mulţi oameni proşti şi oameni deştepţi depinde aceasta. Aici avem de-a face exclusiv cu condiţii fluctuante. Dar este întotdeauna valabil ceea ce este conform viziunii: că momentele creatoare de valoare din cadrul procesului economic trebuie căutate la aceşti doi poli opuşi.

Ei bine, acesta fiind cazul, avem în faţă următorul lucru: Când ne aflăm undeva înăuntrul procesului economic, şi procesul economic se desfăşoară pe bază de cumpărare şi vânzare, atunci în cumpărare şi vânzare avem în esenţă un schimb de valori. Nu găsiţi niciun alt schimb decât schimbul de valori. De fapt este greşit când se vorbeşte de schimburi de bunuri. În procesul economic bunul, indiferent dacă este produs natural modificat sau muncă modificată, este o valoare. Ceea ce se schimbă sunt valori. Aceasta este ceea contează. Astfel încât dumneavoastră trebuie aşadar să vă spuneţi: Dacă undeva are loc o vânzare-cumpărare, are loc un schimb de valori. – Şi lucrul care rezultă acum în procesul economic când două valori, cum s-ar spune, se ciocnesc una de alta pentru a se substitui, acesta este preţul. Nu veţi găsi preţul apărând vreodată altfel decât prin ciocnirea unei valori de o altă valoare în procesul economic. Din această cauză nici nu putem deloc reflecta asupra preţului, dacă ne gândim la schimbul de bunuri pur şi simplu. Dacă cumpăraţi un măr cu cinci parale să zicem, atunci puteţi desigur spune că schimbaţi un bun contra unui alt bun, mărul în schimbul celor cinci parale. În acest fel însă nu ajungeţi niciodată la o

considerare economică. Căci mărul este cules într-un loc oarecare, este apoi transportat, poate că în jurul lui se mai întâmplă încă o mulţime de lucruri. Aceasta este munca care l-a modificat. Aveţi de-a face nu cu un măr, ci cu un produs natural transformat prin munca omenească, care reprezintă o valoare. Şi trebuie întotdeauna să pornim de la valoare în economie. Tot aşa în cazul celor cinci parale aveţi de-a face cu o valoare şi nu cu un bun; căci aceste cinci parale nu sunt totuşi decât simbolul pentru faptul că la omul care trebuie să-şi cumpere mărul este prezentă o altă valoare, pe care el o dă în schimbul mărului.

Aşadar, ceea ce mi se pare important, este aceasta: să ajungem astăzi să realizăm că este fals să se vorbească de bunuri în economie, că trebuie să vorbim despre valori ca fiind faptul elementar, şi că este fals să se vrea înţelegerea preţului într-un alt mod decât având în vedere jocul valorilor. Valoare contra altă valoare dă preţul. Dacă deja valoarea este ceva fluctuant, ce nu poate fi definit, atunci ceea ce rezultă întru câtva ca preţ în procesul de schimb, când schimbaţi o valoare contra o altă valoare, este ceva fluctuant la pătrat.

Din toate acestea însă se poate deduce că este cu totul zadarnic să vrem să cuprindem, să sintetizăm în vreun fel valoarea şi preţul pentru a sta pe un teren solid în economie şi să se vrea chiar să se intervină cumva într-un proces economic. Ceea ce intră în consideraţie trebuie să fie cu totul altceva. Acest lucru trebuie să se afle în fundal şi chiar se şi află în fundal. Acest fapt îl arată o observare foarte simplă.

Gândiţi-vă numai: Natura ne apare prin munca umană. Dacă, să zicem, extragem fier dintr-un loc în nişte condiţii extraordinar de grele, tot aşa ceea ce rezultă ca valoare este obiectul natural modificat prin munca umană.

Dar dacă într-un alt loc fierul poate fi produs în condiţii mai uşoare, atunci probabil că rezultă o cu totul altă valoare. Vedeţi aşadar, că nu de la valoare trebuie abordată chestiunea, ci trebuie pornit de la ceea ce se află în spatele acesteia. Trebuie mers înapoi la ceea ce formează valoarea, şi acolo trebuie ajuns treptat la condiţiile mai constante, asupra cărora putem apoi avea o influenţă directă. Căci în momentul în care aţi introdus valoarea în circulaţia economică trebuie să o lăsaţi să fluctueze în sensul organismului economic. Atunci când priviţi structura mai fină a celulelor sanguine, care sunt altfel în cap, altfel în inimă şi altfel în ficat nu vă va veni să spuneţi: Important este să găsim o definiţie pentru sânge – aceasta nu poate fi deloc important pentru cineva, important poate fi numai care sunt cele mai favorabile alimente într-un caz sau în altul. Tot la fel, nu poate fi niciodată vorba să batem apa-n piuă în privinţa valorii şi preţului, ci numai să mergem la primii factori, la ceea ce, atunci când este format corect, produce exact preţul corespunzător, preţul care atunci deja reiese de la sine aşa.

Este absolut imposibil să te opreşti cu examinarea economică, să rămâi în zona definiţiilor valorii şi preţului, ci în toate situaţiile trebuie să ne întoarcem la punctele de pornire, aşadar la ceea ce pe de o parte alimentează procesul economic şi pe de altă parte reglementează acest proces: aşadar la natură pe de o parte, şi la spirit pe de cealaltă parte.

Aceasta a fost dificultatea în toate teoriile economice din ultima vreme, faptul că mereu s-a dorit de la început stabilizarea a ceea ce este fluctuant. Prin aceasta, pentru cel care cunoaşte această chestiune, n-au rezultat de fapt aproape deloc definiţii false, ci definiţii corecte. Desigur, trebuie să nimereşti foarte pe alături ca să spui: munca

corespunde acelui lucru care trebuie înlocuit din nou în organismul uman, munca este substanţă consumată. – În acest caz se nimereşte foarte pe alături de subiect şi lucrurile cele mai banale nu sunt observate. Dar este vorba de faptul că şi oameni cu adevărat inteligenţi s-au împiedicat cu totul, atunci când şi-au dezvoltat teoriile economice, de faptul că ei au vrut să observe ca stând pe loc lucrurile care sunt în mişcare. Aceasta se poate face relativ la ceea ce ţine de natură, şi chiar trebuie făcut adesea; dar în acest caz este suficient să observi într-un cu totul alt mod ceea ce se află în repaus. Când examinăm mişcarea, în examinarea naturii am ajuns doar până la a considera mişcarea ca fiind compusă din mici repaosuri, care apoi sar mai departe. Prin integrare, considerăm şi mişcarea ca fiind ceva ce se compune din repaosuri. În conformitate cu modelul unei astfel de cunoaşteri nu putem examina procesul economic. Astfel că trebuie să spunem: Important este mai întâi să abordăm teoria economică în maniera în care pe de o parte valoarea apare prin transformarea naturii prin muncă, şi pe de cealaltă parte valoarea apare prin faptul că munca este organizată de spirit. Iar aceste două formări ale valorii sunt cu totul opuse polar, aşa cum în spectru un pol, polul luminos, polul galben este diferit de polul albastru, violet. Astfel că dumneavoastră puteţi deja reţine imaginea: aşa cum pe de o parte apar culorile calde în spectru, aşa apare pe de o parte valoarea provenită de la natură, care se va arăta mai mult în formarea venitului atunci când percepem natura transformată prin muncă; pe de cealaltă parte ne apare mai mult valoarea care se transferă în capital, atunci când privim munca transformată prin spiritul omului. Atunci poate să ia naştere şi preţul, prin ciocnirea valorilor primului pol cu valorile celui de al doilea pol, sau prin

faptul că valorile din cadrul unui pol intră în interacţiune unele cu altele. Dar de fiecare dată când formarea preţurilor intră în discuţie, întotdeauna este vorba de faptul că o valoare intră în interacţiune cu o altă valoare. Aceasta înseamnă că trebuie să facem cu totul abstracţie de orice altceva ce mai este acolo, de subiectul însuşi, de toate acesta trebuie să facem abstracţie şi trebuie să vedem mai întâi cum se formează valorile pe de o parte şi cum se formează valorile pe de cealaltă parte. Atunci vom putea să înaintăm spre problema preţului.

CONFERINŢA a III-a

Dornach, 26 iulie 1922

Dacă aveţi în vedere ce v-am spus ieri, că în ştiinţa economică este de fapt vorba de a concepe fluctuantul, care constă în circulaţia valorilor şi în interacţiunea valorilor fluctuante în formarea preţului, atunci vă veţi spune: La început este vorba de a determina ce fel de formă trebuie să aibă de fapt teoria economică, ştiinţa economică; căci ceea ce este fluctuant nu poate fi cuprins în mod direct. De altfel nici nu are vreun sens să se dorească cuprinderea cu înţelegerea examinând fluctuantul în mod nemijlocit; are sens doar examinarea fluctuantului în corelaţie cu ceea ce se află în spatele acestuia.

Să ne facem perceptibil acest lucru pe baza unei comparaţii: Folosim în anumite scopuri în viaţă, să zicem, termometrul – îl folosim citind cu ajutorului lui temperatura. Aceste grade de temperatură noi suntem obişnuiţi să le comparăm într-un anumit sens. Evaluăm, să zicem, căldura de douăzeci de grade în comparaţie cu căldura de cinci grade şi aşa mai departe. Dar putem construi şi curbe de temperatură. Putem de exemplu să

înregistrăm temperaturile din timpul iernii, putem să înregistrăm temperaturile ridicate din timpul verii, şi atunci avem nivelul fluctuant al indicaţiei termometrului. Dar de ceea ce se află la bază devenim totuşi conştienţi abia atunci când investigăm diferitele condiţii care iarna determină un nivel de temperatură mai scăzut, iar vara determină un nivel de temperatură mai ridicat, care într-o regiune determină o anumită temperatură, iar într-o altă regiune determină o altă temperatură. Vom avea în mână, cum s-ar spune, ceva real abia atunci când vom explica stările fluctuante ale indicaţiei termometrului prin ceea ce se află la baza lor. Este de fapt, am putea spune, o abordare statistică, când doar notăm indicaţiile termometrului. Tot astfel, nu este de fapt cu mult mai mult dacă studiem preţurile ca atare, când studiem valorile şi aşa mai departe. Toate acestea vor avea un sens abia când se ajunge ca preţurile şi valorile să fie privite aşa-zicând ca nivelul mercurului în termometru termometru, ca indicaţii care fac trimitere la altceva. Abia prin aceasta se va ajunge la realităţile economiei. Acum însă, de aici rezultă ce formă va trebui să aibă de fapt teoria economică.

Dumneavoastră probabil ştiţi că potrivit unui vechi uzanţe, ştiinţele se împart în ştiinţe teoretice şi practice. Etica de exemplu este numită ştiinţă practică, ştiinţele naturii sunt numite ştiinţe teoretice. Ştiinţele naturii se ocupă cu ceea ce este; etica se ocupă cu ceea ce trebuie să fie. Iar această împărţire s-a făcut într-adevăr din cele mai vechi timpuri: ştiinţele celor existente şi ştiinţele celor ce trebuie. Ne vom sprijini acum pe aceasta numai pentru stabilirea noţiunilor. Dar putem întreba: Este ştiinţa economică o ştiinţă a *ceea ce este*, aşa cum consideră de exemplu *Lujo Brentano*, sau este ştiinţa economică o ştiinţă

practică, o ştiinţă a ceea ce *ar trebui să fie*? – Aceasta va fi întrebarea.

Observarea este fără îndoială necesară în economie, dacă vrem să obţinem o cunoaştere. Va trebui aşadar să se folosească principiul observării, aşa cum se observă indicaţiile barometrului şi termometrului pentru starea aerului şi a căldurii. În această privinţă ştiinţa economică este o ştiinţă teoretică. Dar cu aceasta nu s-a făcut nimic; ci abia atunci se face ceva, când se poate acţiona sub înrâurirea acestei cunoaşteri teoretice.

Vreau să vă citez un caz special, care vă va arăta despre ce este vorba aici. Să presupunem că remarcăm pe baza unor observaţii, care sunt întotdeauna de natură teoretică – toate observaţiile sunt de natură teoretică dacă nu conduc la acţiune –, observăm undeva într-un anumit domeniu că, pentru un anumit sortiment de marfă preţul scade îngrijorător, scade atât de îngrijorător încât arată clar o situaţie critică. Deci, este vorba mai întâi să observăm teoretic această scădere reală a preţurilor. Cu aceasta suntem, cum ar fi, abia la citirea indicaţiei termometrului. Apoi se pune problema: Ce este de făcut, atunci când preţurile pentru un sortiment de marfă sau pentru un produs scad îngrijorător? – Vom vedea aceste lucruri mai exact; mai întâi aş vrea să spun doar ce trebuie făcut acolo şi de către cine, atunci când preţurile unui sortiment de marfă scad alarmant. În acest caz este vorba să se adopte o măsură care este potrivită pentru a contracara această scădere a preţului. Ar putea fi diverse astfel de măsuri. Dar una dintre acestea va fi aceea că facem ceva pentru accelerarea circulaţiei, a comerţului mărfurilor respective. Aceasta va fi una dintre măsuri – fireşte ea nu va fi suficientă; dar nu vrem să ne preocupe acum dacă este o măsură suficientă sau chiar dacă este o

măsură corectă, ci va fi vorba ca atunci când preţurile scad aşa, să facem ceva care să crească volumul vânzărilor, deverul.

Trebuie practic să realizăm ceva care este similar cu influenţarea indicaţiei termometrului: Dacă în cameră este frig nu ne vom îndrepta spre termometru, încercând să alungim în vreun mod misterios coloana de mercur a termometrului; nu ne vom îngriji deloc de scăderea coloanei termometrului, ci vom face focul. Acţionăm în cu totul alt colţ. La fel şi în economie, este vorba să acţionăm în cu totul alt colţ. În acest fel devin lucrurile practice şi trebuie să spunem: ştiinţa economică este atât o ştiinţă teoretică cât şi o ştiinţă practică. – Va fi vorba numai de cum să se reunească partea practică cu cea teoretică.

Acum, aceasta este o primă faţetă a ştiinţei economice. Cealaltă este cea asupra căreia am atras deja atenţia cu mulţi ani în urmă, fără ca lucrurile să fi fost într-adevăr înţelese, şi anume într-un articol pe care l-am scris încă de la începutul secolului [Nota 7], care atunci purta titlul ***Teosofia şi problema socială***, care ar fi avut o semnificaţie numai dacă ar fi fost preluat de oameni ai practicii şi dacă s-ar fi orientat după el. Dar deoarece această scriere a rămas cu totul neluată în seamă, nici măcar nu am continuat-o până la capăt şi nu am publicat-o mai departe. Trebuie desigur să sperăm că aceste lucruri vor fi înţelese din ce în ce mai mult. Să sperăm că aceste conferinţe vor contribui la o înţelegere mai profundă. Dacă vrem să înţelegem trebuie însă să adăugăm o scurtă considerare istorică.

Dacă vă întoarceţi un pic în urmă în viaţa istorică a omenirii veţi găsi că de fapt – am indicat deja în prima conferinţă acest lucru – în perioadele anterioare, chiar până în secolele XV, XVI, astfel de întrebări economice,

precum sunt cele din ziua de azi, nu erau deloc prezente. Viaţa economică, să zicem de exemplu în vechiul orient, s-a desfăşurat în cea mai mare parte instinctiv, s-a desfăşurat astfel că erau anumite raporturi sociale între oameni, care erau formatoare de caste, formatoare de clase. Şi sub această influenţă, ceea ce a rezultat din aceste condiţii în relaţii de la om la om s-au dovedit de asemenea, aş spune, formatoare de instincte pentru modul în care omul individual trebuia să se angreneze în viaţa economică. La baza acestora se aflau în mare parte impulsurile vieţii religioase, care în epocile mai vechi erau încă astfel constituite încât vizau în acelaşi timp şi reglementarea, rânduiala economiei. Dacă verificaţi viaţa orientală din punct de vedere istoric, veţi vedea că de fapt nu există nicăieri o delimitare strictă între ceea ce se dispune religios şi ceea ce trebuie îndeplinit economic. Poruncile religioase se întind frecvent până în viaţa economică, astfel că pentru aceste perioade mai vechi nu se punea deloc problema muncii, problema circulaţiei sociale a valorilor muncii. Munca se desfăşura într-un anumit sens în mod instinctiv; iar dacă cineva făcea mai mult sau mai puţin, aceasta n-a reprezentat de fapt în perioada care a premers vieţii romane o problemă considerabilă, cel puţin nu o problemă publică considerabilă. Excepţiile care existau în acest caz nu intră în discuţie faţă de cursul general al evoluţiei omenirii. La Platon încă mai găsim pe deplin o astfel de opinie socială, că practic munca este acceptată ca ceva de la sine înţeles, şi propriu-zis a reflectat doar asupra socialului, care fost văzut de Platon ca impulsuri etice, pline de înţelepciune, în afara muncii.

Aceasta s-a schimbat din ce în ce mai mult, cu cât impulsurile religioase şi etice nemijlocite au cultivat mai puţin şi instincte economice, cu cât impulsurile religioase

şi etice mai mult s-au limitat doar la viaţa morală, devenind simple prescripţii pentru modul în care oamenii trebuie să simtă unul pentru celălalt, pentru modul în care trebuie să se comporte faţă de puterile extraumane, şi aşa mai departe. Tot mai mult a luat naştere printre oameni concepţia, sentimentul – dacă mi-este permis să mă exprim figurativ – că de la amvon nu este nimic de spus despre modul în care omul trebuie să lucreze. Şi abia prin aceasta munca, încorporarea muncii în viaţa socială a devenit o întrebare, o problemă.

Acum, această încorporare a muncii în viaţa socială nu este posibilă din punct de vedere istoric fără apariţia a ceea ce este dreptul sau legislaţia. Astfel încât vedem apărând concomitent din punct de vedere istoric evaluarea muncii omului individual şi dreptul. Pentru perioade foarte vechi ale omenirii nu puteţi vorbi de fapt deloc despre drept în sensul în care concepem dreptul în prezent, ci puteţi vorbi despre drept abia atunci când dreptul se separă de poruncă. În cele mai vechi timpuri porunca este ceva omogen. Ea conţine în acelaşi timp tot ceea este îndreptăţit. Apoi porunca se retrage din ce în ce mai mult în viaţa sufletească, iar dreptul se impune în ceea ce priveşte viaţa exterioară. Aceasta se petrece la rândul ei în cadrul unei anumite perioade istorice. În cadrul acestei perioade istorice s-au cristalizat raporturi sociale cu totul specifice. Am merge prea departe dacă am vrea să descriem mai precis aceste lucruri aici; însă este interesant de studiat, tocmai pentru primele secole ale Evului mediu, cum s-au desprins pe de o parte raporturile juridice, pe de altă parte raporturile de muncă, din organizarea religioasă înăuntrul căreia se aflau într-o mai mare s-au mai mică măsură – organizare religioasă firește într-un sens mai larg.

Acest fapt are o consecinţă cu totul precisă. Cât timp impulsurile religioase sunt decisive pentru întreaga viaţă socială a omenirii egoismul nu este vătămător. Acesta este un fapt extrem de important şi pentru înţelegerea proceselor sociale şi economice. Omul poate fi oricât de egoist: când organizarea religioasă, aşa cum era ea foarte strictă, de exemplu în anumite regiuni ale vechiului orient, când organizarea religioasă este aşa încât omul, în ciuda egoismului său se integrează în mod rodnic în viaţa socială, atunci egoismul nu este vătămător; însă egoismul începe să joace un rol în viaţa popoarelor în momentul în care dreptul şi munca se separă din celelalte impulsuri sociale, curente sociale. Din acest motiv spiritul omenirii năzuieşte, aş spune inconştient, în acea perioadă – în care munca şi dreptul tocmai se emancipează –, să o scoată la capăt cu egoismul uman, care începe atunci să fie activ şi care într-un anumit fel trebuie încorporat în viaţa socială. Această năzuinţă culminează apoi în democraţia modernă, în simţul pentru egalitatea oamenilor, pentru ca fiecare să aibă un cuvânt de spus în stabilirea dreptului şi de asemenea să-şi stabilească munca sa.

Însă concomitent cu această culminare a dreptului emancipat şi a muncii emancipate mai apare încă ceva – care, ce-i drept, existase şi anterior, în timpul perioadelor mai vechi din evoluţia omenirii, însă din cauza impulsurilor religios-sociale avea o cu totul altă semnificaţie –, care pentru civilizaţia noastră europeană în timpul evului mediu existase doar într-o măsură limitată, dar care începând din acea perioadă în care tocmai dreptul şi munca s-au emancipat cel mai mult, s-a dezvoltat apoi până la cea mai înaltă culme – şi acest lucru este diviziunea muncii.

În vremuri mai vechi din evoluţia omenirii diviziunea muncii nu avea nicio semnificaţie proprie pentru că şi ea era plasată tot în impulsurile religioase şi fiecare era pus aşa-zicând la locul său, astfel încât diviziunea muncii nu avea niciun astfel de înţeles. Acolo însă, unde înclinaţia spre democraţie s-a unit cu năzuinţa spre diviziunea muncii – aceasta a apărut în ultimele secole şi a atins apogeul în secolul XIX – acolo diviziunea muncii a început să capete o semnificaţie cu totul aparte; căci diviziunea muncii are o consecinţă economică.

Această diviziune a muncii, a cărei cauze şi al cărei curs le vom mai studia, conduce în cele din urmă la aceea că, dacă o gândim până la capăt mai întâi în mod simplu, abstract, trebuie să spunem că ea conduce în cele din urmă la faptul că nimeni nu utilizează pentru sine însuşi ceea ce produce. Însă vorbind din punct de vedere economic! Aşadar că nici un om nu foloseşte pentru sine acel lucru pe care el îl produce – vorbind din punct de vedere economic! Ce înseamnă aceasta? Vreau să clarific aceasta printr-un exemplu.

Să presupunem că un croitor face haine. Bineînţeles, prin diviziunii muncii el trebuie să producă haine pentru alţi oameni. Ar putea însă spune şi aşa: Eu produc haine pentru ceilalţi oameni, iar propriile haine mi le fac singur. În acest caz ar folosi o anumită parte din munca sa pentru a-şi produce propriile haine, iar cealaltă parte, cu mult mai mare de muncă care îi rămâne, pe aceea ar folosi-o pentru a produce haine pentru ceilalţi oameni. Acum, privit în mod obişnuit, s-ar putea spune: Da, este într-adevăr cel mai natural lucru şi în diviziunea muncii, croitorul să-şi producă singur hainele sale şi pentru ceilalţi oameni să lucreze tocmai ca croitor. Cum stau lucrurile însă din punct de vedere economic? Din punct de vedere economic,

lucrurile stau aşa: Prin faptul că a apărut diviziunea muncii, că deci nu îşi produce singur, fiecare om, toate lucrurile de care are nevoie, prin faptul că a apărut diviziunea muncii, că oamenii lucrează întotdeauna unii pentru ceilalţi, reiese pentru produse o anumită valoare şi ca urmare a valorii şi un preţ. Iar acum ia naştere întrebarea: Când de exemplu, prin diviziunea muncii, care se continuă desigur în circulaţia produselor, când deci prin această diviziune a muncii produsele croitorului intrate în circulaţia produselor au o anumită valoare, atunci hainele pe care le produce pentru sine însuşi au aceeaşi valoare economică sau sunt poate mai ieftine sau mai scumpe? Aceasta este întrebarea cea mai semnificativă. Dacă croitorul îşi face singur hainele, atunci acestea nu intră în circulaţia produselor. Ceea ce produce pentru sine însuşi nu ia parte la ieftinirea care apare ca urmare a diviziunii muncii, este deci mai scump. Deşi nu plăteşte nimic pentru acel lucru, tot este mai scump. Este mai scump pur şi simplu deoarece el este pus în imposibilitatea ca pentru ceea ce are nevoie pentru sine, să consume doar tot atâta muncă pe cât consumă pentru ceea ce intră în circulaţie, raportat la valoare.

Probabil este necesar să analizăm aceste lucruri mai în detaliu; dar în mare lucrurile stau totuşi astfel. Este astfel, că tot ceea ce slujeşte producerii pentru folos propriu, pentru că nu intră în circulaţia căreia îi stă la bază diviziunea muncii, este mai scump decât ceea ce intră în diviziunea muncii. Astfel că, dacă diviziunea muncii este gândită la extrema sa, ar trebui să spunem: Dacă croitorul ar trebui să lucreze doar pentru alţi oameni, atunci ar obţine pentru produsele muncii sale preţurile care trebuie de fapt obţinute. Şi el ar trebui la rândul lui să-şi cumpere hainele de la un alt croitor, respectiv ar trebui să şi le

procure în felul în care se procură de obicei, ar trebui să şi le cumpere de acolo de unde se vând haine.

Dar dacă vă uitaţi la toate acestea, va trebui să vă spuneţi: Diviziunea muncii are tendinţa de a face ca nimeni să nu mai lucreze pentru sine însuşi; ci tot ceea ce cineva realizează prin muncă trebuie să treacă mai departe la altcineva. Ceea ce cineva are nevoie trebuie să-i revină pe de altă parte de la societate. Aţi putea eventual obiecta: Da, un costum pentru croitor ar trebui de fapt, dacă îl cumpără de la celălalt croitor, să coste exact aceeaşi sumă ca în cazul în care şi l-ar fabrica singur, pentru că celălalt croitor nu-l va face nici mai scump şi nici mai ieftin. Dacă acesta ar fi cazul, nu ar exista o diviziune a muncii, cel puţin nu o diviziune completă a muncii, pentru simplul motiv că pentru acest produs de croitorie, nu ar putea fi aplicată prin diviziunea muncii cea mai mare concentraţie a metodei de lucru. Căci nu este posibil ca, atunci când intervine diviziunea muncii, tocmai diviziunea muncii să nu se reverse în circulaţie, astfel că nu este posibil ca primul croitor să cumpere de la cel de-al doilea, ci el trebuie să cumpere de la comerciant. Acest lucru dă însă naştere unei cu totul altei valori. Dacă îşi face propria haină, atunci o va „cumpăra" de la el însuşi; dacă o cumpără, atunci o va cumpăra de la vânzător. Acesta este diferenţa. Iar când diviziunea muncii în corelaţie cu circulaţia are ca efect ieftinirea, haina croitorului îi revine mai ieftină de la comerciant decât şi-ar putea-o face el însuşi.

Să privim aceasta pentru început ca pe ceva ce ne conduce la forma ştiinţei economice; faptele va trebui desigur să le mai examinăm pe toate încă o dată.

Dar lucrurile stau întru totul aşa, încât observăm imediat: Cu cât diviziunea muncii avansează mai departe,

cu atât mai mult se ajunge ca oamenii să lucreze unii pentru alţii, pentru societatea generală, niciodată pentru sine. Aceasta însă înseamnă, cu alte cuvinte: Prin apariţia diviziunii moderne a muncii economia, în privinţa activităţilor economice, trebuie să se bizuie pe stârpirea din rădăcină a egoismul. Vă rog, nu înţelegeţi aceasta în mod etic, ci pur economic! Din punct de vedere economic egoismul este imposibil. Cu cât diviziunea muncii înaintează, cu atât mai mult omul nu mai poate face nimic pentru sine, ci el trebuie să facă totul pentru ceilalţi.

Practic altruismul ca cerinţă a apărut mai repede în domeniul economic, prin condiţiile exterioare, decât a fost el înţeles în domeniul religios-etic. Pentru acest lucru există un fapt istoric care poate fi uşor sezizat.

Cuvântul egoism îl veţi găsi ca fiind destul de vechi, chiar dacă poate nu cu semnificaţia lui aspră actuală, dar îl veţi găsi ca fiind destul de vechi. Opusul acestuia, cuvântul altruism, faptul de a te gândi la celălalt, abia dacă are o vechime de o sută de ani, a fost inventat ca termen abia foarte târziu, iar din acest motiv putem spune – nu vrem să ne sprijinim prea tare pe acest fapt exterior, dar o considerare istorică ar arăta aceasta –: Reflecţia etică era încă departe de a ajunge la totala recunoaştere a valorii altruismului, când prin diviziunea muncii preţuirea economică a altruismului era deja prezentă. – Iar dacă examinăm acum această cerinţă a altruismului ca fiind o cerinţă economică, atunci avem nemijlocit ceea ce rezultă mai departe din aceasta: Trebuie să găsim calea spre economia modernă, prin care niciun om nu trebuie să se îngrijească de sine însuşi, ci numai de celălalt, şi cum pe această cale de asemenea se are grijă în mod optim de fiecare individ. Acest lucru ar putea fi luat drept idealism; dar vă atrag încă o dată atenţia asupra următorului lucru:

în această conferinţă nu vorbesc nici idealist, nici etic, ci economic. Iar ceea ce am spus acum este spus doar în sens economic. Nu un Dumnezeu, nu o lege morală, nu un instinct cer în viaţa economică modernă altruismul în muncă, în producerea bunurilor, ci pur şi simplu diviziunea modernă a muncii. Deci o categorie cu totul economică cere aceasta.

Aceasta este aproximativ ce am vrut să prezint pe atunci în acea scriere [Nota 8]: că economia noastră cere mai mult de la noi decât putem realiza etic-religios în epoca modernă. Multe lupte au aceasta la bază. Studiaţi sociologia prezentului. Veţi constata că luptele sociale în mare parte au la bază faptul că odată cu extinderea economiei la economie mondială, a apărut tot mai mult şi mai mult necesitatea de a fi a altruist, de a organiza diferite resurse sociale în mod altruist, în vreme ce oamenii în gândirea lor nu înţeleseseră deloc cum să iasă din egoism, iar din această cauză mereu au cârpăcit în mod egoist în ceea ce era de fapt acolo ca o cerinţă.

Ajungem acum la întreaga semnificaţie a ceea ce am spus, dacă nu studiem numai faptul banal care se află în faţa noastră, ci faptul mascat, ascuns. Acest fapt mascat, acoperit este acesta, că din cauza discrepanţei în atitudinea omenirii din epoca modernă, între cerinţa economiei şi capabilitatea religios-etică, într-o mare parte a economiei practic oamenii se îngrijesc de ei înşişi, că aşadar însăşi viaţa noastră economică contrazice ceea ce de fapt, prin diviziunea muncii, este propria sa cerinţă. Aici nu este vorba de acei câţiva care se îngrijesc de ei înşişi după modelul acestui croitor pe care l-am menţionat. Pe un croitor care îşi fabrică singur costumele pentru uzul său îl vom recunoaşte ca pe unul care amestecă în diviziunea muncii ceva ce nu aparţine acestui domeniu. Dar îl

recunoaştem pentru că este un fapt vizibil, nemascat. Mascat este în cadrul economiei moderne, aşadar acolo unde omul într-adevăr nu face deloc produsele sale pentru sine, dar în fond nu are nimic particular de-a face cu valoarea sau preţul acestor produse, ci, scoţându-se total din discuţie procesul economic în cadrul căruia se află produsele, ceea ce trebuie omul să aducă ca valoare în economie se rezumă la ceea ce poate realiza prin munca mâinilor sale. În definitiv fiecare salariat în sensul obişnuit din ziua de azi, încă este un om care are grijă singur de sine însuşi, se autoîngrijeşte. Este cel care oferă atât de mult pe cât vrea să câştige, care nu poate deloc oferi organismului social atât de mult pe cât este în stare să ofere, pentru că el vrea să ofere doar atât de mult pe cât vrea să câştige. Căci a te îngriji de tine însuţi, înseamnă a lucra pentru câştig, pentru a-ţi câştiga pâinea; a lucra pentru ceilalţi înseamnă a lucra pornind de la necesitatea socială.

În măsura în care diviziunea muncii şi-a îndeplinit deja cerinţa în epoca modernă, altruismul este prezent în fapt: munca pentru ceilalţi; dar în măsura în care această cerinţă nu este îndeplinită, este prezent vechiul egoism, care este bazat pur şi simplu pe faptul că omul trebuie să se ingrijească el însuşi de sine. Egoism economic! În mod obişnuit nu băgăm de seamă acest lucru la salariatul obişnuit, din cauză că nu ne gândim deloc pentru ce se face de fapt schimb de valori aici. Ceea ce salariatul obişnuit produce nu are în orice caz nimic de a face cu plata muncii sale, nu are nimic de a face cu aceasta. Plata, evaluarea muncii rezultă din cu totul alţi factori, astfel încât salariatul lucrează pentru câştig, pentru autoîngrijire. Acest fapt este mascat, dar aşa stau lucrurile.

Astfel ne apare una din primele, cele mai importante întrebări economice: Cum scoatem afară din procesul

economic principiul de a munci pentru câştig, pentru remunerare? Cum îi plasăm în procesul economic pe cei care astăzi încă muncesc pur şi simplu ca să-şi câştige retribuţia, astfel încât ei să nu mai fie oameni care muncesc ca să-şi câştige retribuţia, ci oameni care muncesc din necesităţile sociale? Trebuie să facem aceasta? Cu siguranţă! Căci dacă nu facem aceasta nu vom obţine niciodată preţuri adevărate, ci preţuri false. Trebuie să reuşim să obţinem preţuri şi valori care nu sunt dependente de oameni, ci de procesul economic, preţuri care rezultă în fluctuaţia valorilor. Problema cardinală este problema preţurilor.

Trebuie să observăm preţul aşa cum observăm gradele termometrului, apoi putem să ajungem la celelalte condiţii, care stau la bază. Putem observa termometrul doar atunci când avem un fel de marcaj pentru zero grade. Atunci putem merge în sus şi în jos. Pentru preţuri rezultă în mod cu totul natural un fel de punct zero, şi anume un fel de punct zero rezultă în felul următor:

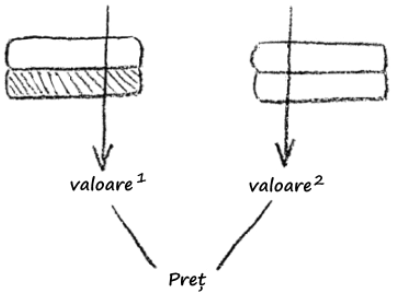
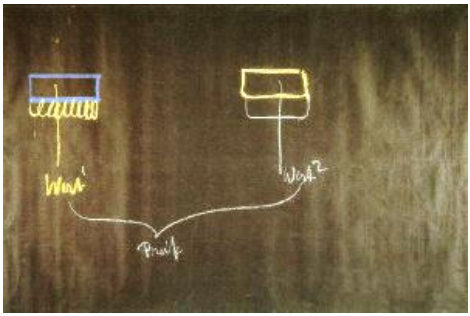

Tabla 3

Desenul 2

Avem pe de o parte natura (desenul 2); ea este transformată prin munca umană; atunci iau naştere produsele naturale modificate. Acesta este primul loc unde se produce valoare, *valoarea 1*. Pe de cealaltă parte avem munca. Ea este modificată prin intermediul spiritului, astfel apărând cealaltă valoare, *valoarea 2*. Iar apoi v-am spus: În interacţiunea dintre *valoarea 1* şi *valoarea 2* iau naştere preţurile. Vom continua să înaintăm în înţelegerea acestei perspective economice. Acum însă aceste două valori – *valoarea 1* şi *valoarea 2* – se comportă realmente polar. Putem chiar spune: acela care de exemplu câştigă în cadrul acestui domeniu (desenul 2, dreapta) – total nu se poate, dar în principal – cine câştigă în principal prin faptul că munceşte într-un mod organizat prin spirit, acela are interesul ca produsele naturii să fie devalorizate. Acela însă care lucrează asupra naturii, acela are interesul ca celelalte produse să fie devalorizate. Acest interes devine un proces real – dacă nu ar fi aşa, atunci agricultorii ar avea cu totul alte preţuri, şi viceversa; de ambele părţi avem preţuri cu totul mascate. Şi când are loc acest proces în care sunt doi – schimbul economic ţine întotdeauna de doi – care au cât mai puţin interes atât pentru natură cât şi pentru partea spirituală sau capital, putem observa la mijloc între cei doi poli un fel de preţ mediu.

Unde se întâmplă practic acest lucru? Acest lucru se întâmplă când observăm cum un comerciant pur intermediar cumpără de la un alt comerciant pur intermediar, cum amândoi cumpără unul de la altul. Aici preţurile au tendinţa de a lua valoarea de mijloc. Când un comerciant intermediar de pantofi cumpără în condiţii care chiar de aceea s-au format şi s-au format în mod normal – va trebui să explicăm acest cuvânt – când un comerciant intermediar de pantofi cumpără de la un comerciant intermediar de haine, şi invers, atunci ceea ce rezultă aici ca preţ are tendinţa de a fi un nivel mediu al preţurilor. Nivelul de preţ mediu nu trebuie căutat în sfera intereselor producătorilor, care se află pe partea naturii, şi nici în cea a intereselor celor care se află pe partea spiritului, ci ceea ce dă preţurile medii trebuie căutat la comercianţii intermediari. Aceasta nu are nimic de a face cu faptul dacă există un comerciant intermediar în plus sau nu. Preţul mediu are tendinţa de a lua naştere acolo unde au loc schimburi comerciale între comercianţi intermediari.

Aceasta nu contrazice celălalt aspect, căci uitaţi-vă în fond la capitaliştii moderni: aceştia sunt comercianţi. Industriaşul este de fapt comerciant. În raport cu mărfurile sale el este producător; însă din punct de vedere economic el este comerciant. Comerţul s-a dezvoltat pe marginea producţiei. În principal, în esenţă, industriaşul este comerciant. Aceasta este lucrul important – astfel încât în fapt tocmai condiţiile moderne duc la aceasta – că ceea ce aici în mijloc (desenul 2) se dezvoltă ca o anumită tendinţă, radiază de o parte şi de cealaltă parte. Pe o parte o veţi putea recunoaşte uşor dacă studiaţi patronatul; cum se prezintă din cealaltă latură vom vedea zilele următoare.

CONFERINŢA a IV-a

Dornach, 27 iulie 1922

Ieri am ales un exemplu oarecum extrem aş spune, un exemplu din viaţa economică, pentru a ilustra ceva. Şi se pare că acest exemplu puţin mai drastic a dat ceva dureri de cap câte unora. Este vorba despre exemplul cu croitorul, care lucrează mai puţin ieftin pentru sine dacă îşi face propriul său costum – dacă face costumul pentru uzul propriu – decât dacă, în timp ce fabrică costume pentru ceilalţi, îşi cumpără costumul pentru uzul propriu de la un comerciant. Acum este teribil de uşor, bineînţeles, să nu o scoţi la capăt cu acest exemplu extrem; căci este foarte firesc ca cineva socotind aşa, să spună: Da, pentru că trebuie să aibă un profit, comerciantul cumpără costumul de la croitor la un preţ mai scăzut decât cel cu care îl vinde; drept urmare, din cauza profitului comerciantului, croitorul trebuie bineînţeles să plătească mai mult pentru costumul său dacă îl cumpără, decât dacă l-ar face singur. Este atât de la îndemână această obiecţie, încât este normal să fie adusă; cu toate acestea am dat tocmai acest exemplu extrem pentru a ilustra cum este necesar să gândim asupra vieţii economice de astăzi, tocmai să nu gândim din punctul de vedere al economiei casnice, ci din punctul de vedere al economiei naţionale – cum este necesar să se ia în calcul ceea ce ia naştere prin diviziunea muncii.

Nu este vorba că, să zicem, croitorul odată ce a terminat costumul, se confruntă cu faptul că pierde ceva dacă vinde acest costum unui comerciant şi apoi cumpăra pe de altă parte un alt costum; ci este vorba dacă, atunci când croitorul după ceva timp îşi face socoteala, iese mai bine atunci când şi-a făcut propria îmbrăcăminte, când şi-a făcut îmbrăcămintea pentru sine însuşi, sau iese mai bine

când s-a abţinut să-şi facă îmbrăcămintea pentru sine însuşi.

Când acţionează diviziunea muncii, atunci aceasta ieftineşte produsele în modul just; ele devin mai ieftine prin diviziunea muncii, devin mai ieftine tocmai în întregul context al economiei naţionale. Iar dacă se lucrează apoi împotriva diviziunii muncii, se exercită o presiune asupra preţului la produsele respective. Presiunea asupra preţului acţionează însă înapoi în procesul economic. Cu alte cuvinte: croitorul va ieşi, ce-i drept, mai ieftin la acel costum singular; dar el, cu o valoare foarte mică la început – însă dacă mulţi croitori fac acest lucru, atunci se multiplică –, va exercita într-un anumit sens o presiune asupra preţurilor hainelor. Ele vor deveni mai ieftine. Atunci va trebui să le dea şi pe celelalte mai ieftin. Şi este doar o chestiune de timp până croitorul va putea vedea în bilanţ, cu cât a încasat mai puţin pentru celelalte haine decât ar fi încasat dacă nu ar fi exercitat presiune asupra preţului.

Nu intră deloc în discuţie să amestecăm vreun pic gândirea economică casnică în această chestiune. Nici nu am vrut să spun că croitorul nu ar avea dreptul sau nu ar putea avea gustul să-şi fabrice propriul costum; dar nu trebuie să fie de părere că ar reuşi să iasă mai ieftin în acest fel, ci va ieşi mai scump. Va ieşi mai scump în bilanţul său general după un anumit timp. Nu iese mare diferenţă, fără îndoială, într-un astfel de caz extrem, pentru că diferenţa cu care este micşorat preţul se manifestă abia după o perioadă foarte îndelungată. Trebuie să-şi facă foarte multe alte costume, pentru ca rata de ieftinire să devină eficientă. Dar ea va exista la un moment dat în bilanţul său general. Aceasta este ceea trebuie să vă arate că nu e voie să se gândească deloc atât de, aş spune,

îngrozitor de limitat, atunci când se examinează un proces economic care în prezent constă într-un număr imens de factori întreţesuţi, interdependenţi, astfel încât fenomenul individual este determinat de un număr imens de factori interdependenţi.

Dumneavoastră ajungeţi firește imediat într-o calamitate a gândirii economice dacă vă construiţi gândurile numai pe ceea se află, aş spune, în vecinătatea administrării gospodăriei. Prin aceasta nu o scoateţi la capăt deloc cu înţelegerea proceselor din economia naţională. Trebuie să învăţaţi să luaţi în vedere totalitatea organismului social, şi examinarea totalităţii conduce în cele din urmă la faptul că eşti nevoit să prezinţi astfel de exemple extreme care într-adevăr nu într-o zi, dar probabil în decenii devin foarte observabile.

Este vorba să se pornească de la astfel de exemple pe jumătate absurde, aş spune, pentru a-ţi schimba treptat gândirea cu care eşti obişnuit, într-o gândire cuprinzătoare, şi, prin faptul că ea cuprinde până în depărtare, mai pierde contururile precise, fiind astfel în măsură să înţeleagă ceea ce este fluctuant. Ceea ce se află în vecinătatea nemijlocită poate fi cuprins în contururi precise; însă lucrul de care este vorba aici, este de a dobândi viziunea, modul de a vedea lucrurile; şi modul de a vedea este cel care furnizează pe deplin idei individuale mobile. Ele nu se suprapun cu ceea ce sunt ideile dobândite în vecinătate.

Aceasta aş vrea să vă menţionez astăzi în mod special, astfel ca dumneavoastră, dacă pornim acum de la lucruri relativ mai uşoare, să vedeţi totuşi cum procesul economic se compune treptat din cei mai diverşi factori. Anume, pentru a ajunge din ce în ce mai mult să putem înţelege esenţa problemei preţului, vrem astăzi să derulăm

procesul economic ca atare prin faţa ochilor, dintr-un anumit punct de vedere.

Vrem să-l începem astăzi cu natura. În primul rând munca umană trebuie desigur să înceapă de la natură, să transforme produsele naturii, astfel încât apoi acest produs natural transformat, acest produs natural transformat prin munca omului, prin imprimarea muncii umane în acest produs natural, capătă o valoare economică. Iar în economia naţională nu avem de a face cu substanţa. Aceasta ca atare nu are nicio valoare economică. Cărbunele, care încă se află în mină, sub pământ ca substanţă-cărbune, nu are nicio valoare economică, şi nici nu capătă vreo valoare economică dacă acum migrează din mină în locuinţă, în odaia celui care face focul. Ceea ce face din substanţa cărbunelui o valoare este munca imprimată, deci ceea ce a trebuit înfăptuit pentru a scoate la lumină cărbunele, inclusiv pentru a pregăti mina, pentru a transporta cărbunele şi aşa mai departe. Tot ceea ce este muncă umană imprimată în substanţa cărbunelui îi dă, abia ea, valoarea economică. Şi numai cu aceasta avem de a face în economie.

Nu veţi putea înţelege niciun fenomen economic dacă nu veţi porni de la astfel de idei. Acum însă, prin faptul că se aplică astfel munca umană asupra naturii, odată cu înaintarea dezvoltării economiei naţionale intrăm exact în diviziunea muncii, care ia naştere prin aceea că oamenii conlucrează, colaborează în orice fapt care înseamnă ceva pentru economia naţională.

Să luăm un exemplu foarte simplu. Să presupunem că într-o anumită regiune un număr de oameni întreprind o anumită activitate, acest număr de oameni venind pe jos de la caselor lor, deci, să zicem, din diferite sate până la un loc de muncă comun, până la un loc de extragere a unor

produse naturale. Să presupunem că am fi încă într-un perioadă foarte primitivă, şi că încă nu există nicio altă modalitate ca muncitorii să ajungă în locul unde prelucrează natura, decât mersul pe jos. Iar acum cuiva îi vine ideea să construiască o căruţă şi să folosească cai pentru a trage căruţa. Atunci, ceea ce la început trebuia făcut de fiecare în mod independent, se face acum de către fiecare în corelaţie cu cel care furnizează trăsura. O muncă este împărţită. Ceea ce se efectuează, ceea ce este muncă în sens economic, se divide. Desigur, atunci chestiunea se desfăşoară astfel încât fiecare dintre cei care foloseşte căruţa trebuie să plătească o anumită cotă întreprinzătorului care o furnizează.

Însă prin aceasta, cel care a inventat căruţa a intrat în categoria capitaliştilor. Căruţa este pentru persoana în cauză adevărat capital. Veţi vedea, oriunde vreţi să căutaţi, că într-un fel originea capitalului se află mereu în diviziunea muncii, în împărţirea muncii. Dar prin ce anume a fost inventată căruţa? Ea a fost inventată tocmai prin spirit. Şi orice astfel de proces constă în aceea că spiritul este utilizat în muncă, că munca este pătrunsă de către spirit într-o privinţă. Aşadar muncă spiritualizată, aceasta este ceea ce se manifestă în desfăşurarea diviziunii muncii. Mai întâi nu avem de a face cu nimic altceva decât cu muncă spiritualizată, atunci când vedem capitalul luând naştere în desfăşurarea diviziunii muncii. Prima fază a capitalului constă de fapt întotdeauna în aceasta, că în vreme ce înainte munca era realizată numai pornind de la natură, acum munca este organizată, structurată şi aşa mai departe din spirit.

Este chiar necesar, capitalul, formarea capitalului să fie privit clar din acest punct de vedere; căci numai din acest punct de vedere se poate înţelege funcţia capitalului

în procesul economic. Formarea capitalului este mereu fenomenul însoţitor al diviziunii muncii, al împărţirii muncii.

Prin aceasta însă se desprinde ceva din contactul nemijlocit în care omul este cu natura atunci când el prelucrează natura. Atâta timp cât aveam de a face numai cu prelucrarea naturii, putem vorbi numai despre produse ale naturii care au fost modificate prin intermediul muncii umane, căpătând astfel o anumită valoare; însă în momentul în care vorbim despre faptul că spiritul organizează munca, munca în sine – căci acestui om, nu-i aşa, care creează capital în căruţa sa, lui îi este în definitiv indiferent în ce scop îi transportă pe acei oameni dintr-un loc în altul – se emancipează faţă de natură. Aici pretutindeni (desenul 2, stânga) este, aş spune, natura încă strălucind prin munca umană. Chiar dacă nu cărbunele ca substanţă produce valoarea, ci ceea ce este imprimat ca muncă umană în cărbune, totuşi produsul natural străluceşte prin munca umană. Aceasta este o latură a originii valorilor economice.

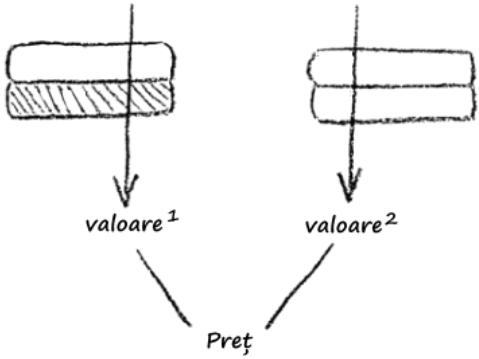
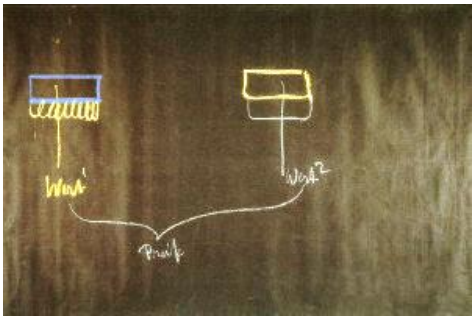

Tabla 3

Desenul 2

Cealaltă latură constă în faptul că ceea ce este organizat dinspre spirit în muncă se emancipează complet de natură, se ridică cu totul în afară din natură. În cele din urmă ajungem la faptul că avem capitalistul, căruia poate să-i fie foarte indiferent cum se raportează la natură munca pe care o divide. Aceasta poate avea loc foarte uşor. Acestui om îi poate veni ideea: în timp ce până acum a transportat oameni din cele mai diferite locuri până la un ogor, la munca câmpului să zicem, acum dacă îi convine mai mult el poate, luându-şi căruţa de acolo, să transporte oameni în alt loc, la o cu totul altă muncă. Veţi constata că în folosirea spiritualului diviziunea muncii umane se emancipează complet de baza naturală. Cu aceasta aveţi însă şi emanciparea capitalului faţă de baza naturală.

Găsim susţinută din diferite puncte de vedere economice opinia conform căreia capitalul ar fi forţă de muncă înmagazinată; dar aceasta nu este decât o definiţie care, pentru că lucrurile sunt fluctuante, se potriveşte de fapt doar pentru un anumit stadiu. Atâta timp cât, în sensul cel mai îngust, eşti legat cu organizarea spirituală de o muncă, natura încă va transpare. În momentul în care te emancipezi, când te gândeşti numai la cum fructifici prin folosirea spiritului ceea ce câştigi, în acel moment observi şi cum, în masa capitalului pe care o ai, munca devine

treptat neclară, în particularitatea ei caracteristică ea dispare.

Presupuneţi că aţi capitalizat câtva timp şi că aţi câştigat prin aceasta un capital, care acum lucrează într-adevăr economic. Cineva care are întâi o căruţă poate lucra mai departe din punct de vedere economic, dobândind două căruţe şi aşa mai departe. Capitalul său lucrează economic. Însă în definitiv din natura muncii nu mai este nimic acolo. Dacă priviţi un miner, atunci acolo se află foarte mult din aceasta; dar în capital vedeţi întotdeauna mai puţin din muncă; iar dacă presupuneţi că acest om lasă acum toată această afacere altcuiva, atunci prin acest transfer este posibil pentru cel de-al doilea să se pună problema pur şi simplu să fie fructificat ceea ce s-a făcut acolo prin spirit; dar lui îi va fi cu totul indiferentă natura muncii care este organizată astfel. Important este numai ca ea să fie organizată.

Cu alte cuvinte: avem în acest caz un real proces de abstractizare. Este exact acelaşi lucru cu ceea ce înfăptuim de altfel interior în procesul de abstractizare în gândirea logică. Aceasta înfăptuieşte acel om în mod exterior. Particularitatea dispare, particularitatea substanţei naturale şi particularitatea felului de muncă dispar treptat în capital. Dacă urmărim mai departe procesul economic, vedeţi că acolo deja nu mai este nimic din ceea ce a fost organizat iniţial ca muncă. Căci atunci când luaţi progresul procesului economic, el se va prezenta cam aşa: Omul care a construit căruţa cel puţin şi-a imprimat spiritul său în toată această invenţie; dar apoi el câştigă mai mult ca valoare decât poate stăpâni în vreun fel doar el singur. Să rămână acestea acum ca valori neutilizate pentru economia naţională? Ele nu trebuie să rămână astfel. Trebuie să vină un altul, care poate stăpâni aceste valori cu

un alt fel de spiritualitate, care valorifică aceste valori într-un cu totul alt fel.

Puteţi astfel să vă reprezentaţi: Ceea ce a fost creat ca valori de către inventatorul căruţei, este transferat după ceva timp – deci ceea a rezultat ca fructificare –, este transferat unui artizan fierar. Artizanul fierar are spiritul necesar pentru a realiza un atelier pentru forjare; dar cu spiritul nu poate începe nimic. Însă celălalt a creat deja valori economice. Pe acestea trebuie să le transfere celui din urmă. Aici aveţi întregul proces de abstractizare afară în realitate.

De aceea şi este necesar, pentru ca lucrurile să meargă mai departe – ele nu ar putea să meargă altfel mai departe, căci cum ar putea constructorul căruţei să transmită fierarului valorile sale? – ca aici să existe ceva care să se comporte ca un element abstract faţă de elementul particularul care trăieşte acolo în economia naţională. Iar aceasta sunt în primul rând banii. Banii nu sunt nimic altceva decât valoarea exprimată exterior, care este dobândită prin diviziunea muncii şi care este transmisă mai departe de la unul la altul.

Vedem aşadar în decursul diviziunii muncii apariţia capitalismului, vedem în decursul capitalismul, şi chiar destul de curând, apărând economia financiară. Banii sunt faţă de evenimentele economice particulare o abstracţiune deplină. Dacă aveţi cinci franci în buzunar, puteţi să vă cumpăraţi la fel de bine o masă de prânz şi o masă de seară, dar şi o piesă vestimentară. Pentru bani este irelevant ce se achiziţionează în schimbul lor, contra ce sunt schimbaţi ei în procesul economic. Banul este absolut totuna, valabil la fel pentru factorii economici individuali, în măsura în care aceştia încă sunt influenţaţi de natură. De aceea însă banii devin expresia, modalitatea, mijlocul

pentru spirit de a interveni în organismul economic care se bazează pe diviziunea muncii.

Fără crearea banilor este absolut imposibil ca spiritul să se angreneze în organismul economic, atunci când vorbim de diviziunea muncii. Astfel că putem spune: Ceea ce este laolaltă în stadiul economic inițial, ceea ce realizează fiecare în egoismul său, aceasta se împarte la totalitate. – Așa este în diviziunea muncii. În capital elementele individuale sunt concentrate din nou într-un proces integral. Formarea capitalului este o sinteză, întru totul o sinteză. Astfel, cel care în acest fel a apărut ca producător de capital, care prin nevoia apariției banilor își poate transforma tocmai capitalul său în capital financiar, acesta devine creditor pentru cineva care nu are altceva în afară de spirit. Acesta din urmă primește banii. Acesta este reprezentantul veritabil al valorilor economice create prin spirit.

Trebuie să examinăm aceste lucruri într-un mod absolut economic. Din punct de vedere religios sau etic banii mai pot fi o chestiune oricât de rea; în sens economic banii sunt spiritul activ din cadrul organismului economic. Nu este altfel. Așadar, în procesul economic banii trebuie creați pentru ca spiritul să poată să progreseze pornind din punctul inițial în care el se îndreaptă numai spre natură. Ar rămâne în stadii primitive dacă s-ar adresa doar naturii. Pentru a turna la rândul său în procesul economic și realizările spiritualului, el trebuie să se realizeze sub formă de bani. Banii sunt spirit realizat, valorificat. Dar imediat intră din nou concretul. La început banii sunt o abstracțiune, despre care se poate spune: Este același lucru dacă cu cinci franci îmi cumpăr o piesă dintr-un costum sau dacă mă tund – nu trebuie să fie neapărat un singur tuns –, vreau să zic, din punct de vedere al banilor este egal. Dar în

timp ce banul se întoarce la persoana omului şi astfel la spiritul omului, în acel moment banul devine ceva, care acum din nou în realitatea sa concretă particulară este activ din punct de vedere economic. Aceasta înseamnă: spiritul este activ din punct de vedere economic în bani.

Aici ia naştere însă un raport cu totul deosebit. Cel care a câştigat banii la început, acela devine împrumutător, devine creditor. Celălalt, care primeşte banii, care are numai spiritul, devine datornic, debitor. Aveţi aici raportul între doi oameni. Acelaşi raport poate fi cauzat şi când creditorii sunt un număr de oameni care dau celui în cauză surplusul lor, astfel încât acesta produce o sinteză superioară prin spiritul lui; însă el rămâne datornicul. Acesta lucrează în totalitate pe terenul care s-a emancipat complet de baza naturală, căci chiar ceea ce el încă primeşte direct de la primii capitalişti, este la el de fapt un nimic; ceea ce primeşte, el trebuie să restituie după o anumită perioadă, căci aceasta nu îi aparţine. – El lucrează din punct de vedere economic propriu-zis numai pe de o parte ca datornic, iar pe de cealaltă parte este răspunzător din punct de vedere economic ca creator spiritual. Este probabil chiar una dintre cele mai sănătoase relaţii – trebuie să luăm acordăm deosebită atenţie acestui lucru în problema socială –, atunci când cineva care munceşte cu spiritul pentru publicul larg, lucrează prin faptul că de asemenea publicul larg – căci pentru el este publicul larg – îi dă bani pentru aceasta. Ce rol joacă în aceasta posesiunea şi proprietatea şi aşa mai departe, aceasta vom mai vedea. Aici este vorba numai de faptul de a urmări procesul economic. Nu contează deloc dacă-l concepeţi pe cel care împrumută ca fiind sau nu proprietar, şi dacă-l concepeţi pe datornic în felul în care îl concepe jurisprudenţa sau nu.

Important este pentru noi acum felul în care decurge procesul economic.

Vedem aşadar în final o parte a procesului economic unde se mai lucrează numai din ceea ce fost realizat spiritual, din ce s-a emancipat deja. Această realizare spirituală a luat naştere dinainte, din organizarea muncii, dar în prezent ne aflăm în cea de-a doua etapă. Dacă în această a doua etapă, în care un om care munceşte cu spiritul munceşte ca datornic, vreţi să mai spuneţi că ceea ce primeşte sub formă de capital pe bază pe credit este cumva muncă cristalizată, în acest caz aţi spune un enorm nonsens din punct de vedere economic, căci nu are nicio semnificaţie pentru procesul economic cum a luat naştere capitalul pe care acest om îl datorează, ci semnificativ este ce însuşiri are spiritul aceluia care are acum banii, cum poate acesta să îi transpună într-un mod rodnic în procesele economice. Prima muncă, cea prin care a luat naştere capitalul, nu mai are în acest moment nici o valoare economică; valoare economică are numai ceea ce el ca spirit inventează, pentru a trage folos din acei banii. Gândiţi-vă, oricât de multă muncă este înmagazinată în capital: Vine un nătărău care face praf totul; în acest caz aveţi alt proces decât dacă vine un om inteligent care iniţiază un proces rodnic.

Deci în această a doua etapă, în care avem de a face cu creditorul şi debitorul, trebuie să spunem: Avem de a face cu capitalul din care munca a dispărut deja.

În ce constă acum însemnătatea acestui capital din care munca a dispărut, în ce constă ea? Însemnătatea economică constă în nimic altceva decât că în primul rând se creează o posibilitate să se procure astfel de capital pe bază de credit, că se poate colecta astfel de capital pentru împrumut; iar în al doilea rând că acesta poate fi valorificat

spiritual. În aceasta constă însemnătatea economică a acestui capital.

Lucrul real care rezultă din aceasta este relaţia dintre debitor şi creditorii săi. Iar în procesul economic care este iniţiat de către debitor, debitorul se află în centru. Pe de o parte avem de a face cu ceea ce tinde spre debitor, iar pe de cealaltă parte cu ceea ce porneşte de la cel care produce spiritual, de la debitor. Şi putem spune: În acest caz ceea ce este pe de o parte capital dat cu împrumut, prin simplul fapt că de cealaltă parte devine capital împrumutat, capital-datorie, trece în a doua etapă a procesului economic.

În aceasta nu aveţi nimic altceva decât o circulaţie a capitalului; dar această circulaţie a capitalului este înăuntrul unei activităţi social-organice, aşa cum aveţi sângele într-o activitate organică umană sau animală, atunci când curge prin cap şi este utilizat în ceea ce capul creează.

Şi aş spune: Ce este pricinuit prin faptul că avem de-a face cu apariţia creditorilor şi debitorilor? Aceasta este ceva cu totul similar cu ceea ce avem de-a face în domeniul fizic în cazul unei diferenţe de nivel. Dacă aici deasupra aveţi apă, atunci ea ajunge acolo dedesubt datorită diferenţei de nivel. Tot astfel există o diferenţă de nivel socială între primul loc al capitalului şi al doilea, între locul creditorului, care nu ştie ce să facă cu acesta, şi locul debitorului, care poate să valorifice acest capital. Acest lucru generează diferenţa de nivel.

Însă trebuie să luăm în considerare ce este activ în această diferenţă de nivel. Ceea ce este activ nu este nici măcar ceea ce se exprimă ca spirit în cele ce se întâmplă; ci la această diferenţă de nivel sunt condiţionatoare diversele aptitudini ale oamenilor. Când cineva care este prost are

capital, atunci într-un proces economic sănătos prostul va fi deasupra iar cel deştept dedesubt. Prin aceasta ia naştere o diferenţă de nivel. Capitalul este luat de curent în jos la cel deştept. Şi prin diferenţa de nivel dintre aptitudinile umane intră de fapt în curgere capitalul. Propriu-zis nici măcar acţiunea umană, ci calitatea umană a oamenilor care sunt conexaţi între ei în organismul social este cea care pricinuieşte diferenţa de nivel şi numai atunci continuă procesul economic.

Priviţi acum în mod concret procesul economic, şi vă veţi spune: Am pornit de la natură, care nu are încă nicio valoare. Că nu are nicio valoare reiese din faptul că atunci când vrabia îţi satisface necesităţile sale de la natură, ea nu plăteşte nimic pentru aceasta. Aşadar natura ca atare nu are încă nicio valoare economică. Acest lucru îl arată economia vrăbiilor, spre deosebire de economia naţională. Valoarea economică începe aşadar prin faptul că munca umană se uneşte cu natura. Continuarea procesului economic are loc prin faptul că munca se împarte, se divide. Numim mai întâi în modul cel mai nedefinit ceea ce avem aici: Muncă realizată asupra naturii. Pentru ca treptat să se contureze un sens economic deplin vreau ca ceea ce apare aici să notez cu Na = natură, prelucrată de munca umană. Ce înseamnă în sens economic: natură prelucrată de munca umană? Aceasta este, după cum am văzut, valoare; în economia naţională aceasta reprezintă valoare. Vreau aşadar să spun: Natura prelucrată de munca umană, devenită valoare: Na^{v}. Aceasta este primul lucru.

Acum ajungem la diviziunea muncii. Ce înseamnă însă în acest sens diviziunea muncii? Diviziunea muncii în acest sens înseamnă: separarea în părţi a acelor procese care la început au fost efectuat ca procese de muncă realizate ca un întreg, asupra naturii, şi care apoi trăiesc

mai departe separat. Nu-i aşa?, dacă fac mai întâi un cuptor întreg, atunci am executat cele mai diferite procese de muncă; dacă împart, atunci am decojit aceste procese, le-am despărţit unul de altul. Împart. Dacă Na^v este produsul natural modificat prin muncă, care a devenit valoare, atunci ceea ce ia naştere prin diviziunea muncii, prin faptul că Na^v este divizat – aş putea desigur nota şi altfel aceasta – trebuie să fie: Na^{v1}, Na^{v2}, şi aşa mai departe.

Acum, dacă acesta trece într-adevăr printr-un proces real, prin ce trebuie să fie el exprimat atunci când se manifestă diviziunea muncii? – Printr-o divizare, printr-o fracţie. Prin faptul că valoarea pe care am notat-o aici trece în diviziunea muncii, ceea există acolo în realitate trebuie să fie divizat în vreun fel. Se pune doar întrebarea prin ce anume este divizat? Care este elementul împărţitor? Ce divide acest proces? Acum, noi trebuie să privim la partea cealaltă. Nu-i aşa?, în matematica pură trebuie doar să luăm ceea ce este dat ca numere; dacă însă trebuie să căutăm astfel de procese în realitatea însăşi trebuie să căutăm ceea ce divide cu adevărat. Deci, pe partea cealaltă, am găsit munca realizată de către spirit. Putem aşadar să opunem lui Na^v munca realizată de spirit, care acum, din partea cealaltă, devine valoare: Ms^v, scrisă sub linia de fracţie.

$$\frac{Na^v}{Ms^v}$$

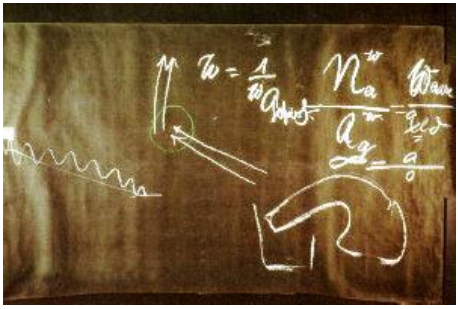

Tabla 4

Însă acum am ajuns deja să înţelegem ceva din această muncă realizată prin spirit. Dacă trebuie să acţioneze mai departe în procesul economic, dacă aceasta, Na^{v}, este divizată, şi ea trebuie să lucreze mai departe, am văzut desigur ce intervine de fapt pentru această muncă Ms^{v} organizată de către spirit, devenită valoare: Apar banii. Însă banii apar nu în caracterul lor total abstract – abstracţi sunt la început –, aş spune, apar ca substanţa de care se foloseşte spiritul; dar banii devin foarte individualizaţi, foarte particularizaţi atunci când spiritul îi modelează şi îi foloseşte într-un fel sau altul. Şi spiritul făcând aceasta, spiritul ca atare determină valoarea banilor. Aici încep banii să capete o anumită valoare concretă. Căci, dacă cineva este un prost şi aruncă banii pe ceva care nu se fructifică, sau dacă îi foloseşte într-un anumit mod, aceasta se arată ca valoare cu totul reală în procesul economic. Astfel că dumneavoastră veţi obţine ca numitor ceea ce are ceva de a face cu banii. Ca numărător nu pot fireşte să obţin altceva decât ceea ce are de a face cu faptul că am în faţa mea ceva în care s-a transformat substanţa naturii. Dacă însă o substanţă naturală s-a transformat prin muncă şi se află apoi în procesul economic, atunci aceasta este o marfă, introdusă în formulă: deasupra liniei de fracţie = marfă. Iar ceea ce este aici munca organizată, sunt banii, introduşi în formulă sub linia de fracţie = bani.

$$\frac{Na^{v}}{Ms^{v}} = \frac{marfă}{bani}$$

Aceasta înseamnă că ne-au apărut valori noi: Valoarea mărfii şi valoarea banilor. Şi într-un proces economic care se bazează pe diviziunea muncii, trebuie să recunoaştem că câtul dintre mărfa prezentă în organismul

economiei naţionale şi banii prezenţi în organismul economiei naţionale – dacă îi privim nu ca fiind ceea ce se numără la casierie, ci ca fiind ceea ce este cuprins de către spiritul oamenilor – reprezintă o interacţiune în care banii reprezintă divizorul. Iar în această interacţiune – însă într-o interacţiune care nu poate fi reprezentată de exemplu prin scădere, ci exact prin diviziune –, în această interacţiune constă propriu-zis sănătatea procesului economic. Şi va trebui să înţelegem, pentru a înţelege treptat sănătatea procesului economic, ce acţionează de fapt acolo în numărător şi ce acţionează în numitor:

$$\text{Sănătate} = \frac{Na^{v}}{Ms^{v}} = \frac{marfă}{bani}$$

Va trebui să înţelegem din ce în ce mai mult în ce constă de fapt esenţa propriu-zisă a mărfii pe de o parte, şi în ce constă esenţa propriu-zisă a mijlocului de circulaţie, a banilor, pe de cealaltă parte. Cele mai semnificative aspecte economice nu pot fi deloc soluţionate dacă problema nu este abordată exact într-un asemenea mod, dar trebuie de asemenea să ne fie clar şi că ceea ce se manifestă în economia naţională, întotdeauna trebuie să fie ceva fluctuant. În momentul în care marfa doar este dusă dintr-un loc în altul, numărătorul devine un altul şi aşa mai departe. Şi de fapt întotdeauna pot doar să fac dovada cât de fluctuant este totul în procesul economic.

Este o diferenţă foarte importantă între portmoneul pe care-l am eu în buzunar şi în care se află cinci franci, şi portmoneul pe care îl are un altul şi în care se află de asemenea cinci franci. Nu este indiferent dacă cei cinci franci se află în buzunarul unuia sau în al celuilalt; căci toate acestea trebuie luate în mod absolut în procesul economic real. Altfel nu veţi obţine decât nişte noţiuni

abstracte despre preţ şi valoare şi marfă şi producţie şi consum şi aşa mai departe, şi nu veţi obţine ceea ce conduce de fapt într-adevăr la înţelegerea procesului economic.

Aceasta este faptul atât de trist al prezentului nostru, că suntem într-o situaţie în care pur şi simplu fiindcă de secole omenirea s-a obişnuit cu noţiuni precis conturate, care nu sunt utilizabile în proces, nu putem să realizăm ceea ce astăzi se prezintă în faţa noastră ca o cerinţă atât de necesară: ca noi să ne punem în mişcare cu noţiunile noastre, pentru a pătrunde cu înţelegerea procesele economice. Aceasta este ceea ce trebuie cucerit: mobilitatea gândirii, pentru a putea gândi lăuntric un proces ca atare. Desigur, în ştiinţele naturii sunt gândite şi procese, însă aşa cum sunt ele privite din afară. Aceasta însă nu este de niciun folos. Ar trebui să vă urcaţi într-un balon la mare înălţime şi să priviţi procesul economic, aşa cum chimistul priveşte procesele sale din exterior. Ceea ce caracterizează procesele economice este faptul că ne aflăm înăuntrul acestora. Trebuie aşadar să le privim dinăuntru. Trebuie să ne simţim în procesele economice asemenea unei fiinţe care, să zicem, s-ar afla într-o retortă. Aici se prepară ceva prin degajarea de căldură. Această fiinţă, care ar fi acolo în retortă, aceasta n-ar putea să fie chimistul – această fiinţă pe care vreau să o compar cu noi –, ci ar trebui să fie o fiinţă care ia parte la căldură, fierbe şi ea însăşi. Chimistul nu poate face aceasta, pentru chimist aceasta este ceva exterior. În ştiinţele naturii ne aflăm în afara proceselor. Chimistul nu ar putea participa la aceasta dacă în retortă s-ar dezvolta o temperatură de o sută cincizeci de grade. La procesul economic noi participăm lăuntric pretutindeni, trebuie să-l şi înţelegem lăuntric. De aceea poate că un matematician va spune: Da, ne-ai scris

ceva ca un fel de formulă. Nu suntem obişnuiţi să ni se construiască astfel de formule matematice. – Sigur, pentru că suntem obişnuiţi să se construiască formule matematice numai când privim procesele din exterior! Trebuie să ne dezvoltăm modul de a vedea lucrurile, astfel încât să obţinem un numărător şi un numitor şi să înţelegem că un anumit lucru trebuie să fie o împărţire şi că nu poate fi o scădere. Trebuie să încercăm să gândim procesul economic din interiorul acestuia. De aceea am şi ales ieri acel exemplu extrem, că nu v-am prezentat croitorul şi comerciantul examinându-i din afară, aşa cum face omul de ştiinţă din domeniul ştiinţelor naturii; căci atunci nu s-ar putea ajunge la acel lucru despre care este vorba. Dacă vrem să pătrundem, atunci ne pare straniu cu gândirea care priveşte numai din exterior, ca în cazul cercetătorului naturalist, care priveşte retorta exclusiv din exterior. Trebuie să ne reprezentăm în mod lăuntric întreaga sumă de procese care se petrec între croitor şi toate efectele care se desfăşoară din punct de vedere economic.

Nu aş proceda veridic, în îndeplinirea a ceea ce aţi solicitat, dacă aş prezenta aceste lucruri altfel decât le prezint. Prin aceasta lucrurile sunt din capul locului ceva mai dificile.

CONFERINŢA a V-a

Dornach, 28 iulie 1922

Dacă examinăm puţin mai departe succesiunea faptelor din cadrul procesului economic pe care le-am avut în vedere ieri, atunci ne va rezulta următorul lucru. Am văzut că procesul economic este pus în mişcare prin faptul că în primul rând natura este prelucrată, că aşadar, din produsele naturale ca atare, încă fără valoare în cadrul

procesul economic, ia naştere produsul natural prelucrat. Apoi am văzut cum procesul continuă prin faptul că munca este, cum s-ar spune, prinsă de către capital, care divide, organizează munca, şi că apoi munca dispare din nou în capital, astfel încât pentru progresul ulterior al procesului economic capitalul trebuie să muncească. Însă această muncă nu mai este o muncă în acelaşi sens ca înainte, ci este o preluare a capitalului de către ceea ce este pur spiritual. Şi prin faptul că apoi spiritualul, aşa cum am descris ieri, valorifică mai departe capitalul în cadrul procesului economic, acest proces economic înaintează.

Aş dori să vă prezint schematic, oarecum simbolic ceea ce v-am descris aici, astfel încât să ne putem ridica treptat la o înţelegere a formulei indicată ieri. Putem spune: Natura coboară în muncă (desenul 3, tabla 4a). Astfel că avem cumva acest curent din natură în muncă. Natura se scufundă în muncă. Munca se dezvoltă mai departe. Valorile dezvoltate curg oarecum mai departe. Munca dispare în capital. Iar noi am urmărit procesul până în acest punct (desenul 3). Îl veţi putea continua uşor acum. Este necesar ca cercul să se închidă. Capitalul nu poate pur şi simplu să intre în stagnare. Altfel nu am avea de a face cu un proces organic, ci cu un proces care ar muri în capital. Capitalul trebuie să dispară la rândul său în natură. Faptul că aici capitalul trebuie să dispară la rândul său în natură îl puteţi urmări de fapt în mod intuitiv, însă dumneavoastră trebuie mai întâi să mai luaţi ca ajutor o altă noţiune, dacă vreţi să înţelegeţi în mod corespunzător această dispariţie a capitalului în natură.

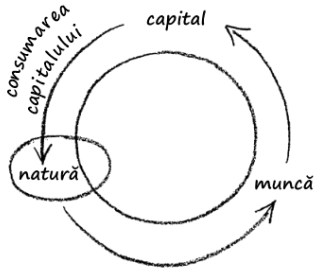
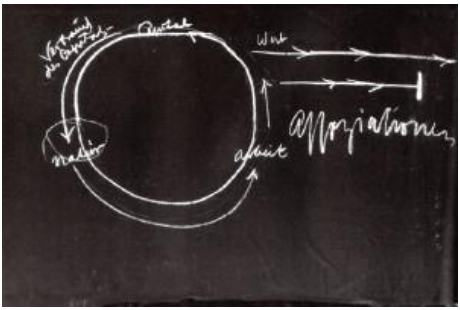

Tabla 4a

Desenul 3

Dar luaţi întâi în considerare numai ceea ce am desfăşurat până acum în faţa dumneavoastră, în procesul economic. Am expus prelucrarea naturii, organizarea muncii de către spirit, iar prin aceasta formarea capitalului, care este un fenomen însoţitor al organizării muncii de către spirit. Apoi prezenţa capitalului, care este într-o oarecare măsură preluarea capitalului de la spiritul care organizează munca, această autonomizare a capitalului, unde munca dispare iar spiritul lucrează acum în capital ca spirit inventiv, dar în context social. Partea propriu-zis tehnică a invenţiilor nu ne priveşte aici, partea propriu-zis tehnică a invenţiilor va fi luată în considerare abea când expunerile noastre vor ajunge mai departe.

Aşadar, tot ce v-am prezentat aici – nu aveţi decât să consultaţi aceasta – este prezentat dintr-un punct de vedere unilateral. A trebuit să descriu aceasta şi dintr-un punct de vedere unilateral. Căci toate acestea sunt descrise din punctul de vedere al producerii. Până acum am făcut cel mult aluzie la altceva în afara producţiei. Am folosit întru câtva doar uneori noţiuni care îşi au originea în consum, atunci când a fost vorba să ne apropiem puţin de problema preţului; dar despre consum nu veţi fi observat de fapt încă nimic. Aşadar, până acum am vorbit despre producţie. Însă procesul economic nu constă fireşte numai în producţie, ci constă, în afară de producţie, şi în consum.

Dacă reflectaţi un pic veţi vedea că consumul este exact polul opus al producţiei. Ne-am străduit, în cadrul producţiei, să găsim valori care iau naştere în procesul economic; dar consumul constă într-o înlăturare necontenită a acestor valori, într-o consumare continuă a acestor valori, deci într-o depreciere continuă a acestor valori. Şi acesta este realmente acel lucru care în procesul economic joacă celălalt rol: o permanentă devalorizare, depreciere a valorilor. Chiar de aceea avem un anumit drept să spunem că procesul economic este unul organic, un proces în care intervine apoi spiritualul; căci un organism constă tocmai în faptul că mai întâi el formează ceva, iar apoi destramă din nou ceea ce a format. În organism trebuie continuu să se producă şi să se consume. Aceasta trebuie să se petreacă şi în organismul economic. Trebuie continuu să se producă şi să se consume.

Cu aceasta ajungem să vedem şi într-o altă lumină, dintr-un alt punct de vedere ceea ce s-a văzut până acum la forţele generatoare de valoare. Până acum am arătat de fapt numai cum iau naştere valorile în cadrul sau în derularea procesului de producţie. Acum însă, de fiecare

dată când o valoare se confruntă cu devalorizarea sa, se modifică întreaga mişcare pe care am văzut-o până acum. Aceasta era o mişcare continuă, pe care am observat-o: valoare luând naştere prin utilizarea muncii asupra naturii; valoare luând naştere prin folosirea spiritului asupra muncii; valoare luând naştere prin folosirea spiritului asupra capitalului. Şi toate acestea sunt o mişcare progresivă.

Putem aşadar spune: Am examinat mişcarea creatoare de valori din cadrul procesului economic. – Dar prin faptul că pretutindeni în acest proces economic intră şi factorul devalorizator, consumul, mai există încă ceva. Există acea dezvoltare a valorii, care se produce între producţia însăşi şi consum. Pătrunzând în consum, valoarea nu se mişcă mai departe. Nu devine o valoare mai înaltă. Nu se mişcă mai departe. Faţă în faţă cu aceasta se află ceva. Faţă în faţă cu ea se află tocmai consumul împreună cu dezvoltarea necesităţilor lui. Aici valoarea este situată în cu totul altceva decât a apărut ea situată până acum în consideraţiile noastre. Până acum am examinat valoarea într-o continuă mişcare. De acum înainte trebuie să începem să considerăm valoarea în mişcare până la un anumit punct, dar apoi trebuie să o vedem oprită. De fiecare dată când valoare este oprită nu ia naştere mai departe o mişcare creatoare de valoare, ci o tensiune creatoare de valoare.

Iar acesta este al doilea element din procesul economic. În procesul economic nu avem numai mişcări creatoare de valoare, ci avem şi tensiuni creatoare de valoare. Iar astfel de tensiuni creatoare de valoare putem observa în modul cel mai elocvent chiar când consumatorul stă faţă în faţă cu producătorul sau cu comerciantul, şi când în următorul moment, am putea zice,

formarea de valoare încetează, trecând în devalorizare. Acolo se formează o tensiune, iar această tensiune este ţinută în echilibru prin nevoia care vine dinspre cealaltă latură. Acolo (desenul 3) este oprit procesul creator de valoare: consumul vine în întâmpinare nevoii, şi ia naştere tensiunea dintre producţie şi consum, care este acum şi ea întru totul un factor creator de valoare, dar un astfel de factor creator de valoare, care poate fi comparat cu o dezvoltare de forţe care sunt reţinute, care sunt ţinute în echilibru, nu cu o acţiune în progres a forţelor. Aveţi aici pe deplin ceva analog cu cazul din fizică al energiilor cinetice şi energiilor potenţiale, al energiilor cinetice şi energiilor de poziţie, unde se creează echilibru. Când nu se au în vedere aceste energii de tensiune în procesul economic, se ajunge la cele mai ciudate idei. Vom vedea, dacă dezvoltăm astfel de concepţii, cum se ajunge la interpretarea fiecărui raport economic, dar altfel se ajunge la cele mai confuze concepţii. Dacă de exemplu vă opriţi cu considerarea în mod unilateral numai la mişcările energiilor economice, nu veţi putea înţelege de ce diamantul din coroana Angliei are o valoare atât de nemaipomenit de mare; căci în cazul diamantului sunteţi obligaţi să recurgeţi totodată la noţiunea valorii economice de tensiune. Tot astfel mai găsiţi astăzi încă la mulţi economişti luată în considerare raritatea unor produse naturale. Raritatea nu va fi găsită niciodată ca factor creator de valoare dacă vedem numai mişcarea din cadrul procesului economic ca fiind creatoare de valoare, dacă nu învăţăm să înţelegem treptat cum într-un loc sau altul intervine, cel mai evident prin consum, dar şi prin alte raporturi, ceea ce este creare de valoare prin tensiuni, prin situaţii, prin stări de echilibru.

Acum vedeţi aşadar că în procesul economic, pe care îl putem considera ca fiind cu totul organic, în care

intervine continuu spiritul, poate avea loc şi devalorizarea. Devalorizarea trebuie să existe mereu acolo sau este mereu acolo. Astfel că vom spune: Pe acest drum, pe care îl parcurg valorile, de la natură, muncă, la capital, are loc o devalorizare permanentă. Dacă această devalorizare nu ar putea surveni în modul corespunzător, ce s-ar întâmpla atunci? Puteţi observa chiar în acest loc (desenul 3) ce s-ar întâmpla atunci.

Pentru a vă clarifica într-adevăr aceasta, luaţi problema creditului. Dacă vrem, în sensul în care am abordat ieri acest lucru, să punem capitalul în slujba spiritului, atunci producătorul spiritual va deveni datornic. El devine debitor sau poate deveni debitor numai prin faptul că are credit. Aici intervine creditul (desenul 3), şi anume acela pe care îl putem numi credit personal. El are credit. Creditul se exprimă numeric. Ceea ce alţii – mai mulţi sau mai puţini – îi avansează exact sub formă de capital, aceasta este, cum s-ar spune, creditul său personal. Acest credit personal are desigur, aşa cum ştiţi, o anumită consecinţă, cel puţin dacă îl examinăm în contextul condiţiilor noastre economice actuale. El are ceva de-a face în eficienţa sa economică cu rata dobânzii.

Să presupunem că rata dobânzii este mică. Trebuie să plătesc puţin acelor oameni care mi-au avansat capitalul, atunci când eu ca creator spiritual în procesul economic devin datornic, aşadar acelora care oferă creditul. Prin faptul că am de plătit o dobândă mai mică pot produce bunurile mele mai ieftin; prin aceasta voi putea avea un efect ieftinitor în procesul economic. Putem spune aşadar: creditul personal ieftineşte producţia, atunci când rata dobânzii scade. Dacă examinăm acest raport atâta timp cât capitalul mai este pur şi simplu valorificat de către spirit în procesul economic, este mereu aşa. La o rată a dobânzii în

scădere, cel care are nevoie de credit se poate mişca mai uşor, poate interveni într-un mod mai intens în procesul economic, într-un mod mai intens, va să zică, pentru ceilalţi. Când el iniţial ieftineşte mărfurile, atunci el intervine în mod rodnic în primul rând pentru consumatori.

Acum însă să ne reprezentăm celălalt caz. Se dă credit, aşa-numitul credit real, creditul funciar. Când se dă credit real pe proprietate funciară, lucrurile se schimbă semnificativ. Să presupunem că rata dobânzii este de cinci procente. Iar acela care ia un credit funciar trebuie să plătească cinci procente. Capitalizaţi această proprietate şi veţi obţine capitalul care corespunde acestei proprietăţi funciare, adică acea sumă cu care trebuie cumpărată proprietatea funciară. Dacă presupuneţi acum că rata dobânzii e de patru procente, atunci poate fi creditat mai mult capital în această proprietate funciară, cel puţin este creditat mai mult. Şi vedem pretutindeni că urmare a scăderii ratei dobânzii, proprietăţile funciare nu devin mai ieftine, ci devin mai scumpe. Ca urmare a reducereii ratei dobânzii proprietatea funciară nu devine mai ieftină, ci mai scumpă. Creditul funciar scumpeşte, pe când creditul personal ieftineşte. Creditul real scumpeşte proprietatea funciară, pe când creditul personal ieftineşte mărfurile. Aceasta însă înseamnă de fapt foarte mult în procesul economic; aceasta înseamnă că, atunci când capitalul se întoarce din nou la natură şi se uneşte cu natura sub forma creditului funciar, aşa încât este atunci o unire a capitalului cu pamantul, adică cu natura, procesul economic este condus din ce în ce mai mult înspre scumpire.

Rezonabil poate fi aşadar în cadrul procesului economic numai când capitalul de aici (desenul 3) nu se păstrează în natură, ci când acesta dispare în natură. În ce

fel poate acesta să dispară în natură? Firește, atâta timp cât puteți uni capitalul cu natura, așadar prin acumularea de capital puteți scumpi neîncetat natura în starea ei încă neprelucrată, atâta timp capitalul nu poate dispărea în natură; dimpotrivă, acesta se păstrează în natură. Și în toate țările în care legislația privind ipotecile duce la posibilitatea unirii capitalului cu natura, avem o stăvilire a capitalului în natură, în proprietatea funciară. În loc să fie folosit capitalul de aici (desenul 3), adică să dispară aici, în loc ca aici să ia naștere o tensiune creatoare de valoare economică, ia naștere o altă mișcare creatoare de valoare economică, care este dăunătoare procesului economic. Singurul lucru care poate să împiedice aceasta este ca celui care trebuie să prelucreze pământul, terenul, să nu-i putem acorda deloc un credit real pe proprietatea funciară, atunci când procesul economic este sănătos, ci numai un credit personal, adică un credit pentru valorificarea capitalului prin intermediul terenului. Dacă legăm proprietatea funciară, terenul, exclusiv de capital, atunci capitalul ajungând aici la natură stagnează, se congestionează. Dacă însă se leagă de productivitatea spirituală a aceluia care administrează terenul, care trebuie să ducă înainte procesul economic prin intermediul terenului, atunci capitalul dispare, ajungând aici la natură, atunci nu stagnează, atunci nu este păstrat, ci atunci capitalul străbate natura, ajungând din nou în muncă, și face din nou circuitul. Una din cele mai grave congestionări din procesul economic este aceea în care capitalul se unește pur și simplu cu natura, unde deci, considerând procesul economic de la începutul lui – aceasta este firește doar o ipoteză – unde, după ce s-a legat de natură, a dezvoltat munca și capitalul, apoi capitalul ajunge în situația de a lua în stăpânire natura în loc să se piardă în natură.

Firește, dumneavoastră ați putea acum face o obiecție foarte serioasă, spunând: Da, acum însă, în cadrul acestei mișcări a luat naștere capitalul. Dacă vine dinspre natură, și este atât de mult, încât nu poate fi canalizat spre muncă? Dacă nu există posibilitatea, să zicem, de a găsi noi metode de a promova producția brută? – Aici nu este legată natura de capital ci munca: dacă venim așadar aici cu capitalul, și facem producția brută mai eficientă economic sau deschidem noi surse pentru producția brută și așa mai departe, atunci putem aici să conducem capitalul direct în muncă. Dar dacă acolo se află prea mult capital, acest lucru îl simt desigur posesorii de capital, care nu pot face nimic cu capitalul lor în această situație. Da, dacă urmăriți chestiunea din punct de vedere istoric, atunci veți vedea că acesta și este cazul, că realmente a luat naștere prea mult capital, și singura ieșire pe care capitalul a găsit-o a fost să se conserve în natură. Prin aceasta am văzut dezvoltându-se exact așa-numita valoare, așa-numita creștere în valoare a terenurilor în cadrul procesului economic.

Observați însă în acest context mai vast ceea ce este mereu prezentat insuficient de către reformatorii funciari, caz în care problema nu poate fi niciodată înțeleasă, și astfel vă veți putea spune: Da, dacă unesc capitalul cu natura, atunci firește valoarea naturii crește. Cu cât un lucru este mai ipotecat, cu atât mai scump trebuie acesta plătit ulterior. Va crește continuu valoarea. Este aceasta însă – evaluarea terenului la o valoare crescută – este aceasta o realitate? Desigur, aceasta nu este deloc o realitate. Pe baza naturii lui terenul nu poate căpăta o valoare mai mare, el poate căpăta o valoare mai mare cel mult când pe acesta se efectuează o muncă mai eficientă. Atunci munca este factorul care sporește valoarea; dar terenul ca atare – dacă îl îmbunătățiți, atunci trebuie întâi

să lucrezi asupra lui – terenul ca atare, să-l socoteşti crescut în valoare, este o absurditate, un totală absurditate. Terenul, pământul, în măsura în care acesta este natură pură, nu poate avea absolut nicio valoare. Îi daţi o valoare, unind capitalul cu el, astfel încât se poate spune: Ceea ce este numit în contextul economic actual valoare a terenului nu este în realitate nimic altceva decât capitalul fixat în acest teren; dar acest capital fixat în teren nu este o valoare reală, ci o pseudovaloare. Iar despre aceasta este vorba, să învăţăm în sfârşit să înţelegem şi în cadrul procesului economic care sunt valori reale şi care sunt pseudovalori.

Dacă aveţi o eroare în sistemul dumneavoastră de gândire, atunci firește că la început nu observaţi gradul în care această eroare produce efecte, pentru că legătura dintre eroare şi toate acele diferite procese perturbatoare din organism care se află în legătură cu ea, şi care pot fi recunoscute doar prin ştiinţa spiritului, această legătură scapă ştiinţei grosiere actuale. Nu se ştie de exemplu cum în organele periferice, prin erori de gândire iau naştere perturbări ale digestiei, şi aşa mai departe. Însă în procesul economic, acolo acţionează tocmai aceste erori, aceste plăsmuiri aparente, acolo ele devin reale, acolo acestea au consecinţe. Şi, din punct de vedere economic, practic nu este nicio deosebire esenţială dacă, să zicem, emit undeva nişte bani, care iniţial nu sunt justificaţi de vreo realitate, ci sunt doar pură multiplicare de bancnote, sau dacă atribui terenului, proprietăţii funciare, valoarea capitalului. În ambele cazuri creez pseudovalori. Prin asemenea multiplicări de bancnote cresc preţurile din punct de vedere numeric, dar în realitate cu aceasta nu fac nimic în procesul economic. Doar schimb ordinea. Pe oamenii luaţi individual îi pot însă păgubi enorm. Aşa îi păgubeşte

această capitalizare a proprietăţii funciare, pe acei oameni care se află în contextul procesului economic.

Puteţi face studii foarte interesante dacă de exemplu comparaţi legislaţia privind ipotecile, aşa cum era ea în ţările Europei centrale înainte de război, unde preţul terenurilor putea fi ridicat după bunul plac datorită însăşi legislaţiei, şi dacă luaţi legislaţia din Anglia, unde valoarea proprietăţii funciare nu poate creşte în mod semnificativ într-un anumit mod, şi apoi să vă uitaţi la efectele asupra procesului economic. Aceste lucruri pot reprezenta teme de disertaţie foarte interesante. Compararea în cifre a efectului legislaţiei din Anglia care reglementează ipotecile cu cea din Germania ar fi o temă foarte bună.

Cu aceasta v-am putut ilustra aşadar despre ce este vorba de fapt aici: că realmente natura de aici (desenul 3) nu are voie să conducă la o conservare a capitalului, ci că aici capitalul trebuie să acţioneze nestingherit mai departe din nou în muncă. Dar dacă el este acolo – vreau să mai spun aceasta încă o dată –, dacă capitalul nu poate fi folosit, bineînţeles singurul mod prin care el nu este acolo într-o măsură în care n-ar trebui să fie acolo, acest singur mod este ca el pe acest drum (desenul 3) să fie consumat astfel încât în final aici să fie doar atât de mult cât poate intra aici în prelucrarea pământului, atâta capital cât necesită această muncă. Se înţelege de la sine că pe acest drum capitalul este folosit, că este consumat. Ar fi chiar groaznic – gândiţi-vă ipotetic! – dacă pe tot parcursul acestui drum nu s-ar consuma nimic. Atunci produsele ar trebui cărate după noi tot drumul. Lucrurile se desfăşoară în mod organic numai prin faptul că lucrurile sunt consumate, epuizate. Tot astfel însă, aşa cum se consumă natura prelucrată, aşa cum se consumă munca organizată prin capital, tot astfel trebuie şi capitalul, pe drumul său mai

departe, să fie pur şi simplu consumat, să fie consumat cu adevărat. Da, această consumare a capitalului este într-adevăr ceva ce trebuie să fie generat.

Acest lucru poate fi generat doar prin ordonarea în mod corect a întregului proces economic de la început până la sfârşit, adică până la întoarcerea sa în natură, astfel încât acolo să fie prezent ceva precum un autoregulator din organismul uman. Organismul uman realizează acest lucru, ca, cel puţin atunci când funcţionează normal, să nu se depoziteze într-un loc sau altul substanţe nutritive nefolosite. Iar dacă substanţele nutritive nefolosite sunt depozitate într-un loc sau altul, atunci omul se îmbolnăveşte, la fel ca şi când părţi nefolosite din organism ar fi depozitate. Gândiţi-vă de exemplu când în digestia capului substanţele sunt depozitate, adică în cap are loc o digestie neregulată. Substanţele nu sunt îndepărtate, sunt depozitate. Deci consumul nu este reglementat cum trebuie. Atunci apar migrenele. Aşa aţi putea vedea peste tot în organismul uman cum în asimilarea şi eliminarea necorespunzătoare a ceea ce trebuie digerat se află cauzele fenomenelor maladive. Tot astfel este şi în organismul social în acumularea a ceea ce într-un anumit loc ar trebui de fapt să fie consumat. Este pur şi simplu necesar ca aici (desenul 3) să intervină consumarea capitalului, astfel încât capitalul să nu se poată uni cu natura spre a deveni ceva neviu, să nu devină oarecum o inserţie pietrificată în procesul economic. Căci proprietatea funciară capitalizată este tocmai o inserţie imposibilă în procesul economic.

Aş dori să atrag atenţia în mod expres asupra faptului că aici nu este vorba de a crea agitaţie. Vreau să desfăşor lucrurile aşa cum se configurează ele din procesul natural. Vom examina doar ceea ce este ştiinţific; dar nu ne putem îndeletnici cu o ştiinţă care se ocupă cu acţiunile

oamenilor, fără să indicăm ce fel de simptome de boală pot apărea, tot aşa cum nu putem examina organismul uman fără să indicăm ce fel de simptome de boală pot apărea. Acum, consumul corespunzător de capital trebuie să fie prezent, numai că nu consumul integral, ci cât este necesar, adică: ceva mai trece mai departe, astfel încât natura să poată fi apoi prelucrată în continuare.

Acest lucru însă, care trebuie să treacă mai departe, pe acesta vi-l pot clarifica tot printr-o imagine. Luaţi un fermier, acesta din punct de vedere economic trebuie realmente să se străduiască să elimine, să vândă ceea ce a obţinut ca recoltă, şi pentru anul următor să păstreze sămânţa. Sămânţa trebuie păstrată mai departe, trebuie conservată. Aceasta este pe deplin o imagine care poate fi utilizată pentru acest proces de aici (desenul 3). Capitalul trebuie consumat într-o asemenea măsură încât să mai rămână numai ceea ce poate fi considerat ca un fel de sămânţă care să aţâţe mai departe procesul economic, pornind din nou dinspre natură. Aşadar are voie să rămână numai ceea ce asigură oarecum mai eficient promovarea anumitor surse de produse brute, ceea ce în anumite condiţii poate îmbunătăţi şi pământul, să zicem, prin crearea unor îngrăşăminte mai bune. Însă pentru aceasta trebuie utilizată munca. Aşadar trebuie retras din consum ceea ce poate acţiona mai departe ca muncă; pe de altă parte trebuie consumat dinainte ceea ce, dacă ar mai fi aici (desenul 3), s-ar uni în mod neorganic cu natura.

Acum puteţi zice: Aşadar, spune-ne acum cum se întâmplă aceasta, că acum vine exact aici numai atât capital, cât este necesar pentru a asigura aşa-zicând sămânţa pentru următorul proces! Spune-ne asta!

Cu ştiinţa economică nu ne aflăm pe un teren logic, ci cu ştiinţa economică ne află pe un teren real. Aici nu se pot

da răspunsuri cum primim uneori, să zicem, în etica teoretică. Nu-i aşa?, în etica teoretică un infractor poate fi admonestat straşnic şi câte şi mai câte. În felul acesta se va fi făcut suficient din punct de vedere etic. Dar ceea ce este de natură economică, trebuie să recunoaştem, aceasta trebuie să se desfăşoare. Trebuie vorbit despre realităţi. Când se vorbeşte despre procesul de producţie şi se arată în ce fel creează el valori, se vorbeşte despre realităţi. Că în privinţa consumului se vorbeşte de realităţi, aceasta ştie fireşte oricine. Deci în economia naţională trebuie vorbit numai despre realităţi. Ideile nu produc nici un efect în lumea reală. Ceea ce reglementează procesul economic în modul corect se exprimă în ceea ce în scrierea mea ***Puncte centrale ale problemei sociale*** am numit adevăratele asociaţii. [Nota 9]

Dacă lăsaţi viaţa economică în seama ei însăşi, iar pe acei oameni care sunt implicaţi în viaţa economică, fie drept producători, fie drept comercianţi, fie drept consumatori, dacă îi strângeţi laolaltă pe aceşti oameni în mod corespunzător în asociaţii, atunci aceşti oameni vor avea posibilitatea, de-a lungul întregului proces economic, să împiedice o formare de capital prea puternică, să aţâţe o formare de capital prea slabă.

Aceasta fireşte include şi observarea corectă a procesului economic. Ea face parte din aceasta. Aşadar, când undeva un sortiment de marfă devine prea ieftin să zicem, sau devine prea scump, atunci cei implicaţi trebuie să fie în măsură să observe acest fapt în modul corespunzător. Faptul că devine mai scump sau că devine mai ieftin nu are bineînţeles încă nicio semnificaţie; abia atunci, când eşti în situaţia de a spune, pe baza experienţelor care pot avea loc doar prin consfătuirea asociaţiilor: Cinci unităţi monetare pentru o cantitate de

sare este prea puţin sau este prea mult – abia atunci, când se poate spune cu adevărat că preţul este prea mare sau prea mic, atunci se vor putea lua măsurile necesare.

Dacă preţul unei mărfi, unui bun devine prea scăzut, astfel că acei oameni care produc bunul nu mai pot primi remuneraţie în modul corespunzător pentru producţia lor ieftină, pentru rezultatele lor prea ieftine, atunci pentru producerea acestui bun trebuie angajaţi mai puţini lucrători, adică lucrătorii trebuie îndrumaţi spre alte ocupaţii. Dacă un bun devine prea scump, atunci trebuie îndrumaţi spre aceasta mai mulţi lucrători. În cazul asocierilor avem de a face cu o angajare corespunzătoare a oamenilor în cadrul fiecărei ramuri a economiei. Trebuie să fie clar că o creştere reală a preţului pentru un articol, un produs economic trebuie să însemne o sporire a numărului de oameni care lucrează la acest articol, iar o scădere a preţului, o scădere prea puternică a preţului, face necesare măsuri pentru îndrumare lucrătorilor dinspre un domeniu de activitate către altul. Putem vorbi despre preţuri numai în corelaţie cu distribuţia oamenilor în anumite ramuri de activitate ale respectivului organism social.

Ce păreri domnesc uneori astăzi, când pretutindeni există tendinţa de a lucra mai degrabă cu noţiuni decât cu realităţi, aceasta vă este arătat în prezent de câte un susţinător al banilor liberi [*Freigeld* – banii liberi, unul din deziderateле principale ale economiei libere (Freiwirtschaft), model economic elaborat de Silvio Gesell (1862-1930), prezentat în lucrarea sa principală „Die Natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld", apărută în 1916.(n.tr.)]. Pentru aceştia este foarte simplu: Dacă preţurile, să zicem, sunt undeva prea mari, aşadar dacă trebuie plătit un preţ prea mare pentru un articol oarecare, atunci trebuie să te îngrijeşti ca banii

să se împuţineze, şi astfel mărfurile devin mai ieftine, şi viceversa. Dacă reflectaţi însă temeinic veţi vedea că aceasta nu înseamnă în realitate nimic altceva pentru procesul economic decât ce ar însemna dacă dumneavoastră, printr-un dispozitiv şiret, atunci când este prea frig, aţi face mercurul din termometru să urce. Prin aceasta dumneavoastră doar trataţi simptomele. Prin faptul că daţi banilor o altă valoare, prin aceasta nu creaţi nimic real.

Ceva real creaţi doar dacă reglementaţi munca, adică numărul de oameni care muncesc; căci preţul depinde tocmai de numărul de muncitori care lucrează într-un anumit domeniu. A rândui aceasta prin intermediul statului ar însemna cea mai rea tiranie. A rândui aceasta prin asociaţiile libere care iau naştere pe tărâm social, în care fiecare om are posibilitatea să cunoască ce se petrece – sau el se află în asociaţie, sau reprezentantul său se află în aceasta, sau i se comunică ce se întâmplă acolo, sau vede el însuşi ce trebuie să se petreacă –, aceasta este lucrul spre care trebuie să tindem.

Firește, de aceasta se leagă şi altceva, anume că trebuie avut grijă ca lucrătorul să nu execute doar o singură operaţie toată viaţa lui, ci el trebuie să poată lucra şi altceva. Gândiţi-vă, aceasta va deveni necesar, necesar în special din motivul că altfel vine prea mult capital aici (desenul 3). În acest caz capitalul, care ar fi aici prea mult, l-aţi putea folosi pentru a-i învăţa ceva pe lucrători, pentru a-i canaliza spre alte ramuri profesionale. Vedeţi aşadar că, în momentul în care se gândeşte eficient, procesul economic se corectează – aceasta este ceea ce este important, ceea ce este esenţial –, el se corectează. Însă el nu se va corecta niciodată dacă doar s-ar spune că prin una sau alta, prin inflaţie sau prin emiterea unei sau altei

dispoziţii va fi mai bine. Prin aceasta nu va fi mai bine, ci numai prin faptul că dumneavoastră veţi lăsa ca procesul să poată fi observat în orice loc, şi oamenii care observă să poată trage concluziile în mod direct.

Până aici am vrut să ajung astăzi, astfel încât dumneavoastră să vedeţi că în ceea ce a fost gândit ca tripartiţie, nu a fost vorba să se producă agitaţie, ci să se spună lumii ceva ce rezultă dintr-o examinare reală a procesului economic.

CONFERINŢA a VI-a

Dornach, 29 iulie 1922

Poate ştiţi că în scrierea mea ***Punctele centrale ale problemei sociale*** am încercat să determin printr-o formulă cum se poate ajunge la o reprezentare a, să zicem pentru început, preţului corect în cadrul procesului economic. Firește, cu o astfel de formulă inițial nu se dă nimic mai mult decât o abstracţiune.

Și, aș spune, să introducem întreaga viaţă economică, cel puţin în linii mari în această abstracţiune este exact sarcina noastră în aceste conferinţe, care cred totuşi că se vor încheia într-un întreg, chiar dacă timpul este scurt.

Deci, în ***Punctele centrale ale problemei sociale*** am dat următoarea formulă: Un preţ corect este prezent atunci când cineva, pentru un produs pe care el l-a realizat, primește drept contravaloare atâta cât el să poată acoperi nevoile sale, suma nevoilor sale, în care sunt incluse firește şi nevoile celor care ţin de el, până în momentul în care el va fi realizat din nou un astfel de produs. Această formulă, așa abstractă cum este ea, este totuşi exhaustivă. La stabilirea unei formule este desigur vorba tocmai ca ea să conţină într-adevăr toate detaliile concrete. Şi cred că

pentru domeniul economiei naţionale această formulă este într-adevăr atât de exhaustivă pe cât este, să zicem, teorema lui Pitagora pentru toate triunghiurile dreptunghice. Numai că este vorba de aceasta: aşa cum în acea teoremă trebuie să introducem diversitatea laturilor, tot aşa trebuie să introducem extrem de multe în această formulă. Însă înţelegerea felului în care introduci în această formulă întregul proces economic, aceasta este exact ştiinţa economică.

Aş dori să pornesc astăzi chiar de la un aspect esenţial al acestei formule. Şi anume, faptul că nu mă refer în această formulă la ceea ce aparţine trecutului, ci la ceea ce urmează să vină. O spun în mod explicit: Contravaloarea trebuie să satisfacă necesităţile din viitor, până în momentul când producătorul va fi produs o unitate nouă din acelaşi produs. Aceasta este ceva cu totul esenţial în această formulă. Dacă s-ar pretinde o contravaloare pentru produsul care este gata, şi această contravaloare ar trebui să corespundă cumva proceselor economice reale, atunci s-ar putea chiar întâmpla ca respectivul să primească o contravaloare care i-ar satisface, să zicem, doar cinci şesimi din timpul necesar producerii unui nou produs; căci procesele economice se modifică tocmai din trecut spre viitor. Iar acela care crede că poate stabili vreo regulă doar pornind din trecut, acela va trebui mereu să greşească în chestiunile economice; căci activitatea economică constă propriu-zis în punerea în mişcare a proceselor viitoare cu ajutorul celor care le-au precedat. Însă atunci când se folosesc procesele trecute pentru a le pune în mişcare pe cele viitoare, în unele situaţii valorile se modifică în mod semnificativ; căci ele se schimbă neîncetat. Din această cauză, la această formulă este esenţial să spun: Atunci când cineva vinde o pereche de cizme, nu intervalul de timp în

care le-a confecţionat este decisiv din punct de vedere economic, ci decisiv este intervalul de timp în care va confecţiona următoarea pereche de cizme. Aceasta este important în această formulă, şi aceasta trebuie să înţelegem noi acum în sens mai larg în cadrul procesului economic.

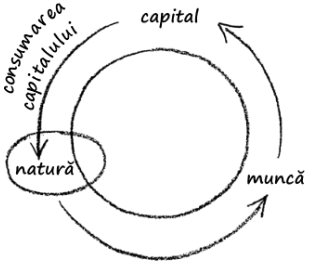
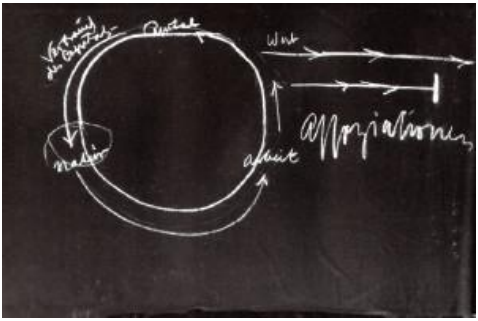

Tabla 4a

Desenul 3

Am adus ieri în faţa sufletului circuitul (desenul 3): natură – muncă – capital, care este aşadar valorificat de către spirit. Aş putea aici în loc de capital la fel de bine să scriu spirit. Iar noi am urmărit întâi procesul economic în această direcţie – în sens invers acelor de ceasornic – şi am găsit că aici, la natură, nu are voie să aibă loc nicio congestionare, ci că de fapt aici are voie doar să treacă ceea ce, ca un fel de sămânţă, are posibilitatea de a continua

procesul economic, aşadar astfel încât să nu ia naştere, printr-o fixare a capitalului în venitul funciar, un blocaj al procesului economic. Eu v-am spus că în definitiv producerea de profit la vânzarea terenului, deci evaluarea, acordarea de valoare proprietăţii funciare, contrazice în procesul economic interesele care există la producerea de bunuri valoroase (de mare folos). Cel care vrea să producă bunuri valoroase cu ajutorul capitalului are interesul ca rata dobânzii să fie scăzută; căci în acest caz va avea de plătit înapoi mai puţină dobândă, putând astfel să se mişte mai uşor cu ceea ce primeşte sub formă de capital împrumutat. Acela însă, care este proprietar – sunt îndreptăţit să vorbesc despre aceste lucruri, pentru că ele au importanţă în cadrul economiei noastre naţionale – acela care are interesul de a scumpi proprietatea funciară, acela o scumpeşte tocmai prin faptul că rata dobânzii este una scăzută. Având dobândă scăzută de plătit, valoarea proprietăţii sale funciare creşte, aceasta devine tot mai scumpă. În timp ce, în producţia bunurilor sale valoroase, acela care are de plătit o rată dobânzii scăzută poate produce mai ieftin bunurile. Deci mărfurile la care este important procesul de producţie, devin mai ieftine atunci când rata dobânzii este scăzută; proprietatea funciară care aduce un profit fără a-l produce mai întâi, devine mai scumpă la orată a dobânzii mai scăzută. Puteţi calcula uşor aceasta. Acesta este un fapt economic.

Acum se pune problema că deci ar exista de fapt necesitatea să existe două rate diferite ale dobânzii: ar trebui deci să fie o rată a dobânzii cât de mică posibil pentru implementarea activităţii, a fabricării bunurilor valoroase, şi ar trebui să fie o rată a dobânzii cât de mare posibil pentru ceea ce este proprietate funciară. Aceasta rezultă de aici în mod nemijlocit. Ar trebui să avem o rată a

dobânzii cât se poate de ridicată pentru ceea ce este proprietate funciară. Acest lucru nu poate fi realizat practic prea uşor. O rată a dobânzii ceva mai mare, care ar fi totuşi realizabilă practic pentru capitalul împrumutat care se dă pe proprietatea funciară, nu ar ajuta foarte mult. Iar o rată a dobânzii semnificativ mai mare – vreau să spun de exemplu, rata dobânzii care ar ţine proprietatea funciară mereu la aceeaşi valoare, rata dobânzii de o sută de procente – acesta ar fi din punct de vedere practic extraordinar de greu de realizat. O sută de procente pentru ipotecarea proprietăţii funciare ar îmbunătăţi desigur imediat situaţia; dar, după cum am spus, din punct de vedere practic nu este realizabil. Însă, la aceste lucruri este vorba să vedem clar şi limpede înăuntrul procesului economic; şi atunci ne dăm seama că asocierea este singurul lucru care poate însănătoşi procesul economic, pentru că procesul economic privit în modul corect conduce la faptul că îl şi putem dirija în modul corect.

În procesul economic noi trebuie să vorbim desigur despre producţie şi consum, aşa cum am indicat deja ieri. Noi trebuie aşadar să privim producţia şi consumul. Ei bine, acesta este un contrast care a jucat un rol important în special în discuţiile mai noi, ades purtate în domeniul economic, care apoi s-au şi transformat în agitaţie. Au avut loc multe dispute mai ales privind întrebarea dacă munca spirituală* – munca spirituală ca atare –, dacă aceasta este în fond creatoare de valoare pe tărâmul economic.

* În limba germană cuvântul „geistig"=„spiritual" (adjectiv al substantivului „Geist" =„spirit") este folosit în mod uzual şi pentru sensurile particulare de „intelectual" şi „mental". „geistige Arbeit" = „muncă spirituală" = orice muncă în care se lucrează cu spiritul.

Cel care munceşte spiritual este cu siguranţă un consumator. Dar dacă este şi producător, în sensul în care trebuie considerat producătorul în domeniul economic, despre aceasta s-a discutat mult; iar cei mai extremişti marxişti de exemplu l-au menţionat mereu pe nefericitul contabil indian, care are de facut contabilitatea pentru comunitatea sa, care deci nu are grijă de ogor sau să facă vreo altă muncă productivă, ci doar înregistrează această muncă productivă, iar marxiştii îi contestă capacitatea de a produce ceva. Aşa încât ei declară că el se întreţine doar din plusvaloarea pe care o realizează prin munca lor producătorii. Aşa încât îl avem pe acest contabil minune, aşa cum este menţionat mereu, aşa cum îl avem într-adevăr şi pe Caius în logica formală în gimnaziu, care trebuie să dovedească mereu că omul este muritor. Ştiţi desigur: Toţi oamenii sunt muritori, Caius este om, deci Caius este muritor! – Prin faptul că a trebuit să dovedească necontenit că omul este muritor, acest Caius a devenit o personalitate nemuritoare în logică. Aşa este şi cu contabilul indian, care se întreţine doar din plusvaloarea producătorilor; aşa este şi cu el în literatura marxistă, unde poate fi găsit aşa-zicând în forma sa cea mai pură.

Acum, această chestiune este extraordinar de, aş spune, plină de tot soiul de astfel de bucle de laţ, în care te încurci dacă vrei să duci până la capăt din punct de vedere economic această întrebare: În ce măsură este – sau este cât de cât – activitatea, munca spirituală productivă din punct de vedere economic? – Vedeţi dumneavoastră, aici este foarte important să facem deosebirea între trecut şi viitor. Dacă aveţi în vedere doar trecutul şi doar reflectaţi statistic asupra trecutului, veţi putea dovedi că munca spirituală referitoare la trecut şi la tot ceea ce nu este decât o continuare nemijlocită a trecutului, că munca spirituală

pentru aceasta este de fapt neproductivă. Dinspre trecut înspre viitor, la ceea ce este material, numai munca pur materială cu continuarea ei poate fi socotită productivă în procesul economic. Cu totul altfel este dacă luaţi în considerare viitorul – iar economie înseamnă tocmai a lucra dinspre trecut înspre viitor. Nu trebuie decât să vă gândiţi la un exemplu simplu: Să zicem că un meşteşugar oarecare produce ceva într-un sat şi apoi se îmbolnăveşte. În anumite circumstanţe, să zicem, dacă dă peste un medic nepriceput, va trebui să stea la pat trei săptămâni şi nu-şi va putea confecţiona produsele. Atunci el va deregla procesul economic în mod semnificativ; căci, pe parcursul a trei săptămâni, dacă respectivul este, să zicem, pantofar, pantofii nu vor mai ajunge pe piaţă – piaţă în sensul cel mai larg. Să presupunem însă că dă peste un medic foarte iscusit, care îl însănătoşeşte în opt zile, astfel că după opt zile poate munci din nou, atunci puteţi decide în mod serios asupra problemei: Cine a fabricat pantofii aşadar de-a lungul acestor 14 zile? Pantofarul sau medicul? La drept vorbind medicul este cel care a fabricat pantofii. Şi este foarte clar: Imediat ce, din orice punct, priviţi spre viitor, nu veţi mai putea spune că spiritualul nu ar fi productiv în viitor. Faţă de trecut spiritualul, adică acei oameni care lucrează în domeniul spiritual, sunt doar consumatori; în privinţa viitorului ei sunt întru totul producători, ba chiar producătorii propriu-zişi. Că ei sunt cei care produc, în sensul şi că ei remodelează întregul proces de producţie, transformându-l eminamente într-un altul în sens economic, aceasta puteţi vedea de exemplu, să zicem, când se construiesc tuneluri în ziua de azi: ele nu ar putea fi construite dacă nu s-ar fi descoperit calculul diferenţial. Cu acest fel de muncă Leibniz participă încă şi astăzi la construirea tuturor tunelurilor, iar felul în care se stabilesc

preţurile în acest domeniu a fost hotărât în esenţă prin această încordare a forţelor spirituale. Astfel că niciodată nu puteţi răspunde în aceste chestiuni astfel încât în analiza economic să examinaţi ceea ce a trecut în acelaşi sens ca ceea va fi în viitor. Viaţa nu merge înspre trecut, nici nu continuă trecutul, ci viaţa merge în viitor.

De aceea o examinare economică nu este una reală dacă nu ţine seama de ceea ce este realizat tocmai prin munca spirituală – dacă vrem să o numim astfel – aceasta înseamnă în definitiv, prin gândire. Dar această muncă spirituală este într-adevăr destul de greu de înţeles; căci această muncă spirituală are caracteristici foarte specifice, care sunt iniţial extraordinar de dificil de înţeles din punct de vedere economic. Munca spirituală începe deja prin faptul că munca este organizată, divizată prin intermediul gândirii organizatoare. Ea devine însă din ce în ce mai independentă. Dacă examinaţi această muncă spirituală la cel care conduce o întreprindere de pe tărâmul culturii materiale, veţi vedea că acesta foloseşte o cantitate mare de muncă spirituală, însă el încă lucrează cu ceea ce îi furnizează procesul economic din trecut. Dar nu poate fi ocolit, nici măcar din interese cu totul practice, faptul că în cadrul activităţii spirituale – doresc s-o numesc astfel în loc de muncă – a acţiunii spirituale, are loc şi acţiunea complet liberă. Când este inventat calculul diferenţial, şi chiar când doar este pictat un tablou, se manifestă o activitate complet liberă. Cel puţin se poate vorbi în mod relativ despre activitatea spirituală liberă, pentru că ceea ce este utilizat din trecut, culorile şi aşa mai departe, nu au semnificaţia, vizavi de ceea ce se realizează, pe care o are să zicem achiziţionarea produselor brute în cazul fabricării materiale.

Intrând aici (desenul 4), ajungem în domeniul vieţii spirituale complet libere, şi în acest domeniu al vieţii spirituale libere găsim înainte de toate învăţământul şi educaţia. Acei oameni, care trebuie să înfăptuiască învăţământul şi educaţia, se află de fapt înăuntrul vieţii spirituale pe deplin liberă. Pentru progresul pur material al procesului economic, îndeosebi aceşti lucrători spirituali liberi sunt, faţă de trecut, exclusiv consumatori, consumatori absoluţi.

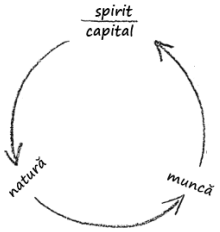
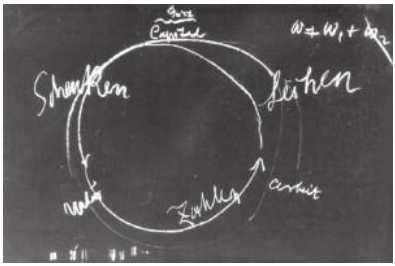

Tabla 5

Desenul 4

Acum dumneavoastră puteţi spune: Ei produc totuşi ceva, iar pentru ceea ce ei au produs – dacă sunt de exemplu pictori – primesc chiar o plată. – Aşadar, se desfăşoară aparent acelaşi proces economic ca atunci când fabric o masă şi o vând. Şi totuşi este un proces esenţialmente diferit, de îndată ce nu mai privim cumpărarea şi vânzarea făcute de persoane individuale, ci începem să gândim economic, îndreptându-ne atenţia

asupra întregului organism al economiei naţionale – şi aceasta trebuie să o facem astăzi la diviziunea muncii atât de avansată.

În afară de aceasta însă, în cadrul unui organism social există şi consumatori puri de un alt fel. Aceştia sunt oamenii tineri, copiii şi vârstnicii. Copiii şi tinerii până la o anumită vârstă sunt consumatori puri. Iar aceia care s-au pensionat sau care au fost pensionaţi, aceştia sunt iarăşi consumatori puri.

Aveţi nevoie doar de puţină chibzuire, şi vă veţi spune foarte curând: Fără ca în procesul economic să existe consumatori puri, care nu sunt producători, procesul economic nu înaintează, căci dacă toţi ar produce nu s-ar putea ca tot ce se produce să fie şi consumat, dacă este ca procesul economic să meargă mai departe – cel puţin aşa cum este în viaţa umană. Şi viaţa umană nu este doar economie, ci trebuie luată ca întreg. Astfel, progresul procesului economic este posibil numai dacă avem în el consumatori puri.

Acum, faptul că în procesul economic avem consumatori puri, acest lucru trebuie să vi-l luminez acum dintr-o cu totul altă direcţie.

Pe acest cerc de aici (desenul 4), care poate fi foarte instructiv, îl putem înzestra cu toate însuşirile posibile, şi va exista mereu întrebarea cum introducem fenomenele, faptele economice individuale în acest cerc care este pentru noi ciclul procesului economic. – Aici există un fapt care se desfăşoară nemijlocit pe piaţă la vânzare-cumpărare, atunci când plătesc pe loc pentru ceea ce vreau să cumpăr. Nu este vorba de faptul că plătesc pe loc cu bani, ci pot, în cazul în care este vorba de troc, să plătesc şi cu marfa corespunzătoare, pe care respectivul vrea să o primească. Este vorba de faptul că plătesc imediat, pe loc,

adică plătesc într-adevăr. Iar acum este din nou necesar, în acest punct (desenul 4) să trecem de la examinarea obişnuită, banală la cea economică. În economie noţiunile individuale interacţionează neîncetat, iar aspectul global, ansamblul rezultă din acţiunea comună a celor mai diferiţi factori. Puteţi spune: Este conceptibiă desigur şi situaţia în care, printr-o măsură de reglementare oarecare nimeni să nu mai plătească imediat – atunci nu ar exista plata pe loc. În acest caz întotdeauna plata s-ar face abia după, să zicem, o lună sau după o anumită perioadă de timp. Da, numai că se pune problema că atunci îţi formezi noţiuni într-un mod cu totul fals când spui: Astăzi cineva îmi dă un costum iar eu îl plătesc după o lună. După o lună nu mai plătesc acest anume costum, ci în acel moment plătesc altceva: plătesc ceea ce, printr-o eventuală creştere sau scădere a preţurilor este altceva, adică plătesc ceva imaginar, ceva fără suport real. Deci noţiunea plăţii pe loc trebuie negreşit să se afle acolo, şi ea este acolo la simpla cumpărare. Şi ceva devine o marfă a pieţei prin faptul că o achit imediat. Aşa este în esenţă cu acele mărfuri care sunt natură prelucrată. Acolo plătesc, acolo plătirea joacă rolul esenţial. Această plătire trebuie negreşit să existe; căci plata o fac atunci când îmi deschid portmoneul şi dau bani din acesta, iar valoarea este determinată în momentul în care dau banii sau marfa mea în schimbul alteia. Atunci se plăteşte. Acesta este un aspect, că în procesul economic trebuie să se plătească.

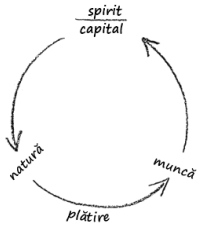

Tabla 5

Desenul 4

Al doilea aspect este acela asupra căruia deja am atras atenţia ieri, care joacă un rol asemănător plăţii. Acesta este împrumutul. Aşa cum am spus, acesta nu atinge plata ca atare; împrumutul este un cu totul alt fapt, care însă există şi el. Când am împrumutat bani îmi pot folosi spiritul asupra acestui capital împrumutat. Devin datornic; dar devin şi producător. În acest caz împrumutarea joacă un rol cu adevărat economic. Trebuie să fie posibil ca eu, dacă sunt capabil din punct de vedere spiritual să fac una sau alta, să obţin capital împrumutat, cu totul indiferent de unde; însă trebuie să-l obţin, trebuie pur şi simplu să se dea capital împrumutat. Plătirii trebuie aşadar să i se alăture împrumutarea (desenul 4). Iar cu aceasta avem doi factori foarte importanţi în cadrul procesului economic: plătirea şi împrumutarea.

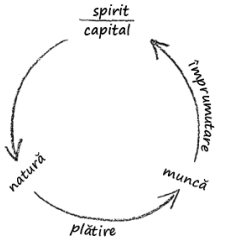

Tabla 5

Desenul 4

Iar acum putem într-adevăr găsi printr-o simplă deducţie – trebuie doar s-o verificăm aici (desenul 4) – al treilea factor.

Nu vă veţi îndoi niciun moment ce este acest al treilea lucru. Plătirea, împrumutarea – iar al treilea lucru este dăruirea, donarea. Plătirea, împrumutarea, donarea: Aceasta este realmente o trinitate de noţiuni care aparţine unei economii naţionale sănătoase. Există o anumită aversiune de a socoti dăruitul ca aparţinând procesului economic; dar, dacă dăruitul nu există undeva, atunci procesul economic nu poate merge deloc mai departe. Căci gândiţi-vă totuşi o dată ce ar trebui să facem din copii dacă nu le-am dărui nimic. Dăruim copiilor necontenit, şi gândit în cadrul procesului economic dăruitul este acolo atunci când examinăm procesul economic în întregime, când îl privim ca pe un proces neîntrerupt. Astfel că transferul valorilor care înseamnă un cadou, o donaţie este privit de fapt foarte pe nedrept ca ceva ce nu este permis în procesul economic. Găsiţi prin urmare – spre oroarea foarte multor oameni – în ***Punctele centrale ale problemei sociale*** dezvoltată exact această categorie, în care valorile sunt transferate, de exemplu mijloacele de producţie sunt transferate, în fond printr-un proces care este identic cu dăruitul, celui care este capabil să le administreze mai departe. Trebuie în mod cert avut grijă ca donaţia să nu se facă în mod confuz; însă în sens economic aceasta este o donaţie. Aceste donaţii sunt neapărat necesare.

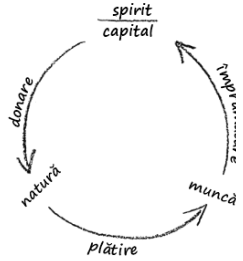

Tabla 5

Desenul 4

Dar gândiţi-vă, odată ce veţi găsi tot mai mult ca o necesitate economică că trinitatea compusă din plătire, împrumutare şi dăruire se află înăuntrul procesului economic, vă veţi spune precis: Da, ea trebuie să fie înăuntrul oricărui proces economic – altfel acesta nici nu ar putea exista, altfel ar duce peste tot la absurd.

Oamenii o pot combate temporar; însă cunoştinţele economice nu sunt astăzi deloc prea vaste, şi tocmai aceia care vor să predea ştiinţa economică ar trebui de fapt să-şi dea seama clar că în ziua de azi cunoştinţele economice nu sunt deloc unele prea vaste, că înainte de toate nu prea există înclinaţia de a analiza în profunzime corelaţiile economice reale. Este chiar palpabil, aş spune. Atât de palpabil, că dumneavoastră, dacă citiţi astăzi «Basler Nachrichten» (ziar publicat în Basel – *n.tr.*) veţi găsi astăzi acolo în mod curios o expunere despre aceasta, cum nici la guverne şi nici la persoane particulare nu este prezentă azi înclinaţia de a dezvolta o gândire economică. Da, nu cred că lucrurile care nu sunt palpabile astăzi ar fi dezbătute tocmai în publicaţia «Basler Nachrichten»! Aceasta este chiar palpabil. Şi este oricum interesant că acest lucru este discutat în acest mod; articolul este interesant prin faptul că începe odată să arunce o lumină izbitoare asupra impotenţei economice absolute; şi prin faptul că spune:

aceasta trebuie să se schime, guvernele şi persoanele particulare trebuie să înceapă în sfârşit să gândească altfel. – Cu aceasta însă şi încheie. Cum trebuie gândit altfel, despre aceasta bineînţeles nu se găseşte nimic în «Basler Nachrichten». Acest lucru bineînţeles este de asemenea foarte interesant.

Acum, se poate provoca o perturbaţie în procesul economic, dacă această trinitate nu este proporţionată, dacă cei trei factori nu sunt în raporturi corecte. Există astăzi multă lume care susţine cu entuziasm faptul că de exemplu moştenirile, care sunt tot donaţii, trebuie impozitate mult. Desigur, aceasta nu înseamnă ceva semnificativ din punct de vedere economic; căci de fapt nu reducem valoarea moştenirii dacă, să zicem, ea are o valoare *V*, iar această valoare *V* o împărţim în două părţi, *V1* şi *V2*, şi valoarea *V1* îi rămâne cuiva, iar valoarea *V2* este dată altcuiva; în acest caz valoarea *V* este administrată de către amândoi împreună. Lucrul care contează este dacă acela care are valoarea *V2* o va administra la fel de propice ca acela care eventual ar fi primit laolaltă *V1* şi *V2*. Nu-i aşa?, fiecare poate hotărî după propriul gust următorul lucru: Dacă o persoană deşteaptă, atunci când aceasta primeşte întreaga moştenire, o gospodăreşte mai bine, sau dacă o gospodăreşte mai bine acela care primeşte doar o parte a moştenirii, iar cealaltă parte o primeşte statul, trebuind aşadar să o gospodărească împreună cu statul.

Acestea sunt lucrurile care abat categoric de la gândirea economică pură; căci este o gândire a resentimentului, o gândire pornită din sentiment. Oamenii îi invidiază pe moştenitorii bogaţi. Aceasta poate chiar să fie justificat; dar despre astfel de lucruri nu se poate vorbi dintr-o perspectivă separată atunci când se doreşte să se gândească economic. Important este ce trebuie gândit în

sens economic; căci în primul rând la aceasta trebuie să se alinieze orice va fi să intre în considerare. Astfel puteţi firește să vă reprezentaţi un organism social care se îmbolnăvește prin faptul că plătirea cu împrumutarea şi cu dăruirea acţionează împreună în mod neorganic, oamenii opunându-se unui lucru sau altuia sau promovând una sau alta. Totuşi ele conlucrează cumva. Căci, dacă doar eliminaţi dăruitul de pe o parte, atunci doar îl mutaţi în altă parte. Iar hotărâtoare nu este întrebarea dacă trebuie mutat în altă parte, ci dacă repoziţionarea este întotdeauna avantajoasă. Aşadar dacă moştenitorul individual să fie singurul care accede la moştenire, sau dacă să o facă împreună cu statul, aceasta este o întrebare care trebuie decisă mai întâi din punct de vedere economic. Dacă prima variantă este mai avantajoasă, sau dacă a doua este mai avantajoasă, aceasta este ceea ce contează.

Acum însă, cel mai important lucru este acela că stăm în faţa faptului că viaţa spirituală liberă rezultă cu o anumită necesitate din intrarea spiritului în viaţa economică. Şi această viaţă spirituală liberă – am mai spus-o şi înainte – conduce la faptul că acolo există consumatori puri pentru trecut. Dar cum este cu această viaţă spirituală liberă în privinţa viitorului? Aici este într-un anume sens productivă în mod indirect, însă extrem de productivă. Dacă vă reprezentaţi această viaţă spirituală liberă ca fiind chiar cu adevărat eliberată, în organismul social, astfel încât realmente capacităţile se pot întotdeuna dezvolta pe deplin, atunci tocmai această viaţă spirituală liberă va putea să exercite o influenţă extraordinar de rodnică asupra vieţii spirituale semilibere, asupra acelei vieţi spirituale care intră în creaţia materială. Şi în acest caz, când examinăm aceasta, chestiunea începe să capete o latură întru totul economică.

Cine poate observa imparţial viaţa îşi va spune: Nu este nicidecum indiferent dacă într-un domeniu toţi aceia care activează în viaţa spirituală liberă sunt eliminaţi – poate prin faptul că nu mai pot obţine nimic pentru a consuma şi prin faptul că se acordă dreptul de a fi acolo doar acelora care se implică în domeniul material –, sau dacă în cadrul organismului social pot exista intelectuali într-adevăr liberi. Aceşti intelectuali liberi au anume însuşirea că detaşează spiritualitatea la ceilalţi, că le fac gândirea mai mobilă, şi că prin aceasta ceilalţi pot interveni mai bine în procesele materiale. Numai că este vorba de faptul că ei sunt oameni. Prin urmare nu aveţi dreptul să vreţi să contestaţi ceea spun acum, indicând Italia şi spunând: În Italia există cu adevărat foarte multă viaţă spirituală liberă, dar procesele economice care pornesc din spirit nu au fost totuşi impulsionate în mod deosebit prin aceasta. – Da, este viaţă spirituală liberă, însă viaţă spirituală liberă provenind din trecut. Sunt monumente, muzee, şi aşa mai departe, dar ele nu fac lucrul de care vorbim. Acest lucru este făcut de ceea ce este viu. Iar aceasta este ceea ce porneşte de la intelectualul liber asupra celorlalţi producători intelectuali. Aceasta este ceea ce acţionează în viitor ca ceva ce produce şi din punct de vedere economic. Se poate spune aşadar: Este dată pe deplin posibilitatea de a influenţa curativ procesul economic, dând lucrătorilor intelectuali liberi domeniul lor, eliberându-le domeniul.

Acum gândiţi-vă, aveţi o viaţă asociativă sănătoasă într-o comunitate socială. În această viaţă asociativă sănătoasă este important a organiza procesul de producţie astfel încât, dacă undeva într-un domeniu lucrează prea mulţi oameni, să poată fi îndrumaţi înspre alt domeniu. Această tratare însufleţită cu oamenii este importantă,

această permitere a rezultării întregii ordini sociale din înţelegerea lucrurilor de către asociaţii. Iar când aceste asocieri încep într-o bună zi să înţeleagă câte ceva din influenţa vieţii spirituale libere asupra procesului economic, atunci lor li se poate da un mijloc bun – şi acest lucru a fost indicat deja în ***Punctele centrale ale problemei sociale*** – un mijloc bun de a reglementa ciclul economic. Anume aceste asocieri vor găsi că atunci când munca spirituală liberă regresează, atunci se dăruieşte prea puţin, şi din acest fapt, că se dăruieşte prea puţin, îşi vor da seama de corelaţie. Ele îşi vor da seama de corelaţia între dăruitul într-o prea mică măsură şi lipsa de muncă spirituală. Când este prezentă prea puţină muncă spirituală liberă, ele vor observa că se donează prea puţin. Vor constata că munca spirituală liberă regresează atunci când se dăruieşte prea puţin.

Există deci cea mai mare posibilitate de ridica rata dobânzii de-a dreptul la sută la sută pentru posesia de natură, prin faptul că pe cât posibil de mult din proprietatea naturală se transmite ca donaţii libere producătorilor spirituali. Aici aveţi posibilitatea de a aduce problema terenului în legătură nemijlocită cu ceea ce acţionează acum cel mai mult înspre viitor, adică cu alte cuvinte: Capitalului, care se vrea a fi investit, care are aşadar tendinţa de a merge masiv în ipoteci, acestuia trebuie să-i fie creată o scurgere înspre instituţii spirituale libere. Astfel arată lucrurile în mod practic. Lăsaţi asociaţiile să aibă grijă ca banii care au tendinţa de a merge în ipoteci, să găsească drumul la instituţiile spirituale libere! Atunci veţi avea legătura vieţii asociative cu viaţa generală. Vedeţi din aceasta că abia când se încearcă să se pătrundă în realităţile vieţii economice, se poate înţelege ce este de făcut acolo, ce trebuie făcut cu una sau alta. Nu

vreau să fac agitaţie, spunând că trebuie făcută aceasta sau cealaltă, ci vreau doar să indic ce este. Şi este aşa că, la ceea ce nu putem ajunge niciodată prin simple reglementări legislative, anume împiedicarea capitalului excedent de a ajunge în natură, putem ajunge prin caracterul asociativ, deviind capitalul spre instituţii spirituale libere. Eu doar spun: Dacă se întâmplă prima, atunci are loc şi a doua. – Ştiinţa indică, desigur, condiţiile în care lucrurile se înlănţuie.

CONFERINŢA a VII-a

Dornach, 30 iulie 1922

Ne-am lămurit acum cum decurge ansamblul economiei naţionale, astfel încât în aceasta se află ca factori propulsori, ca factori care pun în mişcare: cumpărarea, respectiv vânzarea, împrumutarea şi dăruirea, donarea. Trebuie să ne fie clar că fără această interacţiune dintre împrumutare, dăruire, cumpărare, o economie naţională nu poate exista. Ceea ce produce aşadar valorile economice, pe care deja le-am caracterizat dintr-un anumit punct de vedere, ceea ce duce aşadar la formarea preţului, aceasta va rezulta din aceşti trei factori, din cumpărare, dăruire, împrumutare. Se pune doar problema cum acţionează aceşti trei factori în formarea preţului. Căci, abia când realizăm cum acţionează aceşti factori în formarea preţului, vom putea ajunge la un fel de formulare a problemei preţului.

Acum este vorba să vedem într-adevăr corect în ce constau problemele economice în parte. În această privinţă economia noastră este plină de reprezentări foarte neclare, reprezentări care devin neclare mai ales datorită faptului

că, aşa cum am spus adesea, se doreşte înţelegerea a ceea ce se află în mişcare ca şi cum ar sta pe loc.

Sub premisa că în mişcarea economică se află donarea, cumpărarea şi împrumutarea, să examinăm întâi, aş spune, cei mai importanţi factori statici ai economiei noastre naţionale. Să privim acel lucru despre care chiar în prezent se vorbeşte cel mai mult, şi prin care de fapt ajung cele mai multe erori în ştiinţa economică. Se vorbeşte despre salariu, numindu-l astfel încât salariul arată ca preţul pentru muncă. Se spune, atunci când un aşa-numit salariat trebuie plătit mai mult, că munca s-a scumpit; când unui aşa-numit salariat trebuie să i se plătească mai puţin, se spune că munca s-a ieftinit; se vorbeşti aşadar efectiv ca şi cum ar avea loc un fel de cumpărare între salariat, care îşi vinde munca, şi acela care i-o cumpără. Însă aceasta nu este decât o cumpărare fictivă. Aceasta nu este deloc o cumpărare care să aibă loc în realitate. Şi tocmai aceasta este lucrul dificil în raporturile noastre economice, că avem pretutindeni raporturi acoperite, mascate, care se desfăşoară altfel decât sunt ele de fapt în sens mai profund. Am mai menţionat aceste lucruri şi înainte.

În economia naţională, valoarea poate să ia naştere – am putut deja vedea aceasta – numai în cadrul schimbului de produse, schimbului de mărfuri sau de produse economice în general. Valoarea nu poate lua naştere în alt fel. Dar puteţi înţelege uşor: Dacă valoarea poate lua naştere numai în acest fel, şi dacă preţul valorii trebuie să ia naştere aşa cum am explicat ieri – că trebuie luat în considerare cum pentru cineva care a realizat un produs, să fie posibil de obţinut o contravaloare pentru acest produs, astfel încât el să-şi satisfacă nevoile pe care le are pentru a realiza din nou un produs similar – dacă aceasta este să fie posibil, atunci produsele trebuie să se evalueze

reciproc. Şi în final nu este greu de înţeles că în procesul economic produsele se evaluează reciproc. Acest fapt este doar ascuns, prin faptul că banii intervin între produsele care sunt schimbate. Însă banii nu sunt lucrul important în această chestiune. Nu am avea nici cel mai mic interes pentru bani dacă aceştia nu ar facilita schimbul de produse, dacă nu l-ar face mai comod şi de asemenea mai ieftin. Nu am avea nevoie de bani, dacă nu era aşa, că acela care livrează un produs pe piaţă – sub influenţa diviziunii muncii – nu vrea să se forţeze atunci să ia de acolo lucrurile de care are el nevoie, ci ia bani pentru aceasta, pentru ca ulterior să se aprovizioneze şi el în modul corespunzător. Putem aşadar spune: În realitate tensiunea reciprocă care apare între produse în procesul economic, este cea care trebuie să aibă de-a face cu formarea preţului.

Să examinăm din acest punct de vedere şi aşa-numitele raporturi de salarizare, raporturile de muncă. Şi anume, nu putem să oferim muncă în schimbul a ceva, pentru că între muncă şi acest orice ceva nu există de fapt nicio posibilitate de evaluare reciprocă. Putem să ne închipuim – şi să şi realizăm închipuirea, lăsând condiţiile de salarizare să aibă loc – că plătim munca; în realitate nu facem aceasta. Ce se întâmplă în realitate este de fapt cu totul altceva. Ce se întâmplă în realitate este aceasta: că şi în cadrul raporturilor de muncă sau de salarizare are loc un schimb de valori. Muncitorul produce nemijlocit ceva, muncitorul furnizează un produs; iar acest produs este cumpărat în realitate de către patron. Patronul plăteşte realmente până la ultimul sfanţ produsele pe care i le furnizează muncitorii – trebuie să privim lucrurile în modul corect – el cumpără produsele de la muncitori. Iar apoi are sarcina ca acestor produse, în condiţiile generale din organismul social, după ce le-a cumpărat să le atribuie

o valoare mai înaltă prin spiritul său întreprinzător. Aceasta îi dă apoi în realitate câştigul. Acest spirit întreprinzător este ceea face posibil pentru el ca, după ce a cumpărat mărfurile de la muncitorii săi – vom folosi cuvântul cu prost renume – să le sporească valoarea prin conjunctura economică.

Aşadar în raporturile de muncă avem de a face cu o cumpărare autentică. Şi nu putem spune că în aceste raporturi de muncă ar lua naştere nemijlocit o plusvaloare. Ci putem doar spunem că preţul pe care patronul îl plăteşte nu este, tocmai datorită situaţiei, cel despre care am vorbit ieri. Însă vom mai găsi şi mai departe acest lucru în procesul economic, faptul că deşi produsele îşi determină reciproc valorile, că deşi ele îşi au valoarea lor reală, totuşi în circulaţia mărfurilor nu se plătesc aceste valori. În circulaţia mărfurilor ele nu sunt plătite. Faptul că în tranzacţii nu toate valorile sunt plătite îl puteţi observa extraordinar de uşor. Gândiţi-vă la următorul lucru: Dacă cineva este fabricant, să zicem, un mic fabricant, şi dintr-o dată primeşte o moştenire mare, iar toată povestea cu fabrica i se pare dintr-o dată neinteresantă, el poate hotărî să vândă mărfurile pe care încă le mai are la un preţ incredibil de mic. Mărfurile nu devin din această cauză mai puţin valoroase, numai că nu se plăteşte preţul real. Preţul este falsificat în circulaţia mărfurilor. De acest lucru trebuie să ţinem seama, că peste tot în circulaţia mărfurilor preţul poate fi falsificat. Cu toate acestea el se află acolo. Mărfurile pe care le vinde acest fabricant nu valorează mai puţin decât aceleaşi mărfuri pe care le fabrică un altul.

Acum, după ce am încercat să ne lămurim că în raporturile de salarizare avem într-adevăr de a face cu o cumpărare, vrem să ne întrebăm cu ce avem de a face în cazul venitului funciar, a preţului proprietăţii funciare.

Preţul proprietăţii funciare nu îşi are de fapt originea în circumstanţele care există acolo în final în economie. Pentru a da, aş spune, o circumstanţă radicală, trebuie doar să ne referim la cazul când proprietatea funciară, terenul, este trecut în posesia cuiva prin cucerire, deci prin exercitarea puterii. Ceva dintr-un schimb va sta la bază şi în acest caz. De exemplu acela care are ajutoare în timpul cuceririi, va ceda părţi de teren acestor ajutoare. Deci în punctul de pornire al economiei naţionale nu avem aşadar nimic de natură propriu-zis economică. Întregul proces nu este de fapt de natură economică. Întregul proces care se desfăşoară acolo este astfel, că putem folosi doar cuvântul putere sau drept. Prin putere se obţin drepturi, drepturi asupra pământului. Astfel că avem efectiv domeniul economic învecinându-se pe o parte cu raporturile juridice şi de putere.

Dar ce se întâmplă sub influenţa unor astfel de raporturi juridice şi de putere? Ei bine, sub influenţa unor astfel de raporturi de drept şi raporturi de putere se întâmplă necontenit faptul că respectivul, cel care are dreptul de a dispune asupra pământului, se satisface pe sine mai bine decât cel pe care îl pune la muncă, care îi furnizează produsele prin muncă. Nu vorbesc acum despre muncă, ci despre produsele rezultate din muncă. Căci aceste produse ale muncii intră aici în considerare. Cuceritorului trebuie să-i fie furnizat – aceasta nu este firește decât continuarea raporturilor de cucerire, a raporturilor juridice pe care le-a instaurat – trebuie să-i fie livrat mai mult decât dă el celorlalţi. Ce este acest lucru, care trebuie să-i fie furnizat mai mult decât dă el celorlalţi, lucrul care aşadar falsifică preţurile, ce este deci aceasta? Desigur, acest lucru nu este nimic altceva decât o donaţie forţată. Aveţi aici aşadar manifestându-se pe deplin relaţia

de dăruire, numai că respectivul, cel care are de facut donaţia, nu o face benevol, ci el este constrâns la aceasta. Are loc o donaţie forţată. Aceasta este ceea ce se întâmplă în privinţa pământului, a proprietăţii funciare. Însă prin donarea forţată, preţul pe care produsele obţinute de pe acel pământ ar trebui să îl aibă de fapt ca preţ de schimb contra altceva, creşte substanţial.

Din această cauză preţurile tuturor produselor care pot fi supuse unor astfel de raporturi juridice sunt împovărate cu tendinţa de a creşte peste valoarea lor adevărată. Când silvicultorii sau vânătorii trăiesc cu agricultorii, silvicultorii ies în câştig faţă de agricultori. Agricultorii trebuie să plătească, pentru ceea ce le este furnizat de către silvicultori, preţuri mai mari decât ar fi preţurile de schimb pure între produsele silvicole şi cele agricole, din simplul motiv că silvicultura cel mai mult dintre toate poate fi adusă numai prin raportul juridic la dispoziţia celui care stabileşte preţurile. În agricultură trebuie deja realizată o muncă reală; în cazul sectorul forestier suntem încă foarte aproape de evaluarea fără muncă, care rezultă exclusiv din raporturile de drept şi de putere. Iar dacă printre agricultori trăiesc meşteşugari sau manufacturieri, preţurile au din nou tendinţa de a creşte înspre agricultură mai mult decât este preţul adevărat, iar înspre produsul manufacturier de a scădea mai mult decât este preţul adevărat. Pentru manufacturieri trăind între agricultori viaţa este mai scumpă; pentru agricultori trăind între manufacturieri – dacă aşadar este vorba de minoritate –, viaţa este relativ mai ieftină. Manufacturierii între agricultorii trăiesc relativ mai scump. Astfel că succesiunea acestei tendinţe ca preţurile să urce peste valoarea adevărată respectiv să coboare sub valoarea adevărată, ordinea este următoarea: cel mai mult este în

silvicultură, apoi vine agricultura, apoi vin meseriile, manufactura iar apoi activităţile pe deplin libere. Astfel trebuie să cercetăm formarea preţului în cadrul procesului economic.

Silvicultură
Agricultură
Manufactură
Activităţi libere

Acum însă, în procesul economic există o tendinţă, o tendinţă inerentă, de a produce venituri funciare, oarecum având de la sine înclinaţia de a se supune acestei constrângeri de a plăti agricultura mai scump decât altele. Această tendinţă există când este prezentă diviziunea muncii; şi toate consideraţiile noastre se referă desigur la organismul social în care este prezentă diviziunea muncii. Această tendinţă este provocată pur şi simplu de ceea ce acum câteva zile – aş spune, creând dificultăţi conceptuale unui număr mai mare de auditori – a trebuit să spun de două ori: Cel care se întreţine singur, autoproducătorul, trăieşte realmente mai scump, deci trebuie să ceară mai mult în schimbul produselor sale, propriu-zis să-şi evalueze produsele la mai mult decât cel care îşi cumpără produsele de la alţii, în cadrul circulaţiei mărfurilor. În cazul agriculturii nu poate interveni faptul de a-şi cumpăra produsele de la alţii. În privinţa manufacturierilor acest fapt are un anumit sens, chiar dacă reuşiţi să desluşiţi acest sens pe deplin abia după o reflecţie mai lungă. În privinţa agriculturii şi silviculturii n-are însă niciun sens. Aceasta este tocmai ceea ce ar trebui să se ştie în privinţa realităţilor, că noţiunile sunt întotdeauna valabile doar pentru un anumit domeniu, iar pentru un alt domeniu ele se modifică. Acesta este cazul şi în restul realităţii. Ceea ce este un remediu pentru cap este un agent vătămător, un

agent care cauzează boală pentru stomac, şi viceversa. Şi exact aşa este şi în organismul economic. Dacă s-ar putea ca agricultorul să nu fie un autoproducător, atunci ar fi valabile şi pentru el regulile care trebuie aplicate în general pentru circulaţia mărfurilor. Însă el nu poate fi altfel decât să fie autoproducător; căci în procesul economic întreaga agricultură a unui organism social se îmbină de la sine într-o unitate, chiar dacă sunt acolo şi proprietari individuali. Şi, în orice caz, cel care este agricultor sau fermier trebuie pur şi simplu să reţină din totalul produselor sale, produsele cu care se întreţine pe sine însuşi. Şi în cazul în care le ia de la altul, el tot le reţine. În realitate el este un autoproducător, deci trebuie să-şi evalueze mai scump bunurile. Iar consecinţa acestui fapt este că preţurile trebuie să crească pe această parte.

Aceasta înseamnă, în procesul economic există pur şi simplu tendinţa de a genera venit funciar. Se pune doar problema cum să fie făcut inofensiv în procesul economic acest venit funciar. Însă este important să se ştie că există tendinţa de a genera venit funciar. Puteţi desfiinţa venitul funciar, dar el va fi generat mereu din nou într-o formă sau alta, din simplul motiv pe care l-am expus acum.

Din acelaşi motiv pentru care există în procesul economic o tendinţă de a genera venitul funciar, din acelaşi motiv există pe partea cealaltă tendinţa manufacturierilor, industriaşilor de a devaloriza capitalul, de a-l face tot mai ieftin. Această tendinţă poate fi înţeleasă cel mai bine dacă ne lămurim că nu se poate cumpăra capital. Sigur, se tranzacţionează capital. Se cumpără capital. Însă fiecare cumpărare de capital este iarăşi doar un raport mascat. În realitate nu se cumpără capital, ci în realitate doar se împrumută capital; chiar şi atunci când aparent are loc un alt raport, veţi putea întotdeauna descoperi caracterul de

împrumut al capitalului întreprinderii. Spun explicit al capitalului întreprinderii; căci dacă extindeţi noţiunea şi asupra venitului funciar, atunci nu mai este aşa; însă cu siguranţă în privinţa capitalului întreprinderii; şi anume acesta este aşa din simplul motiv că există permanent tendinţa de a deprecia, comparativ cu altele, ceea ce depinde de voinţa umană – vedeţi aici (desenul 4) manufactura şi activitatea liberă. Capitalul întreprinderii este cu totul întreţesut în activitatea liberă. Este devalorizat continuu, astfel încât putem spune: În procesul economic avem pe această parte (desenul 4) tendinţa – în timp ce generăm venitul funciar – de a coborî capitalul intreprinderii, de a-l scădea din ce în ce mai mult în valoare, de a-l evalua la tot mai puţin. Aşa cum înspre prima latură, spre latura venitului funciar devine din ce în ce mai scump, spre latura capitalului devine mereu mai ieftin. Capitalul are tendinţa de a scădea continuu în valorarea lui economică, sau de fapt în preţ, venitul funciar are tendinţa de a creşte continuu în preţ.

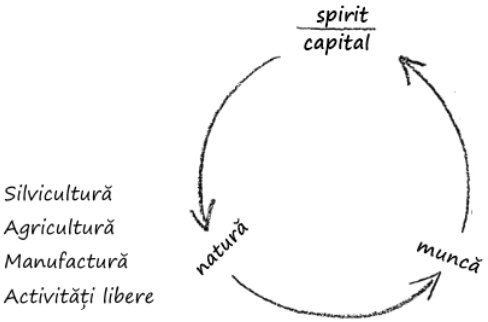
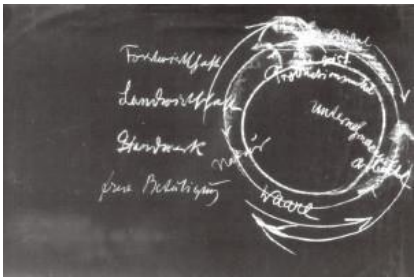

Tabla 6

Desenul 4

Mai există încă un motiv pentru care puteţi realiza că trebuie să scadă capitalul întreprinderii. Dacă vă lămuriţi că în agricultură nu poţi fi decât autoproducător, şi tocmai prin autofurnizare, prin furnizare, aprovizionare proprie este generată această creştere (desenul 4) în evaluarea produselor agricole, atunci puteţi vedea: La capitalul întreprinderii, unde domneşte principiul împrumutului, acolo nu poţi fi autofurnizor. Nu poţi să-ţi furnizezi ţie însuţi capital. Ceea ce îţi poţi furniza ţie însuţi trebuie socotit în prezent în bilanţ exact la fel ca ceea ce împrumuţi, dacă vrei să întocmeşti un bilanţ corect. Deoarece aici (desenul 4) nu te poţi întreţine singur, nu poţi fi autofurnizor, există firește şi tendinţa inversă, tendinţa de coborâre a preţurilor.

Tocmai vederea în profunzimea acestor raporturi din procesul economic este lucrul important; căci din aceasta vă veţi da seama că stabilirea preţurilor corecte nu este ceva atât de uşor. Stabilirea preţurilor corecte este prejudiciată încontinuu prin faptul că pe de o parte apar lucruri pe piaţă care de fapt vor să aibă un preţ prea ridicat, aş spune, şi pe de altă parte apar lucruri care vor să aibă un preţ prea scăzut. Întrucât preţul este determinat prin schimb, aflându-se la mijloc este expus permanent perturbărilor. Puteţi vedea aceasta foarte bine în procesul economic: în aceeaşi măsură în care produsele agricole şi

forestiere se scumpesc, produsele realizate prin activităţi umane libere se ieftinesc. Prin aceasta iau naştere exact acele tensiuni care cauzează tulburările sociale, care generează nemulţumirile sociale. Şi de aceea cea mai importantă întrebare referitoare la stabilirea preţului este: Cum ajungem să echilibrăm tensiunea care există în stabilirea preţului, între evaluarea bunurilor rezultate din voinţa umană liberă şi a acelor bunuri la care este implicată natura? Cum soluţionăm această tensiune? Cum echilibrăm o tendinţă cu cealaltă, tendinţa spre în jos cu tendinţa spre în sus?

În cadrul diviziunii muncii iau naştere desigur mereu produse din ce în ce mai diferenţiate. Trebuie doar să vă amintiţi cât de simple sunt produsele care, să zicem, iau naştere în cadrul unei comunităţi de vânători, care trăieşte numai din silvicultură. În acest caz de fapt nu prea putem vorbi de dificultatea formării preţului. Dacă silviculturii i se alătură agricultura, atunci deja încep să apară dificultatea. Şi anume, dificultatea se află în diferenţiere. Şi cu cât se răspândeşte mai mult şi mai mult diviziunea muncii, generând astfel noi nevoi, în aceeaşi măsură sporeşte diferenţierea produselor şi în aceeaşi măsură se înmulţesc dificultăţile în privinţa stabilirii preţului; căci cu cât sunt mai diferite produsele unele faţă de altele, cu atât mai dificilă devine evaluarea reciprocă – şi ea poate fi doar una reciprocă. Puteţi vedea aceasta din faptul că are loc o evaluare reciprocă chiar şi la produsele care nu sunt foarte diferenţiate, să zicem grâu, secară şi alte produse agricole. Dacă urmăriţi chestiunea de-a lungul unui interval mare de timp veţi găsi că raportul evaluării reciproce dintre grâu, secară şi alte tipuri de cereale rămâne destul de stabil. Dacă valoarea grâului creşte, atunci creşte şi valoarea celorlalte tipuri de cereale; dacă valoarea grâului scade,

atunci şi valoarea celorlalte scade. Aceasta decurge din faptul că există numai o diferenţiere mică între aceste produse. Dacă diferenţierea devine mai mare, atunci nu mai este acesta cazul, atunci datorită evenimentelor din cadrul organismului social, se poate ca la un produs, pe care cineva era obişnuit să îl dea în schimbul unui alt produs, preţul să crească brusc, iar la celălalt produs eventual să scadă. Gândiţi-vă ce repoziţionare a raporturilor economice este pricinuită. Ceea ce este pricinuit, în general, în economia naţională, are la bază într-o mult mai mare măsură creşterile şi scăderile de preţ decât orice altceva. Creşterea şi scăderea reciprocă a preţurilor este la baza a ceea ce aduce dificultatea vieţii în interiorul economiei naţionale. La urma urmei, dacă produsele ar urca sau ar coborî în bloc – dacă ar urca sau ar coborî toate în egală măsură –, aceasta i-ar putea interesa pe oameni în definitiv chiar foarte puţin. Ceea ce îi interesează este faptul că produsele urcă sau coboară într-o măsură diferită. Aceasta este cu siguranţă ceva ce, s-ar putea spune, rezultă în mod tragic chiar în prezent din raporturile economice actuale; din faptul că produsele urcă şi coboară în diverse moduri – în special urcă şi coboară însăşi valoarea banilor, în care însă este pur şi simplu păstrată valoarea reală anterioară – prin aceasta se realizează în prezent un talmeş-balmeş în societatea umană.

Aceasta însă ne conduce la recunoaşterea faptului că mai trebuie să privim şi într-un alt mod factorii care sunt activi în organismul social. Am pornit deja de la ceea ce enumeră economia obişnuită atunci când se vorbeşte despre factorii care există într-un organism economic, dar am văzut că prin enumerarea naturii, capitalului şi muncii nu putem ajunge de fapt la nimic. Căci, exact prin

adăugarea celor spuse astăzi la ce a fost deja spus dinainte, veţi vedea într-adevăr că stabilirea preţurilor produselor naturale nu se realizează prin raporturi pur economice, ci prin raporturi juridice; şi că în evaluarea capitalului întreprinderii acţionează voinţa umană liberă cu tot ceea ce desfăşoară ea atunci când este activă în viaţa publică. Gândiţi-vă la ceea ce este necesar pentru a aduna efectiv un capital pentru ceva. Aici intervine voinţa umană liberă. În împrumut intervine voinţa umană liberă. Poate că nu direct. Firește, acela care vrea să aibă bani economisiţi va vrea şi să-i împrumute cuiva; dar dacă cineva economiseşte sau nu, aceasta este deja o exprimare a voinţei. Aici voinţa umană liberă intervine în mod esenţial. Dacă însă luăm în considerare aceasta, vom mai găsi încă o clasificare a factorilor economici, alta decât cea pe care am examinat-o până acum.

V-am dat până acum o clasificare schematică, în care v-am arătat: Natura este acolo, însă valoarea ia naştere abia prin natura prelucrată, atunci când natura porneşte spre muncă. Iar valoarea ia naştere prin muncă abia când aceasta se îndreaptă spre capital sau spre spirit. Şi prin aceasta ia naştere tendinţa de reîntoarcere la natură, ceea ce poate într-adevăr fi împiedicat prin faptul că nu se transferă capitalul excedentar în pământ, în proprietatea funciară, unde este fixat, ci în întreprinderi, acţiuni spirituale libere, unde dispare tocmai până la acel rest, care trebuie să rămână oarecum ca sămânţă cu care procesul economic poate fi menţinut.

Iar în afară de această mişcare, care aici (desenul 4) merge de la stânga la dreapta, şi prin care ia naştere natura prelucrată, munca organizată sau divizată, şi capitalul emancipat, activ, care figurează numai în cadrul întreprinderilor spirituale libere, în afară de această

mişcare mai există încă o mişcare. Anume, este acea mişcare care nu mai conduce la utilizare mai departe, la valorificare – nu conduce astfel încât ceea ce este anterior să fie preluat de ceea ce îi urmează –, ci care merge în sens opus. Prima mişcare merge în sensul invers acelor de ceas, cea de a doua în sensul acestora. La prima mişcare ceva ia naştere prin faptul că elementul antemergător este întru câtva angrenat în cel care îi urmează; la cea de a doua mişcare ceva ia naştere prin faptul că ceea ce aici curge încoace (desenul 5) captează ceea ce curge în direcţia cealaltă şi oarecum o cuprinde. Veţi înţelege îndată ce vreau să spun cu aceasta. Dacă luaţi în considerare faptul că de fapt capitalul este spirit realizat, înfăptuit în procesul economic, atunci în loc de capital pot scrie desigur şi spirit, astfel că avem: natură, muncă şi spirit.

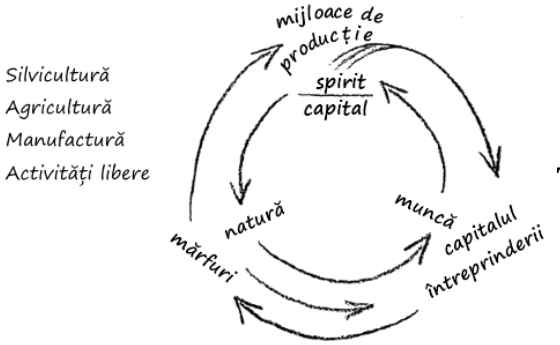

Tabla 6

Desenul 5

Apoi, când spiritul preia natura prelucrată, când nu doar o conduce în mişcarea progresivă, cu sensul contrar acelor de ceas, în procesul economic, ci când o absoarbe, atunci iau naştere mijloacele de producţie. Şi anume, mijloacele de producţie sunt ceva diferit: ele se află propriu-zis într-o mişcare total opusă faţă de produsul natural prelucrat pentru consum. Este un produs natural

care este luat în primire de către spirit, un produs natural pe care spiritul trebuie să îl aibă. Pornind de la pana de scris, care îmi slujeşte ca mijloc de producţie, şi până la cele mai complicate maşini din fabrică, mijloacele de producţie sunt într-un fel natură cuprinsă, luată în stăpânire de spirit. Natura poate fi prelucrată şi trimisă în această direcţie: atunci ea devine capital; sau poate fi trimisă în cealaltă direcţie: atunci ea devine mijloace de producţie.

Tot astfel însă, ceea ce se formează aici cu ajutorul mijloacelor de producţie se poate mişca mai departe şi poate fi luat în primire, la rândul său, de către muncă. Tot aşa cum natura este primită aici de către spirit, la fel poate fi primit de către muncă ceea ce sunt în sensul cel mai larg mijloace de producţie. Atunci când munca primeşte mijloacele de producţie, aşadar atunci când se creează o conexiune între mijloacele de producţie şi muncă, în această conexiune se află capitalul întreprinderii. Capitalul întreprinderii constă în această conexiune. Astfel că, dacă urmăriţi acest proces (desenul 5), observaţi că rezultă o mişcare care împinge unul în altul mijloacele de producţie şi capitalul întreprinderii.

Iar acum, dacă această mişcare se continuă astfel că este preluat continuu de către natură – dar de data aceasta de către o altă parte a naturii decât în cazul procesului de consum –, astfel că este preluat continuu de către natură ceea ce este produs cu ajutorul mijloacelor de producţie şi a capitalului întreprinderii, abia atunci ia naştere în procesul economic ceea ce este propriu-zis marfa. Întrucât marfa este preluată direct de către procesul natural. Ori este mâncată, în acest caz ea fiind preluată foarte puternic de către natură, ori se distruge, fiind consumată sau uzată –

pe scurt, ceva devine marfă prin faptul că se întoarce la natură.

Astfel că dumneavoastră puteţi să spuneţi: Am urmărit acum acea mişcare care este vârâtă înăuntrul întregului demers economic, şi care conţine factorii: mijloace de producţie, capital al întreprinderii, marfă. Aici (desenul 5), în acest loc diferenţierea devine extraordinar de dificilă; căci în procesul schimbului propriu-zis, la vânzare-cumpărare, se poate distinge extraordinar de greu dacă ceea ce trece de aici acolo este în mişcarea încoace sau cea încolo – dacă este o marfă, sau dacă este ceva ce nu poate fi numit marfă în adevăratul sens al cuvântului. Căci, prin ce devine un bun o marfă? Ar trebui de fapt ca la mişcarea în această direcţie – în sens opus acelor de ceas – dacă vreau să denumesc foarte exact, să scriu bun, iar la mişcarea în sens opus ar trebui să scriu marfă; căci marfă este numai bunul din mâna comerciantului, a negustorului care îl oferă şi nu îl foloseşte el însuşi.

Am vrut astăzi în principal să ne însuşim noţiuni care se referă la adevăratele raporturi din procesul economic, care prin procesele falsificate ajung necontenit să acţioneze într-un astfel de mod încât procesul economic realmente suferă neîncetat perturbări. A echilibra necontenit aceste perturbări, acesta este de fapt ceva esenţial în misiunea economiei. Oamenii vorbesc în prezent mult despre faptul că ar trebui eliminate stricăciunile din viaţa economică, având un pic şi gândul ascuns: Atunci totul va fi bine, atunci va fi aproape raiul pe pământ. – Însă aceasta este ca şi cum ai spune: Aş dori să mănânc o dată atât de mult încât după aceea să nu mai am nevoie să mănânc deloc. – Nu pot să fac acest lucru, pentru că sunt un organism, pentru că aici trebuie necontenit să se dezvolte procese ascendente şi descendente. Aceste

procese ascendente şi descendente trebuie să fie acolo în economia naţională; trebuie să fie acolo pe de o parte tendinţa de a falsifica preţurile prin formarea venitului funciar, pe de altă parte trebuie să fie acolo tendinţa de a reduce preţurile în direcţia capitalului întreprinderii. Aceste tendinţe există permanent acolo şi trebuie să fie sesizate pentru ca pe cât posibil să se obţină preţurile astfel încât falsificările să fie mereu minime.

Pentru aceasta este necesar să înţelegem, să stăpânim procesul economic oarecum în status nascendi prin experienţă umană nemijlocită, este necesar să ne aflăm întotdeauna în interiorul lui. Acest lucru nu îl poate face niciodată omul individual, acest lucru nu îl poate face niciodată nici o societate care depăşeşte o anumită mărime, de exemplu statul; acest lucru îl pot face numai asociaţiile care cresc din însăşi viaţa economică şi care de aceea şi pot acţiona pornind din viaţa economică vie nemijlocită. Tocmai dacă examinăm procesul economic într-un mod foarte tehnic, suntem conduşi la recunoaşterea faptului că din însuşi procesul economic trebuie să se formeze instituţiile care să cuprindă oamenii astfel încât ei să se afle în mod asociativ înăuntrul acestui proces viu iminent, şi atunci pot observa cum sunt prezente tendinţele şi cum se pot contracara aceste tendinţe.

CONFERINŢA a VIII-a

Dornach, 31 iulie 1922

Astăzi va trebui să ne ocupăm în continuare de corectarea unor noţiuni care sunt prezente şi care pur şi simplu îl perturbă pe cel care vrea să facă o analiză economică conformă cu realitatea, şi care apoi, cu o asemenea analiză, vrea să se şi integreze în cursul vieţii economice. O ştiinţă economică care nu poate şi fecunda viaţa practică nu are de fapt nicio valoare. Iar noţiunile care rezultă dintr-o astfel de ştiinţă economică contemplativă vor conduce de fapt mereu la o anumită insuficienţă.

Din moment ce, probabil, deja am înţeles că în cadrul examinării economiei naţionale cel mai important lucru este problema preţului, este vorba acum să privim preţul în sensul pe care l-am arătat: că el de fapt ne indică, după cum este el în creştere sau în scădere sau dacă este stabil sau dacă pentru unele produse este – în baza unei simţiri – prea mare sau prea mic, că el ne indică dacă lucrurile în cadrul organismului economic sunt în ordine sau nu. Căci aceasta este ceea ce trebuie să revină asociaţiilor: de a găsi, în funcţie de barometrul nivelurilor de preţ, ce este de făcut în restul vieţii economice.

Dumneavoastră ştiţi desigur că în multe cercuri este dominantă opinia că în privinţa preţurilor nu se poate face practic nimic în afară de ceea ce rezultă de la sine ca urmare a aşa-numitei cereri şi oferte. Ce-i drept, sub presiunea nu a faptelor economice, ci mai mult sub presiunea aspiraţiilor sociale din ce în ce mai stringente în epoca modernă, a fost totuşi zdruncinată această opinie, pe care nu numai Adam Smith, ci încă mulţi alţii o afirmă: că preţul se regularizează de la sine în viaţa economică sub

influenţa cererii şi ofertei. Această opinie susţine că, dacă este prezentă o ofertă prea mare, atunci această ofertă va trebui să conducă la faptul că va fi redusă, că nu va mai fi păstrată la acelaşi nivel. Şi prin aceasta intervine de la sine o regularizare a preţurilor. Tot astfel şi când cererea este prea mare sau prea mică, atunci va trebui să intervină o reglementare a ceea ce se produce, pentru ca să nu se producă prea puţin sau prea mult. Şi cu aceasta se consideră că oarecum automat, sub influenţa cererii şi ofertei de pe piaţă, preţul se apropie de un anumit nivel de echilibru.

Acum important este dacă cu o astfel de viziune asupra lucrurilor te mişti doar în domeniul teoretic, în sistemul conceptual, sau dacă cu o astfel de viziune te ridici în domeniul realităţii. Cu această viziune, fără îndoială, nu o faci; căci imediat ce atacaţi aceste două noţiuni, cerere şi ofertă, veţi vedea că este cu totul imposibil chiar şi numai să le stabiliţi în sens economic. În sensul celui care observă contemplativ economia naţională le puteţi stabili. Puteţi trimite oamenii în piaţă pentru a observa cum funcţionează cererea şi oferta; însă se ridică întrebarea dacă cu ceea ce observi acolo, poţi pătrunde atât de adânc în desfăşurarea proceselor economice încât să ai ceva concret în mână cu astfel de noţiuni. Şi exact în realitate, cu astfel de noţiuni nu aveţi nimic în mână, pentru că omiteţi peste tot ceea ce se află în spatele fenomenelor pe care vreţi să le prindeţi cu aceste noţiuni. Vedeţi că pe piaţă are loc oferta şi ceea ce numim cerere; dar acestea nu cuprind şi ceea ce se află în spatele a ceea ce mă întâmpină acolo ca ofertă, şi ceea ce pe de altă parte precede ceea ce apare ca cerere. Abia acolo se află procesele economice reale care, aş spune, doar se strâng ghemotoc împreună pe piaţă. Şi aceasta vă arată cel mai bine că aceste noţiuni sunt extrem de fărâmicioase.

Dacă vrem să ne formăm noţiuni temeinice, atunci aceste noţiuni pot şi trebuie să fie mobile în raport cu viaţa. Trebuie să fim în stare să avem o asemenea noţiune, să o putem într-o oarecare măsură purta dintr-un domeniu al realităţii în alt domeniu al realităţii şi ea trebuind să se modifice; însă noţiunea n-are voie să fie astfel încât să se facă pulbere. Iar noţiunea de ofertă precum şi cea de cerere se face pulbere. Căci să presupunem că ceva oarecare este o ofertă: Este o ofertă atunci când cineva aduce mărfuri pe piaţă şi le oferă spre vânzare la un anumit preţ. Aceasta este o ofertă.

Aceasta o poate afirma oricine. Eu însă afirm: Nu, acesta este o cerere. Dacă cineva aduce mărfuri pe piaţă şi vrea să le vândă, atunci aceasta este pentru el o cerere de bani. Şi anume, îndată ce nu ne mai ocupăm de contextul economic, nu este nicio diferenţă dacă am ofertă de mărfuri şi cerere de bani, sau dacă vin cu cererea în sensul obişnuit. Dacă vreau să dezvolt cererea, atunci am nevoie de ofertă de bani.

Deci oferta de mărfuri este cerere de bani, şi oferta de bani este cerere de mărfuri. Acestea sunt realităţi economice. Căci procesul economic, în măsura în care este troc sau negoţ, nu se poate realiza altfel decât dacă, atât la cumpărător cât şi la vânzător, este prezentă cererea şi oferta; căci ceea ce cumpărătorul are ca ofertă a sa de bani, aceasta trebuie de asemenea să se dezvolte mai întâi în spatele său sau în spatele cererii în procesul economic, tot aşa cum trebuie să se dezvolte marfa care apare ca ofertă.

Deci nu avem noţiuni reale în faţa noastră, atunci când credem că preţul se dezvoltă din raportul reciproc dintre ceea ce numim în mod obişnuit ofertă şi cerere:

p=f(o,c)

Anume, el nu se dezvoltă deloc în felul în care este definit atunci când lucrurile sunt prezentate astfel; căci şi asupra formării preţului are cu siguranţă influenţă dacă solicitantul poate deveni un ofertant în bani, sau dacă de exemplu într-o anumită perioadă, în conformitate cu procesul economic, el nu poate deveni aceasta în privinţa unui produs. Adică, în procesul economic nu este vorba doar de faptul că acolo se află ca ofertă un anumit număr de bunuri, ci că acolo se află şi un număr de oameni care pot crea oferta de bani exact pentru aceste bunuri. Aceasta este ceva ce vă va arăta imediat că nu se poate vorbi deloc despre ofertă şi cerere ca fiind unilaterale.

Şi cu toate acestea, dacă acum nu ne uităm la noţiuni, care desigur pot fi incorect formate, ci dacă ne uităm la faptele concrete, la realităţile pieţii sau chiar la realităţile simplului schimb de bunuri şi de bani în afara pieţii, atunci este indubitabil că între ofertă şi cerere – însă de ambele părţi – se formează preţul. Acesta este situaţia conform realităţii.

Acum, oferta şi cererea şi preţul sunt trei factori primari. Nu este astfel, că scriem preţ = funcţie de ofertă şi cerere, adică tratăm, dacă mă exprim matematic: *o* şi *c* ca mărimi variabile, iar *p*, preţul, ca fiind o mărime care rezultă din cele două variabile *p=f(o,c)*; ci trebuie să le considerăm în acelaşi mod pe *o* şi pe *c*, oferta şi cererea, şi *p*, preţul, ca variabile independente una de alta, şi astfel să ajungem la o mărime *x* – vedeţi, ne apropiem de o formulă. Nu trebuie să credem că avem de a face cu variabile independente numai în cazul lui *o* şi *c*, şi că preţul este o funcţie de cele două, ci avem de a face cu trei valori independente una de alta, care intră în interacţiune şi care dau ceva nou. Preţul este acolo între ofertă şi cerere; însă este acolo într-un fel foarte specific.

x=f(o,c,p)

Acum trebuie să începem întreaga abordare dintr-un alt unghi. Dacă vedem undeva pe piaţă că pentru acel domeniu oferta şi cererea se află în corelaţia în care le-a văzut de exemplu Adam Smith, atunci acesta este aproximativ aşa – dar nu pe deplin – pentru circulaţia mărfurilor din punctul de vedere al comerciantului. Nu este însă abolut deloc aşa din punctul de vedere al consumatorului şi nici din punctul de vedere al producătorului. Din punctul de vedere al consumatorului este valabil cu totul altceva. Punctul de vedere al consumatorului este determinat de ceea ce are el. Iar între ceea ce are şi ceea ce dă se dezvoltă un raport similar cu cel ce se dezvoltă pentru comerciant între ofertă şi cerere: Consumatorul are o interacţiune între preţ şi cerere. El face o cerere mai mică, dacă preţul este prea mare pentru buzunarul său, şi cere mai mult dacă preţul este suficient de scăzut pentru buzunarul său. Ca consumator, el are în vedere în general doar preţul şi cererea.

Astfel că spunem: La consumator avem de observat mai mult interacţiunea dintre preţ şi cerere. La comerciant avem de observat mai mult interacţiunea dintre oferă şi cerere. Iar la producător este vorba de faptul că la el avem de observat interacţiunea dintre ofertă şi preţ. [Nota 10] Şi anume, el se organizează în primul rând în privinţa ofertei după preţurile care sunt posibile în întregul proces economic. Astfel că prima ecuaţie o putem numi ecuaţia comerciantului:

p = f(o,c)

Adam Smith a considerat-o ca fiind valabilă pentru întreaga economie; însă pentru întreaga economie ea este incorectă. Căci putem, de asemenea, forma ecuaţia: oferta, o, o putem considera o funcţie de preţ şi cerere; iar cererea

o putem considera o funcţie de ofertă şi preţ. Atunci avem în această ecuaţie *c* = funcţie de ofertă şi preţ, ecuaţia producătorului.

c = f(o,p)

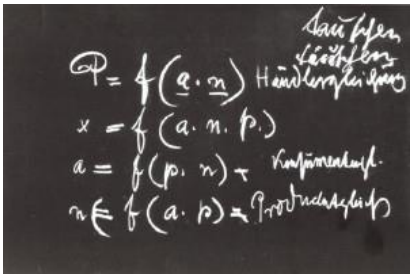
Iar în a treia ecuaţie – oferta este o funcţie de preţ şi cerere – avem ecuaţia consumatorului.

o = f(p,c)

Dar mai mult de atât, am făcut aceste ecuaţii diferite din punct de vedere calitativ prin faptul că aici o-ul la consumator este o ofertă în bani, la producător este o ofertă în mărfuri [Nota 11], iar la comerciant avem de a face cu ceva ce se află propriu-zis între bani şi marfă.

p = f(o,c) = ecuația comercianului (vezi și Nota 11)
x = f(o,c,p)
o = f(p,c) = ecuația consumatorului
c = f(o,p) = ecuația producătorului

Tabla 7

Însă în orice caz vedeţi că mecanismul economic trebuie examinat într-un mod cu mult mai complex decât se face de obicei. Din cauză că, aş spune, se dorește să se intercepteze noţiunile atât de repede, nu există astăzi practic nici o teorie economică ca lumea. Este însă vorba acum că noi, pentru a intra în realitatăţi, trebuie să ne întrebăm: Ce trăieşte de fapt în această desfăşurare

economică, ce trăieşte de fapt aici înăuntru tuturor acestora?

Putem spune: Ceea ce îmi procur pentru necesităţile mele, trece în acest domeniu al meu – vreau să vorbesc abia mai târziu despre posesie şi proprietate, acum vreau să mă exprim pe cât posibil nedeterminat, întrucât chiar şi aşa acoperă chestiunea –, trece în domeniul meu în condiţiile în care trăim în prezent. – Eu dau bani, sau ceva ce am produs pentru bani – aşa se întâmplă lucrurile de regulă –, dar cu aceasta chiar am epuizat întreaga realitate a desfăşurării economice? Aş putea, cum să nu, să procur bani sau marfă şi altfel decât dând o marfă pentru bani sau dând bani pentru o marfă. Să presupunem că le fur. Fur: şi în acest caz aş procura ceva. Şi dacă aş putea să fur în stil mare, aşa cum au făcut câteodată decenii de-a rândul vechile căpetenii ale bandelor de tâlhari, atunci pentru aşa ceva ar trebui întemeiată o cu totul altă ştiinţă economică decât cea care trebuie întemeiată în general pentru morala noastră. Acum s-ar putea să vi se pară un exemplu foarte grotesc că spun: Da, eu fur. – Dar ce înseamnă de fapt furtul? Furtul înseamnă: A-i lua cuiva ceva fără ca el să se fie capabil să se apere împotriva acestui fapt, şi fără ca cel care fură să găsească folositor să ia acel lucru contra unei plăţi, a unei compensaţii. – Acum comparaţi de exemplu această termen devenit nenobil al furatului, cu ceea ce în limba germană este desemnat printr-un cuvânt străin, prin cuvântul rechiziţionare. În anumite condiţii se rechiziţionează, li se ia oamenilor ceva şi nu li se dă nicio compensaţie pentru aceasta. Şi se întâmplă de altfel şi în procesul economic, ca oamenilor să le fie luat ceva fără ca ei să primească vreo compensaţie pentru aceasta. Acestea sunt lucruri care trebuie doar indicate, altfel oamenii ar crede că dorim să producem agitaţie. Eu însă nu vreau

decât să fac ştiinţă aici, nu să agit. Acum să presupunem că aş institui undeva într-o regiune relativ mică o ordine socială în care desfiinţez banii, prin aceea că organizez pur şi simplu înlăturarea cu forţa armelor, şi oamenii care au ceva sunt doborâţi şi li se ia ceea ce au. Ei bine, ce stă împotriva întâmplării acestui lucru? Împotrivă stă faptul că poate ceilalţi se vor apăra, şi atunci ei trebuie să aibă mijloacele de a se apăra, sau dacă nu, trebuie ca eu să nu găsesc folositor să fac acest lucru. Dacă regiunea mea nu ar fi mare, nu l-aş găsi folositor.

Deci aici trebuie să intre în joc altceva în procesul economic. Nu pot aşa pur şi simplu să îi iau altcuiva ceva. Dar de ce nu pot face aceasta? Pentru că trebuie să fie recunoscut într-un fel de către semenul meu că am voie să păstrez acel lucru. Şi nu se recunoaşte în niciun fel faptul că îmi este permis să păstrez ceea ce am obţinut ucigându-mi semenul din împrejurimi. Ce intră aşadar în joc aici? Aici intră în joc dreptul. Şi nu puteţi examina deloc procesul economic fără să aveţi peste tot intervenind dreptul. Nu se poate gândi deloc din punct de vedere economic, şi nici realiza din punct de vedere economic, ceea ce trebuie să se facă, fără ca dreptul să intervină în economie. Iar dacă în loc de schimbul în natură, de troc, luaţi comerţul bazat pe bani, atunci vedeţi nemijlocit că dreptul intervine în economie. Căci altfel, ce modalitate mi-ar mai da posibilitatea ca eu pentru o pereche de pantofi, să nu dau un joben, ci, să zicem de exemplu douăzeci de mărci, cât fac ei – astfel încât eu am pantofii mei, el are însă douăzeci de mărci –, dacă aceste douăzeci de mărci, fie ele chiar din aur, nu ar fi recunoscute de nimeni ca o valoare în schimbul căreia poţi primi ceva? Dacă banii nu ar fi integraţi în procesul economic, atunci oricât de mulţi ai strânge nu ai primi niciodată ceva în schimbul lor. Aşadar, în momentul

în care apar banii în tranzacţiile economice vedem foarte concret apariţia factorilor juridici. Este extraordinar de important să avem în vedere acest lucru; căci aici vedeţi realmente că întregul organism social poate fi examinat numai dacă mutăm treptat ceea ce se întâmplă doar din punct de vedere economic în ceea ce se petrece sub influenţa dreptului.

Acum însă să presupunem că am cumpărat aşadar de la pantofar o pereche de încălţări, plătindu-i douăzeci de mărci. Acest pantofar ar putea desigur chiar acum, imediat ce mi-a vândut mie încălţămintea, să-şi aducă aminte că pantofarii au mai fost câteodată şi altceva în lume decât pantofari – Hans Sachs, Jakob Böhme; şi el ar putea acum, după ce a primit cele douăzeci de mărci, să se gândească să facă cu totul altceva cu banii decât să producă o nouă pereche de cizme. Cu aceştia ar putea să facă ceva în care să-şi folosească ingeniozitatea, astfel încât aceste douăzeci de mărci ar avea pentru el dintr-o dată o cu totul altă valoare decât valoarea unei perechi de încălţări. În acel moment, în care va să zică am transformat marfa în bani, aşadar de fapt în drept, ori se păstrează dreptul – îmi cumpăr cu cele douăzeci de mărci ceva care are aceeaşi valoare ca perechea de pantofi –, ori cu ajutorul ingeniozităţii mele folosesc banii astfel încât produc ceva cu totul nou în procesul economic. Aici intervin capacităţile umane, aceste capacităţi umane care cresc, se dezvoltă în mod liber printre oameni, şi care se integrează în exact acelaşi fel în dreptul pe care l-am achiziţionat cu banii, precum banii se încorporează ca înfăptuirea dreptului – înfăptuire în acest sens –, acolo afară în marfă. Însă prin aceasta, în ceea ce am examinat până acum în procesul organic astfel încât am spus: natură, natură prelucrată, apoi muncă divizată prin intermediul spiritului –, prin

aceasta am introdus în acest întreg proces dreptul şi capacităţile oamenilor.

Am găsit aşadar înăuntrul procesului economic însuşi o structurare, care este o divizare în trei, o tripartiţie. Acum se pune problema să şi gândim într-un mod corect asupra acestei tripartiţii.

Dacă însă examinăm economia naţională vedem că, prin însuşi faptul că ceea ce tocmai am caracterizat acum sunt realităţi, că exact prin aceasta, în cadrul economiei naţionale apar anumite imposibilităţi reale. Căci, la un drept se poate ajunge şi prin cucerire şi altele asemănătoare, prin faptul că respectivul are puterea să ia acel drept. La un drept cineva nu ajunge întotdeauna prin schimb pur şi simplu, ci şi prin faptul că are posibilitatea, puterea, de a-şi însuşi acel drept. Atunci însă avem în acel drept ceva care, în măsura în care este prezent, nu poate fi comparat deloc cu o marfă. Nu există niciun punct de contact cu marfa, între marfă şi drept. Dar în procesul nostru economic sunt schimbate necontenit mărfuri, sau valoarea în bani a mărfurilor, cu drepturi. Când, să zicem, plătim terenul, când doar contribuim cu chiria noastră la plata valorii terenului, atât cât are el valoarea astăzi, atunci plătim un drept printr-o marfă, respectiv prin banii pe care i-am primit în schimbul unei mărfi, aşadar în orice caz plătim valoarea unui drept cu valoarea unei mărfi. Iar când angajăm un profesor la şcoală căruia îi plătim un anumit salariu, atunci plătim capacităţile spirituale eventual cu valoarea unei mărfi, sau cu valoarea în bani corespunzătoare. Astfel că în procesul economic au loc necontenit schimburi între drepturi şi mărfuri, între capacităţi şi mărfuri şi, la rândul lor, între capacităţi şi drepturi.

În procesul economic se face schimb cu lucruri care nu sunt absolut deloc comparabile între ele. Gândiţi-vă la cazul în care cineva este plătit pentru o invenţie pe care a brevetat-o: în schimbul unei valori pur spirituale el este plătit iniţial cu o valoare în marfă. Nu este absolut nimic ce ar putea să figureze aici ca element de comparaţie. Însă aici atingem un element unde cu atât mai mult intră viaţă în procesul economic. Iar treaba devine deosebit de complicată atunci când introducem noţiunea de muncă.

Am vorbit deja despre faptul că în realitate salariatul nu primeşte ceea ce se înţelege în mod obişnuit prin noţiunea de salariu, ci că el de fapt vinde în totalitate rezultatul muncii sale patronului, şi este plătit, şi abia patronul prin activitatea economică conferă valoarea cuvenită, o valoare mai înaltă celor cumpărate de la muncitor. Profitul, privit din punct de vedere economic, nu este făcut în acest caz ca plusvaloare din muncă. Pe cale economică nu se poate ajunge la o astfel de judecată, la aceasta se poate ajunge cel mult printr-o judecată morală. Profitul este adus prin faptul că muncitorul se află într-o situaţie socială mai nefavorabilă, şi ca urmare rezultatele muncii sale, pe care el le vinde, în locul unde le vinde el au o valoare mai mică decât atunci când patronul, care se află într-o altă poziţie, le vinde mai departe. Acesta cunoaşte pur şi simplu mai bine situaţia, poate să vândă mai bine. Este valabil acelaşi lucru pentru raportul dintre muncitor şi patron ca pentru acela care se duce la piaţă şi cumpără pentru un preţ o marfă. El trebuie să o cumpere de acolo. De ce? Din simplul motiv că situaţia sa nu îi permite, să zicem, să şi-o cumpere în altă parte. Un altul poate să cumpere această marfă mult mai ieftin în altă parte. Nu este nicio diferenţă; privit din punct de vedere economic, ceea ce există între patron şi salariat este un fel de piaţă.

Dar există realmente o anumită diferenţă dacă sunt pe deplin conştient că acesta este cazul, sau dacă cred că îi plătesc muncitorului munca. Aţi putea vedea aceasta poate ca pe o simplă diferenţă teoretică; însă dacă lăsaţi un astfel de punct de vedere sau două astfel de puncte de vedere – primul punct de vedere şi al doilea – să devină reale, atunci veţi vedea cum se modifică raporturile economice reale sub primul şi sub al doilea punct de vedere; căci ceea ce se petrece între oameni este exact rezultatul modurilor lor de a vedea lucrurile. Modurile de a gândi modifică ceea ce se petrece, după cum se modifică ele însele. În prezent întregul proletariat îşi construieşte agitaţia pe faptul că munca trebuie plătită corespunzător; însă nicăieri nu se plăteşte munca, ci mereu sunt plătite doar rezultatele muncii. Iar acest lucru, dacă ar fi înţeles în modul corect, şi-ar găsi expresia şi în realitatea preţurilor. Nu poţi spune: Este indiferent dacă denumeşti ceva preţ al mărfii sau salariu. Căci în momentul când vorbeşti despre salariu crezi că în realitate plăteşti munca. Şi atunci ajungi la toate celelalte noţiuni secundare, care aduc munca ca atare în corelaţie cu alte procese economice care sunt creatoare de valoare, şi iau naştere tulburările sociale într-un mod greşit. Tulburările sociale iau naştere în mod corect în măsura în care iau naştere din simţire, din sentimente. Sentimentele şi simţirea sunt întotdeauna îndreptăţite într-un anumit sens; însă nu putem corecta ceea ce trebuie corectat, dacă nu avem noţiunile corecte. Şi aceasta este în viaţa socială lucrul fatal, faptul că adesea iau naştere discrepanţe într-un mod cu totul corect, însă corecturile se realizează pe baza unor noţiuni false. Iar oamenii dezvoltă astfel de noţiuni false în toate detaliile, care apoi sunt şi aduse în întreaga concepţie economică, producând un rezultat devastator.

Luaţi de pildă un exemplu foarte simplu: Un domn – aş vrea să povestesc acest exemplu din viaţă – mi-a spus odată: Da, îmi place foarte mult să scriu cărţi poştale prietenilor, cât mai multe cărţi poştale. Eu i-am răspuns: Mie nu-mi place deloc să scriu cărţi poştale, şi anume – era încă într-o perioadă când încă nu aveam atâtea de făcut ca în prezent – şi anume, i-am spus, din motive economice. – De ce? – a întrebat el. Am răspuns: La fiecare carte poştală pe care o scriu nu pot să nu mă gândesc involuntar că poate un poştaş fuge cu ea până sus la etajul patru. Pe scurt, cauzez o redistribuire a procesului economic. Nu este vorba de munca poştaşului, însă la poştaş este greu să faci diferenţa între îndeplinirea sarcinii şi munca depusă pentru aceasta. Iar îndeplinirea sarcinii trebuie evaluată. Aşa că sporesc în mod neeconomic volumul de muncă pe care poştaşii trebuie să-l aibă, dacă îmi place să scriu multe cărţi poştale prietenilor. – El a răspuns: Acest fapt nu este gândit din punct de vedere economic; căci dacă se stipulează: un poştaş trebuie să aibă numai atât sau atât de mult de îndeplinit, atunci desigur pentru multele cărţi poştale pe care le scriu oamenii, corespunzător sunt angajaţi mulţi poştaşi noi, şi atât sau atât de mulţi poştaşi îşi primesc leafa, remuneraţia. Eu sunt aşadar, a spus el, un binefăcător al oamenilor care sunt angajaţi. – Am putut să replic doar: Da, dar din toate acestea produceţi şi ceea ce au nevoie să mănânce aceşti oameni, care sunt angajaţi? Dumneavoastră nu sporiţi obiectele de consum; dumneavoastră doar cauzaţi o redistribuire. Prin faptul că sunt angajaţi mai mulţi poştaşi nu se sporesc obiectele de consum.

Aceasta este ce generează adesea în cazuri particulare cele mai crase erori. Căci dacă o întrunire a unor astfel de domni este un consiliu orăşenesc de undeva

– acest lucru se poate fireşte întâmpla, astfel de domni pot deveni chiar miniştri, atunci această adunare ar putea deveni un consiliu de miniştri – atunci s-ar putea spune pur şi simplu: Acolo este un cutare număr de şomeri, deci se execută clădiri noi, apoi oamenii au unde să locuiască. Da, pentru următorii cinci paşi am scăpat de problemă, însă cu toate astea nu s-a produs nimic nou. Toţi muncitorii luaţi laolaltă nu au mai mult de mâncare acum decât aveau înainte. Dacă pe de o parte las talerul balanţei să se încline, atunci pe cealaltă parte se va ridica. Aşadar prin faptul că pricinuiesc ceva nu printr-un proces economic coerent, ci printr-o simplă reglementare punctuală, trebuie ca de cealaltă parte să intervină o calamitate economică. Şi s-ar putea calcula, dacă s-ar ştii cum să se observe: dacă vreau să fac reformă socială în felul acesta, că doar le dau un minim de subzistenţă celor care nu au, prin construirea de noi clădiri, atunci voi scumpi un articol sau altul pentru un alt număr de oameni. Se poate astfel vedea că în special în domeniul economic nu este permis să se gândească pe termen scurt, ci că toate trebuie gândite în corelaţie. Astfel, trebuie să-ţi spui: Important este ca lucrurile să fie gândite în corelaţie unele cu altele.

Nu este absolut deloc aşa uşor să gândeşti lucrurile în corelaţie în procesul economic, pur şi simplu pentru că procesul economic este altceva decât un sistem ştiinţific. Sistemul ştiinţific poate fi gândit în totalitatea sa într-un singur om – poate doar în mod schematic, însă poate fi gândit într-un singur om –; procesul economic nu se poate desfăşura însă niciodată în totalitatea sa într-un singur om, ci acesta se poate oglindi numai acolo unde conlucrează judecăţile oamenilor care se află în cele mai diferite domenii.

În privinţa acestor lucruri pe care vi le-am prezentat acum, nu există nicio altă posibilitate de a ajunge la o judecată reală, decât în mod asociativ – nu la o judecată teoretică, ci la o judecată reală. Cu alte cuvinte: Dacă aveţi aceste trei ecuaţii (vezi ecuatiile mai sus), atunci acela care cunoaşte numai şi numai uzanţele comerciantului va avea întotdeauna în cap prima ecuaţie, va acţiona sub influenţa acestei ecuaţii şi va putea aşadar să ştie ce se află sub influenţa acestei ecuaţii. Tot la fel şi consumatorul, care urmăreşte cu raţiunea sa consumul, va şti tot ce se află sub influenţa celei de a doua ecuaţii. Iar producătorul va şti tot ce se află sub influenţa celei de a treia ecuaţii. Însă dumneavoastră veţi spune: Oamenii nu sunt totuşi atât de înguşti la minte încât să nu poată gândi şi dincolo de orizontul lor; se poate totuşi ca cineva, care este doar consumator sau doar comerciant, să gândească dincolo de orizontul lui. – Acest lucru chiar trebuie făcut, în măsura în care este vorba de concepţia asupra lumii, filosofia de viaţă. Însă nu există nicio cale de a şti, să zicem, ceea ce se petrece în comerţ, de a şti ceva în mod competent, decât să fii în comerţ şi să faci comerţ. Nu există nicio altă cale. Despre aceasta nu există teorii. Teoriile pot fi interesante – însă nu este vorba ca dumneavoastră să ştiţi cum se face comerţ în general, ci ca dumneavoastră să ştiţi cum circulă produsele încoace şi încolo în Basel şi împrejurimi. Iar atunci când ştiţi aceasta, cu aceasta nu ştiţi încă cum circulă produsele în regiunea Lugano. Deci, nu este vorba de a şti ceva în general despre aceasta chestiune, ci de a şti ceva într-o regiune precisă. Şi tot aşa, atunci când vă puteţi forma o judecată competentă despre preţul mai ridicat sau mai scăzut la care se pot fabrica coase sau alte maşini agricole, dumneavoastră nu ştiţi nici pe departe despre

preţurile la care se pot fabrica şuruburi sau altele asemănătoare.

Judecăţile care trebuie formate în viaţa economică, trebuie să fie formate din concreteţea nemijlocită. Iar aceasta nu se poate întâmpla în niciun alt chip decât ca pentru anumite domenii, a căror mărime – aşa cum am văzut – rezultă din procesul economic, să se formeze asociaţiile în care să se afle, în măsură egală din ramurile cele mai diferite, toate cele trei categorii de reprezentanţi a ceea ce apare în viaţa economică: producţia, consumul şi distribuţia.

Este de fapt, aş spune, extraordinar de trist faptul că în epoca noastră nu se găseşte înţelegere pentru ceva ce în definitiv este atât de simplu şi atât de adecvat. Căci în momentul în care se găseşte cu adevărat înţelegere, atunci chestiunea poate fi realizată nu abia până poimâine, ci chiar până mâine. Căci desigur, nu este vorba de a face transformări radicale, ci de a căuta în fiecare caz reunirea asociativă. Pentru aceasta este nevoie doar de aportul de voinţă şi de înţelegere. Aceasta este ceea ce realmente atinge atât de dureros, acolo unde gândirea economică coincide în fapt cu gândirea morală şi, aş spune, cu cea religioasă într-un anumit fel; căci mie, de exemplu, îmi este cu totul de neînţeles cum a putut trece o asemenea examinare economică pe lângă aceia care, să zicem, trebuie să se îngrijească oficial de nevoile religioase ale lumii. Căci este totuşi indubitabil faptul că în decursul timpurilor mai noi s-a dovedit că raporturile noastre economice au ieşit de sub control, că faptele au trecut dincolo de cele la care oamenii puteau face faţă, astfel că ne aflăm înainte de toate în faţa întrebării: Cum o scoatem la capăt? Cum poate fi stăpânită această situaţie? – Trebuie însă să fie stăpânită prin oameni şi să fie stăpânită prin oameni în asociaţii.

Nu aş dori să fac o glumă la încheierea unei examinări mai degrabă foarte serioasă, ci aş dori să spun: Ştiinţa noastră economică s-a dezvoltat astfel că ea nu a luat parte în concepţiile ei, la ceea ce s-a petrecut prin trecerea de la economia bazată pe troc, barter la economia bazată pe bani şi la economia bazată pe capacităţi. Ea încă tândăleşte în noţiunile ei în economia bazată pe troc şi încă consideră banii ca şi cum aceştia ar fi doar un fel de înlocuitor pentru schimb. Oamenii nu recunosc aceasta; dar este vârâtă în teoriile reale. Şi aşa s-a întâmplat, că în sistemele economice mai vechi, chiar dacă acestea nu mai pot fi atractive pentru noi în prezent, se făcea troc, apoi au apărut banii, iar atunci – nu doresc, aşa cum am spus, să fac o glumă, spiritul limbii acţionează aici – atunci din schimb [*Tauschen*] s-a născut numai umlautul, totul a devenit neclar: ne înşelăm [*täuschen*] astăzi în toate procesele economice posibile. Schimbul [*Tauschen*] a devenit o înşelare [*Täuschen*]. Nu o înşelare intenţionată, ci o neclaritate, întregul proces a devenit nedesluşit. Şi trebuie mai întâi să descoperim din nou cum se desfăşoară în interior procesele economice.

CONFERINŢA a IX-a

Dornach, 1 august 1922

Formulele pe care am încercat să le prezint ieri nu sunt firește niște formule matematice, ci ele sunt formule ca acelea despre care am vorbit deja mai înainte, care trebuie propriu-zis să fie verificate în viaţă. Şi nu numai asta, ci ele trebuie concepute astfel încât să trăiască cu adevărat înăuntrul economiei naţionale.

Astăzi trebuie să vă spun câte ceva, care ne poate conduce treptat să înţelegem cum trăiesc aceste lucruri din

punct de vedere economic. Dacă privim pur şi simplu faptul că în întregul proces economic, tot ceea ce circulă trebuie să aibă o valoare, atunci pe de altă parte va trebui va trebui totuşi să ne fie la fel de clar că în organismul economic se pot petrece multe lucruri care nu-şi exprimă imediat valoarea lor în procesele economice.

Aş dori să vă lămuresc aceasta cu ajutorul unui exemplu, care ne va conduce apoi la prezentarea unor alte noţiuni economice. Astfel de lucruri, care explică într-o oarecare măsură corelaţii economice ascunse, a prezentat într-adevăr foarte frumos *Unruh* [Nota 12] în cărţile sale economice. Dar eu redau aici numai ceea ce am cercetat eu însumi, şi despre care pot spune cu siguranţă că sunt conform observaţiei pure, căci deşi Unruh este cu totul pătruns de economia politică, totuşi prin aceea că el de fapt nu gândeşte economic, ci politic, nu ştie nici să aducă lucrurile în corelaţia corespunzătoare.

Ceea ce ne poate atrage atenţia cât de complicat se desfăşoară lucrurile în procesul economic este de exemplu, în anumite regiuni ale Europei centrale, preţul secarei. Când ascultăm ce spun marii fermieri, îi vom auzi foarte des spunând: Cu preţul secarei nu se câştigă nimic; dimpotrivă, se pierde prin preţul secarei. – Ce înseamnă de fapt aceasta? Aceasta înseamnă în primul rând că pentru aceşti oameni secara nu poate fi vândută aşa cum trebuie vândut ceea ce de exemplu – cel puţin în principiu – îşi compune preţul de regulă din costurile pentru produsele brute, din costurile de fabricaţie, şi un anumit câştig. Dacă s-ar lua preţurile secarei în acest fel, atunci s-ar descoperi simplu că ele nu corespund costurilor de producţie plus un câştig. Sunt mult sub acest nivel. Şi dacă s-ar face un bilanţ în acest fel pentru o agricultură, introducând pur şi simplu preţurile secarei cu valorile care sunt pe piaţă, atunci s-ar

introduce valori care cu siguranţă ar influenţa bilanţul în sens negativ. După cum s-a spus, se poate urmări această chestiune, şi este absolut corect că – aşa cum s-ar putea spune – se vinde sub preţ. Ei bine, aceasta nu poate fi totuşi în realitate. Este imposibil să se întâmple aceasta în realitate. Pe dinafară însă acest lucru se întâmplă. Ce se petrece aici, este aceasta: Secara nu furnizează numai rodul, ci şi paiele. Paiele sunt vândute numai într-o foarte mică măsură de către acei agricultori, care dau secara sub preţ. Ei le utilizează în propria fermă. Anume, cu acestea hrănesc vitele. Iar apoi ei îşi fac bilanţul astfel, că ceea ce pierd la secară compensează cu îngrăşământul pe care îl obţin de la animale. Acum, acest îngrăşământ este într-adevăr cel mai bun îngrăşământ care poate fi obţinut pentru a fi folosit în agricultură. Este extraordinar de bogat în bacterii. Şi în acest fel de fapt ei capătă în schimb îngrăşământul pe gratis, dăruit – dăruit din perspectiva bilanţului. Astfel că se poate într-adevăr face o echilibrare corectă a bilanţului în acest fel.

Vedeţi, aici are loc ceva ce ne obligă să stabilim o noţiune economică, care este extraordinar de importantă, dar de care veţi găsi că puţin se ţine seama în literatura economică. Această noţiune, pe care aş dori să o stabilesc aici este aceea a economiei interne în cadrul economiei naţionale. Aşadar, când o entitate economică face economie în ea însăşi, deci când face schimb de produse în cadrul ei înseşi, astfel că produsele nu sunt vândute în afară şi nu sunt cumpărate din afară, ci ele circulă numai în cadrul acestei entităţi economice – aceasta aş dori să numesc economie internă prin comparaţie cu economia naţională generală. Acolo unde se face economie internă avem acum de a face pe de-a-ntregul cu posibilitatea de a vinde produse chiar sub preţul care altfel ar fi necesar din

punct de vedere economic. Prin aceasta desigur formarea preţului în cadrul unei regiuni economice devine un şir de fapte extraordinar de complicat.

Acum însă noi putem, pornind de la aceste corelaţii care, aşa cum am spus, au fost remarcate ca realităţi deja şi de economişti, să trecem la un alt şir de realităţi, pe care le-am tratat deja dintr-un anumit punct de vedere, care acum trebuie însă considerate şi dintr-un alt punct de vedere. Cu câteva zile în urmă v-am spus că nu cuprindem uşor cu privirea corelaţiile economice. Spuneam că dacă ne gândim la faptul că un cizmar se îmbolnăveşte şi dă de un medic nepriceput, atunci el rămâne bolnav trei săptămâni, el nu mai poate fabrica încălţăminte; aşadar din circulaţia economică va lipsi încălţămintea pe care acesta ar fi fabricat-o în trei săptămâni. Şi eu v-am spus că dacă ar da peste un medic priceput, care îl face sănătos în opt zile, el putând aşadar să fabrice încălţăminte timp de paisprezece zile, atunci se poate pune întrebarea: Din punct de vedere economic, cine a fabricat deci încălţămintea? – Din punct de vedere economic, indubitabil medicul este cel care a fabricat-o în acest moment al procesului economic. Nu te poţi îndoi deloc de acest lucru.

Însă acum aici se mai petrece şi altceva, anume se pune întrebarea dacă medicul a fost de asemenea plătit pentru această încălţăminte. Pentru aceasta medicul nu a fost plătit. Căci aţi putea acum face următoarea socoteală: Aţi putea calcula cât face conform pieţei această încălţăminte pe care medicul a fabricat-o. Şi dacă aţi întocmi o situaţie de venituri şi cheltuieli ceva mai lungă, aţi putea înscrie această sumă şi pe de altă parte cheltuielile pe care le-a făcut pentru educaţia sa. Şi atunci aţi vedea că aceste cheltuieli pentru educaţia sa nu ar fi probabil prea diferite ca valoare de toată încălţămintea pe

care a fabricat-o, de toţi cerbii pe care i-a împuşcat – deşi după cum se ştie medicii nu au întotdeauna particularitatea de a retrage numai pentru opt zile pe cineva care altfel ar fi fost retras din viaţă timp de trei săptămâni. Însă în orice caz, oricum s-ar prezenta bilanţul general, nu am întocmi corect socoteala dacă am face-o într-un asemenea mod încât nu am compensa educaţia sa cu încălţămintea pe care o fabrică, cerbii pe care îi împuşcă în cazul în care vindecă mai devreme un vânător, grânele pe care le recoltează şi aşa mai departe. Numai că fireşte procesul economic este atunci unul foarte complicat, iar plata se dovedeşte şi ea a fi una extraordinar de complicată.

Puteţi aşadar să deduceţi din aceasta că nu poţi deloc să spui cu siguranţă într-un loc de unde se plăteşte efectiv un anumit lucru în procesul economic. Câteodată trebuie mers până departe pentru a descoperi de unde se plăteşte un lucru. Cine caută o simplitate fără nicio dificultate în procesul economic, acela nu va ajunge niciodată la concepţii economice care să fie cumva congruente cu realitatea. El nu se va duce niciodată la ceea ce am spus eu că se află de fapt în spatele formulelor: preţ, ofertă, cerere şi aşa mai departe. El nu se va duce va la acestea. Însă la acestea trebuie mers. Acum însă, prin aceasta procesul economic devine deosebit de dificil de estimat în mod corect, deoarece exact din motivul că de multe ori cheltuielile şi încasările aferente se află foarte departe unele de altele, nu se ajunge uşor în situaţia de a vedea cu precizie în totalitatea procesului economic ce se plăteşte, ce este cumpărat, ce este împrumutat şi ce este donat. Căci, presupunând acum că se realizează ceea ce am spus acum câteva zile, că acele capitaluri care se formează într-un fel oarecare, sunt scoase din starea de stagnare din cadrul

proprietăţii funciare şi sunt împinse în cultură, atunci aceasta se poate întâmpla de exemplu sub forma înfiinţării unor burse şi fundaţii. Aveţi în acest caz donaţii. Şi deci acum puteţi vedea pe de o parte în marea dumneavoastră contabilitate, care cuprinde însă şi economia reală, că în ceea ce medicul a fabricat ca pantofi de-a lungul unei perioade de două săptămâni, există poate un post pe care trebuie să-l căutaţi pe de altă parte la rubrica donaţii de exemplu, dacă a avut o bursă, dacă a fost implicat într-o fundaţie.

Pe scurt, dumneavoastră puteţi, pornind de aici, să puneţi întrebarea esenţială: Care sunt de fapt cele mai productive redistribuiri de capital în procesul economic, cele mai productive dintre toate? – Iar dacă urmăriţi aceste corelaţii mai departe, aşa cum le-am prezentat eu aici, când urmăriţi aşadar capitalurile disponibile ce pot fi introduse în fundaţii, în burse şcolare, în alte bunuri culturale spirituale, care acţionează apoi din nou în mod fecund asupra întregului patronat, asupra întregii producţii spirituale, atunci veţi găsi că cel mai rodnic lucru din cadrul procesului economic sunt tocmai donaţiile, şi că se poate ajunge de fapt la un proces economic cu adevărat sănătos, numai dacă în primul rând există posibilitatea ca oamenii să aibă ceva de dăruit, de donat, şi în al doilea rând ca ei să aibă buna voinţă de a face donarea în mod judicios. Astfel că ajungem aici la ceva ce se încorporează în viaţa economică într-un mod specific.

Iar lucrul surprinzător aici, este ceva ce nu poate ieşi la iveală din noţiuni, ci îl poate da numai o experienţă vastă; însă o o experienţă vastă vi-l va da cu cât cercetaţi mai mult acest lucru – şi eu chiar v-aş sugera să încercaţi să orientaţi cât mai mult temele de disertaţie tocmai în sensul întrebării: Ce iese din donaţii în procesul economic? Ce se

face din ele? – Veţi găsi atunci că donaţiile sunt lucrul cel mai productiv, astfel încât capitalurile donate sunt aşadar cele mai productive lucruri în procesul economic. Mai puţin productive în procesul economic sunt capitalurile împrumutate, şi cel mai puţin productiv în procesul economic este ceea ce este supus nemijlocit cumpărării şi vânzării. Ce se plăteşte nemijlocit prin cumpărare şi vânzare este cel mai nerodnic lucru din procesul economic. Ceea ce se bazează pe împrumut, deci ceea ce este introdus în procesul economic prin funcţia capitalului împrumutat este, s-ar putea spune, de productivitate medie. Ceea ce este introdus prin donaţii este de cea mai mare productivitate, chiar şi numai din motivul că este într-adevăr scutită acea muncă, adică sunt scutite realizările acelei munci care altfel ar trebui indeplinită pentru a câştiga respectivul lucru, care în acest caz este donat. Este donat disponibilul rezultat din procesul economic şi care ar dăuna procesului economic dacă ar stagna în proprietatea funciară.

Putem vedea astfel că într-un moment al evoluţiei, procesul economic nu dă nicio lămurire despre sine însuşi, ci trebuie să fie luat în considerare neapărat ceea ce este înainte şi ceea ce este după. Dar aceste înainte şi după, cu certitudine nu pot fi luate în considerare dacă nu sunt supuse judecăţii oamenilor care se unesc asociativ, şi care aşadar pot avea şi o înţelegere corespunzătoare asupra trecutului şi viitorului. Dumneavoastră vedeţi că procesul economic trebuie construit pe priceperea celor care se află în interiorul economiei naţionale. Aceasta rezultă şi din aceste lucruri. Este greu în general să se cântărească aşa imediat cum sunt implicaţi în întreaga viaţă umană, în măsura în care acesta este materială, factorii individuali din procesul economic.

Dintr-un anumit punct de vedere putem vorbi în procesul economic de capital comercial, de capital împrumutat, şi de capital industrial. Capitalul circulant este aproximativ epuizat prin împărţirea lui în capital comercial, capital împrumutat şi capital industrial. Acum, în modul cel mai variat sunt conţinute aceste trei lucruri în procesul economic: capital comercial, capital împrumutat, şi capital industrial. Este cu adevărat extraordinar de dificil – întrucât pretutindeni în procesul economic sunt răspândite astfel de economii interne, aşa cum am discutat astăzi pe baza unui exemplu –, este extraordinar de dificil de spus, într-un proces economic care se desfăşoară înăuntrul unui întreg mai mare, care este participaţia – vorbind din punct de vedere cantitativ – capitalului împrumutat, capitalului industrial şi capitalului comercial la prosperitatea economică. Însă treptat putem ajunge totuşi la noţiuni durabile, dacă examinăm aceste lucruri la dimensiunile unui orizont mai larg.

Să privim mai întâi economii naţionale în întregul lor, economii statale, aşa cum trebuie să spunem în conformitate cu viaţa economică mai nouă. Să luăm de exemplu Franţa. Evidenţiez Franţa doar ca exemplu. La Franţa, în întregul ei context economic mondial, aşa cum era mai ales înainte de război, şi cum s-a arătat apoi în efectele sale în timpul războiului, se poate observa cum în procesul economic privit în mare acţionează capitalul împrumutat. Franţa a avut de fapt mereu, am putea spune, o anumită înclinaţie de a investi cu adevărat capitalul în împrumuturi, deci de a trata capitalul de împrumut ca atare. Firește, dumneavoastră ştiţi că în cele din urmă tot ceea ce a pătruns atunci în sfera politică, putându-se vedea atât de clar pagubele produse prin cuplarea vieţii economice cu viaţa juridică, deci de fapt cu viaţa politică, s-

a petrecut la acordarea împrumuturilor de către Franţa atât Rusiei cât şi Turciei. Franţa a exportat extraordinar de mult capital de împrumut Rusiei şi Turciei. Chiar şi Germaniei, deşi altfel în toată Franţa nu se vorbea de fapt niciodată prea bine de Germania, i s-a exportat capital de împrumut, de exemplu la începutul construcţiei căii ferate Bagdad, când Anglia se retrăsese; însă Franţa a dat cu împrumut capital oamenilor care se aflau la vârful întreprinderii, de exemplu lui *Siemens* şi *Gwinner* [Nota 13]. Deci Franţa era de fapt în esenţă o ţară creditoare, astfel că se putea vedea cum capitalul împrumutat era de fapt amestecat în întregul proces economic.

Nu vreau să vorbesc acum deloc pentru ceva sau împotriva a ceva, ci doar să prezint obiectiv. Într-un fenomen istoric exterior puteţi vedea în mod real ce interese are de fapt capitalul împrumutat. Dacă ne îndreptăm privirea asupra unor unităţi economice private, atunci la acestea fără excepţie vom găsi pretutindeni: întreprinzătorul privat va fi un om iubitor de pace; căci el ştie negreşit că încasarea dobânzilor sale se dă peste cap dacă şi-a distribuit capitalul de împrumut iar războiul mătură relaţiile economice. În acest fel şi socotesc toţi economiştii, că cei care acordă împrumuturi sunt oameni paşnici. Acesta este şi motivul pentru care este mereu posibil să se spună, în legătură cu Franţa, că ea nu are nicio vină în privinţa războiului. Poţi spune aceasta din simplul motiv că, dacă vrei să dovedeşti că în Franţa nu s-a vrut războiul, ai nevoie doar să indici interesele micilor rentieri, nu interesele acelora care au incitat la război. În Franţa avem mereu în fundal oameni care nu au dorit deloc războiul. Tocmai această realitate istorică ne poate arăta în mare ceea ce este prezent pe deplin şi în mic: Cel care împrumută, deci cel care se bucură de capitalul de

împrumut, care poate da capital de împrumut, este de fapt un om care ar dori să se preîntâmpine pe cât posibil ca economia să fie perturbată atât prin evenimente care nu aparţin ele însele economiei, cât şi prin astfel de evenimente din cadrul economiei înseşi, care provoacă în viaţa economică zguduiri deosebit de puternice. Acela care are de distribuit capital de împrumut va agrea cu atât mai mult o desfăşurare liniştită lucrurilor cu cât ar dori să se scutească în mod substanţial de a judeca el însuşi, de a-şi forma propria opinie, şi ar aprecia mai mult ca cineva să-i spună: Acolo şi acolo este investit bine. – În timpul nostru, în care opinia publică este foarte plină de ea, dar cu toate acestea este în esenţă foarte puţin prezentă, în acelaşi timp al nostru, am putea spune, probabilitatea de a da capital de împrumut este legată de o credinţă în autoritate extraordinar de puternică, în viaţa economică şi în viaţă în general. Şi aceasta tulbură la rândul său extraordinar de puternic judecata economică. Primesc uşor bani cu împrumut acei oameni care sunt însemnaţi într-un fel sau altul. Creditul personal este dat cu predilecţie aceluia care este însemnat într-un fel oarecare. În raport cu aceasta se decide chestiunea. Şi după cum acest principiu autoritar este în general cultivat sau nu, în funcţie de aceasta vedem şi că ori persoanele care sunt personal mai capabile se pot implica productiv în viaţa economică, ori aceia care nu prin capacităţile lor, ci prin alte corelaţii – trebuie firește să existe şi acestea – devin consilieri comerciali, de exemplu. Dacă aceşti oameni pot să intervină în viaţa economică, atunci aceasta va merge altfel decât dacă oamenii depind de faptul că lucrurile sunt puse la cale numai prin remarcarea capacităţilor personale în opinia publică pură. Aici intervine din nou în viaţa economică ceva ce nu este foarte tangibil. A devenit chiar prea obişnuit într-o anumită

comunitate, în ultima vreme, să se folosească un cuvânt oriunde nu se mai ajunge prea uşor cu noţiunile, şi de aceea în ultima vreme mi-a răsunat mult prea des în urechi, în cele mai diferite locuri, cuvântul „imponderabile". Aş dori să subliniez în mod expres că vreau să evit aici acest cuvânt. Aş vrea să indic modul în care ceea ce este mai mult liniar se ramifică în ceea ce va trebui să urmărim pe căi ceva mai întortocheate; însă nu este necesar ca imediat peste tot să trebuiască să apară termenul imponderabile, aşa cum a trebuit el auzit în ultimul timp într-un loc sau altul, până la saturaţie. Deci, a fost mai întâi o mică perspectivă asupra capitaluilui de împrumut.

Dacă mergem mai departe, la capitalul industrial, atunci, dacă vrem să studiem capitalul industrial în esenţa sa – chiar dacă acest capital industrial a suferit o soartă foarte puţin înălţătoare – vom putea să studiem foarte de bine funcţia capitalului industrial, în special în avântul industriei din Germania în deceniile de dinainte de război. Putea studia deosebit de bine din motivul că în fapt capitalul industrial a apărut direct din capitalul împrumutat, prin transformarea acestuia sub influenţa spiritului întreprinzător – în Germania ultimilor decenii de dinainte de război mai mult decât în orice altă regiune a lumii. Este chiar pe deplin adevărat ceea ce am menţionat deja în prima conferinţă, că de exemplu în Anglia capitalul comercial s-a transformat treptat în capital industrial, pentru că industrialismul din Anglia, pornind de la comerţ, s-a dezvoltat într-un mod mai lent decât în Germania unde industrialismul a ţâşnit în sus cu o rapiditate uriaşă. Astfel că în fapt ceea ce, aş spune, înfăţişează industrialismul în formă pură – şi el este în formă pură atunci când nu transformă capitalul comercial în capital industrial, ci când

transformă capitalul împrumutat în capital industrial –, atunci când vrei să studiezi aceasta, o poţi studia îndeosebi în economia germană.

Acum, capitalul industrial este practic introdus între ceea ce aş dori să numesc două tampoane. Primul tampon este produsul brut, celălalt sunt pieţele. Capitalul industrial este dependent de a căuta pe cât posibil sursele de produse brute şi de a organiza pe cât posibil pieţele. Acest lucru nu este aşa de uşor de studiat în industria germană. În industrialismul german puteţi studia mai mult pur economic cum, aş spune, lucrează în sine capitalul industrial; însă puteţi totuşi, pentru că apariţia industrialismului în toate ţările în cursul secolului XIX şi XX este desigur semnificativă în viaţa economică, să studiaţi pretutindeni această aflare între cele două tampoane. Trebuie doar să căutaţi faptele corespunzătoare ale vieţii economice. Atunci vă va rezulta – şi, aşa cum s-a spus, este bine să stăpânim direcţia, orientarea necesară pentru noţiunile noastre, menţinându-ne la lucruri uşor de cuprins cu privirea –, dacă examinaţi regiuni economice mai mici, că pentru determinarea noţiunilor, pentru caracteristicile noţiunilor trebuie să mergeţi pe căi extraordinar de dificile. Vă înlesniţi aceste căi dacă priviţi economiile la scară mare, dacă la economiile pe scară mare dezvoltaţi viziuni asupra modului cum de regulă noţiunile de putere, şi noţiunile de putere mascate uneori în noţiuni juridice, se concretizează cel mai puternic îndeosebi atunci când este vorba de a deschide sursele de produse brute. Putem desigur studia aceasta la scară mare, să zicem în cazul Războiului Burilor, unde a fost în esenţă vorba de a scoate metale preţioase. Acesta a fost un război al produselor brute în toată regula. Bineînţeles, s-a înfăţişat mereu într-o anumită deghizare, dar a fost un autentic

război al produselor brute. Apoi aveţi un exemplu despre cum se desfăşoară viaţa economică într-un mod politic, jucând un rol în politică, în puterea politică, să zicem în ceea ce Belgia a întreprins prin forţa militară pentru a obţine fildeş şi cauciuc în Congo. Puteţi vedea aici cum se desfăşoară în economia deschiderea surselor de produse brute. Sau luaţi modul în care America de Nord şi-a anexat posesiunile spaniole din Indiile de vest, deoarece căuta acolo surse de zahăr brut. Deci putem vedea peste tot cum căutarea produsului brut împinge cu uşurinţă dintr-o parte economicul pur în domeniul politic, spre o extindere a puterii prin folosirea forţei. Aceasta este o latură, un tampon, aş spune.

Altfel este cu căutarea pieţelor. Şi, prin intermediul istoriei se poate dovedi lesne cum căutarea pieţelor nu duce la intrarea în viaţa politică în acelaşi mod. Pur şi simplu nu este în natura umană tendinţa înspre folosirea forţei în acest caz. Un exemplu evident trebuie căutat în secolul XIX, pe vremea când Anglia cucerea piaţa de opiu chineză prin aşa-numitul Război al opiului. Însă chiar şi acolo nu a mers aşa uşor, cu războiul, ci acolo, aş zice, şi-a spus cuvântul şi politica paşnică prin faptul că atunci când chestiunea s-a încins, s-au găsit o sută patruzeci şi unu de medici care au emis o opinie a experţilor în sensul că consumul de opiu nu are efect mai nociv decât consumul de tabac sau de ceai. Deci în acest caz a intervenit politica, politica paşnică; însă politica este întotdeauna dificil de ţinut la distanţă. Cunoaşteţi afirmaţia lui Clausewitz [Nota 14], că războiul este continuarea politicii prin alte mijloace. Ei bine, astfel de definiţii se pot da mereu: căci cu acest fel de definiţie suntem îndreptăţiţi de exemplu şi să facem afirmaţia că divorţul este continuarea căsătoriei prin alte mijloace. Da, tot felul de contexte ale vieţii se pot pune

într-o lumină sau alta mergând pe această logică, iar apoi oamenii admiră aceasta. În mod ciudat, oricui îi bate la ochi când spun: Divorţul este continuarea căsniciei prin alte mijloace. Atunci toată lumea observă cum stau lucrurile. Însă când peste tot se declamă: Războiul este continuarea politicii prin alte mijloace – atunci oamenii nu observă ciudăţenia logicii, ci admiră aceasta. Dacă o astfel de logică este utilizată mai ales în economie – aceasta aş spune-o din punct de vedere metodologic – atunci nu se va înainta niciodată, dacă se alcătuiesc astfel de definiţii. Dacă examinăm acest al doilea tampon, căutarea pieţelor, atunci trebuie fără îndoială să ne spunem: La căutarea pieţelor joacă un rol semnificativ mai mare deşteptăciunea umană aflată între polii viclenie, şiretenie şi conducere economică înţeleaptă. Este foarte mult din toate cele trei categorii în organizarea pieţelor, aşa cum au fost ele organizate mai ales din marile regiuni economice, care au devenit însăşi statele atunci când politica s-a unit cu economia; în acest proces s-a procedat foarte mult de către statele însele, atât prin conducere înţeleaptă, cât şi prin şiretenie, viclenie şi aşa mai departe. Astfel că, pentru noţiunile pe care vrem să ni le formăm acum pentru regiunile economice mai mici, privind corelaţia dintre fiecare întreprindere industrială şi raportul ei cu sursele de materie primă şi cu piaţa, se pot forma noţiuni clare de fapt abia atunci când aceste lucruri sunt examinate la scară mare.

Dacă vrem să studiem funcţia capitalului comercial este bine să studiem Anglia, şi anume mai ales în acea perioadă în care Anglia a făcut marele progres economic prin comerţ, prin care capitalul comercial a fost mereu sporit, astfel că propriu-zis Anglia a intrat foarte lin şi treptat în industrialismul modern. În perioada în care industrialismul transforma totul, Anglia avea deja capitalul

său comercial, astfel că pentru această perioadă mai timpurie putem studia capitalul comercial în economia Angliei. Pentru timpurile mai recente, îndeosebi Marx a vrut să studieze funcţia economică a industrialismului în Anglia; însă pentru timpurile anterioare, care sunt direct premergătoare creării industrialismului modern, în ultimele decenii ale secolului XVIII, dacă ne întoarcem la acestea, atunci vom găsi în special funcţia capitalului comercial în destinele economice ale Angliei. Şi fără îndoială trebuie spus că acolo totuşi esenţialul este întotdeauna, fie manifestându-se mai mult sau mai puţin făţiş fie ascuns, atât în marea economie naţională, când aceasta este axată în principal pe comerţ, cât şi în cadrul comerţului în sine, concurenţa. Sigur, prin faptul că sunt introduse tot felul de noţiuni de conduită etică, aceasta poate fi una foarte corectă. Însă ea rămâne totuşi concurenţă. Căci acel lucru pe care se bazează tocmai productivitatea în comerţ, prin care capitalul comercial poate fi tratat în procesul economic astfel încât să devină apoi activ, de exemplu sub formă de capital industrial, acest lucru se bazează pe faptul că capitalul comercial conduce la acumulare, iar această acumulare nu este realizabilă fără concurenţă. Astfel că funcţia capitalului comercial va putea fi studiată foarte bine dacă se are în vedere funcţia concurenţei în viaţa economică.

În acelaşi timp însă, aceste lucruri se află în conexiune şi cu transformările istorice. Este pe deplin astfel încât putem spune că aproximativ până în prima treime a secolului XIX, dacă examinăm economia mondială ce lua naştere treptat ca un întreg – înainte de război era în mare măsură un întreg –, putem spune că până atunci rolul cel mai proeminent în viaţa economică îl jucaseră procesele economice ale comerţului şi industriei.

Perioada de înflorire, aş spune, epoca clasică a capitalului împrumutat a început de fapt abia în secolul XIX, şi anume de fapt abia către a doua treime a secolului XIX. Iar cu aceasta se poate consemna în evoluţia istorică apariţia acelor instituţii care servesc în special împrumutării, apariţia sistemului bancar. Astfel că epoca clasică a capitalului de împrumut şi cu aceasta a dezvoltării sistemului bancar se situează în ultimele două treimi ale secolului XIX şi în primele decenii ale secolului XX. Odată cu dezvoltarea sistemului bancar s-a dezvoltat din ce în ce mai mult împrumutarea ca cea care, aş spune, acum intră ca un prim factor în procesul economic. Însă cu aceasta s-a arătat în acelaşi timp ceva cu totul deosebit, exact la împrumutare, anume faptul că acum prin împrumutarea în stil mare odată cu răspândirea sistemului bancar, oamenilor le-a fost propriu-zis retrasă dominaţia asupra circulaţiei monetare, că treptat procesul circulaţiei banilor a devenit un proces – nu găsesc nicio altă expresie – care se desfăşoară impersonal; astfel că – ceea ce am menţionat deja în prima conferinţă – practic s-a apropiat timpul în care banii fac ei înşişi economie, iar omul se află ba deasupra, ba dedesubt, după cum este atras în acest întreg curent al economiei financiare. El va fi atras, va să zică, mult mai mult decât crede el; căci circulaţia monetară s-a obiectivizat exact în cursul ultimelor decenii ale secolului XIX, a devenit impersonală. Cu aceasta ajung – şi pentru că în ştiinţa economică este important să se judece imparţial întreaga viaţă, trebuie date perspective asupra întregii vieţi – cu aceasta ajung la un fenomen specific secolului XIX, mai ales sfârşitului secolului, la un fenomen care se prezintă la început psihologic, dar care apoi joacă un important rol economic. Şi anume, acele fenomene ale vieţii care sunt inaugurate din forţe care sunt pe deplin

forţe reale în contextul vieţii, aceste fenomene ale vieţii continuă să se rostogolească apoi ca printr-un fel de inerţie, se rostogolesc mai departe ca o bilă căreia i-am dat un impuls. Rostogolirea mai departe are loc apoi chiar fără ca impulsurile iniţiale să mai fie active în interior. Astfel, am avut pe de-a-ntregul impulsuri economice în sistemul de creditare deja până în prima treime a secolului XIX. Atunci, prin sistemul bancar, aceste impulsuri economice încep să devină impulsuri pur financiare. Cu aceasta întregul nu numai că devine impersonal, ci chiar nenatural; totul este aspirat în curentul banilor care se mişcă singur. Economie financiară fără subiect natural şi personal, spre aceasta a tins către sfârşitul secolului XIX ceea ce la origine era purtat pe de-a-ntregul de subiectul personal şi natural.

Şi este caracteristic că această economie fără subiect, această circulaţie monetară fără subiect a fost însoţită de un alt fenomen. Şi anume: statele au început desigur să facă afaceri pornind de la impulsuri economice, de exemplu pornind de la impulsuri economice au încercat să colonizeze. Vom vedea mâine ce fel de influenţă are această colonizare asupra vieţii economice; de asemenea şi decolonizarea trebuie examinată odată cu aceasta. Putem de exemplu observa foarte bine într-un proces economic real ce semnificaţie are colonizarea pentru Anglia; în esenţă Anglia nu a trecut aproape niciodată dincolo de colonizare, deci să spunem dincolo de imperialismul cu substanţă obiectivă. – Adică procurarea, obţinerea de conţinuturi economice reale prin imperializare. Când însă examinaţi de exemplu colonizarea germană – trebuie doar să luaţi o dată bilanţurile coloniale –, atunci veţi vedea că la început colonizarea germană era împovărată cu totul de un bilanţ negativ. Existau numai foarte mici localităţi cu bilanţ pozitiv. Însă şi la alte state s-a strecurat treptat cel puţin

tendinţa pur şi simplu să se extindă prin intermediul coloniilor. Acest fapt a fost apoi denumit de anumiţi oameni precum *Hilferding* [Nota 15] în cartea sa „Finanzkapital", care a apărut în 1910 la Viena, „imperialism fără obiect".

Aşadar putem vorbi de aceste două fenomene ca fiind fenomene extraordinar de instructive din epoca modernă: pe de o parte despre circulaţia monetară fără subiect atât în privinţă naturală cât şi personală, iar pe de cealaltă parte despre imperialismul fără obiect în marea economie. Acestea sunt două fenomene pe deplin prezente în epoca modernă, ca şi cum primul l-ar fi condiţionat pe al doilea în întregul context. Se poate spune: Este pur psihologic lucrul de la care se porneşte; însă în desfăşurarea ulterioară el devine economic; căci dacă coloniile sunt neproductive, atunci acest lucru trebuie plătit. Deci el intervine ulterior în viaţa economică.

Acum, acestea sunt lucrurile pe care le-am avut de discutat astăzi.

CONFERINŢA a X-a

Dornach, 2 august 1922

Este necesar ca astăzi să fie discutat aici ceva ce ieri a fost deja indicat unora dintre dumneavoastră. Este vorba despre raportul dintre munca din economie şi ceea ce se află la bază atunci când natura este transformată prin prelucrare într-un obiect cu valoare economică. Apoi mai departe are loc faptul că munca organizată sau divizată este captată într-un anumit sens de capital, şi capitalul apoi se emancipează şi, s-ar putea spune, trece complet în spiritualitatea liberă. Astfel că dumneavoastră puteţi deduce din aceasta faptul că în muncă nu avem ceva dintr-

o valoare economică nemijlocită – acest lucru l-am explicat deja –, în schimb în muncă avem ceea ce pune în mişcare valoarea economică. Produsul natural ca atare intră în circulaţia economică prin faptul că este prelucrat. Şi prelucrarea, care îi dă valoare, aceasta este de fapt motivul pentru care bunul economic se mişcă iniţial, cel puţin într-o anumită zonă. Ulterior spiritul uman care acţionează în capital este cel care continuă mişcarea. În primul rând avem de a face cu mişcarea; căci imediat ce intrăm în sfera capitalului avem de a face cu mişcarea care a luat naştere prin intermediul capitalului comercial, apoi prin capitalul împrumutat, iar apoi prin capitalul de producţie propriu-zis: prin capitalul industrial.

Când vorbim acum de această mişcare, trebuie mai presus de toate să ne fie clar că acolo trebuie să fie ceva care introduce valorile în circulaţia economică. Iar pentru a ne descurca în această chestiune, astăzi trebuie să ne ocupăm de un aspect economic dificil, aş spune, care nu este uşor de înţeles dacă nu încercăm să căutăm tot mereu în experienţa economică ceea ce poate fi spus despre aceasta şi într-un fel să verificăm lucrurile.

Mai întâi să examinăm ceea ce poate fi numit profit economic. Problema profitului însă este una extraordinar de dificilă. Căci, să presupunem că are loc o cumpărare. A cumpără de la B. Acum, în gândirea profană se foloseşte în mod obişnuit noţiunea câştigului doar în privinţa vânzătorului. Vânzătorul trebuie să câştige. Avem propriu-zis doar schimbul între ceea ce dă cumpărătorul şi ceea ce dă vânzătorul. Însă, dacă chibzuiţi la această problemă, nu veţi putea în niciun fel admite că la o cumpărare sau de asemenea la un barter câştigă exclusiv vânzătorul; căci dacă ar câştiga numai vânzătorul în contextul economic, atunci cumpărătorul ar trebui desigur să fie mereu cel

dezavantajat când ar avea loc un schimb. Cumpărătorul ar trebui mereu să fie cel dezavantajat. Veţi admite însă din capul locului că nu acesta este cazul. Altfel ar însema că la fiecare cumpărare cumpărătorul este jupuit de bani; însă în mod clar, nu acesta este cazul. Căci noi ştim desigur că acela care cumpără vrea să cumpere avantajos, nu dezavantajos. Neapărat. Deci şi cumpărătorul poate cumpăra astfel încât să aibă şi el un câştig. Avem aşadar fenomenul remarcabil, că doi oameni fac schimb şi fiecare din ei trebuie de fapt – cel puţin în cazul cumpărării şi vânzării obişnuite – să câştige. În economia practică este cu mult mai important să se ia în considerare acest lucru decât se crede de obicei.

Să presupunem aşadar că eu vând un lucru oarecare, primind bani în schimbul acestuia; astfel, trebuie să câştig prin aceea că dau marfa pe care o am, şi primesc bani în schimbul ei. Trebuie să doresc mai mult banii decât marfa. Cumpărătorul trebuie să dorească mai mult marfa decât banii. Astfel că la schimbul reciproc are loc faptul că ceea ce a fost schimbat, atât ceea ce merge într-o parte, cât şi ceea ce merge în partea cealaltă, devine mai valoros. Deci prin simplul schimb ceea ce este schimbat devine mai valoros, atât de o parte cât şi de cealaltă parte. Ei bine, cum este de fapt posibil acest lucru?

Acest lucru este posibil doar prin faptul că, atunci când vând ceva şi primesc bani pentru aceasta, banii mie îmi oferă posibilitatea de a face mai mult cu ei decât cel care îmi dă banii; iar celălalt, care primeşte marfa trebuie să facă mai mult cu marfa decât pot eu face cu marfa. Avem aşadar faptul că noi – fiecare, cumpărătorul şi vânzătorul – trebuie să ne aflăm într-un alt context economic. Această preţuire mai înaltă poate lua naştere numai prin ceea ce se află în spatele vânzării şi cumpărării. Deci eu trebuie, când

vând, să mă aflu într-un asemenea context economic, încât prin acest context economic banii să aibă la mine o valoare mai mare decât la celălalt, iar la el marfa să aibă o valoare mai mare decât la mine, prin contextul economic.

Din aceasta, pentru dumneavoastră rezultă deja că în economie nu poate fi relevant numai dacă se cumpără sau dacă se vinde în general, ci important este în ce context economic se află cumpărătorul şi vânzătorul. Aşadar, dacă privim problema cu exactitate, suntem conduşi de la ceea ce se desfăşoară nemijlocit într-un loc, din nou, aşa cum am fost deja conduşi adesea, la întregul context economic. Acest context economic ni se mai dezvăluie însă şi cu o altă ocazie.

Aceasta se poate observa dacă se porneşte mai întâi de la troc. În definitiv, tocmai o astfel de examinare, precum cea pe care tocmai v-am prezentat-o, poate să vă spună: De fapt, chiar şi prin faptul că se introduc bani într-o economie, trocul nu este depăşit complet; căci doar se face schimb între mărfuri şi bani. Iar tocmai prin faptul că fiecare câştigă vom vedea că important este cu totul altceva decât faptul că unul are marfa, iar celălalt banii. Cel mai important este ce poate face fiecare cu ceea ce primeşte, prin contextul său economic.

Însă, pentru a înţelege această problemă mai exact, să ne îndreptăm atenţia în urmă, spre cel mai primitiv troc. Acesta ne va lumina atunci ceea ce se află într-un context economic complicat. Presupuneţi că eu cumpăr mazăre. Ei bine, dacă cumpăr mazăre, cu această mazăre pot apoi face tot felul de lucruri. Pot să o mănânc. Să presupunem aşadar că dacă fac troc iau mazăre în schimbul a ceva ce am fabricat, ceva ce este aşadar o marfă. Deci dau ceva în schimbul mazării. Eu pot să o mănânc; dar pot şi să iau la schimb chiar foarte, foarte multă mazăre, atât de multă

mazăre încât apoi nu o voi putea mânca, chiar având o familie numeroasă nu o voi putea mânca. Acum mă adresez cuiva care poate folosi această mazăre şi îmi dă în schimbul ei ceva ce îmi poate folosi. Îi dau mazăre pentru acel lucru pe care îl pot folosi. Mazărea a rămas substanţial acelaşi lucru; din punct de vedere economic ea nu a rămas însă deloc acelaşi lucru. Din punct de vedere economic ea s-a schimbat prin faptul că nu am consumat eu însumi această mazăre, ci am pus-o mai departe în circulaţie, şi la mine doar am creat trecerea în cadrul procesului economic. Ce a devenit oare această mazăre la mine, din punct de vedere economic, printr-un astfel de proces? Vedeţi dumneavoastră, este nevoie, să zicem, doar de anumite premise, şi în afară de acestea de stabilirea prin lege că totul trebuie dat la schimb contra mazăre – ar trebui atunci să fie produsă destulă mazăre şi ar trebui să existe dispoziţia legală că totul poate fi dat în schimbul mazării –, atunci mazărea ar fi banii. Aşadar, în procesul economic mazărea a devenit bani, în adevăratul sens al cuvântului mazărea a devenit ban. Aşadar, ceva nu devine bani prin faptul că, să zicem, este altceva decât celelalte lucruri care sunt în procesul economic, ci prin faptul că într-un anumit loc din cadrul procesului economic suferă o transformare din marfă în bani. Şi prin această transformare au trecut toţi banii. Toţi banii s-au transformat la un moment dat din marfă în bani.

Şi din aceasta putem vedea din nou că ajungem cu procesul economic la om, că aşadar nu putem deloc altfel decât să-l plasăm pe om în procesul economic. Acum, desigur chiar şi fără acest lucru omul este deja plasat în procesul economic drept consumator. Prin aceasta el se află deja acolo de la bun început. Iar atunci când este activ din punct de vedere economic în ceva ce nu se află în

domeniul consumului, atunci el se plasează într-un cu totul alt raport prin contextul său economic decât o face în calitate de pur consumator. Aceste lucruri trebuie toate luate în considerare dacă se doreşte să se ajungă la o judecată economică. Iar judecăţile economice trebuie să fie formate în ceea ce eu numesc asociaţii. Trebuie aşadar ca în asociaţii să fie neapărat oameni care pornind de la practică îşi formează judecăţile conform acestor principii.

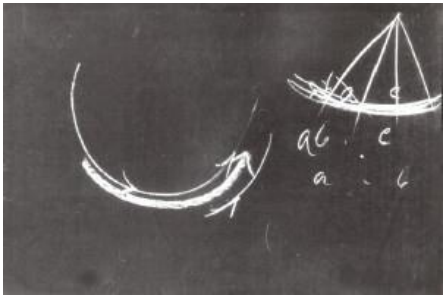
Este vorba acum de faptul că, dacă avem natură prelucrată sau muncă divizată în procesul economic, noi trebuie să cercetăm ce anume pune în mişcare aceste elemente economice, ce le pune în circulaţie. S-a pus în discuţie ieri într-un alt loc [*A doua discuţie de seminar*] că în gândirea economică ar trebui tratată munca, care este activă în procesul economic, tot aşa cum de exemplu fizicianul tratează munca în gândirea sa asupra fizicii. Atunci trebuie spus: Da, fizicianul tratează în gândirea sa munca stabilind o formulă în care sunt cuprinse masa şi viteza. – Nu-i aşa?, masa noi o determinăm cu ajutorul cântarului. Avem aşadar o posibilitate de a determina masa cu ajutorul cântarului. Dacă nu am putea determina masa cu ajutorul cântarului, atunci nu am avea nimic care înaintează acolo, în procesul fizic de muncă. Pentru noi trebuie să se nască întrebarea: Există acum ceva asemănător şi în procesul economic, astfel încât munca să dea valoare lucrurilor şi de asemenea mai târziu intervenţia spirituală să dea din nou valoare lucrurilor? Este în procesul economic ceva ce poate fi comparat oarecum cu greutatea pe care o are un obiect, dacă vrem să vorbim în privinţa lui de munca în sensul fizicii? Acum, dacă desenez schematic progresul proceselor economice individuale, aceasta îmi arată că acolo trebuie să fie ceva care pune în mişcare întregul ansamblu, care oarecum

presează elementele economice de aici (desenul 6), înspre aici.

Tabla 8

Desenul 6

Iar chestiunea ar fi încă şi mai definită dacă nu doar s-ar presa de aici încoace, ci dacă separat de aceasta, din partea opusă ar avea loc o aspirare, deci dacă întregul ar fi mânat mai departe printr-o forţă existentă în procesul economic. Atunci, în acest proces economic ar trebui să existe ceva ce mână mai departe.

Ei bine, ce este acest lucru, care conduce mai departe? Tocmai v-am arătat mai devreme că în permanenţă iau naştere anumite forţe, atât la cumpărător cât şi la vânzător; la fiecare din ei care are ceva de a face cu celălalt în procesul economic, deloc în sens moral, ci în sens pur economic, apare avantaj şi câştig. Astfel că nu există niciun loc în procesul economic, unde să nu trebuiască să se vorbească despre avantaj şi câştig. Şi acest câştig nu este ceva pur abstract; de acest câştig este ataşată dorinţa economică nemijlocită a omului, şi ea trebuie să fie

ataşată de el. Indiferent dacă respectivul este cumpărător sau vânzător, dorinţa sa economică atârnă de acest profit, de acest avantaj. Iar această atârnare de acest avantaj este ceea ce generează de fapt întregul proces economic, ceea ce este forţa din el. Este ceeea ce înseamnă masa în procesul de muncă în sensul fizicii.

Gândiţi-vă că prin aceasta s-a scos de fapt în evidenţă ceva extraordinar de important în procesul economic, am spune ceva care are o mare greutate. Nu-i aşa?, greutatea se evidenţiază cel mai mult la produsele pur materiale, la produsele pe care le doreşte stomacul. Prin urmare stomacul explică faptul că, cel puţin pentru cumpărător, să zicem, fructele sunt mai avantajoase decât banii, în momentul în care are loc schimbul. Avem aşadar pe deplin în omul însuşi acest motor, care pune lucrurile în mişcare acolo. Însă noi avem acest motor şi pentru altele decât cele care reprezintă doar bunuri materiale. Gândiţi-vă doar că această stare de spirit de a avea un avantaj, un câştig, este prezentă şi atunci când vând, când primesc bani: eu ştiu acum că prin capacităţile mele pot face mai mult cu aceşti bani decât cu mărfurile pe care le am. Aici deja intervin cu capacităţile mele de spirituale.

Dacă transpuneţi acum aceasta asupra întregii sume a capitalului împrumutat dintr-un organism economic, atunci veţi putea vedea foarte repede că aceia care vor să întreprindă sau să realizeze ceva şi care pentru aceasta au nevoie de capital împrumutat, chiar în nevoia de capital împrumutat au exact acelaşi forţă motrice care se află şi în urmărirea profitului. Doar că, dacă consider profitul ca pe o forţă de împingere, capitalul împrumutat acţionează de fapt ca şi cum ar aspira; el acţionează aspirând, însă tot în aceeaşi direcţie în care presează şi câştigurile. Astfel că, în

câştiguri şi în capitalul împrumutat avem pe deplin forţele care presează şi aspiră în procesul economic.

Dobândim prin aceasta o viziune clară a faptului că, în măsura în care procesul economic constă de fapt exclusiv în mişcare, şi prin mişcare în procesul economic trebuie generat de fapt tot ceea ce poate fi generat prin el, că peste tot în acest proces economic trebuie să introducem omul, să integrăm omul.

Firește, pentru economia obiectivă aceasta poate fi cam incomod, pentru că omul este un fel de mărime incomensurabilă, pentru că el este schimbător, pentru că trebuie ţinut cont de el în diferite moduri; însă așa stau lucrurile şi trebuie ţinut cont de el în diferite feluri.

Acum însă am văzut că la creditare are loc un fel de efect de aspirare în cadrul procesului economic. Dumneavoastră ştiţi desigur că au existat timpuri în care a lua dobândă pentru împrumut era considerat ca fiind imoral. Iar moral era considerat doar a a oferi împrumut fără dobândă. În cazul acesta nu era niciun avantaj în a da cu împrumut. Într-adevăr: la origine, împrumutul nu a pornit de fapt de la avantajul, beneficiul pe care îl are cineva dând cu împrumut, de la dobândă; ci împrumutul a pornit, în condiţiile mai primitive decât sunt cele de astăzi, de la premisa că, atunci când eu împrumut cuiva ceva şi el poate face astfel ceva ce eu nu pot face – să zicem doar: el este la ananghie şi poate remedia situaţia dacă eu sunt în stare să-i împrumut ceva –, el nu-mi plătește o dobândă mare ci că, dacă pe de altă parte eu am nevoie de ceva, el mă va ajuta la rândul său. Oriunde vă uitaţi înapoi în istorie veţi vedea că premisa împrumutului este aceea că celălalt mă împrumută şi el la rândul său, atunci când este necesar.

Aceasta se aplică chiar şi în cazul raporturilor sociale mai complexe. Aveţi aceasta de exemplu atunci când, să

zicem, cineva face un împrumut la o instituţie de creditare, şi are nevoie pentru aceasta de doi garanţi, care vin acolo trebuind să garanteze pentru el. – Instituţiile de creditare au avut mereu experienţa specifică a faptului că reciprocitatea joacă un rol extraordinar de însemnat chiar şi pentru acest serviciu. Căci, atunci când A vine la o instituţie de creditare şi îi aduce cu el şi pe B şi pe C, care sunt garanţi, care îşi înregistrează aşadar numele ca garanţi, atunci instituţiile de creditare se bizuie mereu pe faptul că ulterior va veni B împreună cu A şi cu C, iar dacă B a plătit, va veni apoi C, aducându-i cu el pe A şi C ca garanţi. Şi pentru anumiţi oameni acest lucru este ceva de la sine înţeles. Astfel că economiştii susţin că o astfel de legitate se poate afirma cu aceeaşi îndreptăţire ca ceva care se stabileşte printr-o formulă matematică. Firește, aceste lucruri trebuie tratate cu circumspecţie, trebuie trebuie înţelese păstrând mereu o rezervă. Însă şi faptul că se poate ţine cont de aceasta face parte de fapt din mobilitatea procesului economic.

Astfel că se poate spune: La origine răsplata pentru împrumut era pur şi simplu premisa că cel împrumutat ne va împrumuta şi el la rândul său, sau atunci când nu ne împrumută şi el, cel puţin să ne ajute la împrumut nostru, dacă noi l-am ajutat la împrumutul lui. Când este vorba de împrumutare, tocmai reciprocitatea umană este cea care intră într-un mod eclatant în procesul economic.

Atunci, dacă lucrurile stau aşa, ce este oare dobânda? Dobânda este – de altfel acest lucru a fost observat deja de către anumiţi economişti –, dobânda este ceea ce eu primesc atunci când renunţ la reciprocitate, aşadar când îi dau cuiva un împrumut, şi stabilesc cu el că nu este necesar ca el să-mi împrumute vreodată ceva; atunci, dacă eu renunţ deci la această reciprocitate, el îmi plăteşte în

schimb dobânda. Dobânda este într-adevăr achitarea a ceva ce are loc între om şi om, este răsplata pentru ceea ce se petrece în procesul economic ca reciprocitate umană.

Acum vedem apărând aici ceva ce trebuie doar să integrăm în modul potrivit în întregul proces economic. Trebuie firește să avem mereu în vedere că în prezent are sens numai examinarea unor astfel de procese economice, care stau pe deplin sub semnul diviziunii muncii; căci cu astfel de procese avem de a face în esență. Când munca este divizată, atunci se întâmplă faptul că oamenii depind într-o mult mai mare măsură de reciprocitate decât atunci când fiecare nu numai că îşi cultivă varza pentru sine, ci îşi şi fabrică propriile cizme şi pălării. Odată cu diviziunea muncii vine şi dependența de reciprocitate. Şi vedem astfel în diviziunea muncii un proces care se desfăşoară de fapt aşa încât curenții individuali se desprind unul de altul.

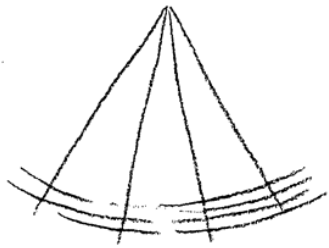

Tabla 8

Desenul 7

Însă, în întregul proces economic vedem pe de altă parte manifestându-se faptul că toți acești curenți vor să se unească, numai că în alt fel, prin schimbul corespunzător, care se petrece va să zică, în complicatul proces economic, cu ajutorul banilor. Într-o anumită etapă diviziunea muncii face aşadar necesară reciprocitatea, adică acelaşi lucru în relaţiile umane ca ceea ce găsim de exemplu în cazul împrumutării. Acolo unde se fac multe împrumuturi, acolo

avem înăuntru acest principiu al reciprocităţii, care poate însă fi înlocuit acum prin dobândă. Atunci, în dobândă avem reciprocitatea realizată, îndeplinită. Numai că noi am transformat-o în forma abstractă a banilor. Însă forţele reciprocităţii sunt exact dobânda, sunt metamorfozate, au devenit altceva. Ceea ce vedem aici foarte clar în plata dobânzii, acest lucru se petrece pretutindeni în procesul economic.

De aici vine marea dificultate care există la formarea reprezentărilor economice; căci nu vă puteţi forma reprezentări economice în niciun alt fel decât concepând ceva în imagini, plastic. Noţiunile nu vă permit deloc să cuprindeţi procesul economic, trebuie să-l cuprindeţi în imagini. Acesta fapt este perceput de către întreaga ştiinţă în ziua de azi ca fiind extraordinar de incomod, dacă undeva se cere ca ceva să treacă de la pura abstracţiune a noţiunilor la caracterul imagistic. Ce toate acestea, nu vom putea întemeia niciodată o ştiinţă a economiei adevărată fără să trecem la reprezentări plastice, fără să ajungem aşadar în situaţia de a ne reprezenta în mod plastic procesele economice în detaliu, şi să ni le reprezentăm astfel încât să avem în imaginea însăşi ceva dinamic şi să ştim cum acţionează un asemenea proces economic detaliat, atunci când este constituit într-o formă sau alta.

Veţi înţelege corect ceea ce este luat în discuţie aici, atunci când veţi ajunge să vă spuneţi că, da, la urma urmelor în procesul economic – chiar dacă în stadii mai primitive –, se află oameni care de fapt nu pot gândi în sensul în care aţi învăţat, sau cel puţin se punea problema să învăţaţi pe parcursul studiilor dumneavoastră. Aceşti oameni pot fi câteodată economişti excelenţi, pot simţi câteodată în mod admirabil dacă un lucru mai poate fi cumpărat sau nu poate fi cumpărat, dacă există sau nu un

avantaj, atunci când cumpăr un lucru oarecare. Astfel, se poate întâmpla ca un fermier, care n-are nici cea mai vagă idee în ceea ce priveşte noţiunile economice, dar care atunci când a atins o anumită vârstă, şi doar a privit situaţia pieţii din apropierea sa, să ştie foarte precis – desigur, el se poate şi înşela, însă te poţi înşela şi atunci când te foloseşti de logica economică, se pune problema doar ca erorile să nu fie predominante, – să ştie cert, fără să se bazeze pe noţiuni, ce semnifică imaginea dacă el dă o anumită sumă de bani pe un cal sau pe un plug. Aceasta imagine care i se formează – o anumită sumă de bani şi un plug –, aceasta generează nemijlocit în el simţământul: el poate da cutare sumă de bani sau nu o mai poate da. El îşi dă seama de aceasta în mod nemijlocit din experienţa pe care o are prin intermediul simţirii. Fireşte, chiar şi în cel mai complicat proces economic, această experienţă prin intermediul simţirii nu trebuie eliminată. Ea este însă reprezentare plastică, gândire în imagini.

Reprezentarea abstractă ar fi rodnică dacă am putea spune: Ceva este marfă, ceva este bani, iar noi facem schimb de marfă contra bani şi de bani contra marfă. – Dacă am putea spune acesta, lucrurile ar fi simple; însă tocmai v-am arătat mai devreme: chiar mazărea ar putea fi folosită ca bani. Nu este deloc adevărat că ne alegem cu ceva, că înţelegem procesul economic dacă introducem noţiuni în el. Ne alegem cu ceva abia atunci când introducem viziuni în el. Dacă avem de exemplu viziunea: aici mazărea migrează de pe tarabele din piaţă numai în gurile oamenilor, atunci avem o anumită imagine. Dacă avem cealaltă viziune: aici mazărea este folosită ca bani, atunci avem o altă imagine.

Şi în vederea unor astfel de imagini – imagini din ceea ce este observabil nemijlocit – trebuie lucrat, chiar şi în

economie. Aceasta înseamnă cu alte cuvinte: Dacă vrem să facem economie în mod corect, trebuie să consimţim să intrăm cu mintea în mod plastic în evenimentele legate de producţie, comerţ şi consum. Noi trebuie să intrăm cu mintea pe deplin în procesul real, şi atunci dobândim reprezentări aproximative – numai reprezentări aproximative, dar totuşi astfel de reprezentări aproximative, care ne sunt de un folos dacă trebuie să acţionăm noi înşine în viaţa economică, şi care ne sunt de folos mai ales dacă acele lucruri pe care nu ştim să le simţim noi înşine, din care nu ne-am făcut noi înşine imagini care ţin de simţire, dacă acele lucruri ne sunt corectate prin ceilalţi, care sunt uniţi cu noi în asociaţii. Nu există nicio altă posibilitate, decât ca judecata economică să nu o construim pe teorie, ci să o construim pe asociaţiile vii, unde judecăţile simţitoare ale oamenilor sunt eficiente în mod real, unde, pornind de la asociaţii se poate fixa, din experienţele nemijlocite, care poate fi valoarea unui produs.

Chiar dacă sună ciudat, nu poţi spune: Se poate determina în mod teoretic în ce poate consta valoarea unui produs – ci spui: Un produs intră prin operaţiunile economice în procesul economic şi cât valorează el într-un anumit loc trebuie să evalueze asociaţia.

Pe ce se bazează oare faptul că se pot forma astfel de judecăţi, care, dacă iau naştere în mod corect în procesul economic ajung la ceea ce este potrivit, pe ce se bazează oare acest fapt? Acel lucru pe care se bazează îl puteţi înţelege cel mai bine printr-o analogie cu un organism uman sau animal. Acest organism uman sau animal prelucrează hrana pe care o ingerează. Dacă este să aduc în atenţia dumneavoastră ca exemplu ceva ce este ştiinţific în acest domeniu, atunci aş spune: Omul asimilează hrana, o

îmbibă cu ptialină, pepsină, conducând-o prin stomacul său, conducând-o prin intestinele sale. Ceea ce este necesar aici, indiferent dacă alimentele sunt carne sau plante, ceea ce este mânat înăuntru, trebuie mai întâi omorât, paralizat. Viaţa trebuie eliminată din ceea ce avem în intestinele noastre. Atunci, ceea ce avem în intestine este absorbit prin ganglionii limfatici şi vitalizat din nou în noi înşine, astfel că ceea ce apoi de la ganglionii limfatici prin vasele limfatice intră în sânge, sunt produsele naturale animale sau vegetale, omorâte şi revitalizate. Dacă aţi vrea să determinaţi doar teoretic cât trebuie să preia un ganglion limfatic pentru revitalizare, nu aţi putea să o faceţi; căci la un om un ganglion limfatic trebuie să absoarbă mai mult, la alt om mai puţin. Însă nu numai aceasta, ci la acelaşi om un ganglion limfatic dintr-un anumit loc trebuie să absoarbă mai mult, un alt ganglion, situat în alt loc trebuie să absoarbă mai puţin. Digestia este un proces extraordinar de complicat. Nicio ştiinţă umană nu ar putea ţine pasul cu această înţelepciune a ganglionilor limfatici, care îşi împart munca aşa de bine. Aici avem de a face nu cu judecăţi formale, ci cu judecăţi care funcţionează în mod real. Realmente între intestinele noastre şi vasele noastre sanguine se desfăşoară o sumă atât de mare de raţiune, încât nu veţi găsi în ştiinţa umană încă multă vreme ceva ce poate fi comparat cu aceasta.

Numai astfel este posibil, dacă se manifestă în acest mod raţiunea autoactivă în procesul economic, ca el să aibă o constituţie sănătoasă. Aceasta nu se poate întâmpla însă altfel decât ca oamenii să fie uniţi, oamenii care deţin atunci într-adevăr în imagini, bucată cu bucată, procesul economic, şi prin faptul că sunt uniţi în asociaţii, se completează reciproc, se corectează reciproc, astfel încât

să se poată desfăşura circulaţia aşa cum trebuie în cadrul procesului economic.

Fireşte, este vorba acum de faptul că pentru o asemenea chestiune este nevoie de atitudinea corespunzătoare, însă atitudinea singură nu este suficientă. Puteţi înfiinţa să zicem asociaţii care au pricepere economică foarte puternică; dacă în aceste asociaţii nu este un anume lucru, atunci nici priceperea nu va ajuta prea mult. În aceste asocieri trebuie să fie ceea ce chiar vom avea în ele, dacă astfel de asociaţii vor fi recunoscute ca fiind necesare; în aceste asociaţii va trebui să existe simţ al comunităţii, simţ pentru binele public, simţ adevărat pentru întregul mers al întregului proces economic. Căci omul individual, care consumă nemijlocit ceea ce cumpără, nu poate decât să-şi satisfacă simţul său egoist. De fapt lui i-ar merge foarte rău dacă nu şi-ar satisface egoismul. Lui îi este desigur imposibil, aflându-se ca om individual în economie, să spună, atunci când cineva îi oferă o haină, să zicem pentru patruzeci de franci: Nu mi se pare potrivit, îţi dau şaizeci de franci. – Acest lucru nu se poate. Este un lucru în privinţa căruia omul individulal nu poate face nimic în procesul economic. Dimpotrivă, în momentul în care se introduce caracterul asociativ în procesul economic, în acest moment interesul personal nemijlocit nu va mai fi prezent, ci va fi activă privirea de ansamblu asupra procesului economic; interesul celuilalt va fi şi el inclus în judecata economică. Şi fără aceasta nu poate lua naştere o judecată economică, astfel că suntem împinşi în sus, din operaţiunile economice în reciprocitatea dintre om şi om, şi în ceea ce se dezvoltă apoi mai departe din reciprocitatea dintre oameni: aceasta este simţul comun obiectiv ce acţionează în asocieri – simţ comun ce rezultă

nu din predică moralizatoare, ci din recunoaşterea necesităţilor procesului economic.

Aceasta este ceea ce aş dori să se remarce la astfel de dezbateri, cum sunt ele expuse de exemplu în ***Punctele centrale ale problemei sociale***. În prezent nu lipsesc oameni care umblă de colo colo şi spun: Economia noastră naţională va fi bună, teribil de bună atunci când voi oamenii o să deveniţi buni. Voi oamenii trebuie să deveniţi buni! – Reprezentaţi-vă un moment oameni ca Foerster şi alţii de acelaşi gen [Nota 16], care umblă peste tot şi predică faptul că, dacă oamenii doar vor deveni altruişti, dacă vor îndeplini imperativul categoric al altruismului, atunci economia va fi deveni bună! Însă astfel de judecăţi nu au de fapt mai multă valoare decât are faptul: Dacă soacra mea ar avea patru roţi şi în faţă o oişte, atunci ar fi un tramcar, – căci practic premisa nu se află într-o legătură mai bună cu consecinţa decât aici, numai că aici este exprimată ceva mai radical.

Ceea ce stă la baza ***Punctelor centrale ale problemei sociale*** nu este această predică moralizatoare, care poate desigur juca rolul său important în alte domenii; ci, la bază stă faptul că trebuie arătat din chestiunea economică însăşi cum altruismul trebuie să se afle în circulaţia elementelor economice. Aceste este cazul chiar şi în exemple. Aşadar, când cineva este în situaţia de a primi capital pe credit, putând prin aceasta să înfiinţeze o întreprindere, o instituţie cu care să producă, atunci el produce atâta vreme cât propriile sale capacităţi sunt implicate în această instituţie. După aceea, printr-o donaţie care este făcută nu de la om la om, ci care se înfăptuieşte în desfăşurarea economică în modul cel mai raţional, ceea ce a funcţionat acolo trece asupra celui care are capacităţile necesare pentru aceasta. Şi este doar de reflectat cum, printr-o

tripartiţie a organismului social exact raţiunea poate intra în această donaţie. Aici economicul se învecinează cu ceea în general, în sensul cel mai cuprinzător, este social în om, ceea ce trebuie gândit pentru întregul organism social.

Şi acest fapt îl puteţi confrunta desigur şi din partea opusă. V-am arătat că la simplul schimb, prin faptul că este vorba din ce în ce mai mult despre bani, sau prin faptul că schimbul este acceptat în general, economia intră în mod nemijlocit în domeniul juridicului. În momentul în care raţiunea trebuie să intre în economie este vorba de faptul de a putea lăsa să curgă din nou în economia naţională ceea ce figurează în viaţa spirituală liberă. Pentru aceasta trebuie tocmai ca cele trei mădulare ale organismului social să se afle în relaţia corectă, ca ele să acţioneze unul asupra altuia în modul corect. Acesta este propriu-zis înţelesul tripartiţiei; nu scindarea în cele trei membre! Scindarea este de fapt mereu prezentă; este vorba numai de a găsi modul în care cele trei membre pot fi aduse laolaltă, astfel ca ele să lucreze efectiv în organismul social cu o asemenea raţiune interioară, precum, să zicem, lucrează în organismul uman natural sistemul neurosenzorial, sistemul cardiopulmonar, şi sistemul metabolic. Despre aceasta este vorba. Mâine vom vorbi mai departe despre aceasta.

CONFERINŢA a XI-a

Dornach, 3 august 1922

Poate că ştiţi că după părerea unui număr de economişti era imposibil ca războiul mondial să dureze atât de mult pe cât a durat; căci aceşti economişti au explicat, din cunoaşterea raporturilor economice pe care o aveau ei, că viaţa economică aşa cum este ea, nu permite ca un război atât de extins precum acest război mondial, să dureze mai mult de câteva luni. Realitatea, după cum bine ştiţi, a contrazis foarte clar acest lucru, iar dacă în prezent s-ar reflecta într-un mod corespunzător, atunci dintr-un astfel de fapt ar trebui să se deducă necesitatea de a revizui teoria economică, exact pentru acest motiv. Însă dacă vă veţi da azi osteneala de analiza motivele pe care cel puţin anumiţi economişti le-au avut la baza acestei afirmaţii a lor, nu veţi putea să ajungeţi peste tot, să zicem, la afirmaţia că toţi aceştia au fost proşti. Pentru că ei nu au fost deloc proşti. Ci veţi vedea că motivele lor de fapt nu erau deloc rele, şi că forţa de convingere care a rezultat din aceste motive nu era deloc una rea. Cu toate acestea, realitatea a contrazis afirmaţia. Rezultatul realităţii a fost că s-a putut duce un război mai lung decât era posibil din pronosticurile economice. Aşadar, în mod vădit, teoria economică nu a cuprins realitatea, ci această realitate a fost alta decât a crezut teoria economică.

O astfel de chestiune poate fi înţeleasă numai dacă este clar care este evoluţia vieţii economice pe pământ în general. Căci această evoluţie a vieţii economice constă de fapt continuu din diferitele ei stadii succesive, care de asemenea sunt încă prezente continuu şi unele lângă altele. Tot astfel cum se poate spune: Formele organice inferioare din prezent au o anumită asemănare cu primele fiinţe din

evoluţia pământului, ele existând însă şi astăzi – chiar dacă într-o formă puţin diferită, însă ele sunt asemănătoarea şi există alături de cele complet dezvoltate –, tot astfel şi fenomenele stadiilor economice mai primitive există în viaţa economică din prezent alături de cele care au ajuns la o treaptă superioară. – Numai că aici mai intervine ceva specific. În timp ce în regnul animal, să zicem, formele mai primitive pot trăi chiar şi spaţial alături de cele mai evoluate, în economie procesele mai primitive intervin încontinuu în cele mai evoluate. Acest fapt îl putem compara cel mult cu cazurile unde, să zicem, bacteriile intervin în organismele mai desăvârşite. Însă în economia naţională este infinit mai complicat; cu toate acestea putem, aş spune, să ţinem sub ochi o anume structură de bază a lor, şi pornind de la ea să obţinem în schimb contribuţii importante la ceea ce vrem să încununeze întreaga noastră expunere aşa cum am spus de mai multe ori.

Economia naţională în formele ei primitive trebuie deigur să ne-o reprezentăm ca economie privată rurală de o anumită mărime. Această mărime este relativă; însă trebuie să ne fie clar următorul fapt: Dacă această economie agricolă privată este una închisă, atunci ea conţine în sine şi celelalte membre ale organismului social, atunci ea are propria sa administraţie, eventual propria apărare, propria armată, propria poliţie, şi atunci ea are propria sa viaţă spirituală. O astfel de economie privată, care crescuse aproape gigantic, dar care păstrase totuşi în esenţă caracterul unei economii agricole private, a fost cea a regatului merovingian [Nota 17]. Regatul merovingian este un regat numai dacă considerăm această noţiune într-un mod foarte exterior, însă în mod cert acesta nu a fost un stat. A fost de fapt o mare moşie, care cuprindea o

suprafaţă foarte mare. Şi întreaga structură socială a regatului merovingian nu era nimic altceva decât că economicul stătea oarecum la bază, că şi-a construit un aparat administrativ conform legilor de atunci, pe care a trebuit să le şi implementeze, şi că exact atunci s-a instaurat o viaţă spirituală extraordinar de liberă în raport cu condiţiile de atunci. Căci marea lipsă de libertate a vieţii spirituale am văzut-o conturându-se în civilizaţia mai nouă abia sub influenţa liberalismului. Abia când a venit acest liberalism, viaţa spirituală a devenit de fapt din ce în ce mai neliberă, iar punctul culminant al lipsei de libertate, viaţa spirituală vi-l va arăta în îndeplinirea tuturor fericirilor statale, în Uniunea Republicilor Sovietice dn Rusia. Acolo pot fi vândute numai cărţile care sunt aprobate de guvernul sovietic. Cel puţin Papa doar interzice cărţi; guvernul Uniunii Sovietice din Rusia nu reglementează însă numai interdicţiile, ci acestea se reglementează de la sine, deoarece nu pot apărea deloc alte cărţi decât cele care sunt permise.

Dacă urmărim mai departe evoluţia istorică, vom vedea cum în decursul evoluţiei economia privată se transformă treptat în economie naţională, care apoi, la un anumit moment de la începutul istoriei moderne devine economie de stat. Aceasta se întâmplă în mod foarte caracteristic, economia privată, iniţiativa economiei private transformându-se treptat în organele de administraţie, în timp ce ceea ce ţine de administrarea finanţelor creşte devenind economie. Vedem astfel cum ceea ce este de natură economică se transformă în viaţă a statului, cum viaţa spirituală este absorbită de viaţa statală, şi vedem apoi luând naştere noul organism economic şi spiritual al statului, care a devenit tot mai puternic şi mai puternic ca organism al statului, şi în privinţa căruia ne

este clar că el trebuie să sufere din nou o anumită divizare, dacă este ca viaţa economică să meargă mai departe.

Acum însă, din toate acestea ne interesează aici nu această tripartiţie, ci îmbinarea economiilor private, aşa cum s-a petrecut în cele mai multe cazuri această îmbinare într-un complex mai mare, astfel încât practic din economia privată a rezultat aşa ceva ca o economie într-un complex mai larg: economie naţională, deci acel lucru care creează o nouă structură socială, dar care cuprinde în continuare economia privată, care aşadar încă include ceea ce este mai primitiv. Ce ia naştere aici în sens economic propriu-zis? Aici ia naştere schimbul între economiile private separate, schimb care este reglementat în cele mai diverse moduri. Însă această reglementare pluteşte ca un nor deasupra întregului. Dar este astfel că schimbul, cu alte cuvinte comerţul dintre economiile private este ceea ce intră în esenţă în economia naţională prin această contopire a economiilor. Acum, acest fapt are următoarea consecinţa. Aşa cum am văzut ieri, la schimbul economic fiecare are un avantaj, sau cel puţin îl poate avea. Prin urmare consecinţa este că economiile individuale, care se raliază pentru a face schimb între ele, ceea ce este firește lucrul esenţial din punct de vedere economic, au un avantaj. Vedem aşadar că economiile individuale au un avantaj prin această împreunare, pur şi simplu pentru că pot face schimb între ele. Şi se poate calcula totul sub formă de bilanţ, cât de mult câştigă una din economiile private prin relaţia cu celelalte economii private cu care este unită într-o asociaţie economică. Fiecare dintre acestea câştigă ceva, care are pe de altă parte o importanţă în sens economic.

Atunci când teoria economică modernă a fost fondată în cele mai diverse moduri, în economie se ajunsese în

esenţă atât de departe încât organismele economice naţionale se formaseră ieşind din cele ale economiei private. Şi dacă vrem să înţelegem de exemplu concepţiile economice ale lui *Ricardo* [Nota 18], ale lui *Adam Smith*, atunci gândurile pe care aceşti oameni şi le-au format asupra economiei naţionale trebuie înţelese pornind de la faptul că viziunea lor a constat în această interacţiune a economiilor private. La Adam Smith puteţi vedea peste tot cum el în mod frecvent gândeşte pornind de la economiile private şi trăgând apoi concluziile. Iar cealaltă imagine era împreunarea într-o economie naţională. Însă despre această asociere ei au gândit astfel că le-a rămas o bună parte din gândirea economiei private, şi astfel ei şi-au format în general păreri care tratează economia naţională în mod similar economiei private, considerând că rodnicia economiei naţionale constă în faptul că tot aşa, o economie naţională face schimb cu cealaltă economie naţională, intră în interacţiune şi prin aceasta câştigă un avantaj, un profit. Sistemul mercantil de exemplu, a constat în faptul că a fost construit din beneficiile care au rezultat din aceste schimburi. [Nota 19]

Acum însă, la unirea economiilor private individuale într-o economie naţională mare va rezulta ceva ca un fel de conducere, pe care ar avea-o pur şi simplu cea mai puternică economie privată care s-a încorporat într-un astfel de complex. Acest fapt, care ar fi intervenit fără îndoială la trecerea la economia naţională, a fost mascat, ascuns, nu s-a manifestat pe deplin din cauză că statul a preluat această conducere. Altfel doar una, şi anume cea mai puternică dintre economiile private, ar fi devenit cea conducătoare. Aşa că, aş spune, ceea ce aveau economiile private s-a scurs treptat în economia de stat.

Dar atunci când, în decursul epocii moderne, schimbul, interacţiunea dintre economiile naţionale, adică comerţul mondial a devenit din ce în ce mai amplu, s-a dovedit într-adevăr că a apărut această conducere. Şi această conducere a apărut, ca ceva de la sine înţeles, prin faptul că în progresul economic, Anglia cu economia ei a devenit economia dominantă în timpurile mai recente. Şi dacă v-am atras deja atenţia dintr-un alt punct de vedere asupra faptului că Anglia a avut o dezvoltare continuă de la comerţ la industrie, trebuie spus pe de cealaltă parte şi că Anglia, pe parcursul dobândirii coloniilor sale, devenise ţara care dădea tonul în privinţa stabilirii etalonului monetar. Coloniile Angliei, aşa cum a fost şi cazul economiilor private, s-au alăturat într-un complex economic mai cuprinzător. Prin aceasta au luat naştere mai întâi avantajele interne, care iau naştere întotdeauna în cazul schimbului comercial. Însă a intervenit şi acea puternică conducere economică, căreia i-a fost apoi posibil prin aceasta să-şi exercite poziţia dominantă în viaţa economică mondială, în dezvoltarea comerţului mondial. Anglia a devenit ţara dătătoare de ton în privinţa stabilirii etalonului monetar ca urmare a faptului că numai prin Anglia s-a impus etalonul aur în lume, acolo unde a fost el implementat, pentru că, aşa cum se poate deduce foarte uşor, faţă de o ţară bogată având etalonul aur, o altă ţară, care nu are etalonul aur, este dezavantajată tocmai datorită acestui fapt. Astfel, putem spune: Sub influenţa comerţului mondial, Anglia a devenit prima putere economică.

Se poate de fapt spune: Atâta vreme cât acesta a fost cazul, conceptele economice puteau fi gândite, poate cu o anumită modificare şi îmbunătăţire, în continuarea liniară a ceea ce au dezvoltat *Hume* [Nota 20], Adam Smith, Ricardo, şi de fapt în continuarea a ceea ce a dezvoltat apoi,

numai că cu susul în jos, *Karl Marx*. Căci toate acestea le poţi înţelege numai dacă din gândurile pe care aceşti oameni şi le-au făcut, ai imaginile acelei vieţi economice care a luat naştere sub influenţa dominantă a puterii economice engleze.

Acum, odată cu ultima treime a secolului trecut, comerţul mondial s-a transformat în economie mondială, iar aceasta este o tranziţie extraordinară, această tranziţie de la comerţ mondial la economie mondială. Dacă dăm definiţii, atunci firește că acestea nu sunt exacte, pentru că lucrurile trebuie să treacă treptat dintr-unul într-altul. Însă trebuie să spunem: La comerţul mondial, economia lumii constă în faptul că avem economii naţionale individuale, care fac schimb unele cu celelalte. Iar acest trafic potenţează schimbul, promovează schimbul şi prin aceasta modifică în esenţă toate preţurile, întreaga structură a economiei naţionale. Însă este aşa numai pentru că: activitatea economică în toate celelalte privinţe se desfăşoară în cadrul teritoriului individual. Economia mondială există atunci când entităţile economice individuale nu doar fac schimb de produse între ele, ci atunci când şi desfăşoară împreună activităţi economice, de exemplu atunci când semifabricatele dintr-o ţară sunt prelucrate mai departe în altă ţară. Avem aici un exemplu radical de conlucrare în economie. Atât timp cât este vorba doar despre produse brute, va rămâne întotdeauna în ceea ce priveşte bilanţul, pur comerţ. Aceasta nu poate încă fi numită conlucrare în activitatea economică. Când însă toţi factorii vieţii umane, în măsura în care sunt atinşi, afectaţi de domeniul economic, aşadar întreaga producţie, întreaga circulaţie, întregul consum, sunt alimentaţi din toată lumea, nu numai producţia sau consumul, ci totul este alimentat în mod întrepătruns din întreaga lume, atunci ia

naştere economia mondială. Atunci însă, prin apariţia economiei mondiale, anumite avantaje, care erau prezente înainte în economiile naţionale, dispar.

Să privim încă o dată înapoi: când economiile private se unesc într-o economie naţională, atunci este astfel că ele în întreg realizează un câştig, au avantaje fiecare în parte. Însă pe lângă aceasta ce anume mai îndeamnă la unire? Nu este desigur mereu înţelegerea care le împinge să realizeze această unire. Este astfel că unirea nu este determinată de fapt prin perspicacitate economică, pentru că de cele mai multe ori sentimentul de libertate este unul mult prea mare. Pentru întreprinzătorii privaţi nu este aşa de important să adune beneficiile care apar. Din punct de vedere economic aceste beneficii sunt acolo; însă chestiunea este totuşi mai complicată. Economiile individuale au particularitatea oricărui organism, şi anume în timp viaţa lor devine din ce în ce mai slabă. Aceasta este pur şi simplu o lege generală a lumii, valabilă şi pentru viaţa economică. O viaţă economică care nu are parte de îmbunătăţiri decade. Iar asocierile au aparut în esenţă nu deoarece au vrut să unească economiile private – aflate iniţial la un anumit nivel –, în scopul unei fructificări şi mai mari, ci deoarece au vrut să le ferească de decădere. Astfel că se poate spune: Avantajul unirii este prezent atunci când ele se unesc. – Desigur, aceasta decurge în mod diferit pentru fiecare unire în parte. Astfel că se poate spune: Ceea ce economiile individuale pierd ca valoare intrinsecă este în orice caz compensat din plin, de obicei există un excedent prin unirea economiilor private pentru a forma economiile naţionale. – Ceea ce economiile naţionale pierd treptat din valorile lor intrinseci, este compensat din plin prin circulaţia mondială şi prin trecerea la economia mondială. Dar odată ce economia mondială există, cu cine

trebuie aceasta să facă schimb? Şi am văzut realmente întreaga viaţă economică de pe pământ înglobându-se treptat în economia mondială. Posibilitatea de a mai obţine avantaje prin uniri se termină aici.

Acei oameni care au spus că războiul mondial nu poate dura atât de mult pe cât a durat de fapt, aceştia au gândit din punctul de vedere al economiei naţionale, nu din punctul de vedere al economiei mondiale; căci dacă economia mondială ar fi fost o economie naţională, atunci ar fi fost adevărat. Însă prin faptul că practic războiul mondial a avut de la început tendinţa de a se extinde din ce în ce mai mult, el a avut o viaţă mai lungă. Dacă în economia mondială se gândeşte în continuare din punctul de vedere al economiei naţionale, atunci economia mondială trebuie să se prăbuşească într-un anumit punct. Ea tot s-ar fi prăbuşit dacă s-ar fi gândit mai departe din punctul de vedere al economiei naţionale, chiar şi dacă nu ar fi fost deja adusă în avans, prin tot soiul de forţe întunecate, această prăbuşire.

Astfel acţionează în viaţa economică anumite raporturi care pot fi văzute clar, dar desigur mai puţin pot fi cuprinse clar în cifre. Iar aceasta va însemna pentru dumneavoastră că este pur şi simplu imposibil să se continue în linie dreaptă cu noţiunile economice anterioare, că ne aflăm pur şi simplu în faţa necesităţii de a spune: Avem nevoie în prezent de o teorie economică care vorbeşte din prezentul nemijlocit, şi care de asemenea înţelege că toate acele categorii economice care au fost formate cu aproximativ un secol în urmă nu mai pot fi valabile în prezent. Avem nevoie în prezent în mod real de o ştiinţă a economiei – trebuie să spunem acum –, care poate gândi în termeni de economie mondială. Iar aici vedeţi una din problemele noastre istorice cele mai mari.

Personalităţile conducătoare din prezent se reunesc la Versailles, la Geneva, la Haga, însă ştiinţa le-a dat până în prezent numai gândire în termeni de economie naţională. Deci ele nu pot face nimic altceva decât ceea ce – înainte de a se implementa gândirea în termeni de economie mondială – conduce în mod necesar la declin. Puteţi oare nega faptul că aceste personalităţi rup în bucăţi şi mai mult economia, că ele construiesc mai multe bariere, astfel că este tărăgănată această tranziţie la economia mondială pură? De aici tendinţa din ultima perioadă de a sfărâma lumea pe cât posibil şi din punct de vedere economic, vârând această sfărâmare în măşti politice şi naţionale. Însă trebuie să se treacă la o economie mondială, la o ştiinţă a economiei mondiale, căci altfel se crează o configuraţie a pământului imposibilă în privinţa economică, care poate trăi doar când o parte îşi procură avantaje economice în paguba alteia prin diferenţe de curs valutar. Aici efectiv priviţi din plin exact pe cale economică înăuntrul a ce se întâmplă de fapt în prezent.

Acum este vorba de faptul că, dacă ne reprezentăm economia mondială, trebuie să ne fie clar că, aşa zicând, la marginile regiunii economice mondiale, intervin alte condiţii decât în cazul unei regiuni economice care se învecinează cu altele. Şi regiunea economică mondială este mai mult sau mai puţin prezent în ziua de azi, însă într-un asemenea mod încât şi ştiinţa economiei mondiale trebuie să urmeze corespunzător. Regiunea economică mondială nu se învecinează cu nimic, şi aceasta face necesar să fie privite cu încă şi mai multă exactitate anumite fenomene economice, care se dovedesc a fi independente de graniţe în cadrul regiunii economice închise. În prezent este de rezolvat ca problemă cardinală a ştiinţei economice, cea a regiunii economice închise, a regiunii economice uriaşe.

Căci cea mai mică problemă, de exemplu chiar şi problema preţului cafelei pe care o bem dimineaţa este ceva ce în ziua de azi se află sub influenţa întregii vieţi economice a pământului. Iar dacă acest lucru încă nu este aşa, atunci înseamnă că lucrurile nu au avansat pe deplin; însă ele sunt pe cale, iar gândirea noastră trebuie să se ţină după ele.

Însă pentru a studia raporturile economice din regiunea economică închisă, trebuie să ne fie clar că în cadrul regiunii economice, în interacţiunea dintre producţie, consum şi comerţ – de fapt circulaţie – avem marfă de consum, poate în sens relativ chiar marfă durabilă, şi bani. Este firește o diferenţă esenţială în privinţa formei de economie căreia îi sunt supuse lucrurile, dacă avem în vedere de exemplu domeniul alimentar: acesta sunt produse cu viaţă scurtă, sau avem în vedere domeniul îmbrăcămintei: acestea sunt produse cu viaţă mai lungă, sau să zicem domeniul mobilierului: acesta are o viaţă şi mai lungă. Deci în privinţa folosinţei avem diferenţe de timp importante între produse. Un produs de lungă durată al vieţii economice ar fi de exemplu, să zicem, piatra din coroana Angliei – care v-a fost deja prezentată din alte puncte de vedere –, sau pietre din alte coroane, sau Madona Sixtină şi aşa mai departe; în aceasta ar trebui să vedem într-un anumit sens un fel de produse de lungă durată; mai ales în domeniul artistic ar trebui să vedem în multe cazuri un fel de produse de lungă durată. Acum însă în organismul social, care este supus diviziunii muncii, care din acest motiv are şi o circulaţie mai extinsă, trebuie să existe un echivalent pentru fiecare produs. Valoarea în bani, care este preţul, trebuie să existe. Însă printr-o foarte simplă privire de ansamblu asupra domeniului economic puteţi vedea că această echivalenţă dintre valoarea mărfii şi valoarea banilor este variabilă, este fluctuantă. Un

produs are o anumită valoare într-un loc, o altă valoare în alt loc. Un produs poate avea o anumită valoare atunci când este prelucrat într-un anumit mod, sau poate avea o valoare mai mare atunci când este prelucrat într-un alt mod. Însă în orice caz dumneavoastră puteţi deduce din aceasta că în întreaga viaţă economică, făcând abstracţie de unele mărfuri cu o durată de viaţă relativ foarte lungă, avem de a face cu produse perisabile, cu lucruri care se strică, se devalorizează, care în orice caz după un timp nu mai sunt.

Numai banii sunt ceva ce, în cadrul vieţii economice, în ciuda faptului că sunt pe deplin echivalenţi cu celelalte elemente economice, în mod curios nu se uzează. Puteţi să vă reprezentaţi aceasta în mod radical gândind de exemplu: Am să zicem, cartofi de cinci sute de franci. Dacă am cartofi pentru aceşti cinci sute de franci, atunci trebuie să am grijă să scap de ei, adică trebuie să fac ceva astfel încât să îi epuizez. Şi după un anumit timp ei nu mai sunt acolo, s-au consumat, au dispărut. Dacă banii se află într-un raport de echivalenţă cu bunurile, cu bunurile prelucrate, atunci ar trebui ca ei să se uzeze, să se consume. Banii ar trebui, exact la fel ca celelalte bunuri, să se uzeze. Aceasta înseamnă că, dacă avem bani nedeteriorabili în organismul economiei naţionale, creăm banilor un avantaj în raport cu bunurile deteriorabile.

Acest lucru este extraordinar de important. Şi devine foarte important abia când reflectăm la următorul lucru: Când ne gândim la tot ce trebuie să fac pentru ca, să zicem, după cincisprezece ani, să ajung atât de departe prin întreaga mea muncă încât, dacă astăzi am o cantitate de cartofi, atunci să am o cantitate dublă de cartofi; şi când ne gândim cât de puţin trebuie să facă cineva ca persoană individuală, dacă astăzi are în bani cinci sute de franci,

pentru a avea dublu în cincisprezece ani! Este suficient să nu facă nimic, dacă îşi retrage întreaga lui forţă de muncă din organismul social lăsându-i pe ceilalţi să lucreze, el acordând împrumuturi şi lăsându-i pe ceilalţi să lucreze. Chiar dacă între timp nu se îngrijeşte el insuşi de consum: banii nu au nevoie să se deterioreze.

Prin aceasta însă este introdus în organismul social foarte mult din ceea ce apoi este resimţit ca, să zicem, incorectitudine socială. În esenţă prin aceste restratificări şi repoziţionări, nu ale raporturilor de proprietate – despre acestea nu vreau să vorbesc – ci ale raporturilor de muncă şi ale raporturilor de activitate în general, sunt produse modificări imense şi sub aspect economic în corpul social, astfel că se poate pune întrebarea: Aceste transformări, aceste restratificări care sunt produse, în ce raport se află cu un alt lucru, pe baza căruia pot fi înţelese încă şi mai bine? Încă este ceva nedefinit când vă descriu aşa empiric ceea ce există acolo ca diferenţă dintre bani şi lucrurile reale în organismul economiei naţionale. Cum se poate cuprinde aceasta detaliat în imagine?

Puteţi cuprinde aceasta în imagine atunci când vă reprezentaţi în primul rând cât de fundamental trebuie să fie pentru întreaga economie naţională a unei regiuni închise, consumul realizat de către toţi oamenii care se află în cuprinsul acestei regiuni. Aceasta este prima premisă, consumul realizat de către toţi oamenii care se află în această regiune.

Acum, mai este încă ceva ce are o anumită semnificaţie fundamentală. Această semnificaţie fundamentală a fost înţeleasă foarte greşit, de exemplu la fiziocraţi [Nota 21]. Ceva este totuşi aici, faptul că acest altceva, anume proprietatea funciară – chiar dacă s-a dovedit că trebuie mereu devalorizată – are o semnificaţie

fundamentală. Tocmai de aceea trebuie devalorizată, pentru că are o semnificaţie fundamentală. Fiziocraţii au făcut următoarea greşeală: Ei au trăit într-o epocă în care, aşa cum încă este cazul şi în ziua de azi, exact pământul avea valoare de capital. Ei au gândit sub influenţa acestui fapt, ei de asemenea au urmărit raporturile economice chiar într-un mod foarte plastic – dintre toţi economiştii, ei erau cei mai raţionali – şi au ajuns să spună, din punctul lor de vedere: Valoarea economică intrinsecă a unei regiuni economice stă de fapt în cultura pământului, dacă prin denumirea de cultură a pământului însumăm tot ceea ce avem de considerat ca producţie a unor astfel de bunuri care în esenţă servesc hrănirii omenirii. Atâta vreme cât rămânem în cadrul domeniului hranei trebuie realmente să vedem în pământ baza, să vedem baza mai mult sau mai puţin stabilă pentru ceea ce constituie valoarea intrinsecă a unei regiuni economice. Căci gândiţi-vă numai că aceia care cultivă pământul, aşadar unesc nemijlocit munca cu acele produse naturale care slujesc apoi ca hrană a omenirii, că aceşti lucrători îi întreţin din punct de vedere al hranei pe toţi ceilalţi oameni; ceilalţi oameni sunt dependenţi de aceştia; toţi ceilalţi sunt hrăniţi de către aceştia. Sigur, ceilalţi îşi procură mijloace materiale pentru a plăti aceasta, însă în esenţă putem înţelege această chestiune concepând-o într-un mod foarte primitiv. Putem să ne reprezentăm: este prezent acolo un număr A de consumatori de alimente. Acest număr A cuprinde toţi lucrătorii agricoli, muncitorii din industrie, bancherii, comercianţii, lucrătorii spirituali până sus în domeniul cel mai liber al vieţii spirituale: aceştia sunt cei care caută hrană. Şi acolo sunt cei care oferă hrană, B, cei care aşadar prin munca lor oferă într-adevăr ceva care trece în hrana nemijlocită, adică în acea parte a consumului, care este cea

a consumului de alimente. Dacă A creşte devenind A1 iar B rămâne la fel, atunci trebuie pur şi simplu împărţit la mai mult, trebuie pur şi simplu ca ceea ce B produce să fie împărţit la mai mulţi. Iar dacă B realmente nu poate fi sporit şi el prin ceva în valoarea sa, atunci trebuie să imigreze oameni şi să sporească capacitatea de producţie în agricultură.

Aşadar nu puteţi să înmulţiţi în mod arbitrar în cadrul unei regiuni economice, de exemplu, pe cei care lucrează cu spiritul, fără să înmulţiţi şi ceea ce se află pe de cealaltă parte, pe cei care în esenţă asigură producţia hranei. Sau altfel, se creşte capacitatea de producţie în agricultură. Aceasta poate atunci porni de la cei care lucrează spiritual. În acest caz însă trebuie ca lucrătorii spirituali ai epocii în care capacitatea de producţie este sporită, să fie mai deştepţi decât cei de dinainte, trebuie să aibă capacităţi mai înalte decât cei de dinainte. Deci în această privinţă creşterea muncii agricole este într-un anumit sens echivalentă cu ridicarea pe o altă treaptă a cunoaşterii privind prelucrarea a ceea ce provine de la natură. Aceasta poate avea loc firește în cele mai diferite moduri. Prin faptul că cineva organizează o creştere a păsărilor eficientă, prin aceasta el poate, după împrejurări, să crească nivelul agriculturii. Acest lucru se poate petrece în cele mai diferite moduri; noi dicutăm aceasta numai în mod principial.

Atâta vreme cât se gândeşte doar din punctul de vedere al economiei naţionale, este clar că pot interveni aceste situaţii. Se poate ca într-o ţară în care oamenii au o cunoaştere mai scăzută să imigreze cei care sunt deja mai deştepţi într-o altă ţară. Aceştia pot atunci sprijini dezvoltarea mai departe a culturii pământului. Sau dacă nu, atunci când un număr mai mare de oameni se ridică în

clasele sociale care nu aparţin clasei producătoare de hrană, se poate să fie chemaţi oameni în ţară, să fie chemaţi lucrători în acea ţară. Toate aceste lucruri se petrec în economiile naţionale ale regiunilor care se învecinează cu altele sau chiar dincolo de vecinătate.

Acestea toate, pe care le putem gândi despre astfel de lucruri, pot fi exprimate în întrebarea: Cum se remediază dacă pe partea A apare un consum mai mare decât poate B să producă? – Ce se poate gândi despre aceasta din punctul de vedere al economiei naţionale, încetează să mai poată fi gândit atunci când se conturează economia mondială şi condiţiile s-au pregătit deja într-un anumit sens pentru economia mondială. Şi trebuie pur şi simplu să ne facem reprezentări despre ce trebuie să fie altfel atunci când acolo este o regiune economică închisă.

Aceasta se poate de fapt studia mai întâi empiric, dacă se ia în considerare mica economie, la care se poate aproape ignora – au existat oricum asemenea economii – exportul şi importul. Se poate studia în mod empiric ce fel de condiţii există de fapt într-un sistem economic închis. La sistemele economice închise este aşa: Luăm baza, pământul. Atunci ceea ce provine de la pământ este supus muncii, este prelucrat şi prin aceasta dobândeşte o valoare. Munca este apoi organizată: aici intrăm deja în sfera umană care acum nu mai este clasă producătoare de hrană, ci care, desigur, consumă alimente însă nu mai produce. Şi în special când ajungem la cei care muncesc cu spiritul, atunci avem consumatori, nu producători relativ la alimente. Astfel că, în regiunea economică închisă, în privinţa hranei trebuie să diferenţiem o sferă producătoare, care aş spune, se şi încăpăţânează foarte tare să rămână o sferă pur producătoare, şi o sferă

consumatoare. Desigur, aceste lucruri sunt foarte relative. Trecerea de la una la alta este treptată.

Dar dacă vă reprezentaţi întreaga viaţă umană într-o astfel de regiune economică închisă, atunci categoric trebuie să existe acolo ceea ce v-am explicat cu câteva zile în urmă: Pentru ca să nu stagneze capitalul, să nu se producă o congestionare, în acel loc – firește acest lucru este răspândit în întreaga regiune economică – în care viaţa spirituală este cea mai dezvoltată în formarea de capital, trebuie ca excedentele dobândite, câştigate prin muncă, să nu se scurgă în proprietatea funciară – acolo ele s-ar acumula şi ar stagna. Trebuie luate măsurile ca acolo să nu mai existe excedente, ca acolo capitalul să nu se mai concentreze în proprietatea funciară, aceasta înseamnă că deja dinainte – prin donarea către instituţiile spirituale a excedentului dobândit – a fost împiedicată apariţia unei asemenea stagnări, cu excepţia a ceea ce eu am numit sămânţă. Da, aici ne întâmpină aşadar noţiunea de donaţie în întreaga sa necesitate. Această donaţie trebuie să existe acolo.

Studiaţi astfel de regiuni economice închise, care au existat în cursul istoriei, şi veţi vedea: aceste donaţii chiar sunt acolo pretutindeni. În esenţă sunt donaţii de care viaţa spirituală este dependentă – donaţii în sens economic. Aceste donaţii sunt prezente, de la forma simplă când Carol cel Pleşuv [Nota 22] din ceea ce a putut el da şi-a ţinut până şi filosoful său de curte – care în unele împrejurări putea fi considerat o piesă de mobilier superfluu – Scotus Eriugena [Nota 23], până la Obolul Sfântului Petru, la care catolicii din toată lumea oferă donaţia lor, în doze foarte mici, bisericii. Pretutindeni unde economia, chiar dacă în anumite domenii devine o economie uriaşă, reprezintă un spaţiu economic închis, aveţi transformarea capitalului

care a fost realizat prin muncă, în capital de donaţii, acolo unde este vorba de întreţinerea instituţiilor spirituale.

Cu alte cuvinte: În momentul în care există în mod necesar o regiune economică închisă, aşa cum este economia mondială, ar trebui să se gândească că nu s-ar putea întâmpla nimic altceva în sens economic decât ca tot ceea ce altfel stagnează în proprietatea funciară să dispară în instituţiile spirituale. Ar trebui să dispară în instituţiile spirituale, ar trebui să funcţioneze la fel ca un cadou. Aceasta înseamnă că pentru adevărata ştiinţă economică actuală este necesar să căutăm răspunsul la întrebarea: Cum trebuie să cumpărăm şi să vindem în sens economic, pentru ca acele valori care sunt create în cadrul domeniului pur material ca valori în domeniul hranei, să dispară în cadrul domeniului spiritual? – Aceasta este marea întrebare. O mai formulez o dată: Ce fel de plată trebuie să ne străduim să obţinem în circulaţia economică, pentru ca mereu să dispară în cadrul instituţiilor spirituale, ceea ce este creat prin intermediul naturii prelucrate acolo unde producţia lucrează pentru hrănirea omenirii? – Aceasta este marea întrebare economică, la care dorim să găsim un răspuns mâine.

CONFERINŢA a XII-a

Dornach, 4 august 1922

Ieri v-am formulat o întrebare foarte importantă, care a apărut atunci când economia naţională se pregătea să se transforme din ce în ce mai mult în economie mondială. Acum, tocmai prin aceasta, problemei preţului îi revine o semnificaţie substanţial diferită de cea pe care o avea mai înainte în viaţa economică. Şi mai trebuie să ne ocupăm de încă câteva lucruri înainte de a ne putea face o

reprezentare despre factorii care determină de fapt preţul; căci ceea ce apare la urmă pe piaţă, sau în general ca preţ în circulaţia bunurilor – ca preţ vizibil, aş spune – aceasta este de fapt de o importanţă economică mult mai mică decât ceea ce se află în spatele formării preţului, care conduce abia în final la stabilirea preţului şi care se află şi la baza fluctuaţiilor preţului.

Acum desigur că aceste lucruri care preced formarea preţului, atât de partea cumpărătorului cât şi de partea vânzătorului, sunt plasate în contexte sociale de care depinde în ce situaţie este în general cumpărătorul, dacă unei anumite sume de bani el trebuie să atribuie o valoarea mai mare sau mai mică – valoare nu numai în sens subiectiv. Din punctul de vedere al economiei, ceea ce este subiectiv este luat în considerare numai în măsura în care are temei real în procese obiective, în măsura în care se bazează pe o evaluare corectă a proceselor obiective. Însă valoarea banilor intră în considerare mai presus de toate şi din punct de vedere obiectiv. Căci în prezent problema economică nu poate fi privită separat de problema socială. Numai dacă se are în vedere în mod real interacţiunea celor două se poate ajunge la o judecată valabilă. Şi astfel trebuie să se ţină seama de faptul că nemulţumirea, nemulţumirea socială care stă la baza tulburărilor sociale este legată mai presus de toate de ceea ce se există înainte de formarea preţului şi care în cele din urmă se desfăşoară în formarea preţului. Pentru că v-am arătat că şi în remunerare – aşadar în acea formare a preţului care, în cadrul economiei actuale, se exprimă în final ca nivel al salariului – are loc de fapt o cumpărare şi o vânzare, veţi înţelege că tot ceea ce conduce la luptele salariale, practic are la bază raporturile sociale în interiorul cărora se află atât angajatul cât patronul, şi concluzionarea acestor

raporturi se află tocmai în stabilirea preţului care formează remuneraţia, plata. Astfel că trebuie să ştim înainte de toate: În ce mod acţionează ceea ce joacă deja azi rolul major, atât la cumpărare şi vânzare, cât şi la remunerare, precum şi în restul economiei, în ce măsură influenţează banii ca atare formarea preţului, în cadrul procesului economic? – Trebuie să diferenţiem între ceea ce rezultă în final ca preţ în termen de bani şi ceea ce reprezintă de fapt valoarea banilor în mână cuiva, aş spune, – atât în mâna vânzătorului cât şi în cea a cumpărătorului. De aceea astăzi trebuie să examinăm un pic banii.

Fireşte, puteţi găsi tot felul de lucruri frumoase în dezbaterile economice despre esenţa banilor. Astfel, despre esenţa banilor găsiţi de exemplu în expunerile economice enunţate exact caracteristicile pe care banii trebuie să le aibă, dacă este ca aceştia să poată fi folosiţi în general ca bani. Acum, aceste caracteristici care sunt enumerate acolo trebuie totuşi să le examinăm puţin în mod critic, pentru că aceasta vă va ajuta să înţelegeţi cât de necesar este să ne îndepărtăm de multe din aceste idei economice actuale pentru a ne îndrepta înspre o direcţie de gândire cumva diferită. Acolo se menţionează că banii trebuie în primul rând să aibă o valoare universal recunoscută. Ei bine, atunci se pune problema este cine este cel care face recunoaşterea în acest caz, cel îndreptăţit să o facă. Căci prin faptul că se spune că banii ar trebui să aibă o valoare universal recunoscută, nu s-a spus încă nimic, ci prin aceasta doar s-a indicat că ei ar trebui să aibă o caracteristică; nu s-a spus însă cum pot obţine banii această caracteristică. A doua caracteristică este încă şi mai ciudată. Se spune de exemplu: Banii trebuie să poată să aibă o dimensiune mică, un volum mic şi cu toate acestea, în timp ce ei sunt în cantitate foarte mică, la volum mic să

poată să aibă o valoare mare. Acesta este cel mai bun mijloc – acest lucru l-a văzut *Licurg* [Nota 24], care a introdus o monedă voluminoasă ca mijloc împotriva îmbogăţirii ilegitime –, această caracteristică a banilor este foarte potrivită pentru a-i păstra uşor, şi deja din acest motiv constituie oarecum o stimulare de a te îmbogăţi; căci dacă monedele de douăzeci de mărci ar avea mărimea unei mese ar fi mai greu să strângi bani. Nu ar fi atât de comod să te îmbogăţeşti ca acum; îmbogăţirea s-ar observa mai uşor şi aşa mai departe. Deci este vorba deja de faptul că la urma urmelor acest lucru poate fi spus numai din motive exterioare. Apoi se spune că banii ar trebui să fie divizabili după bunul plac. Acesta este tot unul din lucrurile pe care le-am găsit într-un manual de economie naţională. Însă aceasta nu se poate îndeplini altfel decât printr-o acţiune de recunoaştere, prin ceva ce este mai întâi făcut să fie aşa. Aceasta aşadar este ceva destul de nebulos. Apoi se spune că banii trebuie să fie uşor de păstrat. Ei bine, această caracteristică de a fi uşor de păstrat, tocmai aceasta este ceea ce ne ni se va prezenta în întreaga sa semnificaţie chiar în cursul expunerilor noastre de astăzi.

Anume, nu trebuie să ne fie clar numai că ceea ce este natură capătă valoare economică abia când intră în circulaţia economică, când este luat în stăpânire prin muncă, nu trebuie să ne fie clar numai că şi munca dobândeşte o valoare economică prin modul în care este organizată, în care este structurată, şi că şi capitalul capătă o valoare numai prin faptul că este folosit de spiritul uman şi introdus în procesul economic, ci trebuie de asemenea să ne fie clar că şi banii ca atare dobândesc o valoare prin însăşi procesul circulaţiei. Acum trebuie să ne gândim la modul în care banii se modifică în decursul circulaţiei.

Pentru aceasta există deja premisele în ceea ce v-am prezentat.

În privinţa banilor avem de-a face în primul rând cu banii obişnuiţi folosiţi la cumpărare, deci acei bani pe care îi folosim pentru a ne cumpăra ceva ce vrem să consumăm. Însă mai avem de a face apoi şi cu bani de împrumut, creditul – am văzut deja şi acest lucru. Acum întrebarea este dacă banii de împrumut sunt prin contextul lor economic acelaşi lucru ca banii de achiziţii. Dacă examinaţi banii de achiziţii, trebuie să vă întrebaţi: Cum iau naştere banii de achiziţii printre celelalte elemente ale cumpărării şi vânzării? Iau naştere prin faptul că cel care se foloseşte de bani, nu numai că el dând banii dă ceva care are ca efect un schimb nemijlocit, ci ceva care mijloceşte un schimb, care se introduce în acest schimb. Astfel că tot ceea ce – aşa cum am explicat deja în cursul acestor zile – este introdus mijlocitor în schimb, reprezintă bani. V-am spus că din acest punct de vedere mazărea ar putea fi bani. Dacă nu produc numai atâta mazăre pe cât pot mânca de unul singur, ci produc mazăre pentru a-mi achiziţiona în schimbul ei şi un alt obiect de consum, atunci prin acţiunea de mijlocire pur şi simplu transform în bani un lucru care altfel poate fi pe de-a-ntregul un obiect de consum. Este foarte ingenios ce spune în această privinţă *Spengler* [Nota 25] – care foloseşte toate lucrurile ducând ideile într-o direcţie inutilizabilă, însă care face anumite constatări pe deplin corecte –, că în special într-o anumită perioadă a dezvoltării romane, privind din punct de vedere economic, oamenii deveniseră bani, şi anume sclavii. Atâta timp cât folosesc eu însumi sclavul, adică cât timp eu, ca roman antic, am numai atâţia sclavi pe cât folosesc în gospodăria mea, atâta timp sclavul este, firește, mijloc de producţie; însă în clipa în care sclavul este şi închiriat, când cineva –

aşa cum a fost cazul într-o anumită perioadă a dominaţiei romane –, avea o asemenea armată de sclavi încât putea să-i închirieze, încât puteau fi folosiţi la tot soiul de lucruri profitabile, care deci puteau fi obţinute cu ajutorul sclavilor, atunci sclavul devenea bani, astfel că se poate spune pentru acea perioadă: Oamenii au devenit bani. Aceasta este o remarcă întru totul corectă a lui Spengler. Din aceasta putem deduce cum ceea ce funcţionează ca bani de achiziţii se formează din ceea ce altfel este supus numai schimbului. Şi se mai pune problema că ceea ce se utilizează apoi ca bani va fi cel mai folositor ca bani, atunci când nu oscilează între a fi mâncat şi a fi dat mai departe – aşa cum ar fi mazărea, fapt prin care în procesul de circulaţie valoarea ar fluctua şi ea foarte mult –, ci atunci când banii – şi pentru aceasta este nevoie de o anumită înţelegere, chiar şi tacită, a celor care se folosesc de bani – sunt ceva ce nu se foloseşte pentru nimic altceva decât pentru schimb, pentru intermediere. Aceasta este esenţialul, ca banii să se utilizeze numai pentru mijlocire, pentru schimb, nu pentru consum, nu pentru a fi mâncaţi.

Acum vedeţi însă că aceşti bani de achiziţii se deosebesc în mod esenţial de banii de împrumut; căci la banii de achiziţii nu aveţi nici o altă bază pentru valoarea acestora, pentru estimarea valorii, deci pentru evaluarea lor, nu aveţi nicio altă necesitate de a estima valoarea decât cât de mult primiţi în schimb. Iar pe aceasta nici timpul nu o modifică în esenţă; căci dumneavoastră trebuie, dacă doriţi să vă cumpăraţi astăzi o jumătate de kilogram de carne sau dacă vreţi să vă cumpăraţi peste un anumit timp o jumătate de kilogram de carne, să evaluaţi jumătatea de kilogram de carne conform valorii sale de consum; şi este într-adevăr posibil ca în raport cu această jumătate de kilogram de carne banii să fi căpătat o altă valoare, însă

pentru omul flămând jumătatea de kilogram de carne nu poate de fapt să capete o altă valoare în decursul timpului. Numai că este esenţial că jumătatea de kilogram de carne este mâncabilă doar o anumită perioadă de timp, că deci poate avea o valoare doar pe o anumită perioadă de timp, întrucât se strică. Acesta este tot un aspect economic, faptul că toate lucrurile, care sunt acum obiecte de consum reale, se strică, se degradează.

Dacă utilizăm acum banii ca un echivalent în schimbul pur, atunci avem fireşte în bani comparativ cu obiectele perisabile, un concurent nereal, un adevărat concurent necinstit, întrucât în condiţii obişnuite banii nu par a se strica – spun aceasta în mod precis: nu par a se strica. Da, aici vedem ce element nesănătos se introduce în domeniul economiei, atunci când se face uz de alte raporturi în economia decât cele care se manifestă în realitate. Avem pe de o parte de a face cu astfel de instituiri că în orice situaţie banii au valoarea lor numerică, indiferent în ce poziţie socială se află – banii au această valoare numerică şi păstrează în aparenţă această valoare numerică. În realitate însă nu o păstrează. Toate celelalte lucruri sunt oneste. Carnea începe să miroasă în momentul în care, tocmai conform calităţilor ei, poate începe să miroasă; banii nu fac acest lucru, în acea calitate în care se şi înfăţişează ei. Banii nu fac aceasta în mod vădit. Şi cu toate acestea trebuie să ne spunem: Când un articol oarecare, datorită unor motive oarecare devine mai scump sau mai ieftin după un anumit timp, atunci articolul în sine, prin calităţile sale în viaţa umană, trebuie să păstreze aceeaşi valoare – el trebuie să şi le păstreze prin conjunctură, prin faptul că trebuie să fie consumat la timpul potrivit şi să apară noi produse. Banii însă nu fac acest lucru. Astfel, banii ca atare, ca simplu mijloc de

schimb, sunt un concurent necinstit pentru că nu dau la iveală în niciun fel faptul că şi ei sunt supuşi schimbărilor. Dacă astăzi trebuie să îmi cumpăr o jumătate de kilogram de carne pentru o sumă de bani, iar în paisprezece zile pentru aceeaşi cantitate de jumătate de kilogram de carne trebuie să plătesc o altă sumă, atunci nu din cauza jumătăţii de kilogram de carne trebuie să plătesc data viitoare mai mulţi bani, ci din cauza banilor. Este exclusiv din cauza banilor. Iar dacă banii au în continuare aceeaşi valoare nominală, atunci banii încep de fapt să mintă; căci ei valorează mai puţin. Dacă trebuie să plătesc mai mult în schimbul unei jumătăţi de kilogram de carne, atunci banii au scăzut în valoare. Acest lucru este de la sine înţeles. Aşadar, prin aceasta introduc ceva în proces prin circulaţia banilor, care practic din punct de vedere economic nici nu se află acolo. Din punct de vedere economic chestiunea stă cu totul altfel. Din punctul de vedere economic lucrurile se petrec astfel că banii, pur şi simplu prin procesul economic în sine, suferă modificări.

Şi noi trebuie să căutăm acum ocaziile în care banii suferă modificări. În afară de banii de achiziţii obişnuiţi avem bani de împrumut, banii pe credit pe care cineva îi primeşte aşadar pentru a înfiinţa o întreprindere oarecare, care pentru el nu sunt bani pentru achiziţii, ci care devin pentru el bani ai întreprinzătorului. Aceşti bani ai întreprinzătorului, aceşti bani de împrumut au o valoare esenţialmente diferită, o proprietate esenţialmente diferită. Aceşti bani de împrumut sunt în fond ceva cu totul diferit de banii de achiziţii. Nu rămân multe din proprietăţile lor atunci când banii de achiziţii devin bani de împrumut, decât, să zicem, că aurul sau argintul sau hârtia din care sunt făcuţi sunt transferate în celălalt domeniu al vieţii. Chestiunea capătă valoare prin cu totul alte lucruri.

Căci acum, dacă banii de împrumut intră în circulaţie, intervine spiritul omului, intervine gândirea omului, şi abia prin această intervenţie a gândirii umane banii de împrumut îşi dobândesc valoarea propriu-zisă. Ar fi mult mai important ca pe bancnota care este împrumutată cuiva care întreprinde ceva, în momentul în care această bancnotă este introdusă în circulaţie, să se scrie dacă omul este un geniu sau un idiot în privinţa chestiunilor economice; căci de modul în care acţionează el cu banii de împrumut depinde valoarea acestor bani în contextul economic.

Şi dacă trecem acum de la banii de împrumut la ceea ce v-am caracterizat ca fiind un al treilea fel de bani, despre care în prezent nu se discută de obicei, dar care joacă cel mai mare rol posibil în procesul economic, dacă trecem de la banii de împrumut la banii pentru sau din donaţii – bani din donaţii sunt în definitiv toţi banii care se cheltuie pentru educaţie, care joacă un rol enorm în viaţa economică; bani pentru donaţii sunt şi acei bani care se dau pentru fondări şi finanţări, şi tot ceea ce face să nu stagneze capitalul într-un mod perturbator în proprietatea funciară, ruinând economia – , dacă privim aceşti bani din donaţii trebuie să ne spunem: Pentru acela care este dependent pentru viaţa sa de bani de achiziţii, banii din donaţii sunt pur şi simplu fără valoare. Îşi pierd valoarea. Banii din donaţii sunt opusul banilor de achiziţii, ceea ce desigur reiese din faptul că acela care primeşte donaţii poate cumpăra cu aceşti bani, în timp ce acela care nu primeşte donaţii nu poate cumpăra cu aceşti bani.

Aveţi aşadar trei tipuri de bani care sunt cu totul diferiţi calitativ, bani de achiziţii, bani de creditare, bani din donaţii. Acum, relaţia dintre banii de achiziţie, banii de împrumut şi banii din donaţii poate fi judecată numai dacă

examinăm contexte economice cărora să le zicem economii private, aşa cum am considerat ieri în mod ipotetic, că ele reprezintă într-un anumit sens un fel de domeniu închis. Atunci vom găsi că după un anumit timp tot ceea ce reprezenta bani de împrumut trece în bani donaţi. Nici nu poate fi altfel în privinţa domeniului economic închis, care este economia mondială. Banii de împrumut trebuie treptat să treacă în întregime în banii donaţi. Banii de împrumut nu au voie să se congestioneze înapoi în bani de achiziţii, perturbându-i. Banii de împrumut merg în banii donaţi. Aşa trebuie să se înfăţişeze lucrurile în circuitul economic închis. Ce fac banii în domeniul unde lucrează banii din donaţii? Acolo ei se devalorizează. Astfel că putem spune: În timp ce avem domeniul banilor de achiziţii, banii vor reprezenta o anumită valoare. În domeniul donaţiilor, pentru tot ce există în domeniul cumpărării, banii au o valoare negativă, lasă să dispară această valoare de cumpărare. Iar între acestea, tranziţia este produsă de banii de împrumut. Banii de împrumut dispar treptat în banii donaţi.

Poate că veţi spune: Acest lucru este greu de observat. – Şi chiar aşa şi este; însă este păcat că nu putem aici da informaţii timp de luni de zile despre cazuri individuale, la care se poate observa că lucrurile stau realmente aşa cum am spus, în ceea ce priveşte evaluarea şi deprecierea banilor. Însă tocmai aceasta ar fi sarcina, ca dumneavoastră să consideraţi ceea ce se poate spune în acest curs foarte scurt ca o bază pentru lucrul mai departe în studiile economice. Firește, în paisprezece zile se pot da doar imbolduri în acest sens. Veţi descoperi însă că afirmaţiile economice făcute aici se transformă pretutindeni, prin cercetări detaliate, în adevăruri

economice, care apoi pot fi valorificate atât ştiinţific cât şi practic.

Aceasta se întâmplă în realitate, că în procesul economic banii se metamorfozează pur şi simplu, că dobândesc diferite calităţi prin faptul că devin bani de împrumut sau bani donaţi. Însă noi mascăm acest lucru atunci când lăsăm banii să fie bani pur şi simplu şi luăm valoarea înscrisă pe ei ca unitate de măsură şi aşa mai departe – noi mascăm aceasta. Realitatea se răzbună, manifestând această răzbunare în fluctuaţiile preţurilor, care pur şi simplu sunt acolo în procesul economic, pe care nu le putem ajunge din urmă cu raţiunea noastră, dar pe care tocmai că ar trebui să le prindem cu raţiunea. Ar trebui, aş spune, ca banii să nu fie lăsaţi pur şi simplu să curgă puhoi în circulaţie dându-li-se întreaga libertate de a face ce vor să facă; căci prin acesta, în economia naţională facem de fapt ceva cu totul aparte. Nu-i aşa? – dacă, să zicem, avem nevoie de animale pentru o anumită muncă, atunci le domesticim şi le folosim apoi ca animale domesticite. Gândiţi-vă de cât timp este nevoie pentru a dresa un cal de călărie până să poată fi folosit şi aşa mai departe. Gândiţi-vă numai ce ar fi dacă nu am dresa animalele, ci dacă le-am folosi sălbatice, dacă nu ne-am osteni câtuşi de puţin să le domesticim! Banii îi lăsăm să circule în mod foarte sălbatic în procesul economic. Îi lăsăm după voia lor să capete acea valoare pe care o au ca bani de împrumut sau pe care o au ca bani donaţi, iar apoi aşteptăm să vedem ce se întâmplă. Dar atunci când un om oarecare, care este un industriaş, are de undeva o sumă de bani care s-au transformat într-un mod incorect din banii săi de împrumut în bani pentru donaţii, dacă acesta îşi plăteşte apoi muncitorii, atunci aceasta este altceva decât dacă şi-ar plăti muncitorii, să zicem, din bani pentru

achiziţii puri. Cu cât trebuie cineva să se bazeze mai mult pe a-şi plăti muncitorii din banii pentru achiziţii puri, cu atât mai puţin le poate da, adică cu atât mai ieftin trebuie să-şi vândă ei produsele; cu cât este mai mult în stare să plătească din bani deja transformaţi, care au trecut deja în sfera banilor de împrumut sau a banilor pentru donaţii, cu atât mai multă leafă le poate da, cu atât mai scump se pot aduce produsele lor pe piaţă. Este aşadar vorba să înţelegem această chestiune în mod raţional.

În felul în care stau lucrurile acum, funcţia banilor a trebuit să fie mereu corectată. Luaţi de exemplu o economie naţională care se învecinează cu o altă economie naţională, care poate foarte uşor, prin faptul că lasă banii să funcţioneze aidoma unui sălbatic, fără a introduce raţiunea în aceasta, să ajungă la calamităţi cu preţul pentru un bun, pentru ceva ce este de necesitate. Atâta vreme cât economia naţională se află între alte economii naţionale şi nu se fac represalii împotriva sa, se importă pur şi simplu acel articol, creşte importul. Prin aceasta lucrurile se corectează. În economia mondială nu există nicio corecţie, deoarece nu se poate introduce vreun articol provenind de pe lună. Altfel economia mondială n-ar fi nici ea decât tot o economie naţională, dacă s-ar putea importa de pe Lună sau de pe Venus şi exporta acolo şi aşa mai departe; însă tocmai în aceasta constă marea întrebare, ce se întâmplă cu teoria economică prin aceea că Pământul este exact o regiune economică închisă.

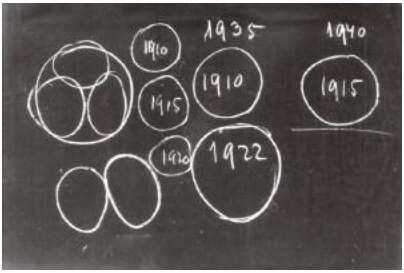

Tabla 10

Acum, presupuneţi că lăsaţi banii să învechească. Aveţi aşadar o monedă oarecare, indiferent din ce metal este şi când este datată, să zicem 1910, şi luaţi o altă monedă din 1915 (Tabla 10); presupuneţi că moneda pe care scrie anul 1915, deci care a apărut atunci ca monedă a economiei naţionale, ar suferi, prin tratament raţional, acelaşi proces ca şi produsele de schimb: aceşti bani s-ar devaloriza după un anumit timp. Cifrele pe care le dau acum sunt fără importanţă, sunt doar ilustrative; ceea ce trebuie să se manifeste în realitate ar fi mai întâi obiectul unui număr imens – dar posibil – de calcule, după cum vom vedea. Să presupunem deci că această monedă şi-ar pierde valoarea pentru circulaţia economică în 1940. Această monedă ar avea aşadar o anumită valoare numai între 1915 şi 1940. În această perioadă ar avea o valoare, care, aşa cum vom vedea imediat, este determinabilă. Deci dacă după douăzeci şi cinci de ani banii îşi pierd valoarea în procesul economic, atunci această monedă, care a fost turnată în anul 1910, îşi va fi pierdut valoarea în anul 1935. Este astfel că acum, când am bani la mine, atribui banilor prin aceasta o anumită proprietate, atribui banilor un fel de vârstă. Aceşti bani de aici, din 1910, aceştia sunt mai bătrâni, aceştia vor muri înainte de ceilalţi bani de aici, cei din 1915. Puteţi spune acum: Acesta este un program. – Nu, acesta nu este deloc un program, ci ceea ce v-am prezentat

acum aici, aceasta este realitatea. Şi aşa o şi vrea procesul economic. El însuşi face ca banii să îmbătrânească. Şi faptul că nu par să îmbătrânească, faptul că aparent încă poţi cumpăra în anul 1940 cu bani din anul 1910, este doar o mască. De fapt, în realitate nu se cumpără cu aceşti bani, ci numai cu o valoare fictivă a banilor.

Dacă banii, în acest mod în care anul apariţiei lor însemnă ceva, îmbătrânesc în portofelul meu – numesc îmbătrânire apropierea continuă de moarte – , atunci tocmai prin aceasta, prin îmbătrânirea lor li se imprimă banilor o valoare, tot aşa cum şi omului prin îmbătrânire i se imprimă o valoare. Fiecărei făpturi vii i se imprimă o valoare; banii devin dintr-o dată vii, li se imprimă o valoare. De ce? Să luăm de exemplu: Banii tineri, aşadar pentru anul în curs, bani de anul acesta, deci bani apăruţi în 1922, aceşti bani din 1922 vor fi desigur bani buni pentru achiziţii. Însă acum, dacă cineva este industriaş şi se întreabă: Cum îmi voi procura bani pentru întreprinderea mea? Pentru întreprinderea mea, care după calculul meu trebuie planificată poate pe o perioadă de douăzeci de ani să zicem, îmi voi procura bani bătrâni sau bani tineri? Dacă voi lua bani bătrâni, atunci ei se vor devaloriza eventual în cinci sau în doi ani; deci nu mă pot baza pe utilizarea unor bani bătrâni, ci am nevoie, dacă trebuie să am un calcul pe o perioadă lungă, de bani tineri. – Aşadar, sub influenţa întreprinderilor pe termen lung, banii tineri capătă o valoare economică deosebită, o valoare economică mult mai mare decât banii bătrâni. Această valoare economică este acum acolo, aceasta este valoarea lor acum. Iar acum să presupunem că am de înfiinţat o întreprindere care implică să calculez în prealabil ceea ce am de calculat doar pe o perioadă de trei ani. Atunci aş fi un prost economist dacă acum aş lua bani foarte tineri; căci banii tineri, prin

faptul că sunt tineri, sunt cei mai valoroşi şi cei mai scumpi. Deci voi face rost de bani mai ieftini, dacă am nevoie de ei o perioadă mai scurtă. Şi vedeţi astfel că în acest fel, pentru acela care e obligat să-şi folosească spiritul în privinţa banilor, vârsta banilor va începe să joace un rol, de care el va deveni conştient.

Vă rog gândiţi-vă bine că aceasta nu este ceva ce nu există în mod obişnuit. El este prezent, numai că este prezent în sălbăticie, şi lucrurile se perturbă reciproc, generând situaţii economice nesănătoase. În schimb, dacă îmblânziţi banii, dacă introduceţi faptul de a da banilor o vârstă, şi lăsaţi banii tineri să fie ca bani de împrumut mai valoroşi decât banii bătrâni, atunci imprimaţi banilor acea valoare reală pe care ei o revendică, pe care ei o au prin poziţia lor în procesul economic. Această valoare este esenţială numai acolo, în timp ce sunt bani de împrumut; căci, chiar dacă banii sunt bani de împrumut, ca bani de achiziţii îşi păstrează valoarea lor anterioară. Nici nu este necesar să chibzuiţi aşa mult acum dacă pentru ceea ce consumaţi ca întreprindere ar trebui să mai faceţi rost de alţi bani şi alte lucruri de acest fel, aceasta se corectează de la sine.

Acum însă gândiţi-vă că se fac acele donaţii, care au şi ele semnificaţia lor deplină în procesul economic, acele donaţii despre care am vorbit deja în multe privinţe. Donaţii sunt de exemplu tot ceea ce este introdus în sistemul educaţional, anume atunci când este vorba de viaţa spirituală liberă. Însă deja în prezent aşa şi este, numai că oamenii nu îşi dau seama. Când faci în mod direct o donaţie, atunci este raţiunea îţi este în treabă. Şi în prezent faceţi donaţii, doar că prin intermediul impozitelor şi aşa mai departe, acolo dispar în ceaţa generală a economiei şi nu se observă treaba aceasta. Însă tocmai prin

acest fapt chestiunea se sălbăticeşte, altfel raţiunea ar intra acolo. Însă gândiţi-vă ce fel de bani veţi folosi atunci când este vorba de donaţii, dacă aţi gândi acum cu adevărat din punctul de vedere al economiei? Atunci când este vorba de donaţii veţi folosi bani bătrâni, care îşi pierd valoarea cât de curând posibil după momentul donării – să mai fie doar atâta timp cât cel care primeşte donaţia să mai poată cumpăra.

După aceea este vorba firește de faptul că în procesul economic trebuie să fie introdusă întinerirea, că banii trebuie să aibă urmaşi. Dar vă veţi da seama uşor că nu se poate proceda într-un mod arbitrar sau prin haosul economic general, pe care statul economic îl extinde peste toate – care exact prin aceasta aduce totul în confuzia valorii, că el amestecă în mod haotic banii de împrumut, banii de achiziţii şi aşa mai departe, în timp ce în realitate ei se separă. Veţi înţelege uşor că, dacă problema nu este lăsată în voia bunului-plac, ci introduci raţiune în această chestiune, trebuie pur şi simplu să realizaţi uniunile asociative necesare, între banii de achiziţii, banii de împrumut, banii pentru sau din donaţii şi înnoirea banilor. Trebuie pur şi simplu, să zicem, să nu îl lăsăm pe cel care împrumută bani să împrumute bani în mod lipsit de sens, ci el să comunice cu asociaţia sa. Aceasta îi mijloceşte cel mai raţional mod în care el poate împrumuta, şi îi mijloceşte cel mai raţional mod în care el poate dona. Când se donează – în acest caz fiind la latitudinea fiecăruia dacă să doneze sau nu – , atunci însă banii, dacă au o valoare anuală, parcurg exact acelaşi proces. Numai că este vorba că în procesul economic trebuie în cele din urmă să fie generat în mod raţional ceea ce se întâmplă de altfel, doar că este mascat, şi anume faptul ca banii, atunci când şi-au îndeplinit serviciul, să fie colectaţi. Şi îşi primesc acum din

nou, la începutul procesului de cumpărare şi vânzare, valoarea iniţială, adică îşi primesc noua dată anuală; însă ei merg la cel care are acum iarăşi de prelucrat prin muncă un produs natural, un produs natural care tocmai este să intre în prelucrare – unde este vorba exclusiv de cumpărare şi vânzare. Aceasta este mijlocirea pe cale asociativă.

Cele trei tipuri de bani trebuie să fie tratate în mod diferit. Ele trebuie tratate astfel: Pornind de la banii donaţi, care vor fi cei mai vechi bani, pe aceştia trebuie să îi daţi unei asociaţii, pentru a aduce din nou în proces banii lipsiţi de valoare, şi anume acolo unde produsul natural începe să se unească cu munca, ceea ce firește nu poate crea deloc o dificultate economică. Deci în ce constă atunci de fapt acel lucru care ar fi diferit acolo față de cum este acum? El constă în faptul că în această regiune economică închisă – care nu este o economie naţională care se învecinează cu altă economie naţională, unde se poate face export şi import –, că în aceasta se formează trei regiuni în privinţa banilor: regiunea banilor de împrumut, regiunea banilor de achiziţii, regiunea banilor pentru sau din donaţii. Şi dacă undeva apare ceea ce altfel trebuie corectat prin export şi import cu alte ţări, atunci aceasta va fi corectat acum de aceste trei regiuni. Dacă banii pentru achiziţii produc o perturbare, atunci va fi o curgere de banii în modul corespunzător înspre sau dinspre sfera banilor de achiziţii, sfera banilor de împrumut – aşa cum altfel se întâmplă înspre sau dinspre alte ţări, – sau sfera banilor donaţi. Aceasta se reglează însă de la sine, deoarece, atunci când au loc neregularităţi – ele au loc –, ele trebuie să se corecteze: Viaţa nu poate consta în aceea că nu intervin deloc neregularităţi, este pur şi simplu o neregularitate atunci când aveţi stomacul umplut până la refuz, atunci

trebuie să vă faceţi digestia. Astfel trebuie să apară tot mereu situaţii în care, pentru anumite mărfuri, banii de achiziţii sunt prea scumpi sau prea ieftini, atunci banii ieftini curg în cealaltă regiune, astfel încât de cealaltă parte devin din nou mai scumpi ca bani de achiziţii. Ceea ce altfel este corectat continuu numai prin export şi import, în cadrul regiunii închise se corectează de la sine. Ceea ce este necesar, este doar raţiunea umană veritabilă. Aceasta este introdusă prin faptul că sunt asociaţiile acolo, care pot observa pornind se la experienţa lor, şi în funcţie de observaţiile făcute pot transpune lucrurile corespunzătoare în realitate.

Astfel că se poate spune: În prezent este cu adevărat vorba să se înţeleagă în mod corect, înainte de toate, esenţa banilor. Această esenţă a banilor nu este înţeleasă pur şi simplu din motivul că oamenii au practic mereu banii în faţa lor ca ceva la care nu se vede deloc ce sunt de fapt; căci nu există bani ca atare, ci numai aceste trei categorii de bani în organismul social, şi în plus, fiecare categorie de bani devine ce este ea acolo abia în momentul în care intră în procesul economic, sau când trece dintr-o formă de proces economic în alta. Şi în proces banii sunt modificaţi neîncetat. Este vorba ca întâi să ajungem să cunoaştem banii în mod corect, înainte de a putea spune ceva despre ce rol joacă atunci când devin expresia preţului unui alt lucru. Căci abia atunci poate fi pătruns şi înţeles procesul economic, când nu se rămâne la suprafaţa acestuia, când nu se priveşte doar cum arată lucrurile la suprafaţă. Privită la suprafaţă, o monedă de zece franci este astăzi fireşte o monedă de zece franci, indiferent dacă pe ea scrie 1910 sau 1915 sau 1920, este întotdeauna aceeaşi monedă de zece franci, văzută în mod exterior, şi în schimbul economic obişnuit ea se şi prezintă astfel. Observ aceasta doar când

am mai puţin, atunci observ că a apărut diferenţa, sau dacă lucrurile s-au scumpit. Însă exact în acest „a avea mai puţin" sau „a se fi scumpit" se află ceea ce v-am arătat în a fi banii mai bătrâni şi mai tineri. Aşadar, dacă vrem să pătrundem cu înţelegerea procesul economic va trebui să nu mai vorbim despre bani scumpi sau bani ieftini, sau despre mărfuri scumpe sau ieftine, ci înainte de toate, deoarece banii sunt acel lucru cu care stăpânim în prezent procesul economic – despre faptul că surogatele de bani trebuie tratate în mod similar, vom mai vorbi şi mâine – , banii trebuie recunoscuţi mai întâi în esenţa lor. Acesta este cel mai important lucru. Nu trebuie să ne mai dăm în lături să pătrundem dincolo de suprafaţă, în adâncime, pentru a vedea ce se află de fapt acolo la bază. Şi trebuie să renunţăm să vorbim în economia naţională despre bani ieftini şi bani scumpi în raport cu mărfurile, ci va trebui să ne fir clar că în procesul vieţii economiei trebuie să vorbim despre bani bătrâni şi bani tineri.

CONFERINŢA a XIII-a

Dornach, 5 august 1922

Pentru a înţelege cum pot fi socotite lucruri ca cele care au fost discutate ieri va fi nevoie să examinăm astăzi unele lucruri privind procesele economice, care de asemenea intervin în evaluările economice, şi care pot arăta cât de dificil este de fapt de evaluat în sens economic, ceea ce se întâmplă pornind dinspre spiritul uman. Nu vreau să născocesc un exemplu pe de-a-ntregul, ci doar să-l modelez astfel încât valoarea pe care o poate avea acest exemplu pentru expunerea noastră să nu se limiteze la realitatea particulară care se află în spatele lui.

Vedeţi dumneavoastră, se pot întâmpla următoarele: ca într-o anumită perioadă să trăiască un mare poet, care puţin câte puţin, chiar deja din timpul vieţii sale, iar după moartea sa tot mai mult, să fie recunoscut ca un mare poet. Se poate apoi ca unuia dintre aceia pe care îl preocupă cumva acest poet, chiar şi dacă numai ca admirator al acestui poet, să-i vină ideea să-şi spună: În viitorul apropiat se va face şi mai mult caz de acest poet decât în prezent. Ştiu cu siguranţă – cel puţin eu risc ideea – , că peste ceva timp, să zicem în douăzeci de ani, se va face şi mai mult caz de acest poet decât acum. Pot chiar să ştiu că peste douăzeci de ani, conform obişnuinţelor de gândire ale timpului în care trăim, se va consitui o arhivă pentru acest poet, şi că în această arhivă vor fi strânse manuscrisele acestui poet. – Prin prisma diverselor experienţe pe care le-a trăit el, şi pe care le întoarce pe toate feţele în capul său abil, el îşi spune: Da, aceasta se va întâmpla. Voi începe acum să cumpăr manuscrise autografe ale acestui poet. Ele sunt încă extraordinar de ieftine. – Apoi o dată acest om se întâlneşte cu alţii. Iar unul dintre aceştia spune: Nu mă pricep foarte tare la speculaţii; vreau doar să iau dobânda obişnuită la economiile mele. – Un al doilea spune: Ei bine, eu nu mă mulţumesc cu dobânzile obişnuite, eu îmi cumpăr hârtii de valoare de la o mină sau alta. – Acesta este deja o minte mai speculativă, îşi cumpără deci hârtii de valoare. Al treilea însă, omul nostru, spune: Îmi cumpăr cele mai bune hârtii care există în acest moment; îmi cumpăr hârtii foarte ieftine, dar nu vă spun ce fel de hârtii îmi cumpăr – va să zică aceasta este încă ceva în plus faţă ceilalţi, el nu dezvăluie povestea – , îmi cumpăr hârtii care în viitorul apropiat vor creşte cel mai mult în valoare. Şi el îşi cumpără numai manuscrise autografe ale poetului respectiv. Şi după douăzeci de ani el vinde arhivei sau

altora care la rândul lor vând arhivei aceste hârtii, la un preţ de multe ori mai mare decât cel pe care l-a plătit el. Astfel că dintre toţi trei, el este mintea cea mai speculativă.

Acesta este un caz real; doar că nu vreau să menţionez aici faptul real concret; însă acest caz s-a întâmplat. Acum, prin aceasta s-a petrecut o remaniere deosebit de semnificativă a valorilor economice. Şi se pune întrebarea: Care sunt factorii care au contribuit la această remaniere? Mai întâi nimic altceva decât exploatarea în urma gândiri a faptului că respectivul poet era din ce în ce mai apreciat, o apreciere care s-a exprimat în mod real chiar în faptul că i s-a construit o arhivă. Însă la aceasta se mai adaugă ceva – cel puţin în privinţa deplasării valorii, astfel că totul s-a concentrat într-o mână – , faptul că a ascuns povestea, nu le-a atras atenţia celorlalţi asupra ei, iar ei nu şi-au dat seama singuri de aceasta. Iar astfel el s-a ales cu un câştig uriaş.

Menţionez acest caz doar din motivul că aş dori să vă atrag atenţia cât de complicată devine întrebarea ce factori converg şi se unesc în formarea valorii – cât de greu sunt de cuprins toţi aceşti factori. Iar înaintea noastră trebuie să se ridice întrebarea: Este cu totul imposibil să cuprindem aceşti factori în vreun fel? – Acum, vă veţi spune: Pentru o mare parte a vieţii, oamenilor cu o raţiune sănătoasă, fiind în asociaţii, le va fi cu siguranţă posibil să estimeze factorii într-o măsură care să le permită să găsească o anumită expresie numerică. Însă vor exista oricum foarte multe lucruri determinante în privinţa evaluării obiectelor, care nu pot fi sesizate cu raţiunea umană sănătoasă în mod obişnuit, dacă nu căutăm alte mijloace auxiliare.

Am văzut cum natura trebuie să fie transformată prin munca umană, deci cum trebuie oarecum să intre în contact cu munca umană dacă este ca ea să capete o

valoare economică. Iniţial produsul natural, într-o organizaţie economică care se bazează pe diviziunea muncii, nu are încă nicio valoare efectivă. Dacă ne adâncim cu gândirea în imaginea că valorile iau naştere printr-o îmbinare, să zicem, a materialităţii naturale cu munca, atunci, chiar dacă la început doar sub forma unui fel de formulare algebrică, vom avea posibilitatea de a ne apropia oarecum de o funcţie a formării valorii. Vom putea să ne formăm uşor o reprezentare despre faptul că această acumulare de valoare nu se petrece aşa simplu, la modul că ar putea fi însumate munca şi elementul natural. Munca modifică elementul natural, deci acolo va fi o funcţie mai complicată decât o simplă adunare. Dar orişicât, vom putea să ne sprijinim pe ceea ce am spus deja: Vedem valoarea economică luând naştere atunci când produsul natural este preluat iniţial de munca umană.

Prima treaptă a acestei preluări a produsului natural de către munca umană este cea pe care se lucrează nemijlocit pământul. Aceasta este ceea ce ne conduce la a considera cultivarea, gospodărirea pământului ca punct de pornire pentru orice activitatea economică. Această gospodărire a pământului este firește premisa pentru orice altă activitate economică. Acum însă, mergem la celălalt capăt al activităţii economice. – Nu este nevoie să dezvolt astăzi mai mult această parte, rezultă cu siguranţă din conferinţele anterioare că şi aşa ceva, când cineva realizează o deplasare a valorilor, şi aceasta intervine în mişcarea valorilor. Deci mergând pe cealaltă parte, cum va trebui să facem aici, dacă vrem să căutăm ce este comparabil de o parte şi de alta? Dacă am considera, de exemplu, „natură înmulţită cu munca” ca fiind valoarea care vine din prima parte, sau vreo funcţie, aşa cum am spus de la început, ar trebui să ajungem totuşi să găsim

ceva comparabil în partea de aici. Să compară spiritul cu natura nu va merge, fără îndoială; căci în acest caz nu prea veţi găsi vreun punct de comparaţie, şi mai ales nu prin consideraţii economice, chiar şi numai din cauză că acolo intră ceva extraordinar de subiectiv.

Gândiţi-vă la o economie rurală simplă, care, de exemplu, este închisă în sine. Se pot găsi astfel de economii, cel puţin parţial închise. O astfel de economie va consta în ceea ce se produce – să zicem că facem abstracţie chiar şi de piaţă şi administraţie – de către fermieri, de agricultori, de meşteşugarii care îi îmbracă pe oameni, de câtiva alţi meseriaşi, şi aşa mai departe, în esenţă nu de către proletari – aceştia nici măcar nu vor fi acolo, însă pentru această abordare, la început nici nu avem nevoie să ne îndreptăm atenţia asupra acestora, căci ceea este de considerat pentru ei ne va ieşi în evidenţă pe parcursul expunerilor. Apoi, în această economie rurală va exista învăţătorul, preotul, sau câţiva preoţi, câţiva învăţători, care vor trebui, dacă avem o economie rurală pură, să trăiască din ceea ce le cedează ceilalţi din ceea ce au ei. Iar ceea ce se dezvoltă ca viaţă spirituală liberă va trebui să se desfăşoare în esenţă între preoţi şi învăţători – eventual se va mai adăuga administratorul comunităţii –, însă acolo, între aceşti oameni se va desfăşura în esenţă viaţa spirituală liberă. Şi va trebui să ne întrebăm: Cum ajungem de fapt la o apreciere, la o evaluare în acest circuit economic simplu?

Altă viaţă spirituală liberă nu prea va mai fi prezentă acolo. E greu de crezut că acolo va lua naştere un romancier în persoana învăţătorului sau a preotului; căci dacă economia rurală este închisă în sine, atunci el nu va putea vinde prea mult. Un romancier ar putea să câştige ceva dacă ar fi în stare în acelaşi timp să le insufle ţăranilor,

croitorilor şi cizmarilor o curiozitate deosebită în privinţa romanelor sale. Atunci ar putea realmente să iniţieze imediat o mică industrie, nu-i aşa? Însă ar fi extraordinar de costisitor. În orice caz nu ne putem imagina că aşa ceva ar exista în această mică economie rurală. Vedem deci că viaţa spirituală liberă trebuie să aştepte mai întâi existenţa anumitor condiţii. Însă probabil ne putem reprezenta cum, prin faptul că acolo se află un preot, un învăţător şi un administrator al comunităţii, se realizează evaluarea a ceea ce înfăptuiesc aceşti muncitori spirituali – căci în sens economic ei sunt desigur muncitori spirituali.

Care este precondiţia pentru ca aceşti muncitori spirituali să poată de fapt trăi în sat? Precondiţia este ca oamenii să-şi trimită copiii la şcoală şi să aibă nevoi religioase. Nevoile spirituale sunt premisa de bază. Fără acestea nici aceşti muncitori spirituali nu ar fi vreodată acolo. Iar acum va trebui să ne întrebăm: Cum vor evalua aceşti muncitori spirituali produsele lor, predica să zicem – căci şi acestea trebuie înţelese din punct de vedere economic – şi lecţiile de la şcoală, cum le vor evalua din punct de vedere economic? Cum se va evalua acesta din punct de vedere economic în întreaga circulaţie economică? Aceasta este întrebarea fundamentală.

Ei bine, la felul în care se evaluează aceasta ajungem numai dacă mai întâi vedem clar în minte: Ce trebuie să facă ceilalţi oameni? Aceştia trebuie să efectueze munca fizică. Prin aceasta ei produc valori economice, prin faptul că efectuează muncă fizică. Dacă nu ar exista nicio nevoie de predici şi de învăţământ, atunci ar trebui şi preotul şi învăţătorul să facă tot muncă fizică, atunci toţi ar face muncă fizică, şi s-ar elimina de tot viaţa spirituală. Firește, în acest caz nu am avea nevoie să vorbim de o evaluare a realizărilor spirituale. La această evaluare a realizărilor

spirituale ajungem dacă luăm în considerare faptul că exact de această muncă fizică trebuie scutiţi preoţii şi învăţătorii; căci dacă ei vor să-şi efectueze munca lor, care este şi dorită de altfel, va trebui ca cineva să facă munca fizică în locul lor. Aşa că acolo va putea cu adevărat să fie introdus ceva în şirul gândurilor, ceva ce se poate concepe cel puţin în sens general. Căci, să presupunem că este cerinţă doar de o jumătate din numărul predicilor şi de o jumătate din lecţiile de clasă –, ce ar trebui să se întâmple în acest caz? Deoarece nu este posibilă angajarea unei jumătăţi de preot şi a unei jumătăţi de învăţător, este necesar ca preotul şi învăţătorul să se dedice şi ei un anumit timp unei munci fizice. Iar evaluarea care va trebui să se facă pentru aceştia doi, va trebui aşadar să rezulte din, de cât de multă muncă fizică au fost ei scutiţi. Aceasta dă măsura pentru evaluarea muncii lor spirituale. Unul dă muncă fizică, celălalt o economiseşte şi îşi evaluează munca spirituală în funcţie de cât de multă muncă fizică a putut economisi cu această muncă spirituală a sa. Aveţi aici, în cele două domenii diferite ale vieţii economice, dacă analizăm problema din punct de vedere economic, faptul că şi o predică trebuie să aibă valoare economică pentru noi, aveţi aici ce ne indică cum ea capătă valoarea sa economică. Ea o dobândeşte prin faptul că este scutită muncă, în timp ce pe de cealaltă parte trebuie făcută muncă.

Acest fapt străbate însă întreaga viaţă spirituală. Ce semnificaţie are din punct de vedere economic faptul că cineva pictează un tablou, la care lucrează chiar zece ani, să zicem? Aceasta înseamnă că tabloul capătă pentru acest pictor o valoare prin faptul că după aceea el poate picta din nou, alţi zece ani la un alt tablou. Aceasta însă el nu o poate face altfel decât prin faptul că a cruţat munca fizică pentru zece ani. Tabloul va trebui să valoreze tot atât de mult cât

face munca fizică pentru producerea altor produse timp de zece ani. Şi chiar dacă luaţi şi astfel de cazuri complicate, ca cel pe care l-am prezentat astăzi la începutul acestei ore, veţi ajunge tot la aceleaşi concluzii. Acolo unde este vorba de rezultate ale muncii spirituală ajungem întotdeauna, atunci când vrem să găsim noţiunea valorii, la cealaltă noţiune, noţiunea muncii economisite, a muncii care este scutită.

Aceasta a fost marea greşeală a marxiştilor, că au considerat întreaga problemă numai din punctul de vedere al muncii fizice, şi au vorbit despre faptul că în valoare trebuie văzută munca cristalizată, un produs în care este încorporată munca. Dacă cineva pictează un tablou: spiritul pe care îl pune înăuntru pictând de-a lungul a zece ani, acesta este fireşte unit cu tabloul; însă acest lucru îl pot calcula cel mult cei care cred că spiritul ar fi muncă umană lăuntrică transformată. Aceasta este un nonsens. Spiritualul nu poate fi comparat pur şi simplu cu naturalul. Şi aici nici nu este vorba de faptul că atunci când efectuez o realizare spirituală, în aceasta s-ar afla înmagazinată în vreun fel muncă. Munca ce este înmagazinată nu este ceva de luat în calcul din punct de vedere economic. Ea poate, ca muncă fizică, să fie foarte neînsemnată. Şi oricum ceea ce intră în consideraţie ca muncă fizică se încadrează în celălalt concept, al muncii fizice. Ceea ce dă valoare realizării spirituale este munca pe care o pot economisi, munca de care sunt scutit de acum înainte prin aceasta.

Astfel, pe de o parte a procesului economic se obţine forţa formatoare de valoare, prin faptul că munca este adusă la produs, întrebuinţată asupra produsului – produsul atrage munca. Pe de cealaltă parte produsul radiază munca în afară, cauzează munca; valoarea este la origine acolo, ea pricinuieşte, generează munca.

Prin aceasta suntem în situaţia – deoarece avem acum ceva comparabil, şi anume munca de o parte a procesului economic şi munca de cealaltă parte – , suntem într-adevăr în situaţia de a aduce lucrurile într-o relaţie unul cu celălalt. Dacă putem spune o dată: valoarea este egală cu «natura înmulţită cu munca», v = n × m, atunci trebuie să spunem în celălalt caz: «spirit minus muncă», v = s – m.

$$v = n \times m$$
$$v = s - m$$

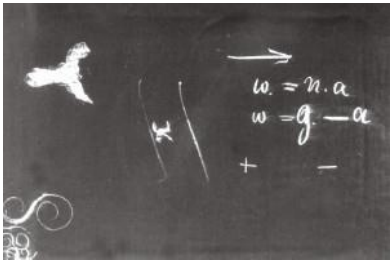

Tabla 11

Este exact direcţia opusă. Munca fizică are un sens numai când, cel care doreşte ca ea să facă parte din economie, o face el însuşi. Pe când în domeniul spiritual ceea ce intră în relaţie cu ceea ce s-a efectuat, este o muncă pe care a făcut-o cineva pentru altcineva – este aşadar cea care trebuie introdusă în sens negativ în procesul economic.

Este foarte ciudat: Dacă urmărim istoria economiei naţionale, atunci găsim de fapt pretutindeni lucrurile care sunt corecte, însă practic numai limitat la o sferă. Sunt anumiţi profesori de economie care sunt categoric de părerea: munca dă obiectelor o valoare – şcoala lui Smith,

şcoala marxistă şi aşa mai departe. Însă sunt şi alte şcoli, care au cealaltă definiţie, care este la rândul ei corectă pentru o anumită sferă, că ceva devine capital, punct de pornire al valorii prin faptul că economiseşte muncă. Amândouă sunt corecte. Numai că prima este valabilă pentru tot ceea ce are de a face cu natura, cu pământul; cealaltă este valabilă pentru ceea ce se află în corelaţie cu spiritul. Între aceste două extreme se află un al treilea element. Putem spune: De fapt niciuna dintre aceste extreme nu este prezentă în mod pur, ci numai într-un mod apropiat de pur; căci la urma urmei munca spirituală este deja acolo când din doi culegători de mure – nu-i aşa, culegerea de mure capătă valoare economică doar prin faptul că culegătorii se duc în pădure şi îşi efectuează munca –, când dintre cei doi culegători de mure unul este mai nepriceput şi munceşte în locuri unde cresc puţine mure; atunci murele sale au o valoare mai mică, deoarece aceeaşi cantitate este plătită cu acelaşi preţ ca şi la celălalt, care îşi caută o zonă cu mure din abundenţă şi prin urmare culege mai mult. Aşadar, nicăieri nu avem extrema în formă pură. Chiar şi la culegerea murelor este munca spirituală – nu ar trebui numită astfel – , căci munca bazată pe combinaţii şi deducţii este creatoare de valoare în aceeaşi măsură ca la cel care aduna manuscrise, cel puţin creatoare de valoare redistribuită.

Astfel că putem spune: Avem într-o direcţie munca şi în cealaltă direcţia avem de asemenea munca. Şi prin aceasta dobândim posibilitatea de a compara valorile economice. Însă tocmai această comparare o face procesul economic însuşi. Noi putem doar să-l ridicăm într-un anumit mod în sfera raţiunii. Aşa cum toate lucrurile despre care am vorbit de-a lungul acestor zile, constau în

faptul că anumite procese instinctive sunt ridicate până la înţelegerea raţională.

Aşadar, în formă pură nu avem nimic din cele două extreme. Pe de cealaltă parte a procesului economic avem mereu, oricât ar combina pictorul şi prin combinaţiile pe care le face şi poate chiar, să zicem, prin forţă clarvăzătoare, care nu este conceptibilă de niciun fel în domeniul economic, dacă acest pictor vrea să creeze ceva ce intră în considerare în economie, atunci şi el trebuie şi să efectueze muncă fizică un piculeţ pentru aceasta. Se poate ca marele său geniu să-i permită să fie un leneş îngrozitor, însă din când în când va trebui totuşi să ia şi pensula în mână. Aşadar, şi el va trebui să lucreze un pic, tot aşa cum chiar şi în cazul culesului de mure este folosită puţină forţă combinatorie. Nu putem prinde cantitativ în mod net, precis, lucrurile care se desfăşoară în realitate, ci trebuie să le prindem cu mintea, să le concepem în acţiune, în desfăşurarea lucrurilor. Prin urmare le putem cuprinde cu noţiunile noastre doar dacă conştientizăm că aceste noţiuni sunt în mişcare neîncetată.

Între acestea două se află acel lucru la care se poate percepe mai clar cum în întreprinderi munca fizică şi munca spirituală lucrează una în alta, mergând încoace şi încolo. Aş spune: Aşa cum de exemplu într-o oarecare maşină este o mişcare regulată încoace şi încolo, tot astfel într-o întreprindere merg încoace şi încolo: munca fizică merge într-o direcţie, iar munca spirituală invers. Iar apoi avem în această reală interacţiune de muncă din cele două direcţii opuse, ceea ce se manifestă ca al treilea element între acestea două în procesul economic, adică cu alte cuvinte: Atunci când cineva trebuie să facă o muncă fizică, iar prin capacitatea sa spirituală combinatorie este scutit în parte de munca fizică, aşadar atunci când face ambele

tipuri de muncă împreună, ceea ce este de fapt mereu cazul real. Însă acest caz real se apropie când mai mult de prima formulă: v = n × m, când mai mult de a doua formulă: v = s − m. Ceea ce este dat în cea de-a doua formulă, s-ar îndeplini efectiv numai dacă ar putea fi între consumatori cineva care n-ar face nimic altceva în afară de a economisi muncă fizică prin muncă spirituală. Acest lucru l-ar putea face însă numai cineva care s-ar naşte ca adult pe pământ.

Din aceasta vedeţi că este posibil să privim în procesul economic şi din acest punct de vedere evaluarea elementelor naturale pe de o parte, şi a elementelor spirituale pe de cealaltă parte. Şi aceasta ne dă posibilitatea de a spune: Acolo unde interacţionează pozitivul şi negativul, acolo trebuie să apară o poziţie de mijloc. Poate să predomine pozitivul, sau poate să predomine negativul. Să presupunem acum preponderenţa pozitivului. În cazul economiei rurale, în mod cert va predomina pozitivul; căci în mod sigur, nu va exista un interes extins pentru munca spirituală dincolo de cea mai strictă necesitate; dar cu cât viaţa devine mai complicată, sau – aşa cum este exprimat în mod sentimental – cu cât cultura progresează mai mult, cu atât mai mult va fi preţuită munca spirituală, după cum ştiţi şi dumneavoastră în mod empiric. Aceasta înseamnă, cu cât mai multă muncă se economiseşte, atât mai mult ceva negativ acţionează împotriva pozitivului. Gândiţi-vă că prin aceasta, caracterizând chestiunea în acest fel, cuprindem în fapt un proces real. Aici nu este vorba de faptul că munca fizică este pe de o parte utilizată, iar pe de cealaltă parte este cumva nimicită – acesta nu ar fi un proces real în sens economic, ci ar putea însemna cel mult un proces natural –, ci aici este vorba de faptul că toată munca fizică care se efectuează este în întregime formatoare de valoare, că nimic din ea nu este distrus, că

ceea ce acţionează împotriva ei, economisirea muncii, lucrează împotriva ei doar în sens numeric, deci influenţează valoarea muncii fizice exclusiv din punct de vedere numeric. Însă datorită acestei influenţe numerice avem de fapt posibilitatea de a exprima într-un fel tot real ceea ce se întâmplă efectiv acolo. Sunt activi aşadar cei care fac muncă fizică, sunt activi cei care fac muncă spirituală, şi în ceea ce este realizat, este vorba o dată de muncă făcută pozitiv, şi o dată de o astfel de muncă, care de fapt semnifică o economisire a muncii. Abia prin aceasta se generează de fapt evaluarea definitivă, finală.

Aş dori aşadar să spun: Prin aceasta lucrurile dobândesc caracter numeric concret, şi devine posibil să le cuprindem în formă numerică prin faptul că acelaşi lucru vine din două părţi diferite, şi numai evaluarea se modifică. Aşadar, după cum am spus, atunci când cultura avansează, ocupaţiile spirituale capătă din ce în ce mai multă importanţă. Însă aceasta are ca efect faptul că totodată munca fizică este activă cu o putere tot mai mică în procesul evaluării. Deci forţa fizică este utilizată, trebuie utilizată tot mai mult chiar şi în progresare. Odată cu progresul culturii este necesar ca şi cultivarea solului să fie făcută mai productivă. Trebuie lucrat mai mult în sensul pozitiv. Însă puterea de a da valoare îi este de fapt luată muncii fizice, dar îi poate fi luată numai dacă cei care fac această muncă au într-o tot mai mare măsură nevoie de ceea ce poate fi realizat pe partea spirituală. Astfel că aici intră în joc din nou un element uman în economie. Nu puteţi ocoli deloc elementul uman care intervine aici; însă acest element uman care intervine aici este ceva ce, odată cu progresul vieţii spirituale, se ridică ca o necesitate obiectivă.

Este adevărat că la început, atunci când în sat vor fi fost doar preotul şi învăţătorul, nu exista multă viaţă spirituală; însă, să presupunem că sunt două sate: în primul sat preotul şi cu învăţătorul sunt oameni mediocri. Aici, lucrurile vor merge şi mai departe tot aşa ca acum. În cel de-al doilea sat preotul şi învăţătorul sunt amândoi oameni extraordinari. Ei vor putea să stârnească tot felul de interese de natură spirituală în generaţia următoare, şi poate chiar este în puterea lor să facă să li se alăture şi să se stabilească în sat, în beneficiul generaţiei viitoare, o a treia personalitate care este productivă din punct de vedere spiritual. În această privinţă, elementul spiritual are o forţă foarte eficace, care acţionează din nou în economie. Însă ce înseamnă atunci întregul proces? Întregul proces nu înseamnă în definitiv nimic altceva decât: Ceea ce, în activitatea economică pur materială, ca muncă, deci ca forţă formare de valoare în cadrul muncii, are o valoare infinit de mare, va fi – devalorizat nu pot spune –, însă va fi tot mai mult redus numeric, de către ceea îi vine în întâmpare din partea opusă. Şi atunci interacţiunea dintre tot ce este prelucrarea pământului şi ceea ce se întâmplă pornind din domeniul spiritual, trebuie să fie astfel încât într-un anumit sens cele două să se compenseze reciproc din punct de vedere economic. O anumită compensare va fi singurul lucru corect, potrivit.

Aici apar din nou raporturi de-a dreptul complicate; căci poate ieşi la iveală că într-un loc există prea multe persoane care produc ceva spiritual, fapt care însemnă că acţionează o forţă prea puternică, care economiseşte prea multă muncă. Atunci iese o valoare negativă, iar oamenii nu mai pot trăi împreună dacă nu se echilibrează reciproc. Astfel că în această compensare care apare în acest caz, avem un anumit plafon. Acest plafon însă este dat prin

faptul că pentru fiecare regiune economică există, prin însăşi natura lucrurilor, un raport care asigură balanţa între producţia agricolă pe de o parte şi producţia spirituală, pe de cealaltă parte.

Şi până când nu se ia în considerare, în ştiinţa economică, care este raportul între producţia agricolă, în sensul cel mai larg, firește, şi realizările spirituale, până când această problemă, care aproape că nu a fost deloc abordată, să fie cercetată foarte serios, nu putem obţine o ştiinţă economică corespunzătoare nevoilor actuale.

Este deja necesar acum ca mai întâi de toate să se efectueze astfel de muncă care lucrează pornind de la datele concrete, din care ne putem convinge cum – privind obiectiv, fără să intervină în aceasta improbitatea şi agitaţia – ajunge o regiune economică, de exemplu, să fie nesănătoasă din punct de vedere economic din pricina faptului că sunt activi prea mulţi lucrători în domeniul spiritual. Şi ce forţă de a se cultiva mai departe are o astfel de regiune, în care acest plafon, despre care tocmai am vorbit, încă nu este atins. Căci progresul este posibil într-o anumită regiune numai atâta vreme cât acest plafon, care este dat de compensarea necesară, încă nu a fost atins. Aşadar, va fi vorba ca mai întâi să se caute elementele economiilor închise, care în prezent încă există – există părţi din acestea pretutindeni, căci intrăm încet în economia mondială –, să fie căutate elementele acolo unde încă există economii închise pentru o regiune, şi să se cerceteze bunăstarea de ansamblu a regiunilor unde trăiesc relativ puţini poeţi, pictori, industriaşi inteligenţi şi aşa mai departe, unde există în continuare foarte multă agricultură şi alte activităţi care au de a face cu pământul, şi de asemenea să fie cercetate alte regiuni, în care situaţia este inversă. În acest fel, pornind de la ceea ce ne este

accesibil, trebuie să elaborăm în mod empiric anumite legităţi care rezultă, pentru o elaborare teoretică a unei balanţe între agricultură, prelucrarea pământului în sens larg, pe de o parte şi activitatea spirituală pe de cealaltă parte. Aceasta va fi realmente necesar, ca pentru o regiune să se introducă categoria de mijloc a lucrătorilor care efectuează muncă spirituală, care nu falsifica întreaga balanţă, şi pe de cealaltă parte şi categoria de mijloc a lucrătorilor care efectuează muncă fizică, şi să se facă balanţa, pentru ca din acesta să rezulte modul în care o categorie acţionează compensator asupra celeilalte.

Aici se află un punct care este de o importanţă foarte mare pentru cel care în prezent doreşte să contribuie cu ceva la dezvoltarea mai departe a ştiinţei economice; căci este realmente astfel, că această problemă, care trebuie să se afle la baza oricărei reflecţii asupra preţului şi valorii, abia dacă este văzută undeva în mod corect în prezent.

Unora dintre dumneavoastră le-am spus deja ieri [*A cincea discuţie de seminar*]: Oamenii, în gândirea economică, sunt mereu ispitiţi să gândească parţial, să nu gândească total. – Spengler, la sfârşitul volumul doi al lucrării sale «Declinul occidentului» are cu siguranţă nişte observaţii cu totul extraordinare privind economia; însă el îşi ruinează observaţiile strălucite prin faptul că lucrurile pe care el le cuprinde cu privirea într-o anumită măsură din punct de vedere istoric, nu poate ajunge să le regândească în actuala economie. El indică într-un mod extraordinar de corect felul în care, în economia antică încă era preponderent acel fel de economie care provine din prelucrarea pământului, şi cum în prezent este preponderentă acea economie care constă într-o gândire în bani, care deci este de fapt muncă spirituală. Însă el nu vede că ceea ce el constată din punct de vedere istoric sunt

două stadii ale economiei, care încă stau şi astăzi unul lângă celălalt, care nu s-au succedat istoric, adică unul să-l înlocuiască pe celălalt. Ele şi în prezent stau unul lângă celălalt, tot aşa cum în prezent ceea ce este primitiv este înăuntrul celor care sunt cele mai avansate. Nu-i aşa? – afară găsim amibele, care se târăsc de colo-colo, şi mai găsim acelaşi lucru în propriul nostru sânge, în leucocite. Elementele care sunt prezente istoric, şi în natură se află în prezent unele lângă altele – la fel se întâmplă şi în economie. Cele mai diverse condiţii coexistă. Câteodată se întâmplă chiar ca, în privinţa a ceea ce există într-o, să-i spunem, economie cultivată, tocmai ceea ce este cel mai cultivat să se înapoieze la cel mai primitiv, astfel că efectiv se poate spune: Valorile care sunt create prin faptul că oamenii trăiesc într-o cultură superioară, aceste valori se întorc într-un anumit mod înapoi la troc, deoarece aceia care fac economii de muncă – care îşi economisesc muncă – realmente fac schimb între ei de aceste economii de muncă, potrivit situaţiei, pentru a-şi satisface reciproc anumite trebuinţe. Aceasta se petrece cu siguranţă, astfel că adesea pe treapta de cea mai înaltă dezvoltare, găsim iarăşi cele mai primitive procedee exact pentru lucrurile cele mai avansate.

Asta este ce am vrut să vă prezint astăzi, astfel ca mâine să vă mai pot da măcar o sumară încheiere.

CONFERINŢA a XIV-a

Dornach, 6 august 1922

Din consideraţiile pe care le-am făcut în această perioadă veţi fi înţeles că aici este într-adevăr vorba de a găsi noţiuni, mai bine zis imagini privind viaţa economică, prin care ne putem cufunda efectiv în această viaţă economică. În niciunul din domeniile de care ne ocupăm în prezent în cadrul mişcării antroposofice, şi la a cărui impulsionare particip, nu este convingerea mea că ar trebui făcut praf tot ce există deja ca rezultate ştiinţifice; dimpotrivă, convingerea mea este că avem în cadrul însăşi ştiinţei noastre, o gamă vastă de lucruri utilizabile, folositoare, numai că mânuirea acestora, atât în ştiinţele naturale cât şi în alte ştiinţe necesită o dezvoltare esenţială. Şi astfel am vrut să vă dau în principal astfel de imagini conceptuale, care vă pot oferi puncte de reper, pentru a utiliza în mod corespunzător materialul folositor în mare măsură care deja există în ştiinţa economică. De aceea v-am dat astfel de imagini, care trebuiau să fie vii în mod nemijlocit. Viul însă – să vă fie foarte clar acest lucru! – are întotdeauna mai multe înţelesuri. De aceea este posibil ca mulţi dintre dumneavoastră să plece de la aceste conferinţe cu sentimentul de a avea ceva de obiectat împotriva cutărui sau cutărui lucru. Într-un anumit sens, dacă aceasta se întâmplă cu o seriozitate autentică, dintr-un adevărat spirit de cercetare, mă bucur că există acest sentiment; căci acest sentiment trebuie să existe mereu faţă de ceea ce este viu. Viul nu tolerează teoria dogmatică. Şi tot aşa trebuie şi dumneavoastră să concepeţi imaginile conceptuale pe care vi le-am dat.

O imagine conceptuală cu extraordinar de multe înţelesuri este cea a banilor care îmbătrânesc sau se

uzează. Însă cu astfel de imagini conceptuale este astfel încât trebuie să le avem în faţă aşa cum, să zicem, am avea în faţă un om în creştere. Avem sentimentul general: el va putea se realizeze cutare sau cutare lucru de însemnătate. Ne putem apoi poate forma reprezentări despre felul în care el realizează aceasta. Însă aceste reprezentări, felul în care el realizează acel lucru, nu este neapărat necesar să fie corecte. Respectivul poate realiza acel lucru în alt fel. Şi astfel, şi pentru conceptul de bani care se uzează, dumneavoastră puteţi găsi diferite modalităţi prin care se întâmplă această uzare a banilor. Încerc să vă prezint acel mod care provine cel mai puţin dintr-o gândire birocratică, care este gândit mai mult astfel încât să rezulte din viaţa economică însăşi.

Se pot face obiecţii peste obiecţii. Vreau să vă atrag atenţia cum se poate foarte uşor obiecta: Prin ce ar trebui să se determine, de exemplu, faptul că un întreprinzător oarecare trebuie să introducă în întreprinderea sa bani tineri, întrucât probabil în scurt timp nu se mai poate şti dacă aceşti bani au fost tineri sau nu; căci întreprinderea merge mai departe. Da, dar trebuie să vă gândiţi pe de altă parte că respectivul nu ia banii din aer, ci îi împrumută de la cineva. Şi deoarece ştiţi din lucrarea mea ***Punctele centrale ale problemei sociale*** că nu consider că dobânda ca atare trebuie să fie eliminată când banii au valoare, ci că într-o anumită măsură ea este necesară în viaţa economică, veţi spune: Oare cum o să primesc, eu ca întreprinzător, banii de la cei care ar trebui să-mi împrumute aceşti bani, dacă eu le voi plăti dobândă doar o perioadă extrem de scurtă? Aceştia îmi vor da bani într-un mod în care ei să poată primi dobânda de la întreprinderea mea pe o perioadă de timp cât mai lungă. – Atunci poate veţi găsi că nu este nici pe departe suficient acest lucru, să lăsaţi banii

să îmbătrânească în acest mod. Şi vă puteţi gândi apoi mai departe asupra modalităţii, ca poate pe banii care au fost emişi astăzi să nu se imprime anul în curs, ci o dată ulterioară, astfel ca până atunci să aibă o valoare crescătoare, iar abia apoi una descrescătoare.

Pe scurt, un lucru care are viaţă, care trăieşte se poate înfăptui în cele mai diferite moduri. Prin urmare, în momentul în care omul însuşi tratează problema în mod viu, este dată imediat posibilitatea ca aceasta să se realizează în cele mai diferite moduri; tot aşa cum şi un om îşi poate folosi capacităţile în cele mai diverse moduri. Aceasta este caracteristica intrinsecă a conceptului care nu este dogmatic. Însă abia atunci când vă însuşiţi astfel de concepte, în special în ştiinţa economică, abia atunci veţi vedea cum intervin lucrurile în viaţă şi cum abia pe o astfel de bază puteţi folosi ceea ce există astăzi, chiar dacă doar ca rezultat al unor observaţii parţiale, în ştiinţă economică.

Luaţi de exemplu disputele asupra preţului, şi veţi găsi că acolo vi se spune că condiţiile care determină nivelul preţului pe partea vânzătorului ar fi acestea: nevoia de bani a acestuia, valoarea pe care o au banii, costurile de producţie care trebuie acoperite, şi concurenţa existentă. Însă când analizaţi aceste noţiuni veţi găsi peste tot că într-adevăr puteţi gândi cu totul corect asupra acestor noţiuni, însă cu aceste noţiuni nu puteţi pătrunde în realitatea economică, din simplul motiv că trebuie mai întâi să vă întrebaţi: Este o situaţie sănătoasă din punct de vedere economic atunci când un anume întreprinzător la un moment dat are nevoie de bani şi prin aceasta, conform nevoii sale de bani, măreşte sau micşorează preţurile, este şi aceasta, ceea ce se poate numi valoare de întrebuinţare a banilor, ceva ce poate acţiona în mod sănătos? – Ambele pot acţiona în mod sănătos sau maladiv. Şi, iarăşi, dacă vă

gândiţi la costurile de producţie, poate fi de dorit ca, pentru a rezulta un preţ sănătos, să nu se gândească la felul în care reies preţurile considerând costurile de producţie ca pe ceva absolut, ci să se reflecteze la felul în care ar trebui micşorate costurile de producţie pentru un articol, astfel încât acesta să aibă un preţ sănătos pe piaţă. Aşadar, este vorba să aveţi astfel de concepte, care pot cu adevărat începe cu începutul lor. Pe cât de puţin puteţi lăsa un om să-şi înceapă viaţa în cel de-al douăzeci şi cincilea an al vieţii sale, tot atât de puţin ar trebui lăsate să înceapă în mod arbitrar noţiunile care intervin în viaţă. Noţiunile economice nu ar trebui lăsate să înceapă, de exemplu, cu concurenţa vânzătorului sau a cumpărătorului: căci se pune problema dacă, sub anumite premise, greşeala economică principială nu este tocmai faptul că există o concurenţă exagerată între vânzători sau între cumpărători. Acestea sunt lucrurile de care trebuie foarte serios să se ţină seama tocmai în privinţa a ceea ce este principial.

Şi lăsând la o parte dacă consideraţi a fi corect una sau alta în dezbaterile pe care le-am avut: pe întreg parcursul conferinţelor s-a urmărit ca noţiunile să fie vii. Apoi, ele arată singure, într-un caz dat, unde trebuie modificate. Important este ca noi să fim aduşi pe calea acestor concepte vii. Şi astfel, ne putem spune: Dacă pe de o parte avem banii care se uzează, adică banii care îmbătrânesc, am încercat să arăt, exact prin faptul că banii intră în circulaţie figurând ca banii de achiziţii, bani de creditare şi bani pentru donaţii, tocmai prin aceste caracteristici particulare ale banilor am încercat să arăt cum, dacă banii funcţionează fără piedici, în mod pur economic, prin aceasta, pur şi simplu prin nevoile care

apar atunci, va lua naştere pe de o parte nevoia de bani tineri, pe de altă parte nevoia de bani bătrâni, vechi.

Toate acestea ar trebui să le pot dezvolta timp de săptămâni întregi, atunci aţi vedea că se integrează pe deplin într-o economie sănătoasă, iar dacă în cadrul acestui corp economic apare undeva o boală, atunci s-ar vedea că această chestiune poate fi vindecată tocmai prin observarea acestor lucruri.

Ce ia naştere de fapt, dacă gândim în acest fel, că în banii aflaţi în circulaţie avem cu adevărat un fel de imagine a ceea ce este de asemenea deteriorabil în cele mai variate bunuri de consum? – căci în sens economic realizările spirituale sunt tot bunuri de consum. În banii care se uzează avem curentul paralel la bunurile, mărfurile, valorile, deci valorile reale care se uzează. Ce avem aşadar de fapt – putem extinde aceasta asupra întregii economii mondiale – când cuprindem cu privirea acest paralelism dintre valoarea nominală şi valoarea reală? Avem de fapt în aceasta în esenţă ceea ce poate fi numit contabilitate extinsă asupra întregii economii mondiale. Este contabilitatea economiei mondiale; căci operaţia care se face atunci când o înregistrare se duce într-o parte sau în alta, nu înseamnă nimic altceva decât scrierea înregistrării într-un alt loc. Aceasta se realizează în plan real prin faptul că banii şi marfa trec dintr-o mână în alta. În definitiv este absolut acelaşi lucru dacă, într-o contabilitate uriaşă, care se extinde asupra întregii economii mondiale, este creată posibilitatea de a plasa înregistrarea în locul potrivit şi apoi de a dirija întregul astfel încât doar să se rescrie soldurile conturilor, activele, sau să înscrii însemnarea respectivă pe o hârtie şi să o dai persoanei în cauză astfel ca problema să fie realizată în mod real. Avem aşadar contabilitatea mondială ca circulaţie a banilor. Şi aceasta ar

fi – aşa cum în fond poate vedea oricine –, spre ce trebuie să se tindă de fapt. Căci prin aceasta am restituit banilor sigurul lucru pe care ei îl pot reprezenta de fapt: mijlocul exterior pentru schimb. Căci de altfel banii nu sunt totuşi nimic altceva, dacă privim până în adâncurile economiei naţionale, decât mijloc pentru schimbul reciproc al rezultatelor muncii. Căci în realitate oamenii trăiesc din rezultatele muncii, şi nu din simbolurile acestor rezultate.

Se poate însă, tocmai prin faptul că banii falsifică într-un anumit sens rezultatele muncii, se poate ca apoi, printr-un fel de comerţ intermediar cu bani să intervină o falsificare a întregii economii. Însă aceasta este o falsificare posibilă exact atunci când banilor nu li se atribuie adevăratul lor caracter.

Acum însă este necesar să vedem – şi am indicat aceasta în special ieri –, că rezultatele muncii trebuie judecate în modurile cele mai diferite cu privire la ceea ce circulă ca valori în viaţa economică. Am putut să atragem ieri atenţia asupra felului în care ceea ce este iniţial obţinut din natură şi asupra căruia este utilizată munca umană, corespunde în fapt imaginii că munca este combinată cu obiectul natural, astfel încât procesul economic se poate începe aşa-zicând într-un loc, spunându-se: Valoarea este generată prin munca pe care o adaug unui produs al naturii. Însă în procesul economic există şi curentul opus, care intervine atunci când apar realizări spirituale. Prin faptul că apar realizări spirituale devine necesară introducerea unei alte formule de evaluare, dacă pot să mă exprim astfel. Şi anume, o realizare spirituală valorează atât de mult, pe cât de multă muncă economiseşte cel care o realizează. Aşadar, cel care creează un tablou, furnizând prin aceasta o valoare, o valoare pentru care există un interes, altfel nu ar reprezenta o valoare, acesta trebuie

evaluată în aşa fel încât lui să-i fie economisită aceeaşi cantitate de muncă de care are nevoie pentru a-şi satisface nevoile până când va realiza din nou un tablou, în acelaşi fel. Astfel că se poate vedea: Prin faptul că în procesul economic realizările spirituale se opun acelor realizări care se bazează exclusiv pe prelucrarea naturii, deci pe muncă manuală, respectiv pe prelucrarea prin mijloace de producţie – prin faptul că pe de o parte este necesară muncă unită cu mijloacele de producţie, pe de cealaltă parte trebuie economisită muncă –, prin aceasta ia naştere acest circuit economic constituit din două curente opuse, care trebuie să se compenseze în mod sănătos.

Acum se pune întrebarea: Cum trebuie să se compenseze acestea? Nu-i aşa?, mai întâi avem nevoie doar să ne gândim la contabilitatea generală a întregii economii mondiale; căci în cadrul acestei contabilităţi generale ar rezulta ceea ce trebuie să se anuleze reciproc. Şi acolo va lua naştere preţul. Se pune însă problema ca înregistrările din această contabilitate generală să aibă o semnificaţie. Înregistrările ar trebui să însemne ceva. O înregistrare, A, pe care o înscriu în contabilitatea mea generală trebuie să corespundă cu ceea ce pot numi „muncă unită cu natură", sau o altă înregistrare, B, trebuie să corespundă cu „atâta muncă se economiseşte prin această realizare". Deci fiecare astfel de înregistrare trebuie să însemne ceva. Şi poate însemna ceva doar atunci când reprezintă ceva ce este comparabil sau cel puţin este făcut să fie comparabil prin economie; căci nu se poate întreba pur şi simplu: Câte nuci valorează un cartof? – Pur şi simplu, acest lucru nu se poate întreba. Problema se pune: Nuca reprezintă un produs natural, unit cu munca umană; cartoful reprezintă un produs natural, unit cu munca umană; cum trebuie comparate cele două valori?

Aici va fi vorba de a găsi ceva care oferă cu adevărat posibilitatea de evalua valorile economice unele în raport cu altele. Problema devine încă mai complicată atunci când, de exemplu, se scrie un eseu, care în sens economic trebuie să valoreze tot atât de mult cât munca manuală cu un mijloc de producţie care este economisită în acest fel, minus cantitatea foarte mică de muncă depusă pentru scrierea lucrării. Însă în orice caz vă puteţi imagina că nu este tocmai o chestiune simplă, de a găsi soluţia pentru cum se pot compara, estima reciproc aceste lucruri. Şi totuşi, dacă se apucă procesul economic la celălalt capăt, se ajunge să se genereze posibilitatea unei asemenea estimări. Avem pe de o parte munca utilizată asupra mijloacelor de producţie – unde aşadar este inclusă şi natura –, care la un anumit moment este o muncă foarte precis determinată; aceasta înseamnă cu alte cuvinte: La un anumit moment este necesară o anumită muncă umană, cum ar fi de exemplu cea necesară producerii de grâu pe o suprafaţă de „a" metri pătraţi, până în momentul când grâul ajunge la vânzător sau în altă parte - deci pentru a produce grâu. Aceasta este o mărime dată, o mărime care chiar este dată într-o anumită relaţie; căci toate realizările economice umane, dacă le privim în ansamblu, îşi au totuşi originea în natură, putem merge pe urme lor până înapoi la natură. Este imposibil ca ele să nu îşi aibă undeva originea în aceasta. Agricultorul lucrează direct asupra naturii; cel care, să zicem, se îngrijeşte de îmbrăcăminte nu lucrează direct asupra naturii, însă munca sa îşi are cu toate acestea originea în natură. Munca sa va conţine în sine o cantitate de muncă economisită, în măsura în care el face uz de spirit în activitatea sa. Însă în orice caz, munca sa îşi are originea în natură. Toate, până la cele mai complicate realizări spirituale îşi au originea în natură, respectiv în munca cu

mijlocele de producţie. Chibzuiţi în mod imparţial şi veţi ajunge mereu la concluzia că la tot ceea ce este de natură economică se poate merge pe urme înapoi până la munca fizică asupra naturii. Şi că ceea ce începe de la domeniul natural să fie creator de valoare – utilizarea muncii până la un anumit punct cât de apropiat posibil de natură –, acestea sunt valorile care trebuie împărţite la întregul domeniu al economiei închise în sine.

Luaţi ca ipoteză cazul la care m-am referit ieri: O economie rurală închisă! În această economie rurală închisă îi aveţi aşadar pe cei care efectuează munca fizică, iar dintre cei care efectuează muncă spirituală m-am referit ieri la învăţător şi la preot, şi poate şi administratorul obştii. Aceasta este o economie foarte simplă. În cadrul ei, cei mai mulţi vor face o muncă fizică, muncă fizică asupra pământul; ei trebuie însă să depună muncă fizică şi pentru ceea ce învăţătorul, preotul şi administratorul comunităţii au nevoie să mănânce, să îmbrace şi aşa mai departe. Ei trebuie să contribuie cu munca lor pentru aceasta; căci învăţătorul şi preotul şi administratorul comunităţii nu efectuează ei înşişi munca lor asupra naturii. Gândiţi-vă acum că această economie rurală închisă ar avea treizeci de ţărani şi cele trei – cum să-i numim? – cele trei notabilităţi ar fi acolo. Aceştia trei îşi oferă realizările spirituale. Ei au nevoie de munca economisită a celorlalţi. Presupuneţi următoarele: Fiecare din aceşti treizeci de ţărani dă celor trei persoane, sau fiecăruia dintre ele separat, un bileţel, un bon, pe care scrie, să zicem, cantitatea „A” = grâu, unde se are în vedere grâul care a fost deja prelucrat într-un anumit mod. Un altul dă un bon pe care scrie altceva, care în privinţa consumului poate fi comparat cu grâul. Aceste lucruri sunt identificabile. Iar apoi preotul, învăţătorul şi

administratorul obştii adună aceste bonuri. În loc să se ducă ei înşişi pe câmp pentru a face rost de grâu, secară, carne de vită, în loc să facă aceasta ei predau bonurile oamenilor. Aceştia lucrează inclusiv pentru ceea ce este înscris pe aceste bileţele, dând produsul respectiv la schimb. Acesta este procedeul care trebuie să se cristalizeze de la sine. Procedeul nu poate fi altfel, este acelaşi chiar şi dacă unei minţi şirete i-ar veni ideea de a introduce în locul bileţelelor bani de metal. Procedeul este acela că trebuie să se creeze bonuri pe baza muncii materiale acumulate, a muncii realizate cu mijloacele de producţie, deci a muncii investite în valorile economice, bonuri care se predau, astfel încât aceia care au nevoie, să poată să economisească muncă cu ajutorul acestor bonuri.

Din aceasta veţi vedea că niciun fel de bani nu poate fi altceva decât o expresie a sumei mijloacelor de producţie utilizabile existente într-o regiune – mijloace care firește sunt constituie în primul rând din pământ, proprietatea funciară –, mijloacele de producţie utilizabile, care există într-o regiune, se reduc la acel element în care pot fi exprimate cel mai uşor. Iar aceasta va conduce întregul proces economic înapoi la ceea ce este totuşi palpabil, detectabil.

Ceea ce trebuie spus despre aceasta este corelat cu faptul că nicăieri pe pământ nu poate fi creat un paradis economic. N-au decât să creadă aceasta cei care promovează utopii care nu au legătură cu realitatea. Se poate spune foarte uşor dintr-o trăsătură de condei, economia ar trebui să fie constituită în cutare sau cutare fel; însă o economie, şi chiar economia întregului pământ, deci ceea ce poate fi numit economie mondială, nu poate fi alcătuită în vreun fel în mod absolut, ci numai în mod relativ. Căci gândiţi-vă că avem într-o regiune economică

închisă o suprafaţă de pământ „S”. Dacă acum toţi oamenii de pe această suprafaţă de pământ îndeplinesc în mod real muncile, sarcinile posibile pentru om, atunci pentru consum rezultă altceva, dacă pe această suprafaţă, să zicem, trăieşte o populaţie de P milioane de locuitori, decât dacă pe aceeaşi suprafaţă trăieşte o populaţie de P1 milioane de locuitori.

Lucrul despre care este vorba aici depinde cu totul de raportul dintre numărul de locuitori şi suprafaţa de pământ, deci şi de cât poate scoate prin muncă un anumit număr de locuitori din acea suprafaţă de pământ – căci de la pământ vine totul la urma urmelor. Luaţi acum cazul ipotetic că o regiune economică oarecare are, să zicem, treizeci şi cinici de milioane de locuitori – oricum, este fără importanţă cât de mulţi locuitori sunt. Ceea ce este valabil în privinţa unei regiuni economice închise, este valabil şi în privinţa economiei mondiale. Să presupunem că o regiune economică are treizeci şi cinci de milioane de locuitori la un anumit moment. Şi luaţi ca ipoteză faptul că aceste treizeci şi cinci de milioane de locuitori trebuie să fie aduse într-o situaţie care să fie cât mai justă din punct de vedere economic. Exprimarea nu este chiar exactă şi clară, însă vă veţi da seama imediat ce vreau să spun. Ce ar trebui să faceţi dacă aţi dori ca în această regiune între cei treizeci şi cinci de milioane de locuitori să domnească condiţiile care ar duce la preţuri fezabile? Atunci dumneavoastră ar trebui ca în momentul în care începeţi să transformaţi viaţa economică într-o viaţă economică sănătoasă, să daţi fiecărui om o parte din suprafaţa de pământ – însă acum calculat în funcţie de o medie a fertilităţii şi a cultivabilităţii –, de mărime egală cu suprafaţa totală de pământ, care face posibilă producţia, împărţită la treizeci şi cinci de milioane. Gândiţi-vă, fiecare copil va primi la naşterea sa o suprafaţă

de pământ de această mărime spre a fi prelucrată mereu: dacă fiecare om ar primi la naşterea sa un teren cu cutare sau cutare suprafaţă, atunci ar lua naştere preţurile care într-adevăr pot lua naştere pe o astfel de suprafaţă; căci lucrurile au atunci valoarea lor de schimb firească.

Dar ceea ce vă prezint aici ca ipoteză curioasă, aceasta este de fapt realitatea. Procesul economic independent de om face realmente acest lucru. El face aceasta – acum, dumneavoastră nu veţi crede că ce spun acum o spun altfel decât într-un mod plastic –, prin faptul că acest proces economic, deoarece aceste condiţii sunt acolo, împarte efectiv întreaga suprafaţă de pământ la cutare număr de oameni, implicând că apoi oamenii trebuie să prelucreze mai departe în mod corespunzător tot ceea ce se detaşează din sfera pământului; puteţi să vă reprezentaţi că întreaga suprafaţă de pământ este împărţită la numărul de locuitori, iar acest lucru ca fapt real dă fiecărui lucru în parte valoarea sa de schimb, şi puteţi nota undeva valorile de schimb. Şi dacă undeva într-un loc aţi înregistra valorile de schimb, aţi putea găsi aproximări foarte apropiate de aceste valori. Însă dacă comparaţi apoi aceasta cu realitatea noastră actuală, atunci veţi descoperi că un lucru are un preţ mult sub acest nivel, iar un alt lucru mult peste acest nivel. Acuma, reprezentându-vă că undeva ia naştere o regiune Utopia, în care puteţi situa numai copiii nou-născuţi, care se află pentru început în grija îngerilor – însă îi daţi fiecăruia dintre copii o bucată de teren –, aţi putea astfel să generaţi condiţiile ca, în momentul în care ei pot să înceapă să muncească, să facă să ia naştere valorile de schimb de la sine înţelese. Dacă apoi, după un anumit timp, sunt alte preţuri acolo, atunci trebuie ca cineva să fi luat din ceea ce este al altcuiva. Şi tocmai aceasta este ceea ce produce

diferitele nemulţumiri, că oamenii simt nedesluşit că în procesul economic poate să intre în joc ceva care nu corespunde absolut deloc preţurilor reale.

Însă tocmai printr-o pătrundere a organismului economic cu un mod de gândire care este menţinut în stilul pe care l-am iniţiat în aceste consideraţii, prin înseşi măsurile luate, se va produce ceea ce am descris aici. De aceasta depinde. Şi astfel, vom descoperi că pe aceşti bani, care reprezintă, aş putea spune, foi, conturi volante ale economiei mondiale, va trebui să stea scris ceva la modul „grâu productibil de pe o suprafaţă de pământ de atâţia metri pătraţi", care este apoi comparată cu celelalte lucruri. Produsele agricole se compară cel mai uşor unele cu altele. Vedeţi aşadar de unde trebuie pornit. Trebuie pornit de la ceva, cifrele trebuie să însemne ceva. Pur şi simplu ne îndepărtează de realitate, atunci când pe banii pe care-i avem stă scris că conţin cantitatea cutare de aur; însă suntem conduşi către realitate atunci când pe bani stă scris: Aceasta reprezintă cantitatea cutare de muncă asupra unui anumit produs al naturii. Atunci am putea spune: Să presupunem de exemplu că pe toţi banii stă scris „cantitatea X de grâu, „cantitatea Y de grâu", „cantitatea Z de grâu" – şi ar fi clar unde îşi are originea întreaga economie. Cu aceasta aţi raportat moneda la punctul de plecare, la mijloacele de producţie utilizabile, asupra cărora este efectuată muncă fizică – mijloacele de producţie ale unei regiuni economice oarecare –, şi aceasta este singurul etalon monedar sănătos: suma mijloacelor de producţie utilizabile.

Pentru cel care poate privi realitatea în mod imparţial, lucrurile se prezintă astfel, chiar dacă cineva poate spune: Nici cu aşa ceva nu poate fi comparată foarte exact o altă valoare. Într-o mare măsură însă, se pot

compara în mod exact. Căci în general, deoarece în cazul acestei evaluări totul este evaluat la sfârşit în funcţie de consum, valorile realizărilor economice nu diferă prea mult. – Oricât de spiritual aş fi ca lucrător, am nevoie de o cantitate de muncă economisită în fiecare an, care să fie egală cu cantitatea de muncă necesară pentru a mă întreţine ca om. Şi printr-un astfel de procedeu va fi clar în ce fel un muncitor spiritual necesită ceva în plus faţă de ce necesită un meşteşugar. Şi dacă acest lucru devine atât de transparent, atunci va fi recunoscut peste tot, tocmai pentru că este transparent. Există la urma urmei, în economiile închise, situaţii – care devin din ce în ce mai rare, însă ele totuşi încă sunt prezente –, în care muncitorii spirituali primesc de fapt din belşug ceea ce au nevoie, unde oamenii le dau cu plăcere fără să scrie aceasta mai întâi pe bileţele. Nu spun aceasta pentru că aş vrea să dau o turnură sentimentală unui fapt economic, ci spun aceasta deoarece acest fapt ţine şi el de realităţile economiei şi deoarece în cadrul economiei ne ciocnim peste tot de om.

Prin aceasta se obţine înainte de toate un raport care poate fi cu adevărat cuprins cu privirea în cadrul părţilor componente ale unui ansamblu economic. Se atinge posibilitatea ca fiecare să aibă în fiecare moment legătura sa cu natura, şi de asemenea exprimată băneşte. Căci ceea ce face ca toate relaţiile noastre să fie atât de nesănătoase este faptul că ele se detaşează, se ridică atât de mult deasupra sferei naturii, legătura cu natura nu mai este acolo. Dacă ajungem până acolo – iar răspunsul la întrebare este numai o chestiune de tehnică, care se poate dezvolta tocmai în viaţa asociativă – , încât pe banii pe care îi folosim să avem realmente valoarea raportată la natură în locul valorii nedefinibile a aurului, atunci vom vedea în mod nemijlocit, în traficul comercial obişnuit, cât de mult

valorează o realizare spirituală; căci atunci voi şti: Dacă eu pictez un tablou, atunci, deoarece eu am pictat acest tablou, e necesar ca cutare număr de, să zicem, agricultori să lucreze atâtea luni sau ani pentru a obţine grâu, ovăz şi aşa mai departe. Gândiţi-vă cât de limpede ar deveni procesul economic prin aceasta. Conform uzanţelor de vorbire actuale s-ar spune în acest caz: Ca etalon monetar în locul unui etalon aur este un etalon natură. Şi acest lucru ar fi exact ceea ce este corect. Din aceasta ar rezulta într-adevăr condiţiile economice corecte.

Acum aveţi din nou o asemenea imagine în faţa dumneavoastră. Trebuie să mă exprim prin astfel de imagini, deoarece aceste imagini redau realitatea. Căci ceea ce oamenii au în minte în mod obişnuit în cadrul circulaţiei economice nu este realitatea. O realitate are cel care ştie: dacă pentru un lucru primeşte o monedă de o atâta valoare, atunci aceasta reprezintă atâta muncă de prelucrare a pământului, sau mai trebuie adaugată la aceasta şi munca cu alte mijloace de producţie, care însă vor fi echivalente cu natura, deoarece în momentul în care sunt terminate, în care deci ies din domeniului mărfii, trec într-o stare de devalorizare, de imposibilitate de a fi cumpărate sau vândute; prin aceasta ele devin asemenea mijloacelor de producţie pe care le avem în natură. Este numai o continuare a procesului pe care îl avem în natură, atunci când spunem că mijloacele de producţie trebuie să fie tratate în acest fel. Abia prin aceasta se creează un concept clar şi pentru natura însăşi ca mijloc de producţie; căci faţă de conceptele privind pământul pe care le găsiţi în rest, se poate obiecta mereu câte ceva, dacă nu introduceţi conceptul de mijloace de producţie în sensul în care am încercat să fac acest lucru în lucrarea mea ***Punctele fundamentale ale problemei sociale***. Căci trebuie doar să

vă gândiţi la faptul că şi o regiune a naturii trebuie mai întâi prelucrată înainte de a fi teren cultivabil sau folosibil, astfel că până la momentul când natura, o regiune oarecare a naturii este desţelenită, când poate fi dată astfel spre utilizare – şi până în acel moment trebuie efectuată muncă asupra acesteia –, astfel că până la finalul acestei munci, până când această munca a fost încheiată, pământul, terenul este în mod îndreptăţit tot o marfă, o valoare economică în sensul că un bun este asociat cu munca.

Deci numai prin faptul că formulaţi conceptele într-adevăr în felul în care am făcut-o noi, ajungeţi să aveţi conceptul mijloacelor de producţie în viziune pură; apoi îl veţi putea implementa în cele mai diferite domenii; atunci, la momentul potrivit veţi realiza că dacă un autor scrie un eseu, partea esenţială a valorii constă în munca economisită, din care doar trebuie scăzută acea părticică pe care o reprezintă munca fizică directă a scrisului. Conceptele se diferenţiază pentru dumneavoastră în cele mai variate direcţii, în aşa fel încât se află în interiorul vieţii în mod corect, atunci când le formaţi pornind chiar de la viaţa însăşi. Aşadar, dacă doriţi să trataţi problema preţului, nu puteţi decât să urmăriţi înapoi această problemă a preţului nu doar până la costurile de producţie, ci trebuie să să le urmăriţi pînă la producţia primară; trebuie să cercetaţi care sunt condiţiile formării preţului pornind de la producţia primară. Abia apoi puteţi urmări formarea preţurilor până la orice punct în cadrul procesului economic.

Cu aceasta v-am putut poate da cel puţin o reprezentare care să vă călăuzească pe calea către ceea ce intră în considerare în ceea ce priveşte problema principală a economiei, stabilirea preţurilor. Căci economia înseamnă tocmai a prilejui schimbul de produse între

oameni; iar schimbul de produse între oameni trăieşte din plin în formarea preţului. Această fomare a preţurilor, care trebuie să fie mai întâi acolo, este importantă, de ea depind lucrurile. Şi că nu este necesar să ne întoarcem la ceva foarte nedefinit, veţi înţelege atunci când urmăriţi totul înapoi până la acel raport de valoare, care decurge pentru prelucrarea pământului, din raportul între suprafaţa de pământ folosibilă şi numărul de locuitori. În acest raport găsiţi ceea ce la origine se află exact la baza fomării valorii, întrucât toată munca care poate fi efectuată, poate veni doar de la numărul de locuitori, iar toate lucrurile cu care această muncă se poate uni trebuie să provină din pământ, din proprietatea funciară; căci de această muncă are nevoie fiecare, iar pentru cei care o economisesc datorită realizărilor lor de natură spirituală, pentru aceştia trebuie să o realizeze ceilalţi; prin urmare ajungem aici la ceea ce stă la baza economiei.

Acum, dacă examinăm chestiunea în acest fel, trebuie să spunem: În economia noastră actuală, foarte complicată, încă mai intră şi ceea ce exista pe deplin în cadrul celor mai primitive raporturi economice, unde era vorba în esenţă numai de schimb de produse. Numai că nu mai suntem capabili să pătrundem cu privirea această legătură peste tot. O vom avea imediat în faţa noastră întotdeauna dacă în banii pe care îi folosim este exprimată această legătură cu natura. Căci în realitate ea este mereu acolo. Nu uitaţi aceasta niciodată! Aceasta este realitatea. Aş spune – iarăşi vorbind la figurat: În timp ce eu imi dau banii maşinal, necugetat pentru un produs oarecare, un mic demon se află mereu acolo, scriind mereu pe aceşti bani cât de multă muncă realizată asupra naturii corespunde acestora. Aceasta este realitatea. Trebuie şi aici, pentru a ajunge la realitate, să nu rămâi la suprafaţa exterioară.

Ei bine, într-adevăr nu a fost posibil ca în aceste paisprezece zile să dau altceva decât câteva imbolduri care trebuie să fie călăuzitoare, imbolduri despre care ştiu că trebuie mai departe implementate şi dezvoltate în toate direcţiile, şi că poate cel mai important lucru este să vă daţi seama cum conceptele în imgini care au fost dezvoltate aici, exact în comparaţie cu ceea ce este dezvoltat altfel, ilustrează ceva viu. Dacă aţi preluat ceea ce este viu la aceste concepte în imagini, înseamnă că nu aţi petrecut de pomană aceste paisprezece zile aici.

Iar aceasta este ceea ce apasă atât de greu pe sufletul oamenilor în ziua de azi, faptul că se împotriveşte ceva colosal când este vorba ca oamenii să dobândească o perspectivă clară, o vedere liberă în ceea ce este necesar pentru vindecarea multor vătămări ale culturii noastre. Se vorbeşte îngrozitor de mult despre ce trebuie să se petreacă. Însă există puţină voinţă de a se cufunda în realitate, şi de a scoate tot din realitate cuvântul despre ceea ce trebuie să se petreacă. Este realmente aşa, că în prezent am ieşit din sfera adevărului, a dreptului real – care vine din natura omului –, şi din ceea ce trebuie să se dezvolte în om, atunci când omul trebuie să aibă valoare pentru ceilalţi semeni ai săi, din practica vieţii, treptat am ieşit din acestea, şi de fapt am ieşit din cuvântul adevărului alunecând în simpla frază, din simţul justeţii în convenţional şi din practica vieţii în simpla rutină. Iar din această triplă neveridicitate, din frază, convenţie şi rutină nu ieşim dacă nu dezvoltăm voinţa de a ne cufunda în lucruri, de a privi acolo cum se formează ele de fapt în realitatea lor. Atunci vom găsi posibilitatea, fiind tocmai în postura celor care vor să privească astfel de lucruri ca obiect de studiu, atunci vom găsi posibilitatea de a fi înţeleşi. În prezent în lume există multe lucruri, care ca

fraze agitatoare cauzează daune îngrozitoare, pentru că există atât de puţini oameni care au voinţa serioasă de a se apleca asupra realităţilor.

De aceea, pentru mine a fost o mulţumire adâncă faptul că aţi venit aici şi aţi vrut să vă ocupaţi împreună cu mine timp de paisprezece zile de domeniul economiei. Vă mulţumesc din inimă pentru aceasta; pentru că îmi este permis să exprim această mulţumire, deoarece cred că ştiu ce însemnătate are faptul că tocmai cei care în prezent ca absolvenţi de învăţământ superiori se află în domeniul economiei, vor putea colabora extraordinar de mult la însănătoşirea vieţii noastre, la reconstruirea vieţii umanităţii.

Şi trebuie să ne străduim ca ştiinţa economică să nu fie numai o teorie, ci ca ştiinţa economică efectiv să se dovedească ea însăşi a fi de asemenea o valoare economică, astfel încât ceea ce noi economisim ca muncă să poată fi realmente folosit de cei care ne scutesc de ea, în mod rodnic pentru evoluţia pe mai departe a omenirii. Luând decizia de a veni aici, cred că aţi fost conştienţi de această sarcină importantă a economistului, şi m-aş bucura dacă aţi fost întăriţi prin ceea ce – deşi într-un fel insuficient – a putut fi elaborat împreună aici.

Să sperăm că vom avea ocazia cândva de a lucra mai departe aceste chestiuni.

NOTE

Notă editorială

Prezentul curs de studiu a fost ţinut de Rudolf Steiner în Dornach, la cererea studenţilor la economie, în vara anului 1922, la câteva săptămâni după Congresul de la Viena ţinut pe tema: «Westliche und östliche Weltgegensätzlichkeiten» (***Opoziția dintre Vest și Est pe plan mondial***, GA 83).

În urma unora din conferinţe au avut loc discuţii detaliate cu participanţii la curs, în care problemele prezentate în conferinţe au fost extinse şi aprofundate. Aceste discuţii sunt publicate ca vol.2, ***Seminarul cursului de economie*** (GA 341).

Rudolf Steiner şi-a destinat expunerile sale numai unui mic cerc de studenţi care erau mai familiarizaţi cu antroposofia, cărora a vrut să le dea numai câteva stimulente pentru studiile ulterioare. Intenţia sa, de a oferi la o dată ulterioară o perspectivă mai cuprinzătoare asupra economie pentru practicieni vieţii economice, nu a mai putut să o realizeze.

Documente pentru text:

Cursul a fost stenografiat şi transcris în text clar de Georg Klenk. Acest text stă la baza textului tipărit. Cu toate acestea, textul conţine unele inexactităţi. În diverse ediţii s-a încercat în diferite moduri să se facă corectarea lor. Actuala ediţie, cu excepţia câtorva corecturi, este conform editării pentru ediţia a patra, de catre Walter Birkigt şi Emil Leinhas, care amândoi au participat la curs în 1922. Acest lucru este valabil în principal şi pentru note.

Sumarul conferinţelor a fost preluat din ediţia a doua a ***Seminarului cursului de economie*** (GA 341), ediţie îngrijită de Folkert Wilken şi Wolfram Groddeck.

Despre desenele la tablă:

Desenele la tablă şi notaţiile originale făcute de Rudolf Steiner în aceste conferinţe s-au păstrat, întrucât tabla a fost acoperită cu hârtie neagră. Acestea se găsesc, drept completări la conferinţe, reproduse la scară redusă într-un volumul XXIV din seria «Rudolf Steiner, Wandtafelzeichnungen zum Vortragswerk» (***Rudolf Steiner, Desene la tablă în activitatea de conferenţiere***). Din greşeală, tabla 4a nu a fost reprodusă în acest volum. Ea a fost inclusă în volumul suplimentar XXIX al Desenelor la tablă. Transpunerile grafice inserate în text în ediţiile anterioare au fost păstrate şi în ediţia de faţă.

Note

Lucrările lui Rudolf Steiner cuprinse în Opere complete (Gesamtausgabe) sunt specificate în note cu numărul bibliografic (GA).

1. *Gustav von Schmoller*, 1838-1917, economist. Este considerat ca reprezentant proncipal al „jungen Schule der deutschen Volkswirtschaftslehre" (şcoala tânără de economie germană). *Wilhelm Röscher*, 1817-1894, economist. Fondator al „älteren (historischen) Schule der deutschen Volkswirtschaftslehre" (şcoala mai veche (istorică) a economiei germane).

2. *Benjamin Disraeli*, Earl of Beaconsfield, 1804-1881, Scriitor şi om de stat britanic. A devenit cunoscut pentru romanele sociale romantic-realiste. Ca membru al Camerei Comunelor a reprezentat ideea de „democraţie Tory", şi a fost un oponent al lui Peel în privinţa taxelor de protecţie.

Ca prim-ministru, el a devenit mai târziu unul dintre cei mai mari oameni de stat ai imperialismului britanic. Printre altele, el a obţinut pentru Anglia achiziţionarea majorităţii acţiunilor pentru Canalul Suez, şi a determinat ca regina Victoria să devină împărăteasa Indiei.

3. *Eugen Richter*, 1838-1906, politician şi publicist german. Lider al partidului Progresist; a fost cunoscut ca oponent al lui Bismarck şi a politicii lui sociale şi economice.

Eduard Lasker, 1829-1884, politician şi jurist german. A avut o contribuţie majoră în reforma judiciară desfăşurată în perioada 1867-1877. Până în 1881 a fost liderul aripii de stânga a Partidului Naţional Liberal. A ieşit în evidenţă ca adversar al politicii protecţioniste lui Bismarck. *Lujo Brentano*, 1844-1931, economist şi profesor universitar. A fost considerat un reprezentant de frunte al curentului politicii sociale în ştiinţa economică germană, aşa-numitul „socialism-academic".

4. familia *Rothschild*, cunoscută sub denumirea de Casa Rothschild, este o familie de bancheri evrei germani care a înfiinţat case de finanţare şi case bancare europene începând de la sfârşitul sec. 18. Se crede că în sec. 19 când erau la apogeu, familia Rothschild deţinea cea mai mare avere personală din lume.

5. *Adam Smith*, 1723-1790, filosof şi economist britanic. Este considerat fondatorul „economiei politice clasice". El a fost primul care a prezentat într-o formă cuprinzătoare şi unitară teoriile economice individualiste şi liberale. Opera principală: «Avuţia naţiunilor: cercetare asupra naturii şi cauzelor ei», patru volume, 1776.

6. *Karl Marx*, 1818-1883. Vezi «Capitalul», vol.1, cap.5: „Procesul muncii şi procesul de valorificare".

7. *într-un articol pe care am scris încă de la începutul secolului*: ***Știința spirituală și problema socială***, în «Luzifer-Gnosis 1903-1908» (GA 34). Din 1941 când acest articol a apărut pentru prima dată sub formă de carte, termenul „teosofie" folosit anterior, s-a înlocuit cu „știința spirituală".

8. *în acea scriere*: vezi nota anterioară.

9. *ceea ce în scrierea mea* ***Puncte centrale ale problemei sociale*** *am numit adevăratele asociații*: GA 23, Vezi în special prefața și introducerea.

10. *Iar la producător este vorba de faptul că la el avem de observat interacțiunea dintre ofertă și preț*: În prima ediție (nedatată, probabil din 1922) este spus: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea cererii și prețului în bani". În ediția din 1933, îngrijită de Roman Boos, după o revizuire amănunțită a documentelor existente această frază este schimbată în modul următor: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea între cerere și prețul în bani". La o revizuire ulterioară a materialelor existente, pentru ediția a patra în 1965, a fost făcută din nou o schimbare, de către editor și foștii studenți Walter Birkigt și Emil Leinhas, schimbare care a fost adoptată în această ediție. Versiunea actuală a acestui pasaj spune: „... la el avem de observat mai mult interacțiunea dintre ofertă și preț". Birkigt și Leinhas au indicat că la «la ecuația producătorului, despre care este vorba, și care a fost scrisă pe tablă ca p = ƒ(o,c), ... nu este nicio interacțiune între cerere și preț. Doar cele două variabile independente *o* (oferta) și *p* (prețul) pot intra în interacțiune. O forțare într-o altă ecuație este imposibil matematic, și în economie o întindere a producătorului în domeniul consumatorului ar fi o șarlatanie sau un abuz, căci ce are cu adevărat nevoie consumatorul, numai el însuși poate ști. Prin

urmare a fost făcută rectificarea necesară, din „cerere şi preţul în bani" în „ofertă şi preţ".»

11. *la producător este o ofertă în mărfuri*: În ediţiile deja menţionate mai sus, aici este scris: „la producător este o cerere de mărfuri". În prezenta ediţie s-a preluat tot modificarea făcută de Birkigt şi Leinhas în ediţia din 1965. Forma din ediţiile anterioare „cerere de mărfuri", nu se potriveşte nici cu sensul întregului pasaj, nici nu corespunde cu faptele economice. Propoziţia are sens şi faptele reale devin vizibile numai atunci când se spune: „la producător este o ofertă de mărfuri". Acest lucru reiese în mod clar atunci când se confruntă pasajul cu o notă pe care Rudolf Steiner a înscris-o într-un jurnal la trei zile după conferinţă. Pasajul şi nota tratează aceeaşi problemă şi prezintă un acord complet în toate detaliile, atunci când este folosită propoziţia corectată. Pasajul cu propoziţia corectată spune:

„Dar mai mult de atât, am făcut aceste ecuaţii diferite din punct de vedere calitativ prin faptul că aici o-ul la consumator este o ofertă în bani, la producător este o ofertă în mărfuri, iar la comerciant avem de a face cu ceva ce se află propriu-zis între bani şi marfă."

Nota din 3 august 1922, schiţează pe scurt această ofertă diferită calitativ:

„Producătorul oferă mărfuri

Comerciantul oferă marfă-bani."

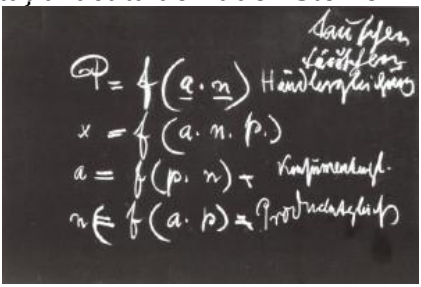
Aici Rudolf Steiner începe de la ofertă (o). Dar se poate de asemenea începe şi de la cerere, şi anume:

la comerciant de la cererea (c) de mărfuri (m) şi bani (b): ($c_b{}^m$) la consumator de la cererea de mărfuri (c_m) la producător de la cererea de bani (c_b)

Comerciantul cere mărfuri şi oferă bani; dar de asemenea cere bani şi oferă mărfuri. Deci trebuie să fie şi pentru

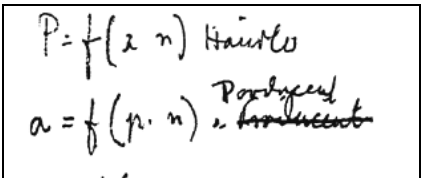
consumator şi producător câte două ecuaţii. Ecuaţia comerciantului le conţine întotdeauna pe amândouă. (Birkigt/Leinhas)

Tabla cu notaţia făcută de Rudolf Steiner în conferinţă:

Aranjamentul ecuaţiilor pe tablă se poate să nu corespundă cu ordinea în care Rudolf Steiner le-a scris pe tablă. Corespunzător conţinutului conferinţei, el evident a scris mai întâi formula x = (o , c , p) [pe tablă x = ƒ (a n p)], apoi ecuaţia comerciantului p = ƒ (o , c) [pe tablă p = ƒ (a n)], după care ecuaţia producătorului c = ƒ (o , p) [pe tablă n = ƒ (a p)], şi în final ecuaţia consumatorului o = ƒ (p , c) [pe tablă a = ƒ (p n)].

Dar pe lângă ecuaţiile pe care Rudolf Steiner le-a scris pe tablă în timpul cursului, o a doua înregistrare, în însemnarea din carneţelul de notiţe, din 3 august 1922, care spune:

p = ƒ (o c) comerciant o = ƒ (p c) producător c = ƒ (o p) consumator		p = ƒ (a n) Händler a = ƒ (p n) Produzent n = ƒ (a p) Konsument

Dacă plasăm comparativ ecuaţiile de pe tablă şi cele din carneţel unele lângă altele, obţinem:

	pe tablă	în carneţelul de notiţe
comerciant	$p = f\,(o_m{}^b\,,\, c_m{}^b)$	$p = f\,(o_m{}^b\,,\, c_m{}^b)$
producător	$c_b = f\,(o_m\,,\, p)$	$o_m = f\,(c_b\,,\, p)$
consumator	$o_b = f\,(p\,,\, c)$	$c_m = f\,(o_b\,,\, p)$

La curs Rudolf Steiner a dat numai un set de ecuaţii – cele de pe tablă. Editorii însă au dorit să nu le rămână ascunse cititorilor ecuaţiile din carneţelul de notiţe, întrucât ele completează imaginea proceselor complicate de stabilire a preţurilor. (Birkigt/Leinhas)

12. *C. M. von Unruh*, «Zur Physiologie der Sozialwirtschaft», Leipzig 1918.

13. *Georg von Siemens*, 1839-1901; începând din 1870 director al Deutsche Bank fondată de el, prin care a sprijinit mari companii internaţionale, una din priorităţile sale fiind finanţarea proiectelor de căi ferate internaţionale, inclusiv calea ferată anatoliană şi calea ferată Berlin-Bagdad. *Arthur von Gwinner*, 1856-1931, bancher; din 1880 membru al consiliului director al Deutsche Bank, mai târziu succesor al lui Georg von Siemens.

14. *Carl Philipp Gottfried von Clausewitz*, 1780-1831, general şi teoretician militar prusac.

15. *Rudolf Hilferding*, 1877-1941; născut la Viena, doctor, economist marxist, politician, editor (1907-1915 la publicaţia «Vorwärts»). Între 1923 şi 1928-1929 a fost ministru de finanţe al Germaniei; a fost considerat un reprezentant al austro-marxismului.

16. *oameni ca Foerster şi alţii de acelaşi gen*: aluzie la pedagogul moral catolic Friedrich Wilhelm Foerster (1869-1966).

17. *Regatul merovingian*, în Francia, o zonă în Franţa şi Germania de astăzi, regat fondat de Clovis I, primul rege al francilor, în 469. Dinastia merovingiană a domnit aproape 300 de ani.

18. *David Ricardo*, 1772-1823, economist englez. Pe lângă Adam Smith este cel mai important teoretician al şcolii clasice de teorie economică engleză. Pe principiul libertăţii economice, el a dezvoltat o teorie a valorii şi, mai presus de toate, propria sa teorie a rentei funciare. Lucrarea sa principală: «Principii ale economiei politice şi impozitare», 1817.

19. *Sistemul mercantil*: Mercantilismul a fost doctrina economică dominantă în secolele 16-18. Ca scop principal se urmărea sporirea bogăţiei unei naţiuni prin impunerea reglmentării guvernamentale privind toate interesele comerciale ale naţiunii. Se credea că puterea naţională ar putea fi maximizată prin limitarea importurilor prin taxe şi maximizarea exporturilor, şi crescând depozitele de metale preţioase. Mercantilismul a încurajat multele războaie intraeuropene din acea perioadă, expansiunea colonială şi exploatarea altor ţări.

20. *David Hume*, 1711-1776, filosof şi istoric englez; a avut o puternică influenţă asupra iluminismului francez şi asupra pozitivismului, precum şi asupra psihologismului secolului XIX.

21. *Fiziocraţia* a fost o teorie economică dezvoltată în Franţa în sec. XVIII. Este în general considerată ca fiind prima şcoală ştiinţifică a economiei. În contrast cu mercantiliştii care pentru creşterea averii şi puterii naţiunii prevedeau masive reglementări economice şi puneau accentul pe producţie, comerţ exterior şi acumulare de aur, fiziocraţia era caracterizată prin credinţa că politica guvernamentală nu ar trebui să

interfereze cu funcţionarea legilor economice naturale şi că terenul şi produsele terenului sunt sursa întregii bogăţii a unei naţiuni. Fiziocraţii işi reprezentau o societate predominant agricolă, în care tot ce era industrial era considerat o prelungire neproductivă a muncii agricole. (La acea vreme economia Franţei era aproape în întregime agrară.) Ei au fost primii care au considerat că munca este singura sursă a valorii, însă numai munca agricolă, considerând că producţia industrială prelua la intrarea în procesul de producţie tot atâta valoare pe cât crea la ieşire.

22. *Carol cel Pleşuv* (823-877), Carol al II-lea, nepotul lui Carol cel Mare, rege al Franciei de vest (843-877) şi împărat al Sfântului imperiu roman (875–877).

23. *John Scotus Eriugena*, (810-877), teolog irlandez, filosof neoplatonist şi poet. Este considerat cel mai mare filosof al evului mediu timpuriu. Aproximativ din 845 a trăit la curtea regelui Carol al II-lea, lângă Laon (în prezent în Franţa), mai întâi ca profesor de gramatică şi dialectică.

24. *Licurg (Lycurgos)* (sec.7 î.Ch), considerat în mod tradiţional legiuitorul care a fondat majoritatea instituţiilor în Sparta antică.

25. *Oswald Spengler*, 1880-1936; istoric şi filosof german. Vezi «Untergang des Abendlandes» (Declinul Occidentului), Vol.2, Cap.5, I. Das Geld (Banii).

DESENELE LA TABLĂ

Desenele şi notaţiile originale de pe tablă ale lui Rudolf Steiner s-au păstrat începând din toamna anului 1919, deoarece la dorinţa auditorilor tabla a fost acoperită cu hârtie neagră, care s-a putut păstra ulterior. De multe ori lui Rudolf Steiner îi stăteau la dispoziţie două sau chiar trei table pregătite în felul acesta. În urma unei conferinţe, desenele executate cu creta albă sau colorate erau fixate pe hârtie, datate şi păstrate. În cadrul Ediţiei Complete Rudolf Steiner („Rudolf Steiner Gesamtausgabe“), ele se găsesc, drept completări la conferinţe, în seria Rudolf Steiner, *Desene la tablă de la conferinţe* («Wandtafelzeichnungen zum Vortragswerk»), GA K 58/1 – 58/30, reproduse fotografic la dimensiuni micşorate.

Desenele şi notaţiile la tablă făcute de Rudolf Steiner pe parcursul acestui ciclu de conferinţe se gasesc în volumul XXIV (GA K58/24), împreună cu desenele aferente ciclurilor de conferinţe GA 322, 326, 327 şi 339.

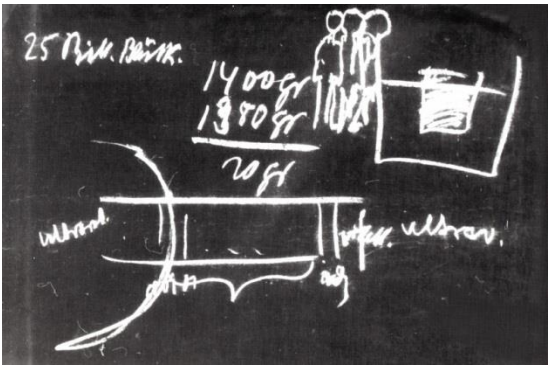

Tabla 1 Conferinţa 1 — Dornach, 24 iulie 1922

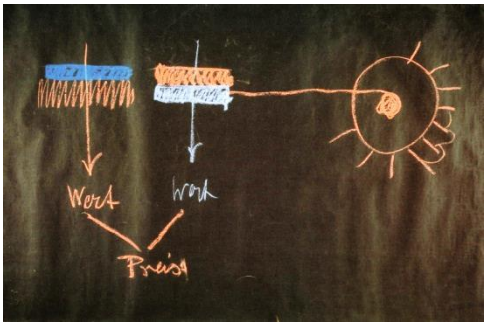

Tabla 2 Conferința 2 — Dornach, 25 iulie 1922

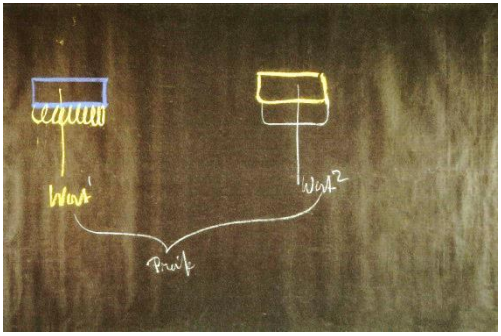
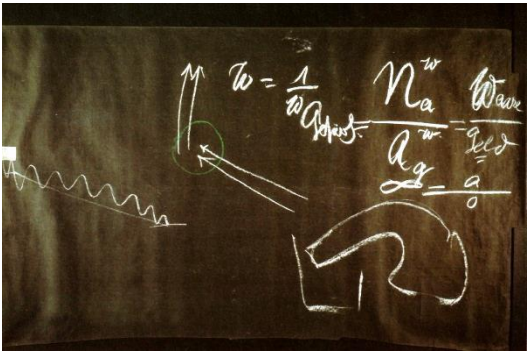

Tabla 3 Conferința 3 — Dornach, 26 iulie 1922

Tabla 4 Conferința 4 — Dornach, 27 iulie 1922

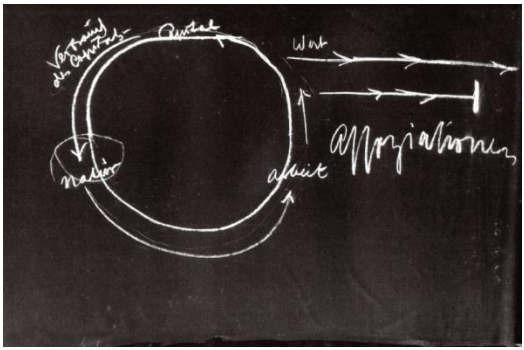

Tabla 4a Conferința 5 — Dornach, 28 iulie 1922

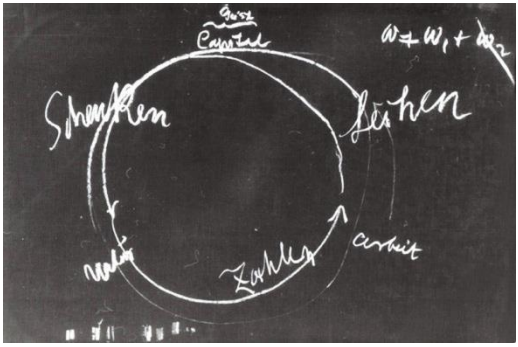

Tabla 5 Conferința 6 — Dornach, 29 iulie 1922

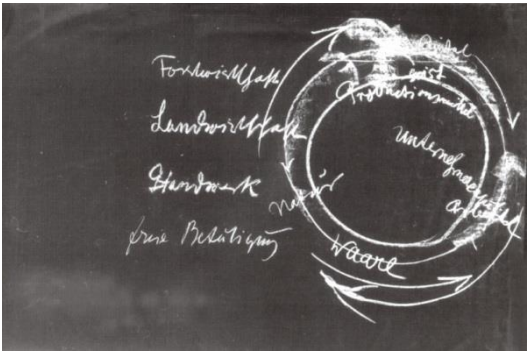

Tabla 6 Conferința 7 — Dornach, 30 iulie 1922

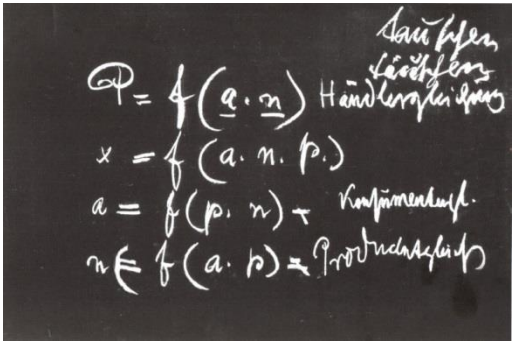

Tabla 7 Conferința 8 — Dornach, 31 iulie 1922

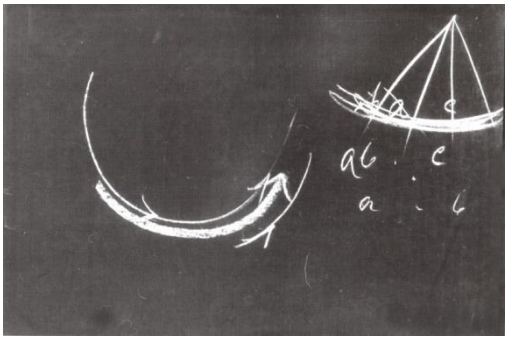

Tabla 8 Conferința 10 — Dornach, 2 august 1922

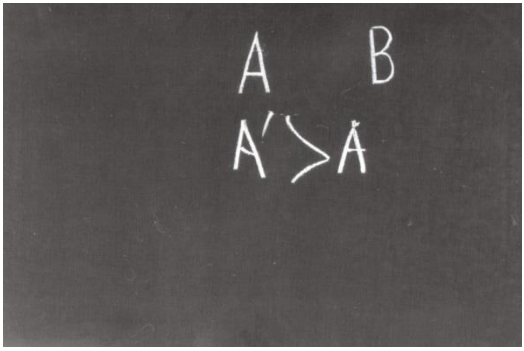

Tabla 9 Conferința 11 — Dornach, 3 august 1922

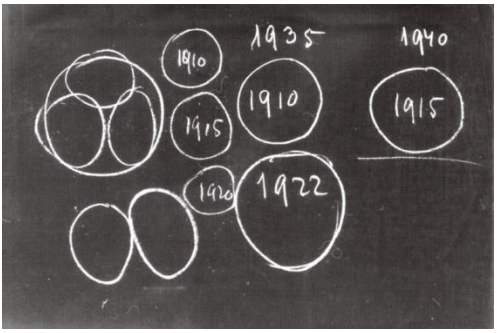

Tabla 10 Conferința 12 — Dornach, 4 august 1922

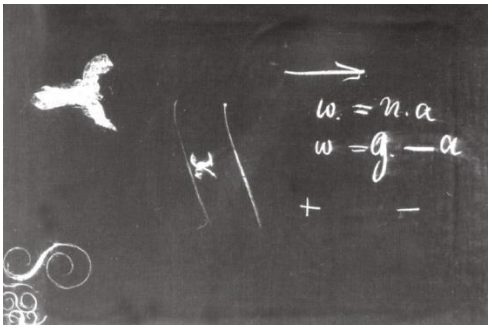

Tabla 11 Conferința 13 — Dornach, 5 august 1922

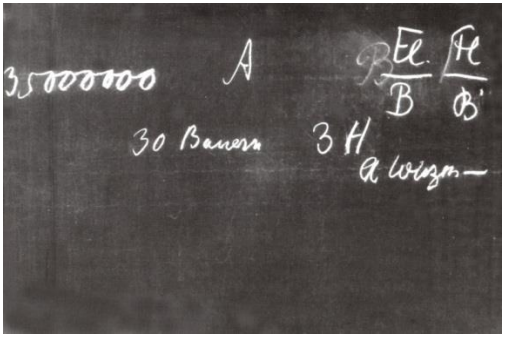

Tabla 12 Conferința 14 — Dornach, 6 august 1922

II. SEMINARUL DE ECONOMIE
GA 341

PRIMA DISCUȚIE DE SEMINAR

Dornach, *31 iulie* 1922

Întrebare: ***Punctele centrale*** [Nota 1], par într-adevăr „logic închegate în ele însele", dar criteriul „dacă este sau nu conform cu realitatea" nu se găseşte în ele.

Rudolf Steiner: Ar fi bine dacă prietenii s-ar exprima un pic mai clar în privinţa acestui punct. Trebuie să ţineţi cont de faptul că economia politică ca atare este de fapt o gândire foarte recentă, apărută abia de câteva secole şi că în domeniul vieţii economice, până la marii utopişti, totul s-a desfăşurat mai mult sau mai puţin instinctiv. Cu toate acestea, impulsurile acestea instinctive, pe care oamenii le-au avut, au fost ceva ce a intrat în realitate.

Pentru o mai bună înţelegere, luaţi în considerare următoarele. Astăzi oamenii spun de multe ori: ceea ce putem gândi asupra domeniul economic, rezultă de fapt în urma contradicţiilor economice dintre clase, dar şi din modul de lucru economic, s.a.m.d.. Şi prin aceasta nu vreau nici măcar să mă refer la extremul absolut, aşa cum este susţinut de Marx şi adepţii săi. Ci chiar şi profesorii de economie care au o puternică tentă burgheză vorbesc despre faptul că, de fapt, totul rezultă ca o necesitate automată din fundamentele economice. Cu toate acestea, atunci când oamenii iau în discuţie fiecare lucru concret în parte, se dovedeşte aşa că, toate organizările concrete, care au intrat în acţiune, pentru a genera viaţa economică de astăzi, nu sunt nimic altceva decât rezultate ale gândirii medievale, desigur în contextul diferitelor realităţi. Însă

gândiţi-vă numai ce a generat ca organizare noţiunea romană de proprietate, deci o categorie pur juridică, şi ce a luat naştere în domeniul economic prin această noţiune. Vedem că aceste lucruri nu au fost tratate ştiinţific, dar vedem că aceste categorii juridice, însă chiar ca juridice deja gândite din punct de vedere economic, au acţionat formator. Apoi au urmat mercantilii şi alţii, oameni care nu erau creativi ci teoreticieni. Putem spune că, de exemplu, consilierii împăratului *Iustinian* [Nota 2], care au creat Codexul Corpus Juris au fost oameni mult mai creativi decât profesorii de economie de mai târziu. Aceşti oameni efectiv nu doar au creat un codex iustinian în înţelesul nostru actual, ci în cursul ulterior al dezvoltării medievale vedem impulsurile contradictorii dezvoltându-se tocmai pe baza celor ce au fost stabilite în această legislaţie iustiniană.

Şi astfel am ajuns în epoca contemporană la oameni care în gândirea lor economică nu mai sunt creativi ci numai contemplativi. Această contemplare începe cu adevărat de la *Ricardo*. Luaţi de exemplu legea fertilităţii descrescânde a solului. Aceasta este cu adevărat o lege care este corectă dar nu corespunde absolut deloc realităţii. Căci viaţa practică va demonstra mereu că, într-adevăr dacă vor fi luaţi în considerare toţi factorii de care a ţinut seamă *Ricardo*, în mod corect se va întâmpla ceea ce s-a enunţat prin legea fertilităţii descrescânde a solului, dar în momentul în care pe de cealaltă parte apare o cultivare tehnică mai intensivă, atunci această lege este dată peste cap. Ea nu se confirmă în realitate.

Să luăm alt exemplu, ceva mai banal. Să luăm „legea de fier a salariilor" a lui *Lassalle*. Trebuie să mărturisesc, percep ca pe o anume superficialitate economică faptul că încă găsim menţionându-se că această lege este „depăşită";

acest lucru nu s-a adeverit. Şi anume situaţia este aşa: Din modul de gândire a lui *Lassalle* şi din viziunea că munca poate fi plătită, nu poate fi dedus nimic mai corect decât această lege de fier a salarizării. Are o logică atât de riguroasă, încât se poate spune: Este absolut corect dacă gândeşti aşa cum a trebuit să gândească Lassalle, că nimeni nu are interesul să dea lucrătorului un salariu mai mare decât atât cât îi face posibilă subzistenţa. El nu-i va da, bineînţeles, mai mult. Dacă îi dă însă mai puţin, atunci lucrătorul se va „ofili" şi acest lucru îl va suporta cel ce plăteşte salariul. Nu poţi practic să o scoţi la capăt fără a admite teoretic legea de fier a salariilor. Deja chiar în cadrul proletariatului oamenii spun: Legea de fier a salarizării este greşită, căci nu este corect că în ultimele decenii salariul s-a păstrat la un anumit minimum, care în acelaşi timp ar fi un maximum al său. Bine, dar de ce este legea de fier a salarizării a lui *Lassalle* greşită? Dacă s-ar fi păstrat condiţiile în care el a emis această lege – vreau aşadar să spun, condiţiile existente în perioada 1860-1870, adică dacă activitatea economică ar fi continuat sub viziunea liberală, atunci legea de fier a salarizării ar fi intrat în realitate absolut corect. Acest lucru nu s-a făcut, s-a produs o întoarcere de la economia liberală şi astăzi legea de fier a salariilor este permanent îmbunătăţită, prin aceea că sunt emise legi de stat care realizează o corectură a realităţii ce ar fi rezultat din această lege.

Aşadar, vedeţi că o lege poate fi corectă şi totuşi în neconcordanţă cu realitatea. Eu nu ştiu un alt om care să fi fost un gânditor mai mare decât Lassalle. El a fost însă foarte unilateral. Dar el a fost un gânditor foarte consecvent.

Când te afli în faţa unei legităţi naturale, atunci ea poate fi constatată. Când te afli în faţa unei legităţi sociale,

poate fi şi ea constatată, dar este valabilă numai ca un curent definit şi poate fi corectată. În măsura în care economia noastră se bazează exclusiv pe concurenţa liberă – şi mai sunt încă multe altele care se bazează numai pe concurenţa liberă – atunci legea de fier a salarizării este valabilă. Dar, pentru că în aceste condiţii ea ar fi valabilă, trebuie făcute corecţii prin legislaţie socială privind un timp de lucru definit s.a.m.d. Dacă lăsaţi întru totul mână liberă patronilor, atunci legea de fier a salarizării este valabilă. De aceea în ştiinţa economică nu se aplică metoda deductivă. Cea inductivă nu ajută nici atât. Pe aceasta a urmat-o *Lujo Bentano*. Ea spune că noi putem doar să observăm realităţile economice şi apoi să ne ridicăm treptat către legi. – Da, aşa nu ajungem deloc la nicio gândire creatoare. Aceasta este aşa numita economie politică modernă, care se numeşte ştiinţifică. Ea vrea să fie doar inductivă, însă cu ea nu veţi progresa.

În ştiinţa economică aveţi nevoie definitiv de o metodă de caracterizare, care caută să dobândească noţiunile prin aceea că vii din diferite puncte de plecare, le ţii împreună şi le laşi să culmineze în noţiuni. Prin aceasta dobândeşti o anumită noţiune. Aceasta, probabil, va fi într-un anumit sens unilaterală, deoarece nu putem niciodată cuprinde cu privirea întregul ansamblu al faptelor, ci numai o anumită sumă de experienţe. Acum treceţi cu noţiunea încă o dată prin diversele fenomene şi căutaţi să o verificaţi. Atunci veţi vedea că acesta este de fapt un proces de modificare. Astfel, caracterizând ajungeţi la o noţiune pe care o modificaţi în timp ce o verificaţi, şi atunci dobândiţi o viziune economică, un mod de a vedea lucrurile din punct de vedere economic. Spre dezvoltarea de viziuni trebuie să vă străduiţi.

Un astfel de mod de a vedea lucrurile doresc să elaborez acum în conferinţele cursului de economie, prin faptul că vă arăt tot ceea ce intervine mereu în stabilirea preţurilor. Metoda în ştiinţa economică este una extrem de incomodă, deoarece în realitate implică să asamblezi noţiunile din infinit de mulţi factori. Trebuie să vă străduiţi în direcţia imaginaţiunilor economice! Abia cu ajutorul acestora puteţi înainta. Dacă le aveţi şi ele abordează ceva, atunci ele se modifică de la sine, în timp ce în cazul noţiunii exacte nu este la fel de uşor să se modifice.

Cunoaşteţi aşa numita lege a lui *Gresham*: „banii buni sunt alungaţi de cei răi" [Nota 3]. Acolo unde circulă banul rău, banul marcat cu o valoare inferioară valorii metalului din care este făcută moneda respectivă, acolo el înlătură banul din aliaj nobil, care atunci migrează spre alte ţări. Şi această lege este o lege inductivă, este pur şi simplu o lege care rezultă din experienţă. Dar, iarăşi, aceasta este o lege despre care trebuie spus de asemenea: este valabilă numai atâta timp cât nu suntem în măsură să asigurăm banului însemnătatea sa. În momentul în care dumneavoastră, prin spiritul întreprinzător, aţi ajunge în poziţia de a asigura banului bun dreptul său, atunci această lege ar fi modificată. Nu ar dispărea cu totul. Nu există nici o lege economică care să nu fie valabilă până la un anumit punct; dar toate se modifică. De aceea avem nevoie de metoda caracterizării. În ştiinţele naturii avem metoda inductivă, care ajunge cel mult până la deducţie. Însă deducţiile, au în general în ştiinţele naturii o însemnătate mult mai mică decât s-ar crede. Acolo însemnătate are de fapt numai inducţia.

Apoi avem deducţiile pure care există de pildă în jurisprudenţă. Dacă aici vrem să procedăm inductiv atunci aducem în jurisprudenţă ceva care o distruge. Dacă cineva

introduce metoda psihologică în jurisprudenţă, atunci dizolvă jurisprudenţa. Căci în acest caz fiecare om trebuie declarat nevinovat. Probabil că aceste metode pot fi introduse în realitate, dar atunci ele vor conduce la subminarea conceptului de jurisprudenţă existent. Poate să fie îndreptăţită, dar nu mai este jurisprudenţă.

Astfel, nu puteţi să vă descurcaţi cu deducţiile şi inducţiile în economie. V-aţi putea descurca cu deducţiile numai dacă ar fi posibil să daţi reguli generale pentru care realitatea însăşi să dezvăluie cazurile particulare. Voi menţiona numai pe aceia care vor să procedeze pur deductiv, deşi aşează totuşi în faţă o inducţie principală. *Oppenheimer* [Nota 4], de exemplu, pune o inducţie principală în capul poveştii sale cu cu cooperativele aşezărilor agricole şi din aceasta deduce o întreagă ordine socială. Ei bine, cu mulţi ani în urmă *Oppenheimer* era deja adeptul acestor aşezări şi a spus: acum am obţinut capitalul, acum vom fundamenta colonia culturală modernă! – Atunci i-am răspuns: domnule doctor, vom vorbi despre aceasta atunci când ea va fi pierit. – Ea trebuia să piară pentru că era imposibil ca în cadrul economiei generale să fie fondată o mică regiune, care ar beneficia de avantajele sale prin altceva, fiind astfel un parazit în cadrul întregului corp economic. Astfel de întreprinderi sunt întotdeauna parazite. Ele dăinuiesc până când s-au hrănit suficient din celelalte – dar apoi pier.

Deci în economie puteţi caracteriza numai pătrunzând cu gândirea în fenomene. Acest lucru se întâmplă şi din cauză că în economie trebuie să se lucreze continuu în viitor pe baza trecutului. Şi atunci, în timp ce lucrezi privind spre viitor, îţi vin în întâmpinare individualităţile umane cu capacităţile lor, astfel încât în principiu în economie nu poţi face nimic altceva decât să fii

mereu cu ochii în patru. Dacă trebuie să intervii în practică, atunci trebuie să fii pregătit să-ţi modifici permanent noţiunile. Nu avem de a face cu o substanţă pe care o poţi modela, ci avem de a face cu oameni vii. Şi acesta este lucrul care face din economie o ştiinţă aparte, pentru că ea trebuie să fie pătrunsă de realitate.

Din punct de vedere teoretic veţi înţelege uşor acestea. Veţi spune: atunci este nespus de incomod să lucrezi în domeniul ştiinţelor economice. Însă eu nu vreau deloc să admit acest lucru. În anumite circumstanţe, când de exemplu sunteţi pe punctul de a vrea să scrieţi dizertaţii, puteţi câştiga foarte mult, dacă urmăriţi literatura relevantă de ultimă oră dintr-un anumit domeniu, şi comparaţi diferitele punctele de vedere. În special în ştiinţa economică există cele mai incredibile definiţii. Încercaţi odată numai să puneţi la un loc definiţiile capitalului din diferitele manuale de economie sau tratatele mai importante! Încercaţi să puneţi una după cealaltă opt, zece definiţii! Mie îmi vine acum în minte una: „Capitalul este suma mijloacelor de producţie produse." Trebuie să spun că nu înţeleg ce vrea adjectivul „produse" acolo. Opusul: mijloace de producţie neproduse – am putea să ne închipuim ceva cu aceasta, de exemplu natura, solul, şi asta ar fi şi ceea ce vrea să spună respectivul. Însă, bineînţeles, el este incapabil să justifice în vreun fel cum se poate totuşi capitaliza solul. Totuşi el se capitalizează. Aşadar efectiv nu se ajunge la nici un rezultat şi lucrul acesta se întâmplă pentru că avem astfel de noţiuni, pe care trebuie să le căutăm şi apoi să încercăm să le îmbogăţim puţin. Lucrurile sunt privite toate prea îngust.

Dacă sunteţi de părere că vă va fi dificil să vedeţi ce este în concordanţa cu realitatea în cazul aceste consideraţii, atunci doresc să vă spun: tocmai

corespondenţa cu realitatea ar putea fi uşoară! Dumneavoastră spuneţi: „punctele centrale” sunt logice în sine, în mod independent. Ele nu sunt deloc aşa, nici „punctele centrale”, nici alte lucruri! Şi la aceasta trebuie să accentuez că nu am vrut să prezint lucrurile doar din punct de vedere pur economic, ci din punct de vedere social şi economic. Prin aceasta firește este determinat întregul stil şi întreaga atitudine a acestor scrieri, astfel încât ele nu pot fi evaluate numai din punct de vedere economic. Acest lucru ar putea fi făcut cel mult în cazul unor articole separate din scrierile despre tripartiţia socială. Însă logic închise în sine eu nu le găsesc deloc, deoarece eu am indicat, cu destulă prudenţă, numai linii directoare şi exemple, sau de fapt numai imagini. Am vrut să trezesc o conştienţă pentru ceea ce poate fi realizat prin faptul că cineva gestionează un mijloc de producţie numai atât timp cât persoana poate fi prezentă, poate lua parte; apoi mijlocul de producţie trebuie transmis celui care iarăşi îl poate gestiona el însuşi. Îmi pot foarte bine închipui că ceea ce ar trebui realizat prin aceasta, ar putea fi realizat şi pe o altă cale. Nu am vrut decât să dau nişte orientări. Am vrut să arăt că găseşte o soluţie atunci când această tripartiţie socială este aplicată în mod corespunzător, atunci când viaţa spirituală ca atare este eliberată, când viaţa juridică este aşezată pe baze democratice şi viaţa economică este aşezată pe obiectivitate şi profesionalism, lucru ce poate fi reprezentat în asociaţii. Şi eu am convingerea că atunci în domeniul economic se va şi întâmpla ceea ce-i corect.

Eu spun că oamenii vor găsi ceea ce este corect în asociaţii. Eu vreau să iau oamenii în calcul şi aceasta este ceea ce corespunde realităţii. Un scriere despre „noţiunea de muncă” ar trebui să fie astfel concepută încât să găsiţi

într-adevăr noţiunea de muncă în sensul economiei naţionale. Această noţiune trebuie eliberată de tot ceea ce nu este creator de valoare în muncă şi anume creator de valori economice. Aşadar acest lucru trebuie mai întâi îndepărtat. Prin aceasta se ajunge bineînţeles numai la o caracteristică. Şi această metodă de caracterizare este cea care contează. Acest lucru trebuie spus, desigur, din punct de vedere metodologic.

Întrebare: în ce măsură este necesară inspiraţia pentru cunoaşterea economică [Nota 5]?

Rudolf Steiner: Este aşa că, atunci când cineva ia lucrurile în serios, această inspiraţie nu este de fapt aşa de extraordinar de dificilă. Nu este vorba de a găsi fapte suprasensibile, ci de a face inspiraţia să fie eficientă în domeniul economic, astfel încât ea nu ar putea fi deosebit de dificilă.

Modul în care trebuie delimitată munca, ar condiţiona, ca eu să încep prin a arăta: omul poate executa muncă fără ca ea să aibă valoare economică. Acesta este un truism. Cineva se poate obosi teribil ţinând un discurs şi cu toate acestea nu va rezulta nici o valoare economică reală. Apoi aş arăta cum munca, chiar şi atunci când începe să aibă o însemnătate economică, se modifică conform valorii sale. Să presupunem că cineva este tăietor de lemne şi îşi îndeplineşte munca, care este într-adevăr creatoare de valoare. Şi altcineva este agent comercial pentru bumbac, nu are aşadar nimic de a face cu tăiatul lemnelor, dar tocmai datorită muncii sale devine nervos, astfel încât în fiecare vară merge la munte şi pentru paisprezece zile taie lemne. În acest caz lucrurile devin mai complicate, căci acest agent ar putea foarte bine să valorifice lemnul tăiat, ar câştiga ceva din asta. Dar nu se poate să evaluaţi ceea ce

încasează el, la fel cum evaluaţi munca tăietorului de lemne. Eventual trebuie să presupuneţi că omul respectiv, dacă nu taie lemne vara paisprezece zile, atunci iarna nu va putea lucra ca agent decât mult mai puţin. Atunci trebuie ca pornind de la această muncă, să luaţi în considerare în cazul său şi stimularea. Valoarea economică a lemnului tăiat de agentul economic pentru bumbac este egală cu valoarea lemnului tăiat de către tăietorul de lemne; însă efectul economic al muncii sale, care se reflectă asupra activităţii sale, este acum cu totul altul.

Dacă în cazul agentului, tăiatul lemnelor îşi are valoarea sa prin faptul că se reflectă asupra activităţii sale de agent, atunci trebuie să cercetez dacă este adevărat şi în cazul în care cineva se urcă pe o roată pentru exerciţiu fizic [Nota 6] şi păşeşte de la o treaptă la alta şi astfel devine mai slab. Aceasta este pentru el un efort, însă pentru economia naţională nu este nici un efect aici. E adevărat, dar eu trebuie să fac deosebirea dacă cel în cauză este un rentier sau un întreprinzător. Cel din urmă devine mai eficient în crearea de valori economice.

Lucrurile trebuie elaborate caracterizând treptat şi apoi, când mergem tot mai departe şi mai departe, obţinem o valoare directă a muncii şi o valoare indirectă, reflectată a muncii. În acest fel ajungeţi la o caracteristică a noţiunii de muncă. Cu aceasta puteţi şă reveniţi la tăietorul de lemne obişnuit şi să comparaţi ce înseamnă în procesul economic munca de tăiere a lemnelor efectuată de agent în comparaţie cu cea efectuată de tăietorul de profesie. Te poţi lăsa mereu purtat aşa de la o etapă la următoarea şi peste tot să cauţi să vezi cum funcţionează lucrurile. Aceasta numesc eu concordanţă cu realitatea. Trebuie să arătaţi modul în care se desfăşoară munca în diferitele domenii ale vieţii. Precum *Goethe* în cazul noţiunii de

plantă primordială; el a desenat bineînţeles o schiţă, dar se referea la ceva în continuă schimbare. Noţiunile economice trebuie neîncetat să fie supuse în viaţă unor metamorfoze. Asta este ceea ce vreau să spun.

Bineînţeles că nu veţi avea prea mult noroc cu astfel de noţiuni. Conferenţiarii nu vor astăzi să aplice acest lucru, ei vor să aibă o definiţie. Însă eu nu am găsit ca noţiunea de muncă să fi fost clar înţeleasă în ştiinţele economice. Oamenii ar trebui să caracterizeze nu să vorbească tot timpul la modul negativ. De exemplu eu am găsit în disputele economice că munca nu ar putea să fie decisivă în stabilirea preţului pe motiv că ea este diferită în cazul fiecărei persoane, corespunzător puterii personale a acesteia. Cazuri negative găsiţi consemnate în mod sigur. Dar ceea ce este pozitiv lipseşte, mergându-se înainte în acest fel, caracterizându-se munca astfel încât ea pierde practic caracterul substanţial iniţial şi îşi primeşte valoarea din alte poziţii, în care este plasată. Dacă începem să caracterizăm astfel atunci se pierde substanţa; în cele din urmă obţinem ceva ce se petrece cu totul în structura economică.

Munca este elementul economic care iniţial rezultă din efortul uman real, dar care se revarsă în procesul economic şi prin aceasta dobândeşte cele mai diverse valori economice în cele mai diverse direcţii. Ar trebui vorbit despre procesele care conduc la evaluarea muncii în funcţie de diversele direcţii.

Inspiraţia se bazează pe faptul că ajungi să înţelegi cum trebuie să avansezi de la un lucru la următorul. Cere un pic de spirit ca să găseşti tocmai exemplele corecte.

Întrebare: Nu este totuşi necesară o noţiune generică? Şi în cazul metodei de caracterizare nu trebuie

totuşi pus accentul pe cauzele care au condus la efectele observate?

Rudolf Steiner: În ce priveşte efectele sunt de acord că trebuie să ne întoarcem la cauze. Dar aşa cum stau deja lucrurile în anumite domenii naturale, şi anume că nici nu găseşti cauza altfel decât pornind de la efecte, aşa este cazul, într-un grad şi mai mare, în domeniul economic, că nu te ajută cunoaşterea cauzelor dacă nu ai dobândit-o observând efectele. De exemplu, efectele monstruoase ale economiei de război, ele sunt prezente. Dacă nu le-am cunoaşte ca efecte, atunci nici nu le-am evalua cauza. Aşadar este vorba de a-ţi însuşi un anumit simţ pentru calitatea efectelor pentru a te putea ridica către cauze. Desigur, în sfera practică trebuie să ne îndreptăm exact spre cauze. Pe aceasta se bazează însă ceea ce vrea ştiinţa economică pentru viaţa practică. Înveţi să evaluezi efectele şi văzând abaterile de la drum, căile greşite ale efectelor, ajungi să cunoşti cauzele şi apoi să le corectezi. Nu obţii mare lucru doar prin faptul că ajungi să cunosti cauzele. Trebuie să ajungi la cauze astfel încât să poţi spune: Le cunosc prin aceea că am pornit de la efecte. – O cunoaştere de o aşa enormă importanţă, precum că centrul vorbirii se află în emisfera cerebrală stângă, a fost obţinută numai pornind de la efecte: pierderea vorbirii (afazie) în urma lezării emisferei stângi. Mai întâi vă daţi seama de efect. Apoi abia sunteţi conduşi înspre a cerceta chestiunea. Deci este necesară această metodă recurentă...

Întrebare: Eu nu pot privi sub aspect economic tot ce are de a face cu arta şi religia sau cu sportul. La acestea, putem privi din punct de vedere economic părţi din ele, dar totalitatea lor nu?

Rudolf Steiner: Eu călătoresc printr-o regiune şi găsesc în această regiune clădiri construite foarte artistic – prin aceasta zugrăvesc bineînţeles o utopie. Aceasta nu este numai un concepţie artistică. Aceste construcţii foarte elaborate sunt posibile numai pe baza unei anumite situaţii economice. Atunci când călătoresc printr-o regiune, în care se află foarte multe clădiri foarte elaborate, voi avea imediat o imagine asupra vieţii economice de acolo. Dacă dimpotrivă călătoresc printr-o regiune în care şi aşa numitele construcţii frumoase sunt lipsite de gust, aşa voi căpăta o reprezentare privind situaţia economică a regiunii în cauză. Şi atunci când găsesc numai construcţii utilitare, voi dobândi o reprezentare privind situaţia economică a regiunii respective. Acolo unde întâlnesc construcţii elaborate voi deduce că acolo se plătesc salarii mai mari decât în locurile în care nu găsesc nici un fel de construcţii ornamentate. – Aşa că nu-mi pot imagina ca ceva să nu poată fi privit sub aspect economic. Totul, până la cele mai înalte domenii, trebuie privit economic. Dacă un înger ar coborî astăzi pe pământ, fie va trebui să apară doar în vis, atunci nu ar schimba nimic; însă de îndată ce el apare oamenilor în stare de veghe, el s-ar angrena deja în viaţa economică. El nu poate face altfel.

Obiecţie: Sunt de acord că poate fi privit din punct de vedere economic – dar subliniez poate! Dar poate fi totuşi privit şi din alte puncte de vedere.

Rudol Steiner: Intraţi într-un cerc. Tot ce se poate spune este că: este necesar ca pentru examinare mai întâi să aşezaţi la bază punctul de vedere economic. Aceasta are numai o valoare euristică, o valoare a cercetării, a examinării. Dar dacă vreţi să găsiţi o ştiinţă economică exhaustivă, conformă cu realitatea, nu veţi putea evita să caracterizaţi sub toate aspectele efectele economice.

Trebuie să caracterizaţi influenţa pe care o are asupra vieţii economice a unei regiuni, faptul că în aceasta trăiesc o sută de pictori eminenţi sau numai zece. Este aproape de neconceput ca viaţa economică să poată fi altfel înţeleasă. Altfel nu aş fi insistat atât de mult referitor la aceste evidenţieri. Exact prin faptul că ceva este scos în evidenţă se ajunge întotdeauna la definiţii, care în anumite domenii nu sunt de fapt valabile, sau care trebuie forţate excesiv. Este realmente imposibil să definim venitul pe care un om ar trebui să-l aibă, atrăgând atenţia că el are dreptul la „ceea ce a produs el însuşi". Există chiar această definiţie: cineva are dreptul la ceea ce a produs el însuşi. Pare a fi foarte frumos când se face o astfel de definiţie. În unele domenii este corectă. Însă cel ce evacuează haznaua nu poate să facă nimic cu ea. Ideea este că în cazul economiei nu ar trebui evidenţiat ceva din suma fenomenelor, ci ar trebui parcursă întreaga sumă. Trebuie să fii conştient: Eu încep să gândesc economic, pentru că atunci eu îi pot ajuta pe cei ce nu pot gândi economic. Însă trebuie să fii în acelaşi timp conştient că tocmai gândirea economică trebuie să aibă pretenţia să fie aproape totală, o gândire foarte cuprinzătoare. A gândi juridic este mult mai uşor. Cei mai multi economişti gândesc foarte juridic.

Întrebare: În ce priveşte „normalul" în economie, părerile sunt atât de contrare încât nici nu mai ştii ce este normal.

Rudolf Steiner: Nu consider că merită să dezbatem aceste concepte de „normal" şi „anormal". Există proverbul: există numai o sănătate şi nenumărate boli. – Eu nu împărtăşesc această idee. Fiecare om este sănătos în felul să propriu. Oamenii vin şi spun: Acolo este un bolnav de inimă care are cutare sau cutare mic defect care ar

trebui vindecat. – Eu am spus adesea: Lăsaţi omului micile sale defecte. – Un medic mi-a adus un bolnav care avea osul nazal vătămat într-un mod atât de nefericit, că avea acum obstrucţionată una din fosele nazale şi din această cauză respira greu. Medicul a spus: Asta trebuie operată, este o operaţie extrem de uşoară. – Eu am spus: lăsaţi operaţia! Omul are un plămân care este astfel constituit, că nu are voie să primească mai mult aer; este un noroc pentru el că are una din fosele nazale obstrucţionate. Aşa mai poate trăi încă zece ani. Dacă ar avea un nas normal atunci în trei ani cu siguranţă ar fi mort. – Aşadar eu nu pun mare preţ pe „normal" şi „anormal". Prin acest termen eu înţeleg numai ceea ce este „obişnuit". Eu spun adesea: un cetăţean normal, o cetăţeană normală. Şi oamenii înţeleg imediat la ce mă refer.

Este pusă o întrebare legată de valoarea statisticii.

Rudolf Steiner: Este adevărat că statistica poate ajuta foarte mult. Însă metoda statistică este aplicată astăzi în mod exterior. Cineva întocmeşte o statistică despre creşterea valorii caselor într-o anumită regiune şi apoi o alta statistică despre o altă regiune şi apoi le compară. Aceasta nu este însă bine. Singurul mod neîndoielnic este să analizezi cursul evenimentelor, condiţiile ca atare. Atunci ştii cum trebuie evaluate asemenea cifre. Căci se poate ca o dată o serie de cifre să reprezinte ceva deosebit, pur şi simplu pentru că un eveniment deosebit s-a interpus în serie…

Întrebare: Intervine şi inspiraţia în compilarea cifrelor?

Rudolf Steiner: Inspiraţia intervine acolo în măsura în care, atunci când aveţi o serie, o a doua serie, o a treia

serie, determinaţi apoi – acum iarăşi prin spirit –, privind lucrurile calitativ, care fapte din prima serie se modifică prin faptele corespunzătoare, să spunem din a treia serie. Prin aceasta probabil se anulează anumite valori numerice. În cadrul metodei istorice eu denumesc aceasta observare simptomatologică [Nota 7]. Trebuie să ai posibilitatea de a evalua lucrurile şi eventual să poţi cântări corect lucrurile care se contrazic.

Tocmai ştiinţa economică este practicată momentan într-un mod care nu este deloc obiectiv. Ai sentimentul că statistica este folosită astfel încât de exemplu la ministerele de finanţe ale diferitelor ţări, structura bilanţului este decisă aşa sau aşa în funcţie de punctele de vedere ale partidelor politice. Acolo unde cineva vrea să argumenteze o anumită orientare politică, acolo se utilizatează într-adevăr date numerice, care însă la fel de bine ar putea demonstra şi o alta. Nimic altceva nu este de folos decât faptul de a fi imparţial în suflet. Atunci este luat în considerare ceva cu adevărat elementar, primordial. În cazul tuturor ştiinţelor care au de a face cu elementul uman – chiar dacă este vorba de o ştiinţă care vă învaţă să trataţi animale, să învăţaţi să le domesticiţi –noţiunile dumneavoastră trebuie să se dovedească modificabile. Şi aceasta cu atât mai mult în economie. Aici vine inspiraţia. Atunci trebuie să o ai. Nu mi-o luaţi în nume de rău că spun aceasta într-un mod sec.

Eu sunt convins că mult mai multi din studenţii de astăzi ar avea această inspiraţie – căci ea nu este ceva îngrozitor, care pluteşte în înălţimi mistice nebuloase – dacă ea nu le-ar fi propriu-zis izgonită din principiu în şcoală, deja în gimnaziu şi în şcolile reale. – Ca studenţi la universitate în ziua de azi, avem sarcina să ne aducem aminte acel lucru care ne-a fost alungat când eram în

gimnaziu, pentru a ne ocupa în mod viu cu ştiinţa. Astăzi știința se practică într-un mod teribil de mort. Mi s-a întâmplat într-o ţară străină să vorbesc cu un număr de conferenţiari economişti. Ei spuneau: Atunci când vrem să ne vizităm colegii de breaslă din Germania, aceştia spun: Da, poftiţi, numai că nu la cursurile mele, vizitaţi-mă acasă! – Avem realmente nevoie astăzi de o înţelegere imparţială a acestor lucruri... Această știință economică a degenerat în special în ultima vreme. Totul este într-adevăr legat de faptul că oamenii au pierdut această capacitate creatoare a spiritului. Astăzi, oamenii nu cred un fapt până nu se lovesc în mod real cu nasul de el.

Putem citi acum în ziare articole despre blocajul spiritual din Germania. Bineînţeles acesta s-a format într-o lungă perioadă de timp. Dacă vrem astăzi să livrăm revista *Das Goetheanum* în Germania, atunci trebuie să livrăm un exemplar la preţ de cost la 18 mărci! Gândiţi-vă la revistele de specialitate tehnică, medicală! Sunt imposibil de obţinut. Gândiţi-vă la consecinţele culturale! Aceasta este de asemenea o problemă economică. Germania are un blocaj spiritual... Retragerea acestor reviste este în mod direct ceea ce ar trebui să conducă în Germania la prostire… În Germania aceasta are un caracter economic, în Rusia a luat deja forma unui caracter de stat, acolo nu se mai poate citi ceea ce nu este vândut de însuși regimul sovietic. Oamenii devin cea mai pură imitaţie a sistemului sovietic. Cel mult aţi putea să introduceţi în mod fraudulos o carte ici şi acolo.

Întrebare: Este de folos ca în cazul observării efectelor economice să nu pornim în primul rând de la statistici, ci de la observarea faptelor existente?

Rudolf Steiner: Acest mod de observare este necesar şi când ne ajutăm de statistici. Prin statistică suntem în măsură doar să dovedim lucrurile prin cifre. E clar, dacă cineva vine acum la Viena atunci este suficient numai să meargă pe străzi şi că culeagă experienţele. Nu este nevoie decât să observaţi în ce locuinţe au trăit cunoştinţele dumneavoastră în urmă cu zece ani şi în care trăiesc astăzi. Şi astfel una după alta, puteţi face astfel de observaţii de cel mai îngrozitor fel. Vă puteţi convinge că o întreagă clasă de mijloc a fost suprimată, care practic mai este în viaţă numai pentru că nu a murit încă. Ea nu trăieşte din punct de vedere economic, căci dacă vedem din ce trăieşte este îngrozitor. De la aceste observaţii s-ar porni, dar tot vă pot fi extrem de importante cifrele ca act justificativ.

Trebuie să ai un anume „fler"; căci atunci când poţi să dovedeşti lucrurile folosind cifre, atunci cifrele te conduc la rândul lor un pic mai departe. De exemplu, deprecierea coroanei în Austria: Este ridicol cât de puţin înseamnă coroana astăzi, însă nu se poate să scadă o valoare, fără să i se ia cuiva ceva. Dacă căutaţi acum victimele ratei de schimb a valutei atunci acestea de găsit în rândul celor ale căror pensii şi alte venituri similare valorează mai puţin. Aici putem continua cu calculul, şi lucrul de remarcat este că, astăzi, calculul deja nu ar mai putea fi corect pentru Austria, ca să nu mai vorbim de Rusia. Austria ar trebui să aibă dreptul, deoarece totul era deja epuizat, să devalorizeze în continuare coroana, şi aceasta totuşi nu ar declara falimentarea statului. Acest lucru poate fi bineînţeles atins numai printr-un blocaj provocat într-un fel oarecare. În momentul în care ridicaţi acest blocaj oamenii trebuie să adopte alte măsuri...

Întrebare: Poate statul, atâta timp cât există avuţie, să acapareze această avuţie prin emiterea de mai mulţi bani?

Rudolf Steiner: Sigur statul poate exista prin emisiunile suplimentare de bancnote, dar atunci când este atins acest punct că venitul este epuizat, dacă el nu este menţinut în mod artificial, atunci statul nu ar mai putea să existe de fapt din punct de vedere economic – chiar dacă fabrică alte bancnote. Căci fabricarea în continuare a bancnotelor ar trebui să ducă până acolo că fiecare dublare ar conduce spre o creştere la infinit. Statul trebuie să se restrângă din ce în ce mai mult.

Întrebare: Dar statul nu trăieşte din însuşi capitalul economic care se află în companii, care este investit în afaceri?

Rudolf Steiner: Da, dar din ceea ce există ca beneficiu.

Întrebare: Da, vroiam să spun, el absoarbe capitalul. Capitalul se reduce?

Rudolf Steiner: În măsura în care capitalul are caracter de beneficiu. Căci dacă statul îl absoarbe, atunci el poartă acest caracter. Desigur statul poate trăi, însă nu mai poate face activitate economică. Aceasta nu mai este economie. El poate trăi doar din ceea ce a fost deja produs; el doar consumă din ceea ce e bătrân. Epuizează venitul. În Austria trebuie să fi fost atins de mult punctul în care venitul este mort, epuizat. În Germania este încă departe de a se fi ajuns acolo. Mai mult ca sigur că nici în Austria nu ar mai putea continua lucrurile dacă nu ar exista anumite legi coercitive, ca de exemplu cele referitoare la chirii. Acolo, chiriaşii nu plătesc aproape mai nimic – cred că în jur de douăzeci şi cinci de centime pentru un apartament cu trei camere. Numai aşa se menţin lucrurile, prin aceea

că anumite lucruri sunt gratuite. În Germania este tot așa, că pentru locuință se plătește poate numai o zecime din salariu. Prin astfel de lucruri, într-o anumită clasă socială, care poate plăti până la un punct, se poate rezista. În Austria pentru o anumită clasă socială situația s-a degradat într-atât încât nu mai poate plăti nici cele douăzeci și cinci de centime. Oamenii care aveau un venit de, să zicem, trei mii de coroane, puteau trăi din ele în anumite condiții; astăzi această sumă nu mai valorează decât puțin peste un șiling englezesc. Și nu-i așa?, din asta nu se poate trăi!

Astăzi fenomenele economice sunt realmente atât de înfiorătoare încât oamenii ar putea deveni deja atenți, că de fapt acum ar trebui studiate legile economice, și anume astfel încât să ajute din în mod practic. Această încercare a eșuat în 1919; atunci însă deprecierea valutei nu era încă așa de mare precum astăzi.

Am putea să tratăm subiectul: Ce înseamnă gândire economică? – Apoi: Cum ajungem la o noțiune a muncii în sensul economic? – Și apoi ar fi bine dacă cineva ar trata mai departe, în mod complet liber în mintea sa, noțiunile pe care le-am dedus deja. De asemenea ar fi bine dacă cineva ar încerca să elaboreze noțiunea capitalului întreprinderii: ce este capitalul pur al întreprinderii. Dacă cineva vrea să caracterizeze capitalul întreprinderii conform noțiunii sale, aceasta ar trebui să contrasteze în mod exact cu ceea ce este doar capital din venituri.

A DOUA DISCUȚIE DE SEMINAR

Dornach, 1 august 1922

Walter Birkigt: Munca în sensul economic ar fi activitatea umană din perspectiva rentabilității sale economice. În domeniul fizicii se ştie foarte exact că munca fizică este determinată de efectul său mecanic. Este fiecare prestaţie care este valorificabilă economic, deja muncă? Nu. – Valoarea se poate naşte doar în final prin consumator. Atunci când prin muncă este realizat ceva, care în contextul economic capătă o valoare reală, atunci ea poate fi numită muncă economică.

Rudolf Steiner: Aş dori să dau o mică sugestie, întrebându-l pe domnul Birkigt, cum ar privi chestiunea dacă, să spunem, am discuta acum aceste argumente şi ar veni întrebarea: Dacă aş asimila într-un anumit fel munca din cadrul organismului sau procesului economic cu înţelesul muncii din punctul de vedere al fizicii, ce se întâmplă atunci când intram mai în detaliu cu noţiunea muncii fizice? [Nota 8] – Desigur, tot ce aţi spus dvs. este adevărat, dar fizicianul, când stabileşte o formulă pentru munca sa, va introduce noţiunea de masă. Căci munca fizică, o energie, este o funcţie de masă şi viteză. Pentru cea din urmă veţi găsi cu uşurinţă ceva analog în procesul economic. Însă exact asta este specificul formulei fizice pentru munca fizică, faptul că acolo este introdusă noţiunea de masă, care poate fi determinată fizic prin greutate. Aşadar avem în noţiunea fizică a muncii „greutate", pe care o înlocuim prin „masă" şi „viteză". Acum, rămânând la analogia făcută de dvs., ar fi de văzut dacă este necesară introducerea a aşa ceva precum noţiunea de masă sau greutate, şi în modul de abordare economic. Dacă am face acest lucru atunci ar trebui să

încercă să găsim în procesul economic ceea ce ar corespunde cu masa. Aşadar, eu cred că s-ar putea pune în discuţie această întrebare.

Obiecţie: Confirmarea, recunoaştere din partea cumpărătorului face parte din caracterului muncii. – Întreprinzătorul presupune aceste gânduri de confirmare. Faptul că o anumită marfă este vândută înseamnă confirmare.

Rudolf Steiner: Deoarece noţiunea dvs. de confirmare nu ţine, iniţial, pe deplin de domeniul economic, ci mai mult de domeniul filozofic, este necesar – pentru a putea justifica cumva că această noţiune are o valoare economică – să îi daţi o greutate economică. Căci în aprecierea ca atare – atunci când gospodina de exemplu vede mai întâi că ceva îi poate fi de folos – nu este mai mult decât o judecată. Domeniul economic începe abia atunci când ea poate cumpăra acel lucru. S-ar putea foarte bine ca acel lucru să fie excelent, dar din motive economice, pentru că este prea scump, să nu poată fi cumpărat. Aşadar, simpla aprecierea poate fi desigur o categorie filozofică, dar ea ar fi o categorie economică abia atunci când ar putea să intre, să aibă o poziţie în viaţa economică. Şi atunci s-ar clarifica conceptul de activitate economică.

Întrebare: În ce relaţie se află acum verificarea unei acţiuni economice cu recunoaşterea, aprecierea?

Rudolf Steiner: „Recunoaşterea" ca atare, nu prea poate fi o categorie economică. Acest lucru ar rezulta din faptul că recunoaşterea trebuie să fie ceva subiectiv. Bineînţeles, în categoriile economice intră şi ceva subiectiv. Însă apoi trebuie arătată calea prin care devine obiectiv. Presupuneţi că două gospodine apreciază în mod cu totul

diferit un lucru şi, de exemplu, „da”-ul poate conduce la un succes economic şi „nu”-ul la un insucces economic. Aspectul economic ar fi de găsit acolo unde motivele conduc o dată la succes, de cealaltă dată la insucces, căci recunoaşterea nu poate fi decât o noţiune filosofică. Desigur, aprecierea, recunoaşterea se poate strecura în domeniul economic (privat), însă ea trebuie apoi să se strecoare totuşi dincolo, în economia naţională.

Observaţie *din partea unui participant*: Prin activitatea economică eu înţeleg o iniţiativă anticipativă a manifestării fizice a unei verificări.

Rudolf Steiner: Aici poate mai este vorba de încă cu totul altceva decât ar putea reieşi în discuţie. Totuşi noi vrem aici să ne mişcăm în gândirea economică. Această formulă nu mi-a dat dovada că dvs. aţi intrat în gândirea economică cu această chestiune. Formula desigur este demnă de apreciere, însă ea este de fapt mai mult formula unei filozofii economice care se străduieşte, chiar într-un mod oarecum scolastic, să găsească noţiunea de acţiune economică, pentru a justifica metafizic acţiunea economică în faţa întregii ordini universale. Dacă aceasta vă este intenţia, atunci puteţi merge pe această cale; atunci va fi desigur foarte interesant să discutăm despre acestea. Dar dacă vă puneţi întrebarea dacă astăzi nu este de exemplu important – şi este important! – ca un număr de oameni, care la urma urmei sunt oamenii moderni, să scoată din gândirea lor şi să introducă în domeniul economic ceva care ar putea ajuta la redresarea vieţii economice, atunci nu este totuşi prea vizibil ce lucru cu adevărat special ar putea fi câştigat printr-o astfel de formulare.

Bineînţeles, ar putea fi câştigat faptul că oamenii învaţă să gândească mai bine, însă noi ne confruntăm cu

necesitatea de a face cu adevărat rodnică şi economia ca atare. În ştiinţele naturale şi în medicină nu contează foarte mult până la urmă dacă avem o metodologie. Acolo este de fapt mai mult o tehnică în utilizarea metodelor, instrumentelor de cercetare ş.a.m.d., dar metodologia în sine nu are o valoare deosebit de mare. În ştiinţa economică ea are însă o valoare deosebit de mare, deoarece ceea ce noi gândim asupra lucrurilor trebuie să devină practic, funcţional în economie. Altfel ea este doar ce a urmărit Brentano în felul său: pur empirică. Ea nu devine ceva practic. Avem astăzi nevoie de o gândire economică care se poate aplica în mod practic. Şi de aceea ar fi deosebit de interesant să luăm acum definiţia cuvânt cu cuvânt. Dar ea totuşi se află mai mult pe terenul unei gândiri economic-filozofice decât al unei gândiri economice.

Argumentele domnului Birkigt au pornit de la a dobândi noţiuni ale muncii astfel încât cineva, care într-o asociaţie ar vrea să ştie cum trebuie evaluată o muncă sau alta, să se poată folosi de aceste noţiuni. Aceasta a fost tendinţa dvs. şi ar trebui să fie tendinţa noastră astăzi, dacă ar fi să ne aflăm într-o asociaţie în calitate de lucrător de un fel sau altul, ca noi să avem cumva o bază pentru a evalua lucrurile în procesul lor economic.

Observaţie: Munca economică este orice activitate umană care în mod direct sau indirect acţionează ca generatoare de valoare.

Rudolf Steiner: Eu cred că mai ales dacă vrem să dobândim un mod de gândire economic practic, va trebui să luăm în considerare altceva. Haideţi pentru a clarifica lucrurile să luăm un caz analog din ştiinţele naturii: întregul proces din organismul uman nu este deloc

inteligibil dacă se observă doar procesele ascendente, aşadar procese care se desfăşoară într-o anumită direcţie. Dobândiţi o înţelegere reală a procesului ca întreg abea când observaţi şi procesele de degradare, de descompunere. Astfel, de exemplu, la nivelul oaselor şi în sistemul nervos avem pe deplin procese de degradare; avem în sânge pe lângă procesele de construire pronunţate şi procese de deconstruire. Am putea chiar spune: În organismul uman, începând de la formarea chilului intestinal, prin formarea limfei şi până la generarea sângelui venos avem de a face pe deplin cu procese de construire. Apoi avem procesele care se află în legătură cu respiraţia. Acestea sunt procese care reprezintă un fel de echilibru labil între procesele de construire şi cele de deconstruire. Iar procesele care se desfăşoară în nervi şi oaselor sunt procese pronunţate de descompunere. Involuţii în contrast cu evoluţii! O adevărată înţelegere dobândim abia când ne stabilim noţiunile astfel încât, de exemplu, să înţelegem procesele hepatice ca o combinare de asimilaţie şi dezasimilaţie, de construire şi de descompunere, dezintegrare. Ar putea veni cineva, care poate avea doar un interes teoretic şi care pune şi procesele de descompunere tot în cadrul proceselor de construire. El spune: omul se dezvoltă fizic sub procese de construire până la un anumit grad. Apoi el începe să construiască spiritual, aşadar altfel. Ei bine, atunci venim dintr-o sferă în alta şi reţinem numai ţesătura de noţiuni abstractă şi prin aceasta nu învăţăm să înţelegem nimic. Vom învăţa să înţelegem acţiunea spiritului în organismul uman abea atunci când ştim că spiritul începe să acţioneze atunci când nu au loc procese de construire; atunci când ştim: în creier nu este construire, ci descompunere şi abia în descompunere se poate afirma spiritul. Atunci am de un

fel de a înţelege prin care intru în realitate. Dacă menţin în mod abstract pas cu pas o orientare noţională logică pur dialectică, atunci nu ajung la o înţelegere practică.

Deci este necesar ca în cadrul economiei să se ia în considerare nu numai crearea de valori ci şi devalorizarea; aşadar să se vorbească într-o anumită măsură şi despre distrugere reală. Eu am şi făcut acest lucru [Nota 9]. Odată cu consumul deja începe, dar mai este prezent şi un proces spiritual acolo unde are loc devalorizarea.

Să zicem, dacă eu demolez o casă, atunci şi aceasta reprezintă o valoare, căci în acest loc demolarea casei înseamnă că pentru cineva se creează ceva productiv. Bineînţeles, lucrurile pot fi privite aşa, dacă rămânem la dezvoltarea abstractă a noţiunilor. Însă pentru viaţa practică este semnificativ unde compun procesul economic din crearea de valori şi devalorizare. Şi atunci, bineînţeles, trebuie să fie clar că munca are însemnătate nu numai pentru producerea de valori ci şi pentru distrugerea de valori. Fără să consider acestea nu dobândesc nici o noţiune adecvată a muncii. Dacă munca nu ar exista şi pentru distrugere, atunci nu am putea deloc să facem economie. Acest lucru trebuie să-l includeţi în noţiunea dvs.

Cred că, chiar pentru viitorul apropiat, va avea o mare importanţă să se identifice ce trebuie să se întâmple din punct de vedere economic în direcţia creării de valori şi distrugerii de valori. Căci atunci când sunt generate valori, care nu sunt distruse în mod corespunzător, cu toate că ele sunt acolo pentru a fi distruse, atunci se produce o perturbare a procesului economic. Prin producţie excedentară procesul este perturbat. Procesul este tulburat pur şi simplu prin aceea că, figurativ vorbind, în stomacul vieţii economice se află prea mult.

Întrebare: Nu ar trebui să concepem noţiunea muncii în sensul că munca este o activitate care intră în considerare pentru un organism economic închis?

Rudolf Steiner: Aici intră în considerare ca lucrurile să fie percepute ca realităţi. Fără îndoială, producerea de prea multe umbrele poate fi un proces de degradare; dar din punct de vedere al prestării de muncă este în orice situaţie un proces de construire, atât timp cât ne referim numai la muncă. Din punct de vedere al muncii nu este un proces opus, de degradare, de distrugere a umbrelelor. Distrugerea umbrelelor de multe ori nu se realizează prin ceea ce aţi defini ca muncă. Dar în orice caz nu putem numi producerea de prea multe umbrele un proces de degradare, dacă vrem să gândim lucrurile din punct de vedere al muncii.

Trebuie să fim conştienţi de faptul că, în ce priveşte consideraţiile economice trebuie să caracterizăm, aşadar să încercăm să obţinem o noţiune prin afirmarea ei din diferite direcţii pentru a dobândi o judecată cu adevărat clară, descriptivă. De la o definiţie abstractă nu avem nimic. A fost enunţată o noţiune a muncii: munca este activitatea umană în termeni de eficienţă economică, pe scurt activitate economică a omului. – Însă prin ce se deosebeşte o astfel de definiţie a muncii în sens economic de definiţia muncii în sens fizic? Într-o astfel de definiţie economică nu avem nimic real. Când fizicianul defineşte munca fizică printr-o formulă, printr-o funcţie şi în ea are masa şi viteza, atunci în ea aveţi ceva real; căci masa este măsurabilă. Când fizicianul vrea să definească viteza, atunci el construieşte o definiţie. Definiţia serveşte numai pentru înţelegere. Fizicianul este pe deplin conştient că prin aceasta el nu face decât să indice ceea ce trebuie luat în considerare. Căci o noţiune a vitezei o are numai cel ce o

cunoaşte din experienţă. Ceea ce el defineşte este măsura vitezei. Şi astfel fizicianul nu va crede niciodată că el dă o explicaţie reală atunci când defineşte viteza. Însă el este probabil de părere – dacă pe drept sau nedrept, nu vreau să cercetez aceasta – că dă o explicaţie reală, atunci când explică munca drept o funcţie de masă şi viteză. Cu aceasta el merge pe o explicaţie reală.

Dacă fac acest lucru în viaţa economică, atunci se pune problema să abordez chestiunea în punctul corect. Aşadar dacă, de exemplu, dau explicaţia mea despre valoare într-un anumit loc astfel: valoarea este creată, valoarea se naşte, valoarea este o funcţie de muncă şi obiectul natural, natură însufleţită sau de spirit şi natură, atunci aveţi munca în modificarea care se produce acolo. Aceasta este însă o modificare calitativă, în timp ce în fizică corpul care se mişcă suferă o schimbare a locului. Ceea ce fizicianul are ca măsură, este substanţă naturală reală. Totuşi, eu mă îndrept spre o definiţie care în fapt corespunde foarte bine cerinţelor unei astfel de definiţii reale din fizică. Nu fac nimic deosebit pentru economie dacă mă străduiesc să definesc munca ca atare. Mai presus de toate trebuie să-mi clarific că munca devine o categorie economică abia atunci când o aduc într-o funcţie cu produsul naturii. Când construim astfel de definiţii, atunci ajungem la un mod de înţelegere a lucrurilor, care mai târziu efectiv ne uimeşte. De exemplu, ştiţi că în epoca fizicii clasice fizicianul a definit întotdeauna munca astfel, ca fiind o funcţie de masă şi viteză. În faţa concepţiilor moderne privind procesele la nivelul ionilor şi electronilor, această definiţie a muncii îşi pierde complet sensul, deoarece dispare noţiunea de masă. Avem de a face numai cu acceleraţia. Acolo procesul fizic se emancipează de ceea ce există în el ponderabil ca masă, exact cum la mine

capitalul se emancipează de natura prelucrată şi intră într-o funcţie proprie.

Aşadar intrăm într-o zonă care realmente se justifică pe toate părţile. Aceasta este particularitatea în cazul gândirii conforme cu realitatea, că gândim mai departe decât ce avem în definiţii. Asupra acestui lucru doresc să atrag atenţia, că atunci când vorbesc din punct de vedere economic, niciodată nu încerc să fixez o definiţie acolo unde nu poate fi fixată. Nici „masa" în fizică nu o pot atinge, nu o pot apuca direct, ci numai funcţia sa. „Masa este cantitatea materiei", aceasta este tot numai o definiţie a cuvântului! De asemenea nu consider că este semnificativ din punct de vedere economic ca noţiunile de natură, muncă şi capital să fie definite una după alta, ci ele trebuie să fie abordate, considerate acolo unde sunt realităţile: nu natura ci natura prelucrată; nu munca ci munca organizată; nu capitalul ci capitalul dirijat de spiritul uman, pus în mişcare, pus în mişcare economică. A aborda lucrurile acolo unde se află ele, acest lucru cred eu că este necesar astăzi în economie!

Întrebarea nu a fost notată.

Rudolf Steiner: Doresc numai să atrag atenţia asupra faptului că diferenţierea în muncă intelectuală şi muncă manuală, în fapt nu este îndreptăţită [Nota 10]. Dacă cineva ar vrea să definească un lucru ca muncă intelectuală şi celălalt lucru ca muncă manuală, atunci nu ar putea găsi cu adevărat nimic altceva decât o tranziţie lentă de la un pol la celălalt, dar nu o opoziţie propriu-zisă. Din punct de vedere fiziologic acolo nici nu există o opoziţie reală. Că lucrurile au fost privite incorect, puteţi vedea din faptul că oamenii s-au înşelat întotdeauna în privinţa efectului de recreere al gimnasticii. Astăzi se ştie că gimnastica nu are

acel caracter recreativ care i-a fost atribuit în trecut. Elevul nu va munci mai mult făcând aşa-numita muncă spirituală, decât făcând gimnastică aceeaşi perioadă de timp. Bineînţeles, întotdeauna este vorba de a gândi lucrurile fructuos din punct de vedere economic.

Întrebare referitoare la relaţia dintre gândirea economică şi biologică.

Rudolf Steiner: Entităţile economice sunt în realitatea lor, aşa cum sunt ele, deja foarte asemănătoare entităţilor biologice. Puteţi foarte bine verifica acest lucru dacă încercaţi să stabiliţi valoarea economică a unei munci, de exemplu munca unui tipograf. Să presupunem că un poet îşi imaginează că este un poet extraordinar de mare, şi chiar ajunge, fie fiind luat sub patronaj, fie prin sprijin financiar sau prin ceva similar, ca poeziile să-i fie tipărite. Şi acum la realizarea acestui volum de poezii lucrează cei care fac hârtia, culegătorii de litere, o mulţime de oameni, care conform noţiunii marxiste indubitabil prestează muncă productivă. Dar să presupunem că nu va fi vândut nici măcar un exemplar, ci toate vor fi topite, reciclate. Atunci veţi avea acelaşi efect real ca şi cum ele nici nu ar fi fost făcute. Practic, în cazul acesta s-a prestat muncă într-un mod complet inutil. Acum însă ar trebui să cercetaţi din nou dacă ceea ce spun marxiştii este în proporţie de şapte optimi o prostie sau dacă nu are totuşi un sens. Şi în acest caz veţi observa că modul de abordare biologic oferă un anumit analogism. Într-adevăr, puteţi spune: În biologie pot observa întreaga fiinţă de la început până la sfârşit şi o am în faţa mea, pe când în economie am de a face numai cu tendinţe şi altele asemenea. Dar acum vă întreb dacă aveţi mai mult decât tendinţe în întreaga natură din faţa dvs. atunci când reflectaţi asupra faptului că nu toate ouăle de

hering devin heringi, ci că, în comparaţie cu cele care devin heringi, nenumărate ouă de hering sunt pur şi simplu distruse? Se pune însă întrebarea dacă aceste ouă distruse nu înseamnă nimic pentru întreg procesul naturii, sau dacă ele doar urmează o altă direcţie în întreg procesul biologic. Căci acesta este cazul. Nu ar putea exista heringi şi multe ale fiinţe marine, dacă nu ar fi pur şi simplu distrus un număr aşa de mare de ouă de hering. Nu vă aflaţi încă pe terenul unei observări reale dacă spuneţi: Ei bine, aici sunt distruse ouă – şi aşa mai departe. Sunteţi obligaţi să mai spuneţi şi: Aici am în faţa mea o evoluţie. Oul a fost creat şi piere prin ceva. Întregul hering, de asemenea, a fost creat şi piere prin ceva. Numai că procesele urmează căi diferite şi heringul pur şi simplu continuă tendinţa începută de ou. – Niciodată nu aţi putea spune cumva că heringul are un drept mai mare de a înceta să existe decât oul. Şi acum aveţi o analogie cu acea muncă care este distrusă, cu entităţile economice care pier.

Ajungeţi la nenumărate exemple în care aveţi analogii în modul de gândire între gândirea economică şi cea biologică. Numai că acest lucru nu este observat, deoarece noi nu avem nici o gândire biologică aşa cum trebuie şi nici una economică. Dacă biologia ar începe să dezvolte o gândire corectă, atunci ar deveni foarte similară celei economice. Pentru a face biologie în adevăratul sens, sunt necesare aceleaşi capacităţi care sunt necesare şi pentru a face economie.

Întrebare: În ce constă, comparativ cu ouăle de hering, îndreptăţirea poeziilor tipărite dar care apoi sunt transformate în pastă de celuloză?

Rudolf Steiner: Lucrurile pot sta în felul următor. Dacă nu ar avea de lucru oamenii care sunt angajaţi acolo,

atunci aceşti oameni ar trebui bineînţeles să lucreze în altă parte. Şi dacă ei ar trebui să lucreze în altă parte, atunci probabil nu ar fi suficient deviat din activitatea umană. Activitatea umană trebuie şi ea în anumite situaţii, ca şi ouăle de hering, să fie deviată şi această deviere are de asemenea un efect economic. Trebuie desigur să spunem – un lucru care se spune atât de uşor – că somnul este repaus, viaţa este activitate. Dintr-un anumit punct de vedere însă pentru viaţă somnul este mult mai necesar decât veghea. La fel este cu această activitate. Bineînţeles, puteţi spune: vreau să o folosesc într-un mod mai util; însă este discutabil dacă este mai util când e vorba de umbrele care sunt produse într-un număr prea mare. În primul rând acestea sunt elemente ajutătoare temporare într-un proces economic necorespunzător, pentru a înlătura munca care ar putea avea un efect perturbator. Lucrurile ar sta altfel dacă s-ar gândi sănătos din punct de vedere economic. Dacă s-ar gândi sănătos din punct de vedere economic atunci ar trebui să facă uz de o deşteptăciune colosal de mare – însă în acest caz depăşim modul obişnuit de observare economic – pentru a folosi timpul de muncă, care se creează în exces prin aceasta, pentru acei oameni care nu se pot îndeletnici cu ceva. Deci, lucrurile stau efectiv aşa: Dacă s-ar gândi sănătos din punct de vedere economic, atunci s-ar produce imediat un lucru, pe care probabil l-aţi întâmpina cu bucurie. Dar oamenii nu-şi pot imagina că ar fi necesar ca pe oamenii care nu pot fi ei înşişi activi, care nu-şi pot întrebuinţa ei înşişi timpul, să-i învеţi ce înseamnă să economiseşti timp. Căci abia dacă ar fi necesar ca un om care astăzi lucrează nouă ore, să lucreze mai mult de trei, patru ore. Dacă oamenii ar gândi economic judicios atunci ei ar avea nevoie mult mai puţin să fie activi în modul în care o fac acum. Şi atunci ceea ce

corespunde pieirii ouălor de hering ar cădea în acest timp. Acum oamenii risipesc aşa mult timp în munca care oricum trebuie să piară.

Observaţie: Dacă vorbim de modul de gândire biologic, atunci avem de a face cu un anume obiect delimitat al percepţiei noastre, asupra căruia gândim. În cazul gândirii economice trebuie să denotăm prin gândire asupra ce gândim economic.

Rudolf Steiner: „Obiectul de percepţie delimitat" îl aveţi în biologie tot numai relativ. De exemplu, în cazul unor formaţiuni fizice pe care le observaţi la microscop, sau la care vă uitaţi mai mult la aspectele individuale care apar dintr-un context mai mare, nici acolo nu aveţi aşa ceva. Puteţi spune că într-o picătură de sânge aveţi un obiect gestionabil, ceva ce puteţi cuprinde cu privirea. Dar în momentul în care îl priviţi la microscop, vedeţi mai mult – într-un milimetru cub vedeţi cinci sute până la şase sute de celule roşii şi acestea sunt toate în activitate. Acest lucru este cu siguranţă vizibil pentru ochi prin microscop, şi totodată arată extrem de similar cu ceea ce vedem dacă privim undeva un proces economic limitat. Să presupunem că va aflaţi în faţa unui stand la târg şi îl vedeţi pe cel care are standul, vedeţi cum stau acolo mărfurile lui; vedeţi cum vin clienţii, el îşi vinde marfa, ei îi lasă banii,... dacă acum toate acestea – eu îmi imaginez că aţi reuşi să fiţi un asemenea uriaş – le-aţi privi pe toate odată ca un singur lucru, ceva foarte dens, formând un tot, atunci nu există o diferenţă reală. Într-un domeniu limitat pot vedea economia într-un mod la fel de relativ. Dacă observ proprietarul standului cu tot ce ţine de acesta, atunci este numai relativ altfel, decât, să spunem, atunci când englezii

vând opiu în China şi eu observ tot ce este corelat cu aceasta. Nu văd de ce nu ar fi niciun obiect acolo.

Întrebare: Eu nu ştiu exact unde începe domeniul economic şi unde se sfârşeşte.

Rudolf Steiner: De asemenea, nu ştim nici unde începe biologia. Ceea ce ne face posibilă înţelegerea naturii a ceea ce este viu, acelaşi lucru, din punct de vedere conceptual, ne face posibilă înţelegerea economiei. Numai că este necesar un lucru. Poate că este valabil ceea ce spuneţi dvs.: în contemplarea obiectului din natură, obiectul ne vine în întâmpinare, pe când în cazul economiei subiectul trebuie să-i vină obiectului puţin în întâmpinare. În economie trebui să ai ceea ce eu ieri am numit spirit. Biologii pot avea, dacă este nevoie, doar puţin spirit şi pot lucra numai cu metode. Dar pentru a gândi economic, ai nevoie de ceva spirit.

Întrebare: Mie mi se pare că procesul economic s-a format fără ca gândirea să fi fost economică; că gândirea trebuie să devină economică. Faptul că economia merge într-un mod sănătos sau nesănătos, nu contează. În acest sens voi putea totuşi vorbi de un obiect în economie, în mod corespunzător ştiinţei naturale.

Rudolf Steiner: Domnul G. are dreptate: diferenţa constă în faptul că în economie avem nevoie să pornim de la o anumită înţelegere subiectivă a ceea se întâmplă afară în lume. Dar în schimb în economie această subiectivitate ne este mai facilă decât în biologie. Atunci când studiază biologia omul – deoarece nu este un cărăbuş de mai atunci când o studiază – se află bineînţeles întotdeauna în afara ei şi trebuie să stea în afară, în timp ce atunci când observi ceva economic eşti în exterior doar într-o măsură mult mai

mică. Întotdeauna mai poţi găsi în tine atâta umanitate încât să înţelegi bine muncitorul, să poţi înţelege şi angajatorul. Aceasta reprezintă partea general umană iar aceasta înlocuieşte ceea ce în biologie reprezintă privirea din exterior. În această privinţă domnul G. are dreptate. Dar pe de altă parte cred că, de exemplu, Goethe a dat o definiţie aşa de bună părţii întunecate a noţiunii de comerţ, tocmai pentru că ajunsese atât de departe în perspectiva sa asupra biologiei. Astfel, găsim câteodată la Goethe concepţii uimitor de pertinente economic. Aceasta are un pic de a face cu perspectiva lui morfologic-biologică. În biologie natura joacă tocmai rolul celuia care dă un brânci atunci când tu însuţi nu ai spirit. În cazul economiei trebuie să-ţi pui tu însuţi la bătaie spiritul.

Obiecţie: Există teoreticieni care spun că nu ar exista ştiinţă economică deoarece nu există economie. Spann se exprimă în acest sens.

Rudolf Steiner: El este foarte admirat şi în Viena oamenii deştepţi îl consideră drept o minte deosebit de luminată. M-am preocupat prea puţin de persoana sa încât să pot judeca prea mult asupra lui, dar ceea ce spun oamenii deştepţi despre el, nu m-a luminat prea mult. Însă ar fi numai o dialectică ingenioasă să spui că nu există economie. Există de asemenea oameni care spun: nu există viaţă ci numai mecanism.

Ar trebui acum să facem observaţii speciale. Cineva ar trebui să încerce să arate mai concret unde sunt necesare procese economice de valorizare şi de depreciere.

A TREIA DISCUȚIE DE SEMINAR

Dornach, 2 august 1922

Observaţie: Din nou este pusă în discuţie noţiunea de apreciere, recunoaștere din partea consumatorului şi din nou ea este desemnată de către Rudolf Steiner ca fiind neadecvată pentru ştiinţa economică.

Rudolf Steiner: Noţiunea aprecierii conduce spre filozofie economică şi nu către ştiinţa economică ca atare. În plus ar trebui să ne străduim să găsim în ştiinţa economică astfel de concepţii care, pe cât posibil, să poată fi purtate, modificându-se ele însele mereu, prin întreaga viaţă economică. Cu noţiunea aprecierii veţi putea cu greu atinge toate elementele economice, fără a extinde foarte mult această noţiune. Acest lucru îl putem face întotdeauna cu noţiunile. Vreau să spun, de exemplu: Ce formă ar lua noţiunea care a fost dezvoltată ieri, dacă am avea de-a face cu situaţia că un Rembrandt complet necunoscut până acum ar fi găsit undeva într-un pod, dacă ar fi vorba atunci să estimăm valoarea economică, despre care putem vorbi cu siguranţă, a acestui Rembrandt? Nu mă refer la cum s-ar face estimarea, ci la cum ar fi în acest caz cu noţiunea aprecierii.

Observaţie: Reprezentantul noţiunii de apreciere consideră că „politicul" este de vină pentru că sunt induse aprecieri unor procese nesociale – de exemplu câştiguri economice nemeritate.

Rudolf Steiner: Dacă avem posibilitatea de a transpune în realitate în mod corect tripartiţia socială, atunci noţiunea de „politic" – aşa cum aţi dezvoltat-o dvs. – va dispărea. Deoarece politicul există în esenţă în domeniul juridic, astfel încât ar ieşi complet din domeniul economic

şi atunci, prin într-un anumit comportament politic, nu s-ar putea induce o „apreciere”.

Însă persistă încă întrebarea: Ce este atunci „politicul”? Politicul este de fapt o noţiune extraordinar de secundară, puternic derivată. Căci din punct de vedere pur economic nu există nici un motiv de a fi politic. În exemplul pe care l-aţi adus dvs. cu întreprinzătorul care contează pe un câştig de două sute de mii de mărci şi care apoi, dacă plăteşte muncitorilor optzeci de mii, în urma unei desfăşurări mai iscusite a afacerilor încasează cinci sute de mii, nu este necesar se intre în politic. Să presupunem următoarele lucruri: Cu ceea ce acolo a fost câştigat în plus, întreprinzătorul, în cazul în care lucrătorii se descurcă cu cele optzeci de mii primite şi sunt mulţumiţi cu aceasta, poate veni în mod deschis în faţa muncitorimii şi poate spune: Am contat că voi avea un câştig de două sute de mii de mărci. Însă au rezultat cu trei sute de mii de mărci mai mult. Am fondat afacerea, pornind de la premiza că va exista un câştig de două sute de mii. Aceşti trei sute de mii au fost realizaţi în plus. Eu consider, din cutare şi cutare motiv, că pentru întregul organism economic în care ne aflăm cu toţii este mai potrivit, cu aceşti trei sute de mii de mărci, să zicem de exemplu, să fondăm o şcoală, decât să vi-i împart vouă. Sunteţi de acord cu aceasta? – Aici aveţi o formă în care procesul economic a rămas acelaşi, însă nu aveţi deloc nevoie să luaţi în calcul niciun factor politic.

În istoria lumii politicul este un produs secundar. Acest lucru se bazează doar pe faptul că raporturile de forţe primitive, probabil deosebit de antipatice, dar foarte cinstite, au luat treptat forma războaielor dintre oameni. Nu putem spune că războiul ar fi continuarea politicii dar cu alte mijloace, dar politica este războiul modern transferat în planul spiritual. Căci acest război se bazează

pe faptul că oponentul este înşelat, că sunt create situaţii care îl duc pe acesta în eroare. Orice flancare sau învăluire în război, orice nu este un atac direct, deschis, se bazează pe o înşelare a inamicului. Şi generalui i se vor atribuit cu atât mai mari merite cu cât el va reuşi mai bine să-şi înşele inamicul. Aceasta, transferată în plan spiritual, este politica. Exact aceleaşi categorii le găsiţi în politică.

Când vorbim despre politică, atunci să spunem: Ar trebui să ne străduim ca politica să fie învinsă, depăşită în toate, chiar şi în politică. Căci în fond avem de a face cu adevărata politică abia atunci când tot ceea ce se întâmplă în domeniul politic, are loc în forme cinstite. Abia atunci avem statul de drept.

Întrebare referitoare la exemplul croitorului [Nota 11].

Rudolf Steiner: Iluzia este creată numai prin faptul că este extrem de mică cota de câştig creată printr-un singur costum şi prin urmare ar dura foarte mult până când această cotă mică ar deveni vizibilă în contabilitatea croitorului astfel încât el să o resimtă într-adevăr ca pe o pierdere. Această situaţie are la bază faptul că prin diviziunea muncii produsele devin practic mai ieftine. Dacă, sub influenţa diviziunii muncii, cineva ar munci pentru o comunitate, atunci şi propriile produse l-ar costa mai puţin, decât dacă ar munci pentru sine însuşi. Exact în aceasta constă de fapt adevărata ieftinire din diviziunea muncii. Dacă ea este întreruptă într-un punct anume, atunci creşte preţul articolului respectiv, pe care cineva şi-l face singur. Acum, bineînţeles, cota pentru un singur costum pe care un croitor îl face pentru sine însuşi nu ar conta foarte mult. Însă ar fi observabil dacă ar face-o toţi croitorii.

Cu înaintarea diviziunii muncii, nici un om nu-şi va mai pregăti ceva singur, cel mult doar în agricultură. Dacă acum un croitor îşi face realmente el însuşi costumul şi ar vrea să-şi facă o balanţă contabilă cu totul corectă, atunci el ar trebui să-şi treacă în contabilitate propriul costum la un preţ mai mare decât este preţul pieţii. Aşadar el trebuie să-şi introducă cheltuielile sale mai mari decât este preţul pieţii. Nu contează atât de mult să stabilim în cazul individual dacă el acum efectiv cumpără costumul.

Este desigur prezumţia de la sine înţeleasă că el nu cumpără hainele de la alţi croitori ci de la comercianţii. Preţul pe care un costum îl are la un comerciant este mai ieftin – altfel diviziunea în producţie şi comercializare nu ar avea nici un sens – decât ar fi preţul dacă respectivii croitori ar lucra fără comerciant. Aşadar croitorul trebuie să fixeze un preţ mai mare atunci când el lucrează fără comerciant, deoarece comerciantul îl aduce pur şi simplu mai ieftin pe piaţă decât dacă ar vinde croitorii înşişi. Aţi putea cel mult obiecta – şi această obiecţie ar fi îndreptăţită în anumite condiţii - spunând: ceea ce ar fi semificativ mai ieftin la marfa care nu ar fi vândută prin comerciant ar rezulta din faptul că dacă croitorul trebuie să îşi cumpere marfa de la comerciant, el trebuie să ia în calcul şi drumul său la comerciant. Aţi descoperi atunci că prin introducerea comercianţilor într-adevăr şi aceste drumuri ajung să fie mai ieftine. Printr-o simplă comparare a preţurilor de producător şi comerciant nu puteţi bineînţeles descoperi dacă costumul este mai scump sau mai ieftin.

Întrebare: Preţul unui costum ar trebui să exercite o presiune asupra preţului asupra celorlalte costume. De ce ar deveni celelalte costume mai scumpe?

Rudolf Steiner: Se exercită o presiune asupra preţului prin aceea că el ia un costum din suma tuturor costumelor cu care face negoţ comerciantul, că el ia comercianţilor posibilitatea profitului pentru acest costum; astfel încât ei trebuie să obţină un profit mai mare de la celelalte costume. Ceea ce comercianţii cer ca un profit mai mare, aceasta conduce la o creştere a preţului la producător, dar pentru croitor aceasta înseamnă o presiune asupra preţului.

Întrebare: Acum se pune întrebarea dacă această presiune asupra preţului face mai puţin decât duce la creşterea preţului traseul comercial.

Rudolf Steiner: Acest lucru nu-l veţi găsi nicăieri. Încercaţi o dată să rezolvaţi problema. Aceasta este o sarcină care în mod direct ar putea fi pusă astfel: În ce măsură vânzarea prin comerciant acţionează ieftinind faţă de vânzarea proprie? Aceasta pusă în mod direct ca temă de dizertaţie, ar fi importantă. Atunci aţi vedea: dacă cincizeci de croitori fac drumuri şi aceste drumuri ar trebui să fie calculate, costă într-adevăr mai mult decât dacă comercianţii fac drumurile.

Obiecţie: Despre costumul pe care croitorul îl ţine pentru sine spuneţi: dacă ar trece prin comerţ atunci s-ar produce o ieftinire. Acum în cazul costumului pe care el îl păstrează pentru sine este economisită întreaga cheltuială a comerciantului, de a media transportul.

Rudolf Steiner: Acest lucru ar însemna ceva dacă exact prin comerciant nu s-ar ieftini. Dar deoarece comerţul intermediar ieftineşte, atunci nu are nici o importanţă faptul că el îşi păstrează în casă costumul.

Observaţie: Să spunem că preţul de producţie este 100 de mărci. Acum se adaugă comercializarea şi astfel costumul ajunge să aibă un preţ de 120 de mărci. Prin intermediul comerciantului el este micşorat la 110. Însă dacă croitorul nu pune în circulaţie propriul său costum, atunci şi el economiseşte cele 10 mărci.

Rudolf Steiner: Trebuie însă în acest caz să priviţi întreaga balanţă contabilă, care se naşte din comercianţi şi croitori, ca pe ceva complet real din punct de vedere economic. Trebuie să cercetaţi cum afectează acest articol singular balanţa totală. Nu putem depista acest lucru prin simpla comparare a inregistrărilor individuale în balanţă. Trebuie să îl găseşti din aspectul general. Atunci aţi vedea: deoarece diviziunea economică a muncii înseamnă o fructificare a muncii, dacă într-o muncă complet divizată economic eu mă întorc la o stare anterioară, mi-aş dăuna şi mie însumi şi celorlalţi. Eşti astfel împletit cu ei încât prin revenirea la un stadiu anterior îţi dăunezi şi ţie însuţi. Iluzia se naşte prin aceea că este dificil de a determina acea cotă extrem de mică. Dar nu este nevoie decât să calculez în progresie: dacă gândiţi că toţi croitorii îşi fac singuri costumele şi ei fac acum o asociaţie, atunci, ceea ce ar trebui înregistrat altfel în balanţă ca sumă cumulată, va însemna totuşi ceva.

Observaţie: În cazul industriei de confecţii lucru acesta devine deja evident.

Rudolf Steiner: În mod foarte sigur aşa este. Şi atunci este firesc să cercetezi ce cauze există. Va fi o sumă extrem de mică, dacă va fi vorba numai de diviziunea muncii între producător şi comerciant. În schimb suma va deveni deja considerabilă dacă diviziunea muncii merge mai departe, aşadar dacă croitorul nu mai confecţionează de loc

costume întregi ci numai anumite părţi. Atunci el, dacă vrea să-şi confecţioneze un costum propriu, va ieşi mult mai scump decât dacă şi-ar cumpăra lucrurile de undeva. Am spus că este un exemplu radical care are doar o însemnătate ca principiu. Dar ceea ce mai târziu apare puternic la diviziunea în continuare a muncii, acelaşi lucru este valabil deja în punctul incipient al diviziunii muncii.

Întrebare: De ce nu putem aplica acest lucru şi la agricultură?

Rudolf Steiner: Nu am spus acest lucru. Eu am spus: Astăzi, din ce în ce mai puţin oamenii vor produce pentru ei înşişi, cu excepţia agriculturii, unde este cel mai probabil că agricultorul îşi asigură singur cele necesare. În agricultură, unde oricum au loc aşa de multe corecţii ale cursului economic general, nu contează cu adevărat prea mult dacă ţăranul ia din ce-i a lui varza sau o cumpără. Cu toate acestea, dacă ar exista un raport economic real în sensul tripartiţiei între agricultură şi non-agricultură, atunci acest lucru ar fi de luat în considerare şi pentru agricultură. Astăzi lucrurile stau însă astfel, că practic au loc tot felul de rearanjamente subterane şi prin acestea raportul preţurilor dintre industrie şi agricultură este complet subminat. Acest aspect va fi tratat şi în zilele următoare. Dar dacă ar fi să examinăm bilanţul general al unei regiuni economice, pentru ca agricultura şi industria să se echilibreze reciproc, atunci s-ar dovedi că, în condiţiile actuale, din agricultură curge o parte semnificativă spre industrie, pur şi simplu pe căi subterane. Dacă însă, sub forma asociativă, acelaşi sau aproximativ acelaşi număr de muncitori ar lucra într-o ramură a industriei atât cât să o permită preţurile, atunci am avea o altfel de distribuţie între domeniul urban şi

rural. Se subestimează ce ar însemna dacă principiul asociativ ar fi pus în practică. Prin urmare, nu este foarte simplu de răspuns la întrebarea: de ce „Kommender Tag”* nu este o asociaţie? Pur şi simplu pentru că nu este suficient de puternică pentru a avea o influenţă aparte în desfăşurarea economică. Aceasta necesita în primul rând o anumită mărime a asociaţiei. Ce vrea „Der kommende Tag" să facă astăzi altfel în relaţia dintre întreprinderi şi muncitori decât are loc deja? Acest lucru ar fi posibil numai într-un caz – am mai spus lucrul acesta o dată în cadrul unei adunări a firmei – şi anume dacă muncitorii firmei „Der kommende Tag” s-ar decide cu toţii să se retragă din sindicate. Atunci am avea începuturile unei mişcări care, ca atare ar pune lucrurile în mişcare şi din cealaltă parte, a muncitorimii. Însă atât timp cât muncitorii iau parte la greve pur şi simplu în acelaşi fel ca şi ceilalţi muncitori, este imposibil să vorbeşti cu ei aşa cum ar fi ideal.

* *Der Kommende Tag AG* – societate pe acţiuni pentru promovarea valorilor economice şi spirituale, fondată la 13 martie 1920 în Stuttgart, a fost o întreprindere asociativă în sensul unei tripartiţii sociale. Din cauza inflaţiei din 1922/23 încep să apară dificultăţi financiare, iar la începutul anului 1925, a trebuit să fie lichidată. Weleda AG, existentă şi astăzi, precum si Futurum AG, îşi au începutul în Der Kommende Tag AG. Dintre companiile afiliate, în principal din Stuttgart şi zona înconjurătoare, au făcut parte şi prima şcoală Waldorf şi diferite institute de cercetare. (*nota traducătorului*)

Mai presus de toate, forma asociativă ar determina o migrare a unui număr de fabrici de la oraş în mediul rural; şi alte lucruri similare ar rezulta drept consecinţe necesare ale formei asociative. Nu degeaba există sate şi economia rurală. În economia primitivă, economia rurală este

singura formă de economie. Apoi se face trecerea la pieţe. Aceste denumiri sunt mult mai corecte din punct de vedere economic decât s-ar gândi cineva. Atât timp cât există acolo piaţa şi satele de jur împrejur, piaţa, chiar dacă este guvernată de principiul ofertei şi cererii, va însemna din punct de vedere economic ceva mult mai puţin dăunător – doar dacă nu există escroci, ceea ce este o problemă personală – decât dacă se adaugă economia urbană. Prin aceasta este schimbat radical întregul raport dintre producători şi consumatori. Atunci nu mai avem sate care îşi reglează de la sine piaţa, ci am deschis poarta tuturor posibilităţilor care există atunci când raportul dintre consumatori şi producători nu mai este clar, atunci când se amestecă. Şi acesta este cazul atunci când oamenii locuiesc împreună în oraşe.

Raportul dintre producători şi consumatori nu poate fi cuprins cu privirea în înregimea sa şi înţeles altfel decât dacă se organizează în mod asociativ. Atunci însă se schimbă raporturile care au luat naştere sub influenţa încălcirii. Căci structura asociativă este ceva care nu urmează numai să organizeze ci să şi acţioneze economic. Prin structura asociativă ar rezulta că pornind din fiecare membru în parte – pe aceasta se bazează interacţiunea celor trei membre (părţi) ale organismului social – se generează în acelaşi timp sănătatea celorlalte.

În cursul unor perioade mai lungi de timp, dar totuşi nu foarte lungi, se va ajunge ca în oraşe să existe în principal funcţionarii administrativi împreună cu şcolile centrale şi aşa mai departe, deci în principal viaţa spirituală şi viaţa juridică vor fi împreună, în timp ce viaţa economică şi viaţa juridică vor fi decentralizate împreună. Aşadar convieţuirea s-ar separa şi spaţial, dar nu astfel încât am avea acum trei părţi complet diferite, ci astfel

încât oraşele ar reprezenta în principal o întreţesere a vieţii spirituale cu o administraţie mai centralizată, mai largă orizontal. Şi în cercul întreprinderilor economice ar exista administraţii mai mici, mai decentralizate. Aceasta ar presupune ca toate reţelele de transport să devină mult mai eficiente decât până acum. Acestea nu sunt încă atât de mult evoluate deoarece nu avem nevoie de circulaţie pentru producţie, atunci când producătorii sunt comasaţi în zona urbană.

Nu este deloc uşor, stimaţi participanţi, să vorbeşti despre tripartiţie, deoarece există atât de multă viziune în ea. Dacă cineva descrie cuiva astăzi ceea ce se naşte acolo, atunci el spune: demonstrează-mi! – Da, nici un om nu-mi poate demonstra chiar şi teoretic că mâine va fi flămând. Cu toate acestea, din experienţă el ştie că mâine va fi flămând. Şi astfel printr-o gândire economică corectă începe şi un mod corect de previziune economică. Trebuie să priviţi ca pe un lucru real, ceea ce aici este considerat ca fiind adevărata gândire economică, că începi să dezvolţi o astfel de gândire care realmente ea însăşi este tot productivă. Altfel aş putea să vă întreb: ce valoare economică are ştiinţa economică? Una care este numai contemplativă are o cu totul altă valoare economică – este în principal consumatoare – decât una gândită în mod real; aceasta este în esenţă producătoare.

Întrebare: Croitorii fac presiune asupra preţul produsului lor dacă la diviziunea muncii se aprovizionează pe ei înşişi. Este acelaşi lucru valabil pentru un nasture sau un alt produs parţial?

Rudolf Steiner: Copil fiind am trăit într-un sat în care exista un cizmar – se numea Binder. Acesta refuza orice fel de raporturi între el şi clienţii săi dacă nu le îndeplinea el

însuşi. El mi-a adus mie, a adus tatălui şi mamei mele personal fiecare pereche de cizme pe care a făcut-o. Acum din ce se compune întreaga pereche de cizme? Se compune, în acest caz, din partea de deasupra gleznei – erau aşa de lungi -, din , talpă şi din drumul cizmarului, drum pe care îl avea de făcut până la noi. Şi acesta face parte din perechea de cizme. Nu contează dacă vorbiţi de partea superioară a cizmei sau de talpă sau de acest drum. Diviziunea muncii a început mai întâi prin prin înlăturarea părţii care reprezenta drumul de făcut. Mai ales în cazul croitorilor acest lucru este cel mai radical, pentru că acolo nu este aşa uşor să vezi toate elemente care sunt incluse. Când am încălţat cizmele am ştiut: eu merg pe drumul pe care l-a făcut cizmarul!

Întrebare: În cazul nasturelui, dacă îl produc eu însumi, tot fac o presiune asupra preţului?

Rudolf Steiner: În anumite împrejurări acolo veţi pierde şi cel mai mult; căci se poate nici să nu aveţi nevoie de el!

Obiecţie: Doresc să presupun că am nevoie de el.

Rudolf Steiner: Atunci trebuie luată în considerare întrebarea la ce aveţi nevoie de produs. Dacă îl modificaţi în asemenea fel – poate fi o mică sau mai mare modificare – încât să capete o valoare reală, atunci probabil nu veţi pierde nimic.

Observaţie: Am nevoie de el pentru consum, aşadar pentru distrugere.

Rudolf Steiner: În agricultură este aşa că acolo intră alte corecţii. Dacă ar fi efectuată diviziunea muncii, atunci ar fi valabil şi acolo. Însă abia dacă veţi avea posibilitatea

să valorificaţi, în sensul realizării unei ieftiniri, dacă păstraţi ceea ce a fost produs în condiţii de diviziune a muncii.

O pâine este încă foarte apropiată de agricultură. Totuşi exact cu această pâine am făcut o experienţă de-a dreptul dezastruoasă. Cu intenţii cât se poate de bune am determinat pe un membru al societăţii noastre – era înainte de război – să producă o pâine igienică şi în general bună. Şi această pâine a fost apoi vândută numai membrilor noştri, altcineva nu au cumpărat-o. Pâinea a devenit aşa de scumpă încât aşa nu a mai mers.

Observaţie: Era chiar pâine de calitate.

Rudolf Steiner: Dacă diferenţa de preţ ar fi fost îndreptăţită numai prin calitate, atunci ar fi putut fi justificat. Însă diferenţa de preţ era semnificativ mai mare numai din cauză că producţia generală se afla sub principiul unei diviziuni a muncii mult mai largi decât cea din cazul membrului nostru. Şi el producea astfel încât nu îşi distribuia producţia la atât de mulţi oameni ca şi ceilalţi; aşa producea mult mai scump.

Întrebare: Cum stau lucrurile în cazul hainelor la modă?

Rudolf Steiner: Acum ne aflăm însă în domeniul estetic şi nu în cel economic. Nu am vrut să ating deloc chestiunea dacă nu ar fi poate foarte bine ca în anumite domenii să se evite diviziunea muncii. Eu chiar sunt împotrivă ca diviziunea muncii să fie aplicată în toate domeniile; nu din motive economice, ci din motive ce ţin de gust. Găsesc chiar că ar fi oribil dacă diviziunea muncii ar fi aplicată până în detaliu, de exemplu pentru îmbrăcămintea oamenilor. Însă acolo trebuie să spunem: Trebuie să

aplicăm bineînţeles viaţa spirituală liberă, care mai întâi ne-ar costa ceva. Ar scumpi unele lucruri, dar s-ar echilibra cu toate că unele produse, care nu sunt incluse în diviziunea muncii, ar deveni mai scumpe. Vă rog să nu înţelegeţi că aş vrea să devin fanatic. ...

Întrebare: Cum stau lucrurile, în cazul în care există semnificativ mai mulţi comercianţi decât este îndreptăţit din punct de vedere economic?

Rudolf Steiner: În cele spuse de mine premiza este ca există atâţia comercianţi cât este îndreptăţit din punct de vedere economic. Nu avem de a face cu o progresie liniară ci cu o direcţie maxim-minim. La un anumit număr de comercianţi avem influenţa cea mai favorabilă a faptului că se lucrează prin comercianţi. Ce este sub acest număr sau îl depăşeşte este nefavorabil.

Întrebare: Acest număr poate fi determinat?

Rudolf Steiner: Dacă lucrurile sunt gestionate în mod rezonabil, atunci numărul comercianţilor se determină la fel de precis ca şi numărul producătorilor. Astăzi nu aveţi niciunde principiul desfăşurării activităţii economice în mod rezonabil. Nu ia nimeni în considerare cât de multă muncă inutilă este prestată. Gândiţi-vă numai la tipărirea cărţilor. Dacă aţi economisi toată această muncă inutilă atunci aţi obţine peste tot o apropiere de cifrele fireşti. Economisirea de muncă inutilă aduce deja o reducere a numărului firesc de persoanelor active într-un anumit domeniu. Astăzi lucrurile stau în aşa fel că realmente comercianţii irosesc mai mult decât producătorii înşişi. Cel puţin în Germania.

Un anumit număr de comercianţi trebuie să existe pentru fiecare articol. Dar va trebui de asemena să ţineţi

cont că uneori însuşi sistemul de vânzare intermediară este mascat. El poate fi înlocuit prin altceva, printr-o mare varietate de alte lucruri. Gândiţi-vă numai cât de mult din vânzarea intermediară poate fi înlocuit, de exemplu, prin înfiinţarea marilor bazare. Prin aceasta se creează o cu totul altă categorie economică.

A PATRA DISCUȚIE DE SEMINAR

Dornach, 3 august 1922

Întrebare: Se mai poate vorbi de valoare când un lucru şi-a îndeplinit scopul? Ce se întâmplă dacă lucrul respectiv revine din nou în procesul economic? – Reprezintă demolarea unei case o devalorizare prin munca umană? Această devalorizare are un sens sau nu? – Se poate vorbi despre devalorizare prin munca umană numai atunci când nu sunt create valori noi?

Rudolf Steiner: Exprimaţi-vă opiniile despre acestea! Vor rezulta teme, ca de exemplu huilă şi lignit. Cineva ar putea avea ideea că huila, pur şi simplu ca substanţă, este un obiect mai valoros decât lignitul. Însă el va trebui atunci să-şi apere teza. O alta ar fi teza, mai îndrăzneaţă, conform căreia de regulă munca mecanică nu produce o creştere a preţului. Atunci distinsele persoane prezente aici vor avea de obiectat un lucru sau altul. Atunci, chestiunea atribuirii de valoare şi devalorizării nu va fi epuizată prin aceea că vor fi citate fenomene excepţionale, precum submarinele, ci va fi o chestiune despre faptul că pur şi simplu în procesul continuu al vieţii economice, trebuie tocmai prin muncă, să se pricinuiască devalorizări necesare din punct de vedere economic.

Diverse întrebări puse între timp.

Rudolf Steiner: Problema care se pune este dacă se poate vorbi – de asemenea cu totul în sens economic – despre a da valoare şi a devaloriza prin muncă. Dacă maşinile se depreciază, atunci, din punct de vedere economic, aceasta ar însemna consum. Nu se pune problema dacă scopul unei munci este devalorizarea, ci dacă în procesul economic sunt necesare devalorizări care nu pot fi realizate decât prin muncă.

X: Devalorizarea prin muncă a valorilor intervine în scopul de a aşeza ulterior valori mai mari în locul lor (valori intermediare).

Rudolf Steiner: Acesta poate fi un exemplu, dar nu este absolut fără obiecţii. Un exemplu mult mai simplu este unul cotidian: dacă înfăşuraţi aţa pe o bobină, prin aceasta aţi realizat un produs. Această bobină a luat naştere prin aceea că a fost executată o muncă. Dacă continui munca atunci trebuie să desfăşor aţa de pe bobina. Pentru aceasta este într-adevăr nevoie de executat o muncă. În cazul operaţiilor intermediare este necesar ca lucrările efectuate în cadrul procesului să fie din nou dizolvate.

Întrebare: Acelaşi lucru ar fi valabil şi în cazul mutării produselor în alt loc?

Rudolf Steiner: Aceasta ar avea loc cel puţin atunci când schimbaţi trenul pe alt traseu. Atunci trebuie să distrugeţi prima valoare pentru a da celei de a doua valoarea corectă. Dacă aveţi un tren aici şi vreţi să-l poziţionaţi acolo, atunci prin repoziţionare aţi produs o astfel de devalorizare. Şi astfel de lucruri se întâlnesc peste tot. Acestea ar fi devalorizări care sunt necesare şi pentru a căror realizare este nevoie de muncă. Numai că în mod obişnuit nu le observăm. Ele există însă peste tot. Nu

trebuie decât să luaţi ca exemplu pe cel ce încarcă cu lopata cărbunii în locomotivă. Fochistul trebuie să îi ia din nou de acolo cu lopata. Dacă vreţi să rămâneţi doar la nivel de noţiune, atunci puteţi spune: acesta este un proces continuu. – Nu ar fi însă de ajuns. Deoarece procesul continuu nu poate fi realizat aici în mod nemijlocit, ar trebui să calculaţi cât ar costa procesul continuu dacă aş avea peste tot cărbunii pregătiţi, în comparaţie cu cât ar costa dacă aş efectua întotdeauna un proces parţial, trebuind apoi să-l distrug din nou.

Întrebare: Industria ambalajelor ar fi de asemenea un exemplu?

Rudolf Steiner: Desigur. Un exemplu foarte izbitor, în care nu putem aplica cu adevărat noţiunea de utilizare şi nici cea de consum pur prin uzare, ca în cazul briciului de bărbierit care se toceşte. Acolo un produs care are valoare este distrus şi aceasta este o muncă economică necesară. Consumul constă numai în tocire. Însă pentru a-l devaloriza complet este necesară muncă.

Întrebare: Colectarea – vânzarea – topirea – refolosirea fierului vechi – putem denumi rematriţarea o revalorizare?

Rudolf Steiner: Este similar cu valorificarea deşeurilor. Aceasta nu poate fi numită devalorizare.

Observaţie: Procesul este însă încheiat!

Rudolf Steiner: Da, şi apoi descopăr că eu pot revalorifica ceea ce există acolo precum un produs natural. Trebuie să fie acolo criteriul conform căruia este nevoie de muncă umană pentru a pricinui un proces de devalorizare.

Topirea fierului nu este propriu-zis un proces de degradare. Sigur, lucrurile pot fi echivoce. Un lucru poate fi interpretat într-un fel sau altul. Ar putea fi înţeles şi ca un produs al devalorizării.

Întrebare: Devalorizarea prin intermediul războiului – fabricarea grenadelor – pur şi simplu explodate?

Rudolf Steiner: Pentru cel care nu este învingătorul aceasta reprezintă o devalorizare.

Întrebare: În cazul echipamentelor de război se poate vorbi despre o creare de valori în sensul economic?

Rudolf Steiner: Poate deveni economic abia în urmările sale. Industria de război nu este creatoare de valori, atât timp cât produce pentru stoc. Atunci ea este de fapt o muncă distructivă – însă nu se poate spune că şi necesară.

Observaţie: Ceea ce este consumat peste nevoile normale, echipamente de război şi aşa mai departe, conduce după terminarea războiului de exemplu la un deficit.

Rudolf Steiner: Trebuie avut în vedere faptul că acest consum anormal care apare acolo are o anumită similaritate cu ceea ce consumă un rentier într-o comunitate economică. Acest consum este dat. Dacă vrem să-l justificăm – astăzi va fi combătut – atunci bineînţeles că pentru toate lucrurile există o anumită justificare. Consumul de către rentieri se justifică dacă producţia terenului furnizează o recoltă mai mare decât poate fi consumat în mod normal de cealaltă populaţie. Pentru realizarea echilibrului economic consumul aferent rentierilor este în anumite condiţii un lucru bun. Şi, privit

din acest punct de vedere, există o justificare economică a forţelor armate. Justificarea este fondată pe faptul că oamenii spun: Lucrurile există şi pot fi produse. Nu ar fi echilibru economic, ar trebui să rămână şomeri atâţia şi atâţia oameni dacă armată nu ar consuma, fără ca ea în fapt să producă. Căci ea nu produce de fapt nimic.

Întrebare: Forţele armate nu ar trebui privite similar cu tratarea cu pesticide a grâului sau ceva în sensul acesta?

Rudolf Steiner: Această concepţie există: în şcoala de la *Rodbertus*. Apărarea este socotită printre factorii productivi. Problema care se pune este dacă concepem o economie sub anumite premize sau fără aceste premize sau cu alte premize. Aşadar dacă ne-am imagina că apărarea nu ar fi necesară prin intermediul unei armate, atunci ea ar dispărea. Dar maşina de stingere a incendiilor nu poate lipsi, căci ea corespunde unui consum necesar, ca şi prima mâncare a zilei. Cine consideră armata ca fiind absolut necesară, atunci trebuie să o vadă pentru un consum necesar. Însă aici începe posibilitatea de a discuta asupra problemei consumului. Există oameni care consideră cele mai ciudate lucruri ca fiind asolut indispensabile. În evaluarea lor un rol îl joacă noţiunile privind întrebuinţarea. Iar acestea sunt labile.

Întrebare: Munca mecanică, de exemplu forţa apei prin turbine, scuteşte munca omului. Evaluarea are loc ca şi cum munca mecanică ar fi realizată prin munca omului?

Rudolf Steiner: Imaginaţi-vă cumpăna care are braţe inegale; pe un braţ am o sarcină mare şi atunci trebuie să deplasez greutatea de pe celălalt braţ. Astfel, cu o greutate foarte mică pot contrabalansa o greutate foarte mare doar prin modificarea poziţiei. Tot astfel stau lucrurile cu

alocarea economică a unor astfel de lucruri precum cele pe care le-aţi numit dvs. „munci mecanice”. Munca care trebuie prestată devine mai puţină numai într-o proporţie – ca în cazul cumpenei. Însă o anumită cantitate dată, de muncă într-adevăr depusă, veţi găsi întotdeauna, şi în cazul muncii mecanice. Nu puteţi obţine ceva fără a face absolut nimic. Chiar dacă aţi vrea să puneţi o piatră pe ceva ca să facă o muncă, tot trebuie cel puţin să aduceţi piatra. Întotdeauna trebuie să cheltuiţi puţină muncă umană. Dar aceste lucruri nu ţin deloc de ştiinţa economică, unde situaţia condiţionează în mod funcţional raportul dintre munca consumată şi producţia realizată.

Întrebare: Munca mecanică în sine, nu conduce totuşi la scumpirea produselor?

Rudolf Steiner: Dacă priviţi munca în întregul context, atunci trebuie să socotiţi o cotă peste tot.

Întrebare: Cum se încadrează munca de devalorizare în procesul economic?

Rudolf Steiner: Dacă aveţi un proces economic continuu în care trebuie să devalorizaţi – să presupunem că aveţi un salon de bărbierit atât de mare încât trebuie să angajaţi un lucrător special pentru ascuţirea briciurilor – atunci, bineînţeles trebuie să contabilizaţi munca acestui lucrător în alt mod decât contabilizaţi munca bărbierilor. Desigur, văzută din exterior este tot o muncă, dar ea se situează altfel în procesul economic şi anume negativ.

Întrebare: Ce se întâmplă deci în cazul munci de devalorizare? Este aceasta o donaţie, deoarece nu-i corespunde nici o contravaloare?

Rudolf Steiner: Numai semnele dinaintea valorii se modifică. Este peste tot la fel. Dacă aveţi o creare de valori pe care în procesul economic continuu o desemnaţi ca fiind pozitivă (+), atunci trebuie să desemnaţi devalorizarea ca fiind negativă (−), pe când dacă nu se întâmplă nimic folosiţi zero.

Observaţie: Dacă o maşină nouă înlocuieşte un proces, atunci produsul devine mai ieftin, pur şi simplu pentru că este scutită munca. Şi este indiferent dacă munca este creatoare de valori sau devalorizatoare.

Rudolf Steiner: Da, lucrurile stau aşa, că în principiu puteţi obţine întotdeauna acelaşi lucru. De aceea este mereu încă o divizare în crearea de valori şi devalorizare. Este de la sine înţeles că dacă vreţi să trageţi linie, atunci rezultă o sumă pozitivă, în cazul în care se va folosi o maşină. ... Singura întrebare care se pune este dacă se necesită să se utilizeze muncă pentru dizolvări, adică pentru distrugerea valorilor, care au fost generate deja în procesul economic.

Întrebarea nu a fost notată.

Rudolf Steiner: Pentru ca nici o noţiune să nu rămână neclară, va fi necesar să consideraţi în detaliu acea ceaşcă de ceai a cărei consumare ar fi o muncă economică.

Obiecţie: Nu pot accepta aceasta ca fiind o muncă. Lipseşte criteriul care defineşte munca.

O altă observaţie: Atunci când consumăm alimente, atunci creăm în noi valorile care sunt în măsură să furnizeze muncă în continuare, la fel ca în cazul în care producem maşini care urmează să creeze valori.

Rudolf Steiner: Nu este însă posibil ca ceea ce are loc în oameni să fie luat în calcul în domeniul economic. Aceasta ne-ar conduce la teoria marxistă [Nota 12]. Dimpotrivă, domnul trebuie să se fi gândit la altceva. Probabil v-aţi gândit că băutul unei ceşti de ceai ar putea furniza o valoare economică, aşadar, din punct de vedere economic, este muncă.

Observaţie: Dacă un lucrător spiritual este susţinut cu valori economice, atunci rezultatul preliminar va fi că el poate mânca şi fi cu mintea proaspătă şi sprintenă. Urmarea va rămâne pentru început în propria personalitate; dar nu rămâne acolo. Urmările radiază în afară în procesul economic. Acestea ar fi consecinţele care provin de la cel în cauză.

Rudolf Steiner: Acestea însă nu pot fi introduse în procesul economic chiar aşa, fără să se mai adauge nimic altceva, deoarece nu puteţi privi consumarea unei ceşti de ceai drept ceva productiv. Ceaşca de ceai intră în discuţie din punct de vedere economic numai dacă atunci când aţi vrea să produceţi ceva, aţi mai bea o ceaşcă de ceai – în afară de hrana dvs. obişnuită – şi aşa aţi fi în măsură să munciţi mai mult decât aţi fi făcut-o fără ceaşca de ceai. Atunci problema s-ar pune dacă putem să privim aceasta ca pe o realizare economică.

Observaţie: Prin aceea că eu consum ceai, în colonii poate fi cules ceaiul. Eu devalorizez de fapt, dând din nou posibilitatea să fie create noi valori economice.

Rudolf Steiner: Dacă vreţi să determinaţi valorile economice în sens pozitiv, ajungeţi la un alt nivel atunci când puneţi întrebarea în ce măsură este necesar consumul pentru a continua procesul economic. Aceasta este o

întrebare care de fapt nu are nimic de a face cu economia ca atare.

Observaţie: Doresc să aşez devalorizarea care există prin aceea că se consumă o ceaşcă de ceai pentru a putea presta din nou o muncă, la acelaşi nivel cu exemplul despre medic şi pantofar [Nota 13]. Culegătorul de ceai prestează o muncă. Eu beau ceaiul. Culegătorul de ceai serveşte la a mă aduce din nou în situaţia de a putea presta muncă.

Rudolf Steiner: Dacă punem întrebarea astfel, atunci în cazul culegerii ceaiului, va rezulta o valoarea economică din produsul natural ceai. Acesta reprezintă generarea unei valori economice. Însă în actul consumării ceaiului va fi generată sau va dispărea în acelaşi sens o valoare economică?

X: Ea piere, este devalorizată.

Y: Eu aş spune că este reevaluată.

Rudolf Steiner: Aceasta aplicaţie nu este de fapt posibilă, căci atunci ar trebui să consideraţi fiecare consum ca fiind doar o transformare.

Observaţie: Transformare în energie.

Rudolf Steiner: Atunci părăsim domeniul economic şi intrăm în domeniul ştiinţei naturale. Atunci activaţi un proces natural care nu mai aparţine de domeniul economic.

Luaţi de exemplu procesul consumării ceaiului! Beţi ceaiul. Această valoare, care fusese creată, aţi lăsat-o acum să dispară din procesul economic. Nu există nici o îndoială. Acum fiind chiar întărit de ceai – vreau să fac această presupunere –, prestaţi o muncă economică. Acest lucru, ca atare, nu reprezintă încă nici o valoare, ci este o valoare

doar dacă o aplicaţi asupra unui produs natural. Şi acum începe din nou crearea de valori în momentul în care abordaţi produsul natural. Nu se pune deloc întrebarea la crearea de valori dacă acum sunteţi mai în putere sau nu, ci crearea valorii începe abia după ce v-aţi întremat. Aşadar, ceea ce are loc în dumneavoastră prin consumarea ceaiului, chiar dacă deveniţi un atlet prin consumarea ceaiului, nu este ceea ce introduceţi în procesul economic.

Acest proces natural trebuie exclus la fel ca şi valoarea pământului. Bineînţeles, puteţi să-l introduceţi; atunci este un caz analog cu acela în care aţi introduce râmele în procesul economic fără a fi folosită munca omenească în această treabă. Atunci când râmele străbat ogorul, fac pământul fertil. Nu puteţi introduce acest lucru în procesul economic. Încercaţi doar să urmaţi acest lucru în rezultatele de mai departe. Veţi vedea de asemenea: dacă l-am privi ca pe ceva creator de valori, dacă prin consum dvs. aţi deveni mai puternici, atunci am intra într-un sistem economic în care munca per se ar fi deja creatoare de valori. Ea este însă creatoare de valori abia în legătură cu natura sau cu spiritul uman.

Nu este posibil să determinăm ceva economic dacă introducem în economie procese care au loc în oameni sau în natură.

Întrebare: Cum ar trebui privită donaţia?

Rudolf Steiner: Pot vorbi în cazul donaţiei despre o devalorizare, deoarece eu, atât timp cât am în vedere numai capacităţile umane pentru care pot utiliza donaţia, nu vorbesc încă despre economie. Abia când acord un stipendiu, las această valoare să dispară în procesul economic până când reapare din nou.

Observaţie: Aproape că se vede cum lucrează are mai departe donaţia.

Rudolf Steiner: Ce acţionează mai departe depinde foarte mult de factori care se află complet în afara oricărei estimări contabile. Altfel ar trebui, de exemplu, să introduceţi din punct de vedere economic hărnicia. Hărnicia însă ar fi o valoare fictivă din punct de vedere economic, nu numai fictivă ci chiar imposibilă. Dacă, să spunem, aş avea un atelier, din punct de vedere moral mi-aş mustra lucrătorii pentru că sunt leneşi; din punct de vedere economic i-aş mustra numai dacă ei nu îmi produc nimic. Din punct de vedere economic mă interesează doar ceea ce ei produc. Din punct de vedere moral mă interesează dacă sunt harnici sau leneşi.

Întrebare: Putem vorbi de muncă abia într-o economie cu diviziunea muncii ?

Rudolf Steiner: Abia când începe reciprocitatea unul pentru celălalt în muncă, atunci se poate vorbi de muncă în sens economic.

Întrebare: S-ar putea vorbi de muncă în cadrul economiei primitive?

Rudolf Steiner: S-ar putea vorbi, dar numai dacă s-ar avea în vedere că tatăl prestează o anumită muncă, că el consumă şi de asemenea soţia lui, fii şi fiicele lui consumă, fiicele prestează la rândul lor o altă muncă şi aşa mai departe, aşadar muncesc unii pentru ceilalţi.

Întrebare: Aşadar, cum ajungem de fapt la o noţiune despre muncă?

Rudolf Steiner: O noţiune despre muncă în sens economic este foarte simplu de formulat. Aceasta există

atunci când avem un produs natural care a fost modificat prin activitatea umană cu scopul de a fi consumat.

Întrebare: Dacă este consumat sau nu, este totuna?

Rudolf Steiner: Trebuie să fie cel puţin apt de a fi consumat, căci atunci are o valoare.

Întrebare: Trebuie întotdeauna să privim asupra produsului natural sau a obiectului, atunci când o valoare este generată prin organizarea spirituală a muncii, sau trebuie verificat dacă există un obiect asupra căruia a fost utilizată munca organizată?

Rudolf Steiner: În acest caz nu puteţi privi un obiect, căci în contextul cu care aveţi de a face este posibil să nu existe un obiect permanent. Este posibil ca spiritualul să fie aplicat doar la divizarea, structurarea muncii. Atunci se poate să nu avem de a face cu un obiect.

Întrebare: Atunci nu se încadrează în noţiunea de muncă?

Rudolf Steiner: Aceasta este o noţiune secundară. Munca este acea activitate umană care este prestată pentru a face consumabil un produs natural. Aceasta reprezintă munca din punct de vedere economic. Aceasta trebuie să o luaţi acum ca o noţiune finală. Apoi, spiritul poate interveni şi organiza această muncă. Însă în desfăşurarea lucrurilor, ceea ce dumneavoastră doriţi să cuprindeţi ca fiind un proces economic coerent, se poate pur şi simplu îndepărta de produsul natural. Poate consta în simpla structurare, în simpla diviziune a muncii.

Întrebare: Dar dacă se alătura devalorizarea prin muncă?

Rudolf Steiner: Devalorizarea este negativă numai pentru valoare. În ceea ce priveşte faptul de a face lucrurile apte de consum nu mergeţi înapoi. Mergeţi înapoi numai în ce priveşte acordarea unei valori.

Observaţie: În ceea ce priveşte a le face consumabile există totuşi un declin de la un proces mai înalt la unul mai jos.

Rudolf Steiner: Mai întâi înfăşuraţi bobina. Aceasta necesită muncă. Aşa aţi creat o valoare. Şi acum desfăşuraţi bobina. Făcând aceasta, distrugeţi valoarea. Însă dacă observaţi lucrurile veţi constata, că a un produs consumabil fost creat până la distrugere, şi după aceea scopul final al muncii este din nou un produs consumabil. În ce priveşte munca este vorba de a face un bun consumabil dintr-un lucru dat de natură. Dvs. nu aţi făcut decât să intercalaţi un sub-consum. Aveţi nevoie de un anumit număr de astfel de procese, pentru a le lăsa să fie consumate prin alte procese. În această consumare în care trebuie să aibă loc devalorizare, este prestată o muncă necesară.

Observaţie: Munca inutilă trebuie desemnată ca fiind muncă, deoarece produsul ei a fost adus până la a fi bun de consum.

Rudolf Steiner: dacă vreţi să aveţi o noţiune a muncii din punct de vedere economic, atunci trebuie să-o definiţi aşa, dar noţiunea de muncă economică nu este încă o valoare. Numai munca este definită. În economie nu este nicicum vorba de a presta muncă economică ci de a crea valori.

X: Cel ce predă prestează şi el o muncă.

Rudolf Steiner: Aici este problema. La aceasta realmente nu este aşa de simplu de răspuns.

X: Mă refer la activitatea spirituală liberă.

Rudolf Steiner: Aceasta aparţine de domeniul devalorizării, dar nu al devalorizării prin muncă.

X: Dar privit în viitor el este cel care produce. Cu acest scop prestează el munca.

Rudolf Steiner: Aici avem posibilitatea de a urmări mai departe noţiunea muncii. Bineînţeles, trebuie să considerăm în cel mai înalt grad predarea ca fiind o valoare economică, dar se pune întrebarea, atunci când începem să ne reprezentăm noţiunea de muncă în procesul economic, dacă mai putem păstra ceva din această noţiune atunci când numim predarea drept muncă. Bineînţeles că este prestată muncă atunci când profesorul vorbeşte, se mişcă, se consumă. Este prestată un fel de muncă. Însă aceasta nu este ceea ce se varsă în procesul economic. În acesta se varsă activitatea sa organizatoare, care nici măcar nu este legată de ceea ce el prestează ca muncă. De aceea munca de predare este atât de diferită. O persoană agitată poate presta multă muncă agitându-se. Un altul poate presta multă muncă trecând rapid prin ceea ce are de făcut. Însă cel care predă cu un anumit ritm liniştit, va presta şi el o muncă. Dar aceasta nu este cea care intră în procesul economic, ci cea care intră este activitatea sa spirituală liberă.

Observaţie: Şi în prestarea muncii unul depune mult efort şi obţine puţin, un altul depune puţin efort şi obţine mult.

Rudolf Steiner: Întrucât avem deja muncă care relativ se eliberează. Avem pe de o parte muncă realmente legată de obiect. Ea devine tot mai liberă de obiect. În cazul spiritualităţii libere ea este complet desprinsă de obiect. Şi ceea ce «lucrează» cel în cauză este irelevant. Munca profesorului nu reprezintă pentru procesul economic ceea ce este luat în considerare mai departe pentru el în procesul economic. Capacitatea sa, educaţia lui, toate celelalte sunt luate în considerare din punct de vedere economic, numai munca ce o prestează nu.

Întrebare: De ce activitatea spirituală liberă este devalorizatoare?

Rudolf Steiner: Ea este devalorizatoare în sensul că ceea ce pe de o parte este creat ca valori, ea anulează din nou. Romanii au avut o economie instinctivă foarte subtilă – numai că era potrivită pentru un alt caracter naţional – prin aceea că ei nu au vorbit numai de pâine, ci de pâine şi jocuri. Şi ei au luat în calcul amândouă, pâinea şi jocurile, în ceea ce, din punctul lor de vedere, trebuia să intre în organismul social. Ei şi-au spus: Exact cum atunci când eu fac o pâine, ea trebuie să dispară din nou – trebuie într-adevăr să dispară – tot astfel ceea ce există ca muncă pentru producerea pâinii, trebuie realmente să dispară la rândul său în procesul social prin munca utilizată pentru a se desfăşura jocurile. Este o epuizare reciprocă, ca peste tot acolo unde există un organism, acolo există alternativ asimilare şi degradare. Tot aşa şi aici. Aşadar puteţi efectiv vedea cum activitatea spirituală, care este prestată pe de cealaltă parte, nu continuă procesul, ci îl conduce înapoi. De aceea am l-am desenat întotdeauna ca pe un circuit. Natură, muncă, capital. – Natura, munca, şi capitalul se

întoarce şi întregul proces este anulat atunci când se întoarce din nou în natură.

Întrebare: Putem include şi munca din economia privată în noţiunea de economie?

Rudolf Steiner: Trebuie s-o facem! Cu siguranţă în cadrul economiei private.

Obiecţie: Vreau să spun: nu pot include munca privată în noţiunea economiei naţionale.

Rudolf Steiner: Acest lucru rezultă din faptul că aici există o neclaritate a noţiunii. Ceea ce nu este clar este faptul că numim deja economie naţională o sinteză a economiilor private. Ar trebui să avem o noţiune superioară.

Întrebare: Este munca doar activitatea care trebuie orientată asupra unui obiect anume, pentru a-l face bun de consum?

Rudolf Steiner: Exact aşa este. În domeniul economic avem sarcina de a nu formula, aş spune, simple definiţii filozofice abstracte. Aceasta este ceva care, eventual, îţi poţi propune pentru distracţie sau antrenament filozofic. Însă în economie nu este vorba de a formula noţiuni corecte, ci noţiuni aplicabile. Tocmai astfel de oameni, precum economistul Lorenz von Stein, au formulat noţiuni minunat de pătrunzătoare; dar – se poate spune – o mulţime dintre acestea nu sunt interesante decât pentru filozofii economici. Ele nu au nici o aplicaţie economică.

A CINCEA DISCUȚIE DE SEMINAR

Dornach, 4 august 1922

X pune în discuţie problema ratei de schimb valutar şi a fluctuaţiilor ei. El crede că în spatele acestui fenomen se află anumite personalități.

Rudolf Steiner: Acest lucru există, el aparţine cauzelor parţiale. Este foarte dificil de spus care este cauza principală, deoarece aceasta s-a schimbat foarte mult în diverse momente. Însă cele mai diferite cauze conflueză în situaţiile valutare. Cauza principală a pierderilor la schimbul valutar mai recente este discrepanţa care a devenit posibilă în propria ţară între etalonul aur şi banii de hârtie.

În esenţă, etaloanele aur nu mai joacă un rol decisiv în ţările cu monedă slabă. Dimpotrivă, în ţările cu monedă puternică există încă acoperire, ceea ce conduce firește la faptul că asemenea ţări, care au etalon aur, se află într-o cu totul altă situaţie în ceea ce priveşte situaţie a creditului decât celelalte. Problema valutei este în primul rând o problemă a creditului. Căci firește, atunci când are loc ceva precum discreditarea, distrugerea creditului unei regiuni economice se poate folosi la rândul ei şi o astfel de cauză pentru a merge mai departe. Pe de altă parte, se poate cauza o coborâre a creditului prin intermediul bursei. La aceasta se adaugă tranzacţiile destul de fără sens din propria ţară. Este cu totul indiscutabil că în prezent nu există niciun motiv pentru o prăbuşire a mărcii germane de amploarea celei care a avut loc efectiv, şi că în acest caz contribuie în mod esenţial speculaţia propriei ţări, care face vânzări în străinătate şi astfel dă şi ce este încă al său. Toate acestea aduc în final rata de schimb într-o rostogolire pe pantă abruptă.

Apoi lucrurile se petrec ca în Austria. Ce a contribuit pe lângă aceasta la situația din Rusia este greu de spus. În Austria și în Germania lucrurile au pornit de la scăderea rezervei de aur, de la diminuarea condițiilor de credit, de la speculația din propria țară. În Germania se speculează asupra exportului, în Austria chiar în prezent se speculează reținând stocurile din afară, ele devenind astfel încă și mai scumpe, astfel că în Austria valoarea coroanei scade din cauza francilor, dolarilor și așa mai departe care se află în propria țară. Acest lucru nu s-ar fi putut întâmpla dacă valutele cu o valoare de schimb ridicată nu ar fi început deja să crească. Atunci aceasta poate continua chiar în propria țară, iar astfel lucrurile pot să devină incomensurabile. Însă începutul acestei nenorociri a fost faptul că în timpul războiului aurul german a fost colectat într-o atât de mare măsură și dat apoi statului, care a a avut grijă ca aurul să iasă din țară. Nu mai există aur la oameni. Acesta este esențialul. Astăzi rezerva de aur a băncii centrale germane poate fi comparată doar cu întreaga rezervă de aur a populației germane de dinainte de război.

Firește, s-au mai adăugat și alte evenimente, însă ele sunt greu de identificat. Este suficient ca o anumită monedă să fie reținută într-o țară pentru ca aceasta să afecteze la rândul ei schimbul valutar. În funcție de valoarea de schimb valutar, se poate iniția o accelerare sau o întârziere; după aceasta descrește și se prăbușește valoarea de schimb în țara cu monedă slabă. Din această direcție pentru anumite personalități este foarte ușor să păgubească celălalt stat. Cât de mult este din propria vină a țării, este greu de determinat. Suma la care se ajunge prin speculația anumitor oameni este o sumă considerabilă.

Întrebare: Mulţi spun că vina pentru nenorocirea monetară s-ar datora modificărilor balanţei de plăţi a ţărilor mai sărace în raport cu celelalte ţări. În Germania, această înrăutăţire ar avea drept cauză în principal plăţile către străinătate, fără ca în ţară să intre o contravaloare. Astfel ar rezulta un sold în cont în favoarea Antantei. Acesta ar fi faptul decisiv.

Rudolf Steiner: Aceasta nu ar fi putut conduce la o asemenea devalorizare a monedei aşa cum este în Germania şi Austria. Părerea conform căreia discrepanţa dintre etalonul aur şi banii de hârtie ar fi numai partea exterioară nu este corectă, pur şi simplu din motivul că înainte de război banii de hârtie aveau acoperire în aur. Acesta este un fapt economic real. Iar acum este suficient să luăm în considerare faptul că, atâta timp cât există în esenţă o acoperire în aur pentru banii de hârtie, în esenţă nu are loc nicio inflaţie. Aşa sunt corelate lucrurile. Atunci când dispare aurul, apare inflaţia. Iar cu această inflaţie absurdă, care a fost posibilă numai pentru că nu s-a simţit nevoia să se mai ţină cont de acoperirea în aur, puteţi firește ieftini banii oricât de mult posibil. Aşadar, deoarece avem etalonul aur datorită puterii Angliei, în scumpirea aurului, atunci când aurul nu este prezent, rezidă una din cauzele care intră în joc mai întâi, şi care subminează apoi creditul. Iar apoi, când situaţia ajunge la banii de credit, balnaţa de plăţi începe să-şi joace rolul său. Lucrurile trebuie doar să se pună mai întâi în mişcare.

Cauza devalorizării monedei exista deja dinaintea războiului. Vă veţi aminti că în timpul războiului s-a spus tot mereu că Germania se va prăbuşi din cauza lipsei sale de bani. Aceasta nu s-a putut întâmpla în timpul războiului. Însă atunci când războiul s-a încheiat, iar graniţele s-au mai deschis din punct de vedere economic, a intervenit

ceea ce se dezvoltase în timpul războiului. Aceasta este ceea ce a pus în mişcare avalanşa. Apoi au conlucrat toate cauzele posibile. La balanţa de plăţi ar trebui să se facă referire abia atunci când cifrele balanţei au fost definite. Atâta vreme cât ele sunt doar simple cifre ale balanţei, nu te poţi baza pe balanţa de plăţi. Balanţa de plăţi trebuie să însemne mai întâi ceva, nu pur şi simplu o diferenţă.

X: Aurul doar se mişcă de colo colo în străinătate, acţionând devalorizator asupra banilor, atâta vreme cât există etalonul aur.

Rudolf Steiner: Aşa cum sunt constituite condiţiile noastre economice actuale – că etalonul aur este elementul care stă la bază –, este neîndoielnic că ţările care nu au aur sunt în mod esenţial cu totul dependente în evaluarea produselor lor, de ţările care au o rezervă de aur, şi de acest fapt depinde apoi valoarea banilor. Aceste lucruri pot fi înţelese foarte bine din bulversările uriaşe care au loc în lume; însă efectele sunt atât de extraordinar de mari încât s-ar dori şi găsirea unor „cauze cu totul secrete". Însă exact această devalorizare a monedei nu este atât de ascunsă pe cât se doreşte mereu să se spună; problema este mai degrabă că în mod ciudat, oamenii din ziua de azi nu pot evalua deloc evenimentele.

Am spus adesea, după ce războiul se încheiase: Acela care examinează lucrurile în mod corespunzător găseşte că începând din 1914 am trăit aproximativ tot atâtea secole, în ceea ce priveşte schimbările care s-au petrecut, pe câţi ani am trăit în acest timp. Iar faptul că anumite lucruri au rămas pe loc apare ca un anacronism. Ai impresia că după cinci până la şase sute de ani de obicei limba s-a schimbat; este ca un anacronism faptul că se vorbeşte încă, în esenţă, la fel ca în 1914. Însă aceasta n-a făcut vreo impresie puternică asupra oamenilor.

Dacă privim în trecut, în istorie, în mod obişnuit cuprindem cu vederea perioade mai mari de timp. Încercaţi o dată să studiaţi, de exemplu, fluctuaţiile preţurilor la cereale în Anglia secolelor XV-XVI şi veţi vedea că există fluctuaţii ale preţului cerealelor, chiar şi în cazul schimbărilor care nu au avut loc în mod aşa tumultuos, până la de douăzeci de ori preţul obişnuit. Din aceasta puteţi să deduceţi felul în care trebuie să fie de fapt evaluate lucrurile care s-au petrecut în viaţă din anul 1914 încoace. Oamenii nu cred aceasta, deoarece nu au niciun simţ pentru elementul calitativ al vieţii. Astfel, oamenii au observat abia în momentul în care a intervenit ceea ulterior a devenit evident – pentru că banii sunt un tovarăş necinstit –, în momentul când banii au fost demascaţi. Pentru că oamenii au de fapt un instinct de evaluare numai pentru propriul lor portmoneu. Abia atunci când situaţia se arată acolo – oamenii gândesc de fapt numai în termeni de bani –, abia atunci ei o observă în prăbuşirea monedei. Însă atunci când examinăm viaţa în mod calitativ – şi vă rog, luaţi Rusia, luaţi un întreg complex al vieţii ruseşti, impregnată până la Lenin de dispoziţia „tătucul ţar" –, ce trebuie atunci să intercalaţi acolo ca forme care se metamorfozează? Practic, însăşi deprecierea monedei ruseşti este doar un fel de barometru pentru ceea ce de altfel s-a petrecut în viaţă. Aşadar, situaţia nu este atât de inexplicabilă. Efectul este unul cu totul îngrozitor şi va fi încă şi mai îngrozitor. Însă această chestiune poate fi înţeleasă simplu pornind de la desfăşurarea restului evenimentelor.

Întrebare: Avem deja efectiv o economie mondială?

Rudolf Steiner: Nu putem formula ideea în acest fel. Trebuie să luaţi mai întâi situaţia de dinainte de războiul

mondial. Acesta a fost într-o mare măsură o cârmire a evenimentelor într-un proces economic mondial. Nu trebuie decât să luaţi circulaţia internaţională a cecurilor şi veţi avea un criteriu pentru gradul înalt în care economia mondială exista deja.

Gândirea oamenilor nu s-a adaptat acestei apariţii a economiei mondiale. S-a rămas în continuare la formulările economiei naţionale. Nu ar fi fost deloc posibil, dacă gândirea s-ar fi adaptat la fapte, să apară toate chinurile omenirii prin tot felul de bariere vamale careu au fost create deja dinainte de război. Aceasta era deja în sensul răsturnării mondiale de la Versailles. Nu s-a dorit adaptarea gândirii la fapte. S-a dorit corijarea faptelor. Dacă ceva nu corespundea, undeva la graniţă se punea o taxă vamală. Însă lucrurile stau totuşi astfel că am atins deja un grad înalt de economie mondială, în ciuda tuturor barierelor vamale. Iar când există deja un grad ridicat de economie mondială, preţul pe care îl plătiţi atunci când călătoriţi cu tramvaiul de la Dornach la Basel depinde de condiţiile din America. Toate au fost treptat introduse deja în mare măsură în preţurile economiei mondiale. Aşadar, aceste lucruri erau deja prezente. Multe lucruri în valoarea lor reală prin bani erau pur şi simplu aşa cum se dezvoltaseră deja din economia mondială. – Prin război au apărut dintr-o dată bariere care condiţionau o circulaţie economică care nu era în acord cu ceea ce se dezvoltase deja.

Iar după ce că oamenii nici măcar nu începuseră să adapteze gândirea la realităţi, la Versailles s-a încercat corectarea lucrurilor, pe de-a-ntregul în vechiul stil. Întreaga dezmembrare a Austriei nu concordă absolut deloc cu vreun preţ, de exemplu preţului unei călătorii austriece cu vaporul cu aburi, cu preţului cărbunelui, cu

nimic. Aceasta a creat apoi doar haosul, această încercare disperată care se face, de a stăpâni faptele cu vechile gânduri, vechile idei, în timp ce economia mondială era deja prezentă într-o mare măsură. Cu o gândire limitată s-ar putea spune că se vor forma din nou economii naţionale. Însă nu acesta este cazul. Ceea ce contribuie foarte mult la fluctuaţiile valutare dovedeşte că economia mondială există: căci în Austria există tot felul de valori din lume şi deci cu acestea se poate influenţa economia mondială. Acestea sunt lucruri care dovedesc totuşi că în prezent nu este posibil ca economia mondială să fie ignorată.

Întrebare: Dacă America vrea să acorde împrumuturi Rusiei, pentru a ridica Rusia – prin construirea de căi fereate şi aşa mai departe –, atunci consecinţa acestui fapt va fi că se se vor introduce bani în Rusia şi că americanii doar vor avea titlul de proprietate, fără a putea să-i primească înapoi în vreun fel.

Rudolf Steiner: Dacă America s-ar hotărî să dea aceşti bani – indiferent în ce formă ar face aceasta –, atunci aceasta ar fi o donaţie. Din marele împrumut care a fost acordat, trebuie să rezulte o donaţie. Însă America nu va decide să ajute Europa – această poziţie este susţinută şi în prezent foarte deschis în America –, până când Europa va oferi garanţii că nu nu se va implica în alte încurcături de natură militară, respectiv economice. Singurul motiv pentru care America nu oferă un ajutor – căci America ar câştiga prin aceasta, deoarece propria sa economie ar deveni mai sănătoasă –, constă în aceea că Europa are o înfăţişare care spune: ceea ce introduc aici, se pierde. În America, oamenii se tem de acordarea oricărui împrumut. Împrumutul nu va fi acordat dacă în Europa, cu timpul, nu se va da mai mult credit personal. Cât de uşor ar fi în

definitiv să se acorde un ajutor Europei puteţi deduce din faptul că atunci când s-a crezut că Rathenau şi Wirth ar fi oameni capabili – chiar dacă este doar aparenţă, căci Rathenau nu era un om capabil, şi nici Wirth –, în acel moment s-au deschis perspective. Însă atunci când în ţările Antantei, cât şi în ţările înfrânte ar veni oameni noi în poziţiile de conducere, care nu ar avea nimic de a face cu ceea ce a fost înainte de război, dacă ar dispărea din viaţa publică toţi oamenii care reprezintă nume de dinainte, atunci Europa ar primi ajutor: atunci Europa ar avea creditul personal. Lucrurile stau aşa, că nu mai există creditul personal; creditul personal trebuie să ridice din nou creditul real. Atunci s-ar putea ajunge la o ascensiune lentă. Dacă coroana şi marca s-ar ridica puţin, atunci s-ar crea o cu totul altă dispoziţie, atunci ar exista din nou tot felul de cauze care abia ele ar duce la o ascensiune ulterioară. Însă nivelul moral a scăzut atât de mult.

Obiecţie: Un sondaj privind cauzele nenorocirii valutare a avut ca rezultat cele mai contradictorii răspunsuri.

Rudolf Steiner: Dezlegarea acestei probleme nu constă în faptul că nimeni n-a avut dreptate, ci în faptul că toţi au avut dreptate; şi anume fiecare s-a referit la anumite cauze parţiale din câmpul lor de experienţă. Aceasta vă demonstrează necesitatea vieţii asociative. În viaţa economică nu există deloc posibilitatea ca o singură persoană să dea o judecată completă. Aşadar, în cea mai mare parte oamenii au avut dreptate. Însă dreptate în cea mai mare măsură, indicând cea mai profundă cauză – ce-i drept, chestiuni de ordin moral –, mie mi se pare că a avut Edison, care poate gândi într-un mod cu totul economic, şi care a spus: Lucrul cel mai important este după ce fel de

principii sunt angajaţi oamenii care sunt angajaţi într-o afacere. Comerciantul priceput pune oamenilor care vor fi angajaţi întrebări care nu au nicio legătură cu conducerea afacerii. Ei îşi vor găsi drumul în ceea ce priveşte conducerea afacerii, dacă sunt capabili în general: De aceea, ca om de afaceri eu le adresez întrebări care să îmi dovedească dacă, de exemplu, mai ştiu sau nu ce au învăţat la şcoală. Dacă cel intervievat îmi spune un nonsens absolut, atunci întrebarea este răspunsă astfel încât eu cred că cel în cauză nu are o minte suficient de deschisă. – Edison punea un întreg şir de astfel de întrebări atunci când voia să angajeze pe cineva. Dacă abordăm chestiunea în mod practic, este o diferenţă dacă angajez pe cineva care nu poate deosebi grâul de secară, şi îl am la birou, sau dacă angajez pe cineva care poate distinge între ele. Iar aceasta este ceea ce oamenii nu cred în prezent. Oamenii cred că poţi fi un contabil foarte capabil fără a şti ce este o floarea soarelui. Aceasta este spus cum grano salis. Însă ceea ce Edison a dat aici ca îndemn îmi pare a fi extraordinar de nimerit. Acest îndemn este economic, el arată cât de amplu are în stăpânire spiritul munca.

Întrebare: Ce pretind cerinţele economice actuale de la cei care cred că trebuie să întemeieze o teorie economică nouă?

Rudolf Steiner: În cea mai mare parte, încerc să vă dau în fiecare zi răspunsuri parţiale la această întrebare. Căci lucrul important este să înţelegem într-adevăr această trecere efectivă care există de aproximativ cincizeci de ani, de la economiile parţiale naţionale la economia mondială, şi să nu mai lucrăm în continuare cu vechile categorii economice, ci să înţelegem cum în prezent trebuie create

anumite lucruri care nu existau, şi care pot fi create doar pornind de la gândire.

Luaţi foste economii naţionale şi aveţi faptul că ele stau pur şi simplu una alături de cealaltă. Situaţia încă mai înaintea acesteia era cea în care economiile naţionale se află cu totul separate. Această situaţie economică exista în perioada în care teritoriile erau uşor de cucerit. Aceasta nu depinde de distanţe. Puteţi să vă imaginaţi Franţa încă necultivată şi francii care vin şi găsesc ţinuturile nelocuite. Aceasta conferă cu totul alte condiţii economice decât dacă se vine într-un ţinut relativ închis, cu mai multă cultură. Vizigoţii au avut o altă soartă decât francii, deoarece ei au invadat o regiune mai dezvoltată din punct de vedere economic. Iar cel mai mare exemplu pentru aceste economii separate, care atunci acţionează una asupra alteia, este tocmai raportul dintre Anglia şi India, dintre Anglia şi coloniile sale în general. În acest caz, economii separate sunt integrate într-un ţinut comun, prin cucerire, chiar dacă prin cucerire paşnică. Acesta este prima situaţie. A doua situaţie este atunci când ţinuturile sunt adiacente, separate prin graniţă, fiind economii independente. Iar a treia situaţie este cea în care este creat un ţinut închis prin aceea că nimic nu-i poate fi adiacent în sens economic – căci ţinuturile complet pustii, deşertice nu intră în discuţie. Acum ar trebui să luăm aminte la faptul că ne aflăm într-o perioadă cu transformări uriaşe, şi că lucrul esenţial este cerinţa mondială a economiei mondiale, la care trebuie să ne adaptăm. Această reînţelegere a tuturor lucrurilor din economie este faptul important.

Aveţi un exemplu foarte interesant de cât de puţin pot face oamenii acest lucru, în cartea lui Spengler „Declinul occidentului”, care are şi un capitol economic. Spengler face într-adevăr remarci pline de spirit, însă nu

are nicio idee despre cum stau lucrurile în realitate. Conceptele sale nu sunt nicăieri în conformitate cu realitatea. În domeniul economic lucrurile stau prost mai ales în volumul doi, deoarece Spengler are o înţelegere relativ bună asupra modului în care au funcţionat economic anumite ţinuturi economice antice. El înţelege aşadar pe de o parte economia naturală ţărănească extraordinar de bine, pe de cealaltă parte înţelege destul de bine şi viaţa economică modernă. El diferenţiază aici – aceasta este cochetăria spengleriană! - elementul faustian de cel homeric. Ceea ce este extraordinar de semnificativ este că chiar şi un om atât de plin de spirit, cum este Spengler, nu poate ajunge absolut deloc să sesizeze că ceea ce a fost depăşit odată în mod aparent, intră încă în ceea ce îi succede, astfel că tot ceea ce el numeşte economie antică există ca zonă în mijlocul nostru.

În special acolo unde avem de a face cu ceea ce am numit bani pentru achiziţii, acolo pătrunde înăuntru pretutindeni ceea ce Spengler atribuie doar antichităţii, cu excepţia faptului că forma s-a schimbat într-o oarecare măsură. El crede că în timp ce, conform părerii sale, înainte aveam bani materiali, în prezent avem doar bani funcţionali, în timp ce în prezent banii noştri trebuie meargă în direcţia ca raportul dintre banii materiali şi banii funcţionali să fie transparent: El aruncă cu astfel de concepte concepute cochet şi cu toate acestea nu ajunge la concepte care corespund realităţii. De aici provine latura briliantă a conceptelor spengleriene. Aceast aspect orbitor, şi pe de altă parte cel derutant – felul în care amestecă conceptele –, este într-adevăr un pericol pentru cei care nu sunt imuni la această încâlceală. Sarcina noastră este să concepem raporturile care există conform realităţii lor.

Avem această triplă alăturare: cucerirea obişnuită şi desfăşurarea economică alăturată şi economia naturală originară, lucru care este mascat prin faptul că folosim banii pentru orice. Există această dispută între *nominaliși* şi *metaliști*. Primii sunt de părere că banii sunt doar simboluri, deci că materialul din care sunt făcuţi nu are nicio valoare, ci numai cifra înscrisă pe ei; în timp ce metaliştii sunt de părere că materialului din care sunt făcuţi este partea esențială, care le dă valoarea. Oamenii se ceartă din această cauză, în timp ce lucrurile stau în felul următor: într-o regiune în care avem de a face mai mult cu agricultura şi cu ceea ce îi este înrudit, în privinţa funcţiei banilor în economie metaliştii au dreptate, în timp ce în industrie şi în viaţa spirituală liberă nominaliştii au dreptate; căci în acest domeniu banii joacă rolul care le este atribuit de către nominalişti. Iar apoi avem interacţiunea şi amestecătura dintre cele două. Astfel de lucruri trebuie să înţelegem! Oamenii se luptă pentru lucruri mult prea simple, în timp ce viaţa pe care o avem este complicată.

Obiecție: Acum însă ar trebui să schimbăm denumirea cursului nostru de economie în „curs de economie mondială”!

Rudolf Steiner: Ei, numele se păstrează. Vedeţi dumneavoastră, a fost chiar un timp în care se considera că morala aparţine economiei. În secolele I, II după Christos, morala ţinea de domeniul economiei.

Întrebare: Nu pot ajunge să pricep mişcarea reciprocă produs natural – muncă – capital [Nota 14] şi aşa mai departe. Mijloacele de producţie au trecut totuşi printr-un proces de transformare.

Rudolf Steiner: Însă inversiunea nu se referă la faptul că mijloacele de producţie sunt produse, ci la faptul că ele produc. Transformarea are o semnificaţie abia în momentul în care mijloacele de producţie încetează să mai fie o marfă. Ele rămân marfă până în momentul când pot fi convertite în a produce. În momentul în care încep să producă, pentru mijloacele de producţie se modifică direcţia fluxului de activitate economică. Începând din acel moment sunt scoase din contextul în care erau marfă. În lucrarea mea ***Punctele centrale ale problemei sociale*** am arătat că atunci mijloacele de producţie încep să fie de acelaşi fel cu natura, deoarece nu mai pot avea niciun preţ. Ele se află înglobate în procesele economice în acelaşi fel ca natura. Aşadar, ele se întorc din nou la natură.

Întrebare: Este aceasta reflectată în bilanţ?

Rudolf Steiner: Vă referiţi la această dispariţie a valorii? Ea este exprimată în bilanţ numai în cazuri anormale. Apare numai atunci când, să zicem, cineva începe o afacere, aduce o sumă de mijloace de producţie, produce şi apoi este ruinat, şi un altul care este mai priceput, preia şi continuă afacerea şi reuşeşte. Veţi găsi, dacă comparaţi aceste două bilanţuri, cel al năruirii şi cel al continuării, o asemenea apariţie parţială a devalorizării. Prin faliment – pur şi simplu prin procesul ruinării –, cel de al doilea antreprenor a cumpărat suma mijloacelor de producţie mai ieftin decât dacă le-ar fi cumpărat în condiţiile obişnuite. Prin aceasta a primit o parte cadou. Astfel că aceasta ar putea să capete apoi expresie în bilanţ. Dacă aţi urmări consecinţele acestui proces în desfăşurarea ulterioară în noul bilanţ, atunci aţi avea în acesta o afacere care a fost dată în parte pe gratis. Deci acest lucru ar putea fi dovedit astăzi în termeni contabili.

Observaţie: Acestea sunt firește excepţii. În ziua de azi anormalul este normal.

Rudolf Steiner: Aceasta va conduce însă treptat la o monstruozitate, deoarece mijloacele de producţie sunt transferate direct în venit, în timp ce venitul funciar ia naştere abia în momentul când investesc capital.

Întrebarea nu a fost notată.

Rudolf Steiner: Nu trebuie să uitaţi: Dacă introduceţi captial într-o întreprindere, atunci din punct de vedere economic aceasta are o semnificaţie esenţialmente diferită faţă de cazul în care nu aveţi capital în această întreprindere. În cazul în care ai capital în aceasta, lucrează un cu totul factor activ decât în cazul în care nu ai capital în ea, unde a nu fi capital înăuntru nu este în definitiv decât o imagine fictivă. Situaţia conduce lucrurile la astfel de imagini aparente. Puteţi întreba: Unde sunt propriu-zis capitalurile, să zicem capitalurile de împrumut care nu se află în întreprindere? Firește, ele sunt acolo doar ca producţie şi ca venit funciar, doar acolo sunt ele. Iar dacă cineva ar dori bani pentru el, atunci ar trebui să-i retragă cu totul pentru o perioadă din procesul economic, provocând astfel o tensiune, şi să-i dea din nou la o altă valoare. În acest caz el nu prea se alege cu ceva, deoarece banii se devalorizează progresiv – căci altfel nu este imaginabil, că procesul ar interveni radical –, iar aceasta schimbă situaţia.

Dacă s-ar lua economia în mână în mod sănătos, ar rezulta condiţiile corecte. În prezent este adesea amuzant în ce mod se tratează, de exemplu, problema salariilor [Nota 15]: se cer salarii mai mari, iau naştere costuri de producţie mai mari. Apoi salariile nu ajung. Se cer din nou salarii mai mari, şi aşa se merge, fără să se ştie încotro. Prin

aceste lucruri oamenii îşi aruncă singuri cu nisip în ochi. În timp ce într-o economie asociativă – dacă păstrăm termenul de salariu, care fireşte că nu corespunde – iau naştere pur şi simplu acele salarii care *pot* lua naştere. Nu iau naştere salarii greşite.

Întrebare: De ce trebuie ca salariile „să ia naştere"?

Rudolf Steiner: Încercaţi să cercetaţi o dată: Un muncitor primeşte într-un loc sau altul, în medie, să zicem doi franci pe zi. Acum dumneavoastră puteţi spune: aceasta este un salariu foarte mic. – Prin ce poate acest salariu să devină un salariu foarte mare, fără să însumeze mai mult de doi franci?

Observaţie: Prin aceea că produsele se ieftinesc.

Rudolf Steiner: Abia atunci obţineţi valorile finale. Atunci veţi vedea că rezultă tot ce am spus. Nu trebuie să se tot pună carul înaintea boilor. Chestiunea trebuie pusă în felul următor: Doi franci, îi lăsăm atât. Însă în ce condiţii vor reprezenta doi franci o leafă de două ori mai mare decât în prezent, sau de trei ori mai mare? Trebuie să porniţi de la raporturile dinamice. Mereu se porneşte de la cele statice, dorindu-se ca lucrurile în repaus să provoace mişcare. În realitate: dacă pun cinci centime în buzunar, aceasta nu înseamnă nimic, ci numai dacă îi pun în relaţie cu întreaga economie.

A ŞASEA DISCUŢIE DE SEMINAR

Dornach, 5 august 1922

Întrebare privind uzarea banilor: Se vor uza treptat? Şi ca bani pentru achiziţii?

Rudolf Steiner: Ca bani pentru achiziţii banii au până la final aceeaşi valoare. Această întrebare este mai mult o întrebare tehnică privind circulaţia, o chestiune de „cum". Uzura treptată a banilor nu este uşor de reprezentat. Ea ar face necesar un aparat birocratic extraordinar.

Subliniez că nu doresc să procedez programatic, ci că doresc numai să spun ceea ce există. Căci, conform înţelegerii mele, nu putem crea un paradis pe pământ pe căi economice. Acest lucru nu ar merge, ci doar s-ar putea crea cea mai bună situaţie posibilă. Acum trebuie să ne întrebăm ce are la bază coborârea sub nivelul celei mai bune situaţii posibile. Ea are la bază faptul că factorii individuali ai economiei, nu îşi pot manifesta valoarea corectă într-un loc sau altul, că este aşadar posibil în prezent ca lucrătorul spiritual să nu fie plătit aşa cum este necesar pentru economia luată în ansamblul ei. Se plăteşte ori prea mult ori prea puţin. Sunt prezente ambele cazuri. Însă prin aceasta, dacă este plătit prea puţin, dă prilej ca preţurile să se modifice în mod nesănătos. Tot la fel şi atunci când este plătit prea mult. La aceasta trebuie făcute corecturi, şi este vorba doar – fără a lua în considerare ceea ce a spus Foerster [Nota 1**6**] –, despre ce factori fac posibilă în viaţa economică această rearanjare, această circulaţie. Aşadar, o circulaţie în care apar preţurile suportabile reciproc, nu numai pentru mărfuri, ci şi pentru organizarea spirituală, şi de asemenea şi pentru viaţa spirtuală liberă necesară.

Din aceasta rezultă în mod nemijlocit că banii trebuie să se învechească, să îmbătrânească. Este vorba numai de modul în care se poate implementa aceasta din punct de vedere tehnic. Şi nu veţi putea implementa o uzură treptată a banilor decât ataşând bancnotelor cupoane care trebuie rupte după anumite perioade, şi anume de un funcţionar public. Prin aceasta ar rezulta un aparat birocratic foarte complicat. Însă realmente nu este niciodată vorba de a cauza uzarea banilor prin aceste semne exterioare, ci ca desfăşurarea reală a lucrurilor să cauzeze de la sine această valenţă. Acest lucru se întâmplă dacă daţi banilor, oricărui fel de bani, caracteristica de a se schimba, vreau să zic caracteristica de a se schimba în această privinţă, atunci când un termen limită este colo. Firește, acesta nu poate fi calculat în mod abstract, ci, presupunând un anumit moment, poate fi stabilit la început doar aproximativ. Apoi trebuie făcute corecturi, până când chestiunea ajunge la un termen limită posibil.

Apoi ar fi vorba ca pentru economia mondială să se inventeze din nou ceea ce exista deja pentru o economie foarte extinsă, care funcţiona în esenţă ca economie locală, şi anume implementarea anului jubileu în Vechiul Testament [Nota 17]. Aceasta este ceva foarte asemănător cu îmbătrânirea banilor: remiterea tuturor datoriilor. O dată cu remiterea radicală a tuturor datoriilor sunt eliminate şi toate averile, respectiv toate capitalurile dăunătoare economiei. Vă aminitiţi însă cât timp trebuia să treacă până să vină un an jubileu – cincizeci de ani. Acest an jubileu, în contrast cu ceea ce ar fi necesar în prezent în privinţa economiei mondiale, era atunci stabilit a priori, pur şi simplu prin stabilirea vârstei patriarhale. În acest moment nu îmi amintesc dacă şi în Biblie este la fel, însă în orice caz iniţial obiceiul era stabilirea duratei vieţii umane,

deoarece se calculase foarte corect: dacă se ia durata unei vieţi umane întregi, în aceasta se află tot ce este investit: ceea ce există drept capital pentru donaţii în tinereţe, apoi drept capital împrumutat şi drept capital comercial, deci capital în circulaţie. S-a presupus că omul are dreptul să consume în tinereţe ceea ce câştigă mai târziu ca om matur, iar apoi câştigă ceva mai puţin, atunci când se îndreaptă înspre finalul vieţii. Pe atunci aceasta s-a considerat a fi un fel de împrumut.

Acum, vedeţi dumneavoastră, aceasta a fost a priori; în economia mondială lucrurile ar sta altfel. Perioadele de timp s-ar prelungi considerabil. Însă este clar că dacă se introduce această uzare treptată a banilor, ea se produce în însăşi circulaţie economică, deoarece pe bancnotă va fi tipărit anul în care aceasta a fost introdusă în circulaţie. În circulaţia economică reală banii vor avea atunci, nu o putere de cumpărare mai scăzută, ci o putere de valorificare mai scăzută pentru orice organizare: cu cât îmbătrânesc banii, cu atât puterea lor de utilizare este mai mică. Astfel că, prin scăderea puterii lor de utilizare, banii se pot transforma treptat în bani pentru donaţii, iar apoi din nou se întorc înapoi în bani tineri, care pot fi tipăriţi şi repuşi pe această cale în circulaţie. Acest lucru trebuie realizat numai prin intermediul asociaţiilor. Pentru produsele care sunt cât mai aproape posibil de produsele naturale, munca are cea mai înaltă valoare, cu toate că muncitorul, conform formulei preţului [Nota 1**8**], nu primeşte mai mult decât oricare altul; însă în acest caz munca are cea mai mare valoare în cirulaţia economică. Numai o parte din ea se duce la cel care munceşte; cealaltă parte intră cu totul în procesul economic. Astfel, individului i-a fost luată posibilitatea de a se îmbogăţi.

Întrebare: Cum pot fi utilizaţi banii în mod diferit, dacă au aceeaşi putere de cumpărare atunci când sunt bani tineri şi când sunt bani bătrâni?

Rudolf Steiner: Dacă începeţi o întreprindere cu bani tineri, atunci, prin faptul că introduceţi bani tineri, sunteţi în situaţia de a investi în această întreprindere pe termen lung; pe câtă vreme cu bani bătrâni nu puteţi angaja întreprinderea în acelaşi mod pe termen lung.

Întrebarea nu a fost notată.

Rudolf Steiner: Vreţi să spuneţi: dacă mi-am achiziţionat odată mijloacele de producţie, atunci în locul banilor deţin mijloacele de producţie, iar banii pe care îi cheltuiesc acum ajung în posesia altcuiva. Desigur, banii care au intrat în producţie trebuie să rămână acolo. Însă, în anumite situaţii, aceşti bani se pot transforma – firește, ei nu s-ar transforma în măsura în care persoana în cauză îi poate consuma –, însă ce este cuprins în producţie este o chestiune care ţine de circulaţie. Acest lucru nu ar fi foarte birocratic, pentru că prin asociaţii se poate avea grijă ca în întreprinderile care au aceeaşi bază să nu se folosească nimic altceva în afara banilor care au anumită vârstă.

Aşadar, banii sunt absorbiţi în mijloacele de producţie. La aceast vine în ajutor cealaltă reglementare, aceea că mijloacele de producţie îşi pierd valoarea în momentul în care au devenit mijloace de producţie. Aceste două lucruri se contopesc într-unul singur. Lucrurile stau la fel şi în prezent, numai că sunt mascate. Banii care sunt acordaţi pentru producţie nu se mai întorc, ci rămân blocaţi în producţie. Sunt ţinuţi pe loc numai prin aceea că mijloacele de producţie pot fi vândute din nou. Prin aceasta banii devin continuu bani tineri. Socotiţi însă că mijloacele de producţie nu pot fi vândute, deci vârsta banilor rămâne

aceeaşi. Trebuie să gândiţi în termeni reali, atunci nu va apărea niciodată întrebarea: Cum se poate face ca banii să-şi păstreze vârsta atunci când se află în mijloacele de producţie? Ci se va spune: Aceasta trebuie să se întâmple – deci trebuie pur şi simplu să se facă reglemetările! Aceasta este o chestiune tehnică exterioară.

Fireşte, puteţi spune: Ar exista o anumită probabilitate ca aceste lucruri să fie ocolite prin intermediul speculaţiei; în mod cert însă, speculaţia ar avea mult mai puţin teren într-o astfel de comunitate, decât în cea care conferă banilor o valoare pe o perioadă nedeterminată. În realitate oricum banii se uzează. Altfel, ar putea avea dreptate ţăranul din Pomerania, care îşi spune: La ce sumă se ridică datoriile de stat ale Prusiei? Eu vreau să investesc un mic capital cu dobândă şi dobândă la dobândă, iar după un anumit număr de ani acest capital va putea să acopere datoriile naţionale prusace. Aceasta nu se va putea întâmpla niciodată, deoarece toţi aceia care ar trebui treptat să plătească pentru această sumă, care ar avea totuşi nevoie de acoperirea corespunzătoare, s-ar ruina. Într-un fel sau altul, garanţii ar dispărea, iar după secole, statul prusac nu va fi primit nici măcar un sfanţ.

De aici puteţi vedea totuşi că banii puri se uzează. Este vorba doar să tratăm raţional aceste lucruri, care au loc în realitate, şi care, datorită faptului că nu sunt înţelese, că nu sunt pătrunse cu raţiunea, produc aceste pagube. De aceea pot spune: Iau în considerare numai ceea ce este real, nu ceva ce s-ar zice agitatoric că ar fi. Pentru că lucrurile sunt acolo! Este vorba de faptul că trebuie să se pună întrebarea: Cum poate fi reabilitată economia mondială?

Întrebare: Cum trebuie înţeleasă relaţia dintre stat şi bani?

Rudolf Steiner: Prin ceea ce am descris ieri [Nota 1**9**], ar fi imposibil să existe o bancă de stat. Ar trebui să reiasă un institut bancar între cei care au primit donaţii şi cei care, prin muncă, şi anume prin prelucrarea pământului, creează din nou mărfuri noi în stadiile incipiente. Această întinerire ar trece de la stat direct la economie. Iar tocmai aceasta reprezintă ceea ce este necesar mai departe. Prin faptul că ea este transferată economiei, această măsură, această reglementare de a întineri din nou banii ar sta în legătură cu alte reglementări economice, nu cu reglementări ale statului. Iar prin aceasta ar ieşi la iveală cu totul alte raporturi de valoare decât cele care există acum, sub influenţa elementului fiscal. Am avea ceva ce deja există. Lucrurile sunt mascate doar prin faptul că nu se petrec la locul potrivit. Vom fi transformat o reglementare fiscală într-una economică. Fiscul ar avea mai puţin posibilitatea de a acţiona economic decât o asociaţie economică.

Întrebare: În ce ar consta o altă bază monetară?

Rudolf Steiner: Acesta s-ar crea prin faptul că tot ceea ce este sub forma banilor de hârtie, surogatele monetare, ar deveni foarte asemănătore. Marile diferenţe din prezent sunt cauzate doar de măsuri introduse după bunul plac. Aşadar, bancnotele statelor şi toate celelalte feluri de surogate monetare ar deveni mult mai asemănătoare între ele. Ar exista un tip unitar de bani, iar pentru acesta ar fi destul de indiferent din ce ar consta; căci la finalul procesului lor banii capătă un caracter pur nominalist; iar prin faptul că sunt reintroduşi din nou, banii capătă un caracter metalist, pe care ar trebui să-l aibă

la început. Banii ar deveni ceva ce s-ar afla în curgere continuă, fiind însă cu totul adaptaţi particularităţii procesului economic.

Întrebare: N-aţi lăudat o dată mijloacele de producţie folositoare ca fiind bază monetară?

Rudolf Steiner: Să ne întrebăm: Ce anume, într-un asemenea cadru temporal, în care are loc această schimbare radicală pentru anumiţi bani, dă valoarea banilor? Această valoare o da ceea ce este acolo ca mijloace de producţie trebuincioase. Presupuneţi că există foarte puţin ca mijloace de producţie trebuincioase, atunci lucrurile vor trebui convertite foarte repede. Peste tot vor stagna bani, banii pentru achiziţii vor scădea peste tot datorită numărului redus al mijloacelor de producţie, şi aşa mai departe. Însă atunci când există multe mijloace de producţie trebuincioase, circulaţia va fi diferită, iar prin aceasta, acestor bani le va fi inerentă o valoare superioară. În acest fel ne rezultă bani prin mijloacele de producţie trebuincioase.

Întrebare: Ar trebui luat ca material ceva stabil, cum este aurul?

Rudolf Steiner: După părerea mea materialul real din care sunt confecţionaţi banii ar fi în principiu fără importanţă, astfel că marcarea anului în care au fost emişi, care ar da valoare banilor, s-ar putea face şi pe hârtie. Nu văd că ar fi necesar atunci să introducem o astfel de monedă precum de aur. Ar fi posibil să fie neceasar numai în măsura în care s-ar forma din nou economii naţionale specializate. Însă, în măsura în care economia mondială este deja prezentă în fapt – ea se realizează cu atât mai mult cu cât economia se emancipează –, este posibilă

confecţionarea banilor din orice material. Ce devin banii atunci, prin faptul că se înfăptuieşte ceea ce am descris? Prin aceasta banii nu devin nimic altceva decât contabilitatea care se face pentru întreaga regiune economică. Şi anume, dacă aţi dori să introduceţi o contabilitate uriaşă, care nu este necesară, aţi putea înregistra foarte bine acest du-te vino al banilor într-un loc corespunzător. În acest caz posturile s-ar afla mereu la locurile corespunzătoare. Ceea ce se întâmplă în realitate, va să zică, nu este decât că dumneavoastră smulgeţi postul din locul corespunzător, iar celui în cauză îi daţi o factură, astfel încât contabilitatea migrează. Banii sunt o contabilitate în sens fluctuant. Deci nu pot fi de părerea că ar trebui să aibă o altă valoare decât una decorativă, indiferent din ce material sunt confecţionaţi.

Obiecţie: Aurul ar da un anumit standard.

Rudolf Steiner: Nu poate fi acesta cazul, iar dacă acesta este cazul atunci este în însăşi această contabilitate. Esenţialul este că întreaga circulaţie a banilor intră într-o gestiune contabilă. În loc să transferaţi un post de pe partea activelor pe cea a pasivelor, transferaţi bani.

Obiecţie: Nu ar trebui să fie aur, deoarece devalorizarea ar putea fi evitată prin faptul că în final aurul ar fi reţinut.

Rudolf Steiner: Dacă există un cumpărător pentru aur. Acesta ar trebui să existe, sau, cu alte cuvinte, cumpărarea aurului ar trebui să fie avantajoasă. În acest caz ar trebui făcut apoi un calcul suplimentar inutil, căci acest calcul nu ar ajuta pe nimeni. De exemplu, dacă cineva ar face o bijuterie din acest aur, ar putea înşela în acest fel.

Aceste lucruri trebuie luate în considerare numai în scopul economiei înseşi. Dacă consideraţi laolaltă aceste lucruri, veţi putea evalua ceea ce în prezent se sprijină doar pe o observaţie parţială şi pe speculaţie insuficientă în tratarea teoriei economice. Sunt implicate mereu metode insuficiente şi observaţii inadecvate.

Întrebare: Ce capital a luat naştere întâi din punct de vedere economic, capitalul comercial sau capitalul industrial?

Rudolf Steiner: Istoric, întâi capitalul comercial, firește, şi într-adevăr comerţul însuşi este în esenţă chiar cea dintâi activitate economică ce trebuie să se efectueze. Dacă vă întoarceţi în prezent la situaţia sătească primitivă, veţi avea relativ puţin capital industrial. Meşteşugarii din sat nu câştigă mai mult decât agricultorul. În schimb oamenilor care fac comerţ le prisoseşte ceva. Prin aceasta ei sunt în situaţia de a putea acorda împrumuturi. Iar apoi aceasta merge mai departe. Căci, dacă nu este valorificabil, nu ia naştere niciun capital. Capitalul industrial ia naştere în esenţă abia în al treilea stadiu. Acest fapt se află într-o legătură atât de strânsă cu obişnuiţele încât nu pot fi găsite motive raţionale.

Întrebare: Elveţia trebuie să se îndrepte spre economia naţională sau spre economia mondială? – Nu există în multe ţări tendinţa de întoarcere la economia naţională?

Rudolf Steiner: Aţi vrut să spuneţi că Elveţia ar fi intrat prea devreme în economia mondială, căci s-ar fi dovedit că aceasta nu i-a priit? Nu se poate spune acest lucru, deoarece Elveţia nu a putut face pe dumul natural proba justeţii sistemului economic mondial pentru

economia elveţiană. Fiindcă ceea ce numiţi în prezent „bunăvoinţa" statelor vecine a fost cauzat în mod nenatural de război. Dacă Elveţia ar fi putut să se dezvolte mai departe aşa cum a făcut până în 1914, atunci acest lucru nu s-ar fi dezvoltat în dezavantajul său, ci ea s-ar fi dezvoltat mai departe. Firește că s-ar fi produs aceleaşi distrugeri, care de pe atunci s-au arătat treptat, lucru care tinde înspre faptul că este necesară îndreptarea pe cale paşnică spre elementul asociativ. Situaţia din prezent, trebuie spus, se datorează extrem de puţin Elveţiei. Căci în prezent avem, ce-i drept, de a face în lume cu tendinţa spre economia mondială, însă şi cu perturbarea ei constantă prin intenţiile politice ale regiunilor economice care au fost acoperite de aspiraţiile naţionale. Ceea ce perturbă în prezent economia mondială sunt intenţiile politice. Elementul politic a început să dorească să reducă din nou totul la economia naţională. Nu putem folosi Elveţia pentru a ilustra aceasta, deoarece Elveţia este prea lipsită de putere politică. Din când în când i se permite Elveţia să aibă un cuvânt de spus, atunci când se ştie că ea va spune ceea ce se doreşte să spună – iar Elveţia chiar spune ceea ce se doreşte a fi spus.

Aşadar, în acest caz Elveţia nu poate sluji drept exemplu, ci America, care tinde hotărât spre o structură economică naţională şi spre o inhibare a structurii economiei mondiale – s-ar putea chiar să devină foarte greu să fie surmontată această tendinţă a Americii spre structura economică naţională. Dimpotrivă, pe un teritoriu care este organizat aşa cum este în prezent Anglia [Nota **20**], care în fond este doar o pseudo-economie naţională, având în realitate o economie mondială, s-ar putea desfăşura tendinţa spre economie mondială. Căci aici aveţi Anglia, dincolo India, Africa de Sud, Australia şi aşa mai

departe. Ceea ce este conectat din punct de vedere economic se află practic extins peste tot în lume. Fireşte, prin aceasta Anglia nu deţine totodată economia întregii lumi, însă Anglia are tipurile de economie, cerinţele economice care sunt necesare în întreaga lume, pe care trebuie să le combine sintetic în ceva ce trebuie să preia calitativ spiritul economiei mondiale. Aceasta este ceea ce, în cadrul dezvoltării economice, trebuie să conducă în mod pe deplin necesar la economia mondială. Iar acestui fapt va trebui cu timpul să i se supună şi politica Americii de Nord; căci economia pur şi simplu îşi va pune cerinţele ei extrem de puternice pe capetele tari ale oamenilor, iar aceştia vor trebui să se supună economiei mondiale. Anglia nu ar putea să avanseze deloc dacă acum ar continua să lucreze în sensul purei economii naţionale. Trebuie aşadar să căutaţi antagonismul propriu-zis dintre Anglia şi America. Elveţia nu este deloc hotărâtoare în această privinţă.

Întrebare: Nu pot înţelege de ce valoarea pietrei din coroana Angliei rezidă doar în munca umană, şi nu în raritatea acesteia.

Rudolf Steiner: Acest lucru se bazează pe faptul că valorile economice iau naştere exclusiv prin faptul că este utilizată munca umană, fie ea fizică sau intelectuală. Numai astfel iau naştere valorile economice în diviziunea muncii. Dacă vreţi să explicaţi valoarea acestei pietre din coroana Angliei, trebuie să vă spuneţi: Dacă este posibil să se extragă valori din procesul economic în curs de desfăşurare, pe care individul să şi le însuşească, atunci valoarea care este produsă în acest caz poate realmente să fie şi reţinută de către cel în cauză. Aşadar, dacă cineva vrea, în circumstanţe noastre actuale, să reţină un milion, el poate să o facă. El poate aduna acest milion, apoi poate

pune acest milion la ciorap, cum s-ar spune. El poate, de asemenea, înlocui această punere la ciorap prin cealaltă acţiune, de a atribui în mod artificial unui produs, care este rar, aceeaşi valoare ca cea a banilor săi, lăsându-l apoi să intre în circulaţie. Atunci, în mod pur convenţional şi doar în virtutea autorităţii sale, el a atribuit obiectului această valoare; prin organizarea sa spirituală el a atribuit această valoare acestui obiect care i-a plăcut. Ceea ce s-a întâmplat în acest caz s-a petrecut exclusiv sub influenţa unor, poate că nu pot fi numite fapte spirituale, dar reglementări spirituale. Conceptul de raritate se dizolvă din punct de vedere economic în conceptul economic de spirit.

Sunt exprimate obiecţii care sunt ridicate împotriva tripartiţiei: Ar fi imposibilă efectuarea separării celor trei domenii. Sarcina tripartiţiei nu ar putea fi aşa mult înspre a dezvolta, ci mai degrabă în sens negativ, să le separe acolo unde există influenţe dăunătoare ale celor trei domenii unul asupra altuia, şi astfel să se lase munca să-şi urmeze cursul. Îndeosebi în ceea ce priveşte graniţele celor trei domenii nu-ţi poţi reprezenta absolut nimic. Viaţa economică s-ar rezuma prin aceasta la ceea ce este numit tehnică.

Rudolf Steiner: Gândirea oamenilor care ridică această obiecţie nu este suficient dezvoltată. Aceasta este paguba principală, că instituţiile noastre de învăţământ din prezent educă mult prea puţin gândirea. Oamenii îşi pot forma doar noţiuni pe care le stochează frumuşel una lângă alta. Însă chiar şi în privinţa organismului uman tripartit avem acelaşi lucru. Dacă consideraţi nervul optic, acesta aparţine de sistemul neuro-senzorial; însă, firește, acesta n-ar putea exista dacă n-ar fi hrănit, mai ales în somn, de sistemul nutriţional, sistemul metabolic, deci dacă nu ar

avea loc în el procese nutriţionale, şi dacă prin canalul spinal aerul inspirat nu s-ar duce continuu în nervul optic, şi dacă acolo nu ar avea loc şi un proces de circulaţie. Aşadar, în organismul uman ceva aparţine numai în principal sistemului nervos-senzorial, sau sistemului metabolic sau sistemului ritmic.

Tot aşa şi în organismul social. Este necesar ca în organismul economic să joace un rol celelalte două sisteme. Însă cu toate acestea rămâne totuşi corect faptul că în esenţă sistemul neuro-senzorial se află în cap, iar hrănirea capului şi respiraţia capului sunt realizate de o altă instanţă, altă autoritate responsabilă. Această colaborare se va realiza în sens just tocmai prin faptul că sunt create aceste trei instanţe. Întotdeauna m-am împotrivit să se vorbească despre o tridiviziune. Întrebarea este: Cum trebuie cele trei domenii, care oricum sunt acolo, să se pună în relaţie unul cu altul într-un mod firesc, astfel încât să poată acţiona în corespunzător unul asupra celuilalt? Organismul spiritual va fi în mod esenţial bazat pe libertate. Însă în organismul spiritual va trebui desigur să intervină şi viaţa economică, altfel profesorii nu ar avea ce să mănânce. Dar aceasta va putea să intrevină în mod corect exact când se porneşte din partea altei intanţe, astfel încât este necesar să se dezvolte spre o anumită direcţie un organism economic, într-o altă direcţie să se dezvolte un organism spiritual şi apoi „organismul" statal-juridic [Nota **21**]. Numai cei care-şi închipuie această tripartiţie ca „diviziune" au de ridicat obiecţii. Faptul că acest lucru s-a întâmplat cu prisosinţă este cunoscut. Am găsit la un interpretator faptul că a ţinut conferinţe despre cele trei parlamente ale organismului social. Cine îşi reprezintă lucrurile astfel, îşi imaginează o imposibilitate, căci un parlament poate exista numai în stat, nu în viaţa spirituală

liberă. În acest domeniu poate să existe doar fiecare individualitate în parte, care crează o reaţea de autoritate de la sine înţeleasă. În domeniul economic pot exista numai asocieri. În parlament vor conflua toate funcţiile, şi se vor stabili reglementările potrivite între membrele individuale ale organismului.

Întrebare: Strădania de a crea un profit a fost comparată în conferinţa a zecea cu masa luată în sens fizic. Se poate continua analogia considerând munca drept funcţie de circulaţia comercială şi strădania de a crea profit?

Rudolf Steiner: Conform formulei energiei în fizică, e = ½ mv^2.

În mod analog, energia economică ar fi exprimată: Câştigurile posibile, care ar trebui înmulţite cu o funcţie de viteza circulaţiei: e = g × f (circulaţie). Strădania de a crea profit trebuie înmulţită cu viteza circulaţiei, apoi obţinem cifra pentru muncă. Acest procedeu este valabil pentru produsele luate în parte. Dacă acestea vă furnizează un anumit profit şi îl înmulţiţi cu viteza vânzării (viteza de rulare), veţi obţine cantitatea de muncă. Această cantitate de muncă este egală cu zero atunci când trebuie să înmulţiţi câştigul cu zero, adică atunci când vindeţi nemijlocit: 0 = g×0.

Întrebare: Corespunde valoarea pietrei din coroana Angliei cu tensiunea dintre aceasta şi nevoia de lux?

Rudolf Steiner: Dumneavoastră explicaţi, însă printr-un alt curs al evenimentelor, chestiunea întocmai astfel: Căci tensiunea care ia naştere prin consum este întotdeauna tensiunea dintre prelucrarea produselor naturale şi valoarea pe care munca o capătă prin

organizarea spirituală. În privinţa a ceva cum este piatra din coroana Angliei, din start, nu trebuie vorbit unilateral despre valoarea ei. Vă pun următoarea întrebare: ce valoare are de fapt această piatră? Ea de fapt valorează ceva numai într-o ordine economică cu totul determinată, impusă de o anumită spiritualitate, de opinie, adică de spirit. Nu se poate deloc spune că această piatră are „această valoare" în sine, ci numai că are o valoare prin opinia ataşată ei. Dacă ar fi să o cumpăraţi acum pentru cât cere vânzătorul, l-aţi transpune pe vânzător în situaţia să facă atât de multă muncă pe cât de mult poate lucra pentru ceea ce primeşte, astfel încât prin ceva ca o avalanşă, ar fi creată o întreagă organizare a muncii. Pe cât de puţin aveţi nevoie în fizică să luaţi în calcul altceva decât raporturile reciproce, atunci când lăsaţi ca dintr-un mic bulgăre de zăpadă să se formeze o avalanşă – caz în care nu aveţi nevoie să schimbaţi formula –, tot atât de puţin trebuie schimbată formula în examinarea economică, prin faptul că la un moment dat iau naştere astfel de raporturi deosebite, printre care, examinat în mod cu totul exterior, sunt create fapte precum acesta, că un produs rar este echivalent cu realizarea unei munci uriaşe. Aceasta este aşa numai datorită contextului economic.

NOTE

Baza textelor: Întrebările participanţilor şi răspunsurile lui Rudolf Steiner au fost stenografiate de Georg Klenk, München şi transpuse în text clar. Acest lucru este incomplet în unele locuri. Pauzele evidente sunt indicate prin puncte în text.

Lucrările lui Rudolf Steiner cuprinse în Opere complete (Gesamtausgabe) sunt specificate în note cu numărul bibliografic (GA).

1. *Punctele centrale*: Rudolf Steiner ***Puncte centrale ale problemei sociale în necesităţile vieţii prezente şi din viitor*** (1919), GA 23.

2. *Iustinian*: Împărat bizantin între anii 527 – 565. A închis Scoala de filosofie din Atena în 529 şi a dispus codificarea Dreptului Roman, de către un număr de jurişti eminenţi, finalizată în 534.

3. *lege a lui Gresham*: Sir Thomas Gresham, 1519-1579, eminent om de afaceri. A construit pe cheltuiala proprie Bursa din Londra în 1566, denumită ulterior The Royal Exchange. Gresham a fost cel care a sfătuit-o pe regina Elizabeth I să bată din nou moneda pentru a o restabili, după ce fusese devalorizată cu metalul inferior, de tatăl ei (Heinrich VIII). Numele lui Gresham va fi mai târziu asociat cu principiul monetar cunoscut sub numele de legea lui Gresham, conform căreia, dacă monedele care conţin metal de diferite valori au aceeaşi valoare ca mijloc legal de plată, monedele făcute din metalul mai ieftin vor fi folosite pentru plată, iar cele realizate din metalul mai scump vor fi depozitate sau exportate ca marfă şi astfel vor dispărea din circulaţie.

4. *Oppenheimer:* Franz Oppenheimer (1864 - 1943) a fost sociolog şi economist politic german, care a publicat

şi în domeniul sociologiei fundamentale a statului. În anii 1920 Der Staat era o carte citită şi dezbătută în cercuri largi. A fost tradusă în multe limbi şi a avut influenţă asupra multor gânditori.

5. *inspiraţia pentru cunoaşterea economică:* vezi *Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen* (***Tratarea spiritual-ştiinţifică a problemelor sociale şi pedagogice***), GA 192, Conferinţa a XIV-a.

6. *roată pentru exerciţiu fizic*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a II-a.

7. *observare simptomatologică*: Fundamentele pentru o astfel de abordare sunt conferinţele *Geschichtliche Symptomatologie* (***Simptomatologia istorică***), GA 185.

8. *noţiunea muncii fizice*: Problema introducerii noţiunii de masă sau a noţiunii de greutate în perspectiva economică, este discutată de Rudolf Steiner în ziua următoare seminarului, conferinţa a X-a din ***Cursul de economie***. Acolo arată că „profitul", în sensul cel mai larg, constituie greutatea care pune în mişcare procesul economic.

9. *am şi făcut acest lucru:* ***Cursul de economie***, conferinţa a V-a.

10. *diferenţierea în muncă intelectuală şi muncă manuală, în fapt nu este îndreptăţită*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a II-a, conferinţa a VI-a.

11. *exemplul croitorului*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a III-a, conferinţa a IV-a, conferinţa a VII-a.

12. *teoria marxistă*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a II-a.

13. *exemplul despre medic şi pantofar*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a VI-a. În privinţa viitorului,

lucrătorul spiritual este producător, iar în privinţa trecutului este consumator.

14. *natural – muncă – capital*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a VII-a.

15. *în ce mod se tratează, de exemplu, problema salariilor*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a VII-a.

16. *ceea ce a spus Foerster*: aluzie la scrierile moral-filosofice ale lui Friedrich Wilhelm Foerster, «Politica, etica şi educaţia politică», 1909; «Autoritatea şi libertatea», diverse ediţii, vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a X-a.

17. *anului jubileu în Vechiul Testament*: Conform Legii mozaice, fiecare al şaptelea an era un an sabatic în care pământul trebuia lăsat necultivat, să se odihnească. După trecerea a 7 ani sabatici, adică după 49 de ani, începutul celui de-al 50-lea an era anunţat de trâmbiţe. Vezi Leviticul 25, 8-16, 23-55; 27, 16 ș.u.; Numerele. 36, 4. În anul jubileu, toate datoriile erau iertate, toţi slujitorii evrei erau eliberaţi, iar proprietăţile vândute în afara oraşelor reveneau proprietarului originar. Rudolf Steiner, în altă parte, a justificat ritmul Vechiului Testament de 49 sau 50 de ani cu existenţa relaţiilor cosmico-umane; vezi Das *Rätsel des Menschen. Die geistigen Hintergründe der menschlichen Geschichte* (***Enigma omului. Contextul spiritual al istoriei umane***), GA 170, Conferinţa a II-a.

18. *formulei preţului*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a VIII-a.

19. *ceea ce am descris ieri*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa a XII-a.

20. *cum este în prezent Anglia*: vezi ***Cursul de economie***, conferinţa I, conferinţa a IX, conferinţa a XI-a.

21. *„organismul" statal-juridic*: În general, Rudolf Steiner respinge ideea vieţii juridice şi politice ca organism. Are doar forma unui cadru structural organizat.

Pentru esența lui proprie nu există un termen precis; se poate numi un pseudo-organism sau doar într-un sens figurat, un organism.

EPOCI DIN ISTORIA PĂMÂNTULUI ȘI PERIOADE GEOLOGICE

(cf. G. WACHSMUTH – Die Entwicklung der Erde)

REPETAREA FAZELOR MAI VECHI LA UN NIVEL SUPERIOR	ERA	ÎMPĂRȚIREA ÎN EPOCI		FAUNA	FLORA	FORMAREA ȘI STRUCTURA PĂMÂNTULUI
REPETAREA VECHIULUI SATURN	FAZE COSMICE	1. EPOCA POLARĂ		Stadii cosmice preliminare ale formării sistemului solar Formarea sferei și a corpului lui Saturn		Diferențierea prin contracție a sferelor planetare
REPETAREA VECHIULUI SOARE		2. EPOCA HIPERBOREANĂ		Formarea sferei și a corpului lui Jupiter Formarea sferei și a corpului lui Marte Separarea Pământului și a Soarelui Pământul, organism planetar (înglobând și Luna) începe să evolueze în jurul Soarelui		
REPETAREA VECHII LUNI	PALEOZOIC	3. EPOCA LEMURIANĂ	INCEPUT	Epocă vitalizată Biosfera generatoare Diferențierea învelișurilor și a nucleului Archaic	Procese de schimb în atmosferă. Compuși albuminoizi Coloizi – suspensii Primele forme animale și vegetale în atmosfera vitalizată.	Formarea straturilor periferice. Atmosfera (TABLOU IV)
REPETAREA EPOCII POLARE ÎN EPOCA LEMURIANĂ						Precipitare de substanțe primitive, viitoare roci primare
REPETAREA EPOCII HIPERBOREENE ÎN EPOCA LEMURIANĂ				Diferențierea internă și formarea straturilor Cambrian Silurian Devonian	Nevertebrate marine Triobiți. Brahiopode. Corali. Pești primitivi Înmulțirea cochiliilor calcaroase	Forme vegetale primitive între două ape, alge, varec. Primele plante de uscat.	Sedimentare. Tendința de formare a unei suprafețe terestre plastice. Atmosferă apoasă și caldă.
MIJLOCUL EPOCII LEMURIENE			MIJLOC	Carbonifer Permian Triasic	Amfibii Reptile	Ferigi Criptogame Lycopode Păduri de conifere	Cutarea suprafeței terestre (climat tropical în emisfera nordică) (Tendință puternică dar trecătoare de durificare)
SFÂRȘITUL EPOCII LEMURIENE	MEZOZOIC		SFÂRȘIT	Jurasic Cretacic Scufundarea Lemuriei	Archeopterix Animale uriașe Saurieni Mamifere inferioare Păsări cu dinți Saurieni	Ferigi arborescente Primii arbori foioși și plante cu flori angiosperme	Ieșirea „Lunii Purificarea atmosferei Puternice transgresiuni marine. Mobilitate reînoită a suprafeței terestre. Scufundarea Lemuriei
EPOCA ATLANTEANĂ	NEOZOIC (CENOZOIC)	4. EPOCA ATLANTEANĂ	1. 2. 3. Terțiar	Paleocen Eocen Oligocen Miocen Pliocen	Primele copitate sălbatice. Mamifere superioare Vite Primate	Continuarea diferențierii plantelor până la flora actuală.	Atmosferă caldă încă, dar în curs de răcire. Deformarea plastică a Pământului până în Cuaternar. (TABLOU VII, VIII, IX)
			4. 5. 6. 7. Cuaternar	Diluvium Glaciații (TABLOU X) Scufundarea Atlantidei	(Schelete umane) Nici o nouă specie, însă modificări geografice ale florei și ale faunei.		Glaciații Scufundarea Atlantidei
EPOCA POST-ANTLANTEANĂ		5. EPOCA POST-ATLANTEANĂ	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.	Vechea Indie Vechea Persie Egipt-Caldeea Grecia-Roma Astăzi	Actuală	Actuală	Creșterea căldurii și micșorarea căldurii pe Pământ (TABLOU XI)

STADII PRELIMINARE ȘI PERIOADE EVOLUTIVE IN ORGANISMUL COSMIC

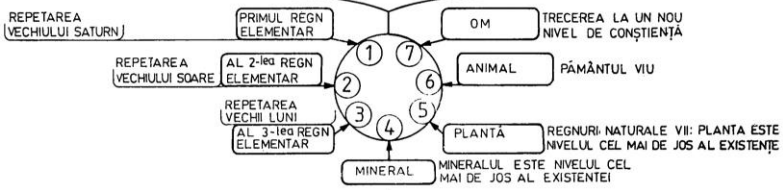
(cf. G. WACHSMUTH – Die Entwicklung der Erde)

7. STĂRI PLANETARE

(NIVELURI DE CONȘTIENȚĂ)

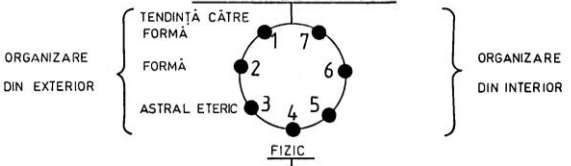
1	2	3	4	5	6	7
VECHIUL SATURN	VECHIUL SOARE	VECHEA LUNĂ	PĂMÂNT	JUPITER	VENUS	VULCAN

7. REGNURI DE VIAȚĂ

ETER DE CALDURĂ	ETER DE LUMINĂ	ETER CHIMIC	ETER DE VIAȚĂ
–CALDURĂ–	–AER–	–APĂ–	–PĂMÂNT–

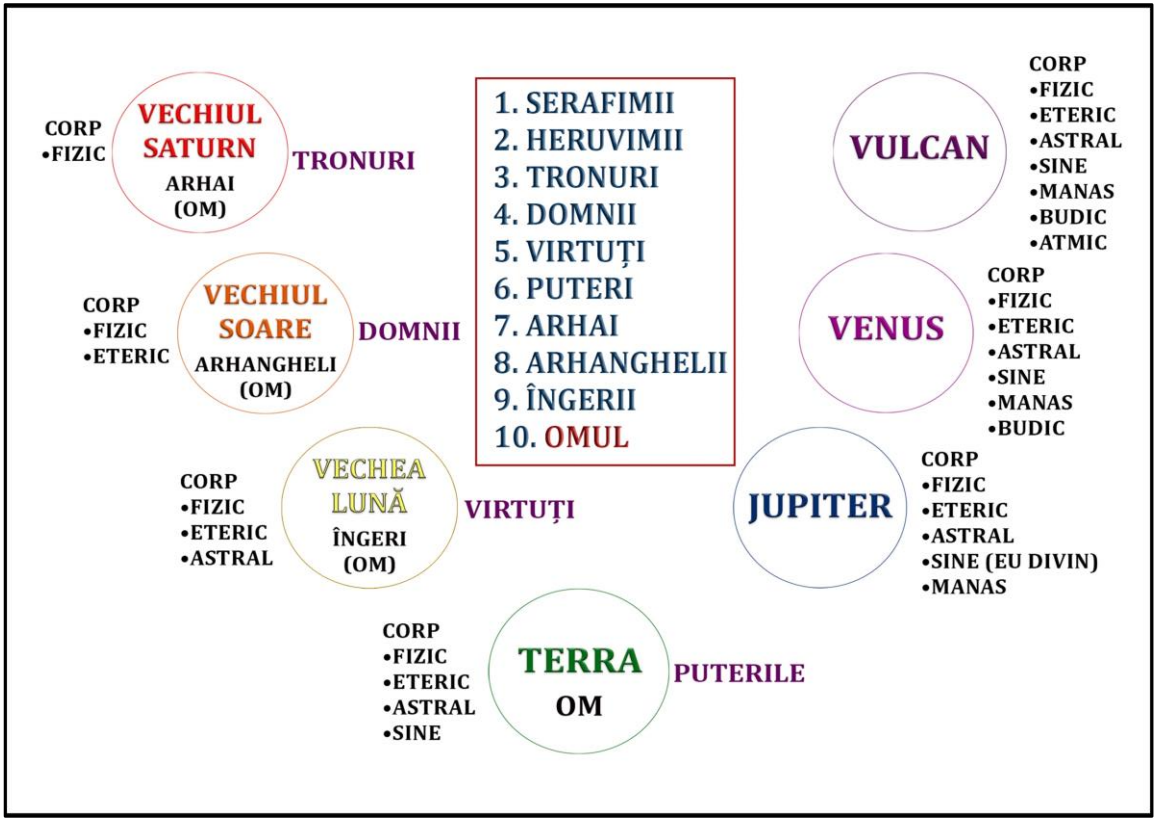
7. STĂRI DE FORMĂ

STAREA FORMEI FIZICE

7. EPOCI (TABLOUL III)

1	2	3	4	5	6	7
POLARĂ	HIPER-BOREANĂ	LEMURIANĂ	ATLANTEANĂ	POST-ATLANTEANA		
SEPARAREA LUI SATURN	SEPARAREA LUI JUPITER A LUI MARTE ȘI A SOARELUI	IESIREA LUNII		7 CIVILIZAȚII: 1. VECHEA INDIE 2. VECHEA PERSIE 3. EGIPT-CALDEEA 4. GRECIA-ROMA 5. ASTĂZI 6. 7.		
		SCUFUNDAREA LEMURIEI	SCUFUNDAREA ATLANTIDEI			

CORP
•FIZIC
VECHIUL SATURN
ARHAI
(OM)
TRONURI
CORP
•FIZIC
•ETERIC
VECHIUL SOARE
ARHANGHELI
(OM)
DOMNII
CORP
•FIZIC
•ETERIC
•ASTRAL
VECHEA LUNĂ
ÎNGERI
(OM)
VIRTUȚI
CORP
•FIZIC
•ETERIC
•ASTRAL
•SINE
TERRA
OM
PUTERILE
1. SERAFIMII
2. HERUVIMII
3. TRONURI
4. DOMNII
5. VIRTUȚI
6. PUTERI
7. ARHAI
8. ARHANGHELII
9. ÎNGERII
10. OMUL
VULCAN
CORP
•FIZIC
•ETERIC
•ASTRAL
•SINE
•MANAS
•BUDIC
•ATMIC
VENUS
CORP
•FIZIC
•ETERIC
•ASTRAL
•SINE
•MANAS
•BUDIC
JUPITER
CORP
•FIZIC
•ETERIC
•ASTRAL
•SINE (EU DIVIN)
•MANAS